

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

GAMLESTADEN 40

STADSDELENS HISTORIA

Området kring Sävveåns mynning var under åren 1473–1621 platsen för staden Nya Lödöse och kallades senare för "Gamla Staden". Idag ingår det i tre olika stadsdelar. Den norra delen tillhör Gamlestaden, den sydvästra Olskroken och den sydöstra Bagaregården. Hela områdets historia beskrivs i detta avsnitt.

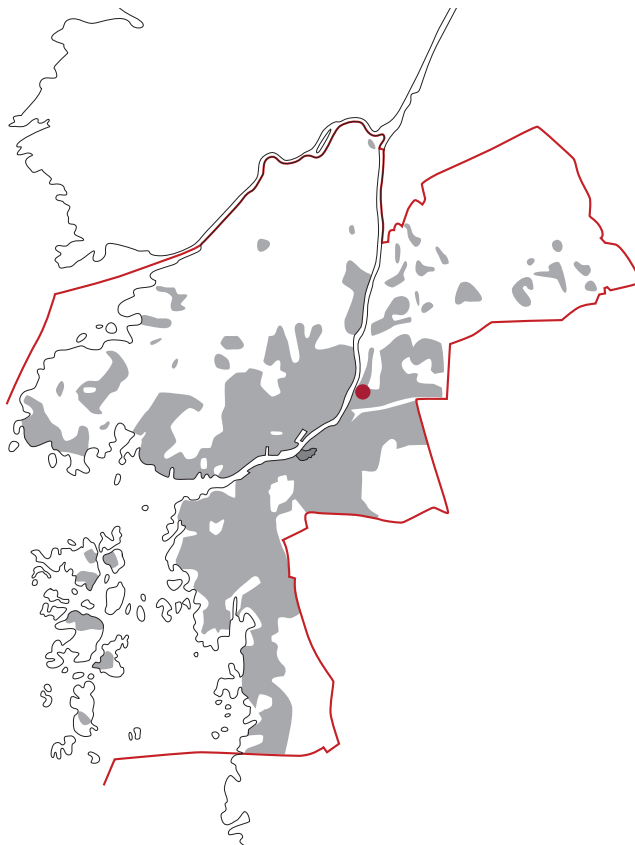
1473-1621

Nya Lödöse grundades 1473 och fick då överta byarna Kviberg, Härlanda samt något senare Eklanda. Själva staden byggdes upp kring Sävveåns mynning och omgavs med en jordvall och vallgrav. I området norr om ån uppfördes kyrkan och läget för den markerades idag genom en minnessten. Norr om staden grundades ett franciskanerkloster och när detta lagts ner flyttades hospitalet från Gamla Lödöse hit.

Nya Lödöse blev en betydande handelsstad och i mitten av 1500-talet var den Sveriges näst största exporthamn.

1621-1850

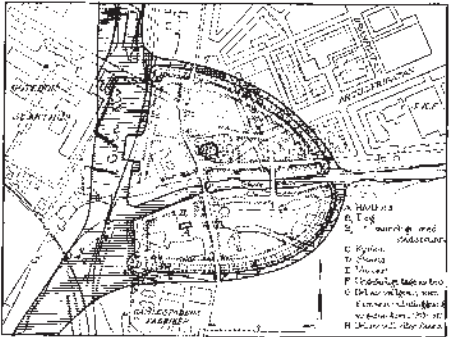
1621 förlorade Nya Lödöse sina privilegier och invånarna flyttade till den nya staden Göteborg. Den gamla stadens ägor övertogs av Göteborg och området kring Sävveåns mynning

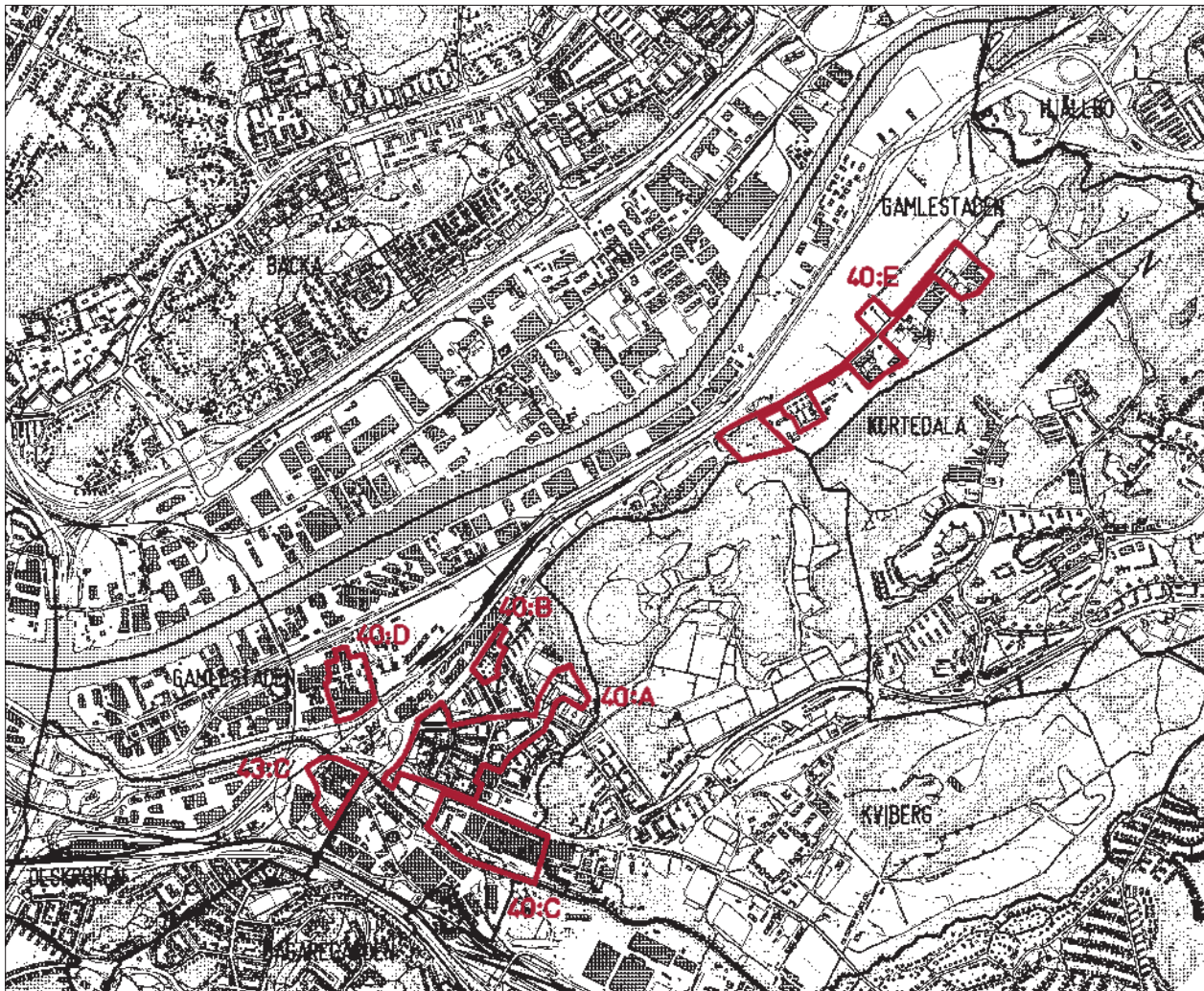
utarrrenderades sedan som jordbruksmark.

Redan under 1600-talet bildades ett par större landerier och på 1700-talet fanns här fyra väl bebyggda gårdar med vackra trädgårdar. Vid Sävveåns norra strand låg Gamlestadens landeri (nuvarande SKF:s område) och Marieholm. I sydväst etablerades Ånäs landeri (nuvarande Gamlestadens fabriker) och i sydost Kristinedal.

Landerierna arrenderades av flera kända familjer under 1700-talet och början av 1800-talet. Gamlestadens landeri disponerades t ex av familjen Tham och Kristinedal av Niklas Sahlgren som senare överlät det till C Alströmer.

Nya Lödöse, rekonstruktion som visar vallgravens läge, kyrkan norr om Sävån samt rådbuset på södra sidan.

F D GAMLESTADENS FABRIKER, 43:C

LANDSHÖVDINGEHUS M M, 40:A

EMILY DICKSONS STIFTELSE, 40:B

SVENSKA KULLAGERFABRIKEN, SKF, 40:C

GÖTEBORGS SLAKTHUS, 40:D

ALELYCKAN - SKRÄPPEKÄRR M M, 40:E

Christineberg är ett av de få bevarade bostadshusen från tiden före 1850. Se sid 22.

Ånäs övertogs av familjen Sahlgren i början av 1700-talet och 1729 startade bröderna Jakob och Niklas Sahlgren ett sockerbruk här. Det blev inledningen till den omfattande industriverksamhet som senare växte fram i Gamlestaden.

Norr om det gamla stadsområdet fortsatte hospitalet sin verksamhet till 1872 då den flyttades till S:t Jörgens sjukhus på Hisingen. (Se sid 239.) Längs landsvägen norrut låg också flera små gårdar eller torp t ex Alelyckan, Skräppekärr, Sofielund och Christineberg.

1850-1960

Under 1800-talets första hälft förlorade sockerbruket sin betydelse och lades ner. 1854 köptes det av ägarna till Rosenlunds textilfabrik. På Ånäs etablerade de ett spinneri som senare utvecklades till Gamlestadens fabriker, en stor industri med anslutande arbetarbostäder.

Vid Gamlestadens fabriker användes kullager från sekelskiftet. Då driftsingenjören

Sven Winqvist arbetade med förbättringar av dessa utvecklade han det självreglerande sfäriska kullagret och 1907 startade Svenska kullagerfabriken (SKF) produktionen av det nya kullagret i en byggnad vid Artillerigatan. SKF växte sedan snabbt och var 1912 Göteborgs största företag.

1918 tillkom ytterligare ett viktigt företag, Original Odnor, som hade sin fabrik vid Gamlestadsvägen från 1920.

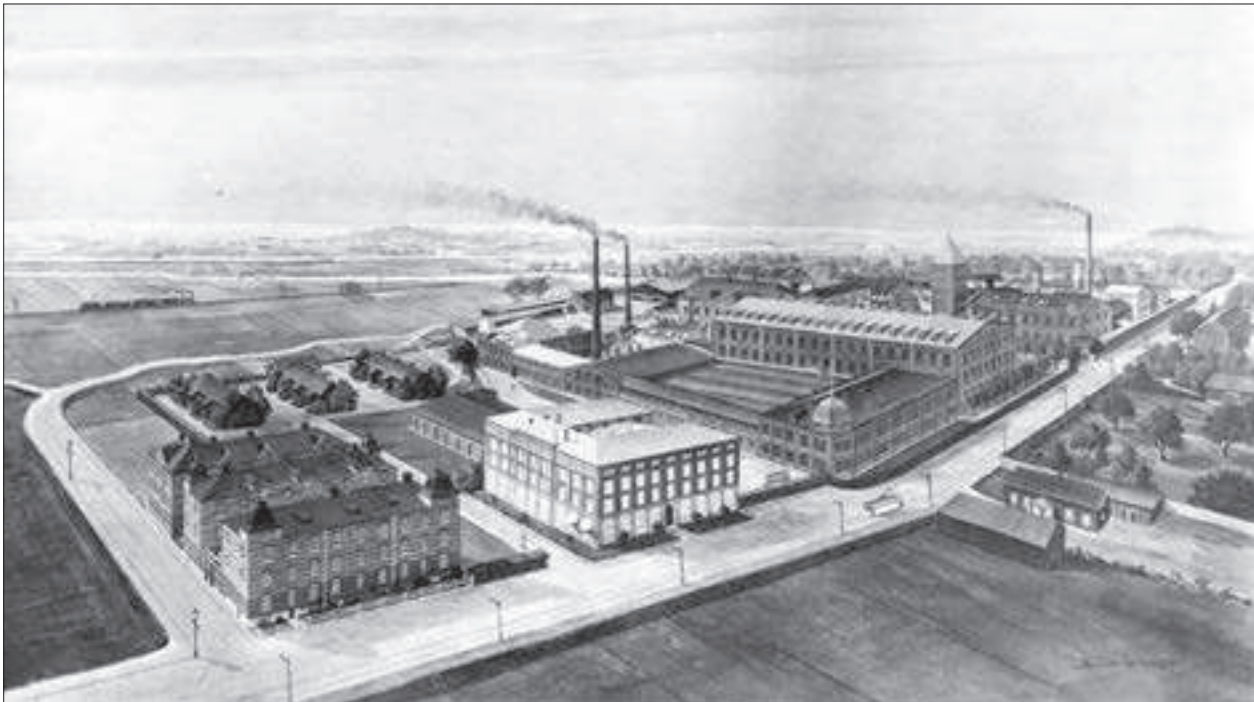
Från sekelskiftet ökade behovet av bostäder för de anställda vid fabrikerna. Redan i slutet av 1800-talet fanns ett förslag till en ny stadsdel norr om Sävån och 1909–13 upprättade stadsingenjören A Lilienberg en plan för bostadsbebyggelse.

Den första etappen byggdes cirka 1915–30 och omfattade framför allt landshövdingehus i storgårdskvarter. Tre speciella bostadsområden som tillkom under dessa år var Emily Dicksons Stiftelse med små enfamiljshus, stadens baracker för husvilla och kvarteret Tonfiskan som också innehöll "nödbostäder". 1929 fick stadsdelen en ny kyrka.

I slutet av 1930-talet uppfördes en grupp "Solgårdar" med anslutande barnstuga och 1948 kompletterades området norra och västra del med friliggande bostadshus i 2–3 våningar.

Väster om gamla landsvägen drogs Bergslagsbanan fram 1879 och Västgötabanan tillkom 1897. Inom detta område etablerades också flera stora anläggningar. För Göteborgs stad byggdes Alelyckans vattenverk, Göteborgs Slakthus och Renhållningsverkets station i Skräppekärr.

Området längs älven började iordningstäl-

Gamlestadens Fabriker 1905. Till vänster företagets bostadshus och det nybyggda kontoret.

las som hamn- och industriområde vid sekelskiftet och här anlades industrier från cirka 1910. Innanför låg landeriet Marieholm och den anslutande egendomen Waterloo kvar till 1930-talet då också denna del blev ett "verksamhetsområde".

Förändrat - bevarat

Under 1960-talet påbörjades en omfattande utbyggnad av stora trafikmot och leder på och intill Gamlestadstorget. Flera av landshövdingehusen revs och delar av lämnarna efter Nya Lödöse togs bort. Längs älven anlades Marieholmsleden.

I de bevarade bostadskvarteren har de flesta av husen byggts om och nödbostäderna i kvarteret Tonfisken har ersatts med höghuset "Hotell Forum".

Den lantliga karaktären längs den gamla

landsvägen fanns kvar in på 1980-talet, men under det senaste årtiondet har verksamheter av olika slag också etablerats här.

Stadsdelen omfattar idag flera värdefulla miljöer från perioden 1900–1930 och även enstaka värdefulla äldre byggnader.

Mer att läsa

Nya Lödöse-Gamlestad. H Andersson och A Attman 1973.

Nya Lödöse. Medeltidsstaden rapport 60. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museer 1986.

Gamlestad, historik och guide. Chalmers Tekniska Högskola och stadsdelsnämnden Kortedala 1993.

Industrihistorisk inventering av Göteborgsområdet. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län 1984.

F d Gamlestadens fabriker

Olskroken 43:C

Miljön omfattar f d Gamlestadens fabriker med ett 10-tal byggnader. (Området tillhör stadsdelen Olskroken.)

Historik

Fabriksbyggnaderna ligger inom det område som tidigare var Ånäs landeri. Den välkända köpmannafamiljen Sahlgren disponerade landeriet från 1700-talets början och 1729 startade bröderna Jakob och Niklas Sahlgren ett sockerbruk här. Det var en av Göteborgs första stora industrier och produktionen fortsatte till 1835.

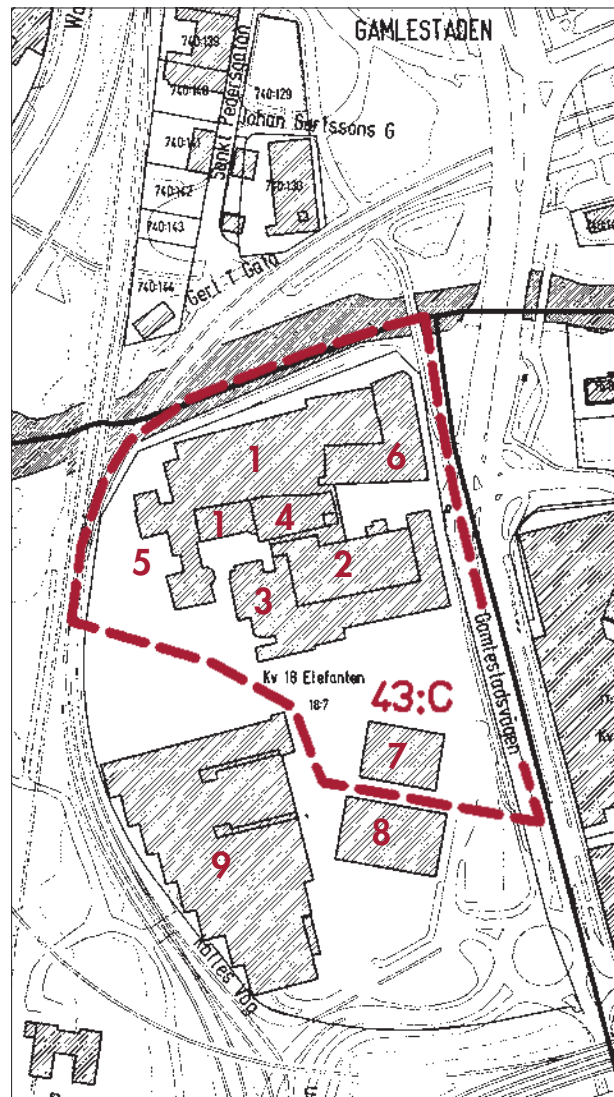
Sockerbruket låg på Sæveåns södra strand med en gårdsplan som öppnar sig mot ån. Bebyggelsen omfattade bl a ett stort stenhus och ett par mindre stenhus.

1854 köptes det nerlagda sockerbruket av ägarna till Rosenlunds textilfabrik som drevs inne i staden. (Se del I, sid 33.) I den största byggnaden inreddes ett bomullsspinneri och 1873–75 utökades anläggningen med ett nytt spinneri. Ungefär samtidigt uppfördes några enkla trähus med bostäder för de anställda.

1881 övertog J Johansson och C Carlander företaget. De utvidgade rörelsen med ett väveri 1892 och 1909 tillkom ett nytt väveri som framför allt var inriktat på tillverkning av lakansväv. Det var under denna period som företagens driftsingenjör Sven Winqvist utvecklade den nya typ av kullager som blev utgångspunkten för storföretaget SKF, grundat 1907. (Se sid 17.)

För fabriken kontor uppfördes ett nytt tegelhus 1903. Vid sekelskiftet byggdes också nya bostadshus av sten för anställda. Gamlestadens Fabriker var då Skandinavien största bomullsfabrik med cirka 1 300 arbetare och vid denna tid beskrivs företaget som "ett litet samhälle för sig". (Se bild sid 9.) Senare bodde många av de anställda utanför fabriksområdet i landshövdingehus. (Se 40:A.)

Utbyggnaden och moderniseringen av fabriksanläggningarna pågick till 1950-talet. 1916 uppfördes ett särskilt väveri för nåttillverkning och här hyrde firman Original Odhner lokaler innan den fick en egen byggnad 1920. Efter en brand i områdets nordöstra hörn 1926 uppfördes ett nytt "beredningsverk". 1929 utöka-

1	F D SOCKERBRUKET, SPINNERI	1729
2	SPINNERI	1873
3	KRAFTCENTRAL	CIRKA 1900
4	SPINNERI	1916
5	VERKSTAD, GASVERK	1880-TAL
6	BEREDNINGSVERK – BLEKERI	1927
7	KONTOR – LAGER	1903
8	KONFEKTIONSFABRIK	1942
9	VÄVERI	1945

des företaget med konfektion av bomullskläder, som först drevs i en äldre byggnad. Under 1940-talet byggdes slutligen en speciell konfektionsfabrik och ett nytt väveri som båda placerades i områdets södra del.

På 1960-talet avvecklades Gamlestadens fabriker i tre etapper och därefter har några av byggnaderna rivits, bl a ett av väverierna som låg mitt i området.

Motivering

Området speglar viktiga delar av Göteborgs industrihistoria från 1700-talet till 1900-talets början. Sockerbruket var 1700-talets mest betydelsefulla industrianläggningar och Gamlestadens fabriker var under många år Göteborgs största textilindustri. Här finns också kopplingar till två andra storföretag, SKF och Original Odhner.

Sockerbruksbyggnaden från 1700-talet är den äldsta bevarade fabriksbyggnaden i Göteborg. Kontorshuset och delar av fabrikskomplexet är välbevarade och tidstypiska. Hela miljön är ett värdefullt industriminne.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: norra delen, lämningar efter Nya Lödöse.

Beskrivning – karaktär

När Gamlestadens fabriker var fullt utbyggt omfattade det ett 20-tal byggnader och flera mindre tillbyggda delar. Området genomkorsades av "gator" och norr om kontoret låg ett huvudstråk.

Efter 1960-talet har flera byggnader längs huvudstråket rivits och här finns nu en öppen plats. Området norrut mot Sävån omfattar ett stort komplex med byggnader som har varierande ålder. (Se karta.)

Äldst är f d Sahlgrenska sockerbruket eller "Gamla Spinneriet" som i huvudsak har kvar sin 1700-tals-exteriör. Byggnaden är i 3 våningar med släta putsade fasader och svagt framdraget mittparti. Taket är delvis valmat vilket var vanligt på 1700-talet.

Intill ligger "Nya Spinneriet" som består av flera delar och är sammanbyggt med det "Gamla Spinneriet". Här ingår en tegelbyggnad i 3–4 våningar med fasad av rött tegel och taklist av gult tegel, en putsad byggnad i 4

F d Sahlgrenska sockerbruket inom Gamlestadens Fabriker cirka 1870. Vy från norr.

F d Sahlgrenska Sockerbruket och f d kraftcentralen inom Gamlestadens Fabriker. Vy från söder.

F d Blekeriet, byggt 1927. Vy från Sävåns norra sida.

våningar med hörntorn samt några lägre tegelhus som tidigare var panncentral m m.

En annan viktig del i komplexet är f d "blekeriet" som tillkom 1927 och ritades av arkitekten C Nykvist. Byggnaden är i 4 våningar och utformad i typisk 1920-talsstil med bl a klassicistisk dekor på putsfasaden och svagt utsvängt sadeltak

Söderut är de flesta av de äldre byggnaderna rivna men kontoret uppfört 1903 efter ritningar av E Krüger finns kvar. Det är en friliggande byggnad i 3–4 våningar. Bottenvåningens fasad är klädd med granit på två sidor. Övriga fasader är av gulbrunt tegel och har mönstermurning. Fönstren har tidstypisk spröjsning med smårutsindelade nedre bågar. Entrén mot Gamlestadvägen omges av en "förträdgård".

I söder utanför områdesgränsen ligger två yngre byggnader. F d konfektionsfabriken som byggdes 1942 är i 2 våningar med fasader av gult tegel och f d väveriet från 1945 är i 1–2 våningar med fasader av rött tegel och sparsam mönstermurning i murytan.

Entré till f d kontorsbyggnaden (7).

Landshövdingehus m m

Gamlestaden 40:A

Miljön omfattar bostadskvarter bebyggda med landshövdingehus samt några allmänna byggnader bl a två skolor.

Historik

Stadsplan upprättades 1913 av A Lilienberg och utbyggnaden genomfördes i huvudsak 1915–30. Kvarteren utformades som storgårdskvarter med landshövdingehus och Holländareplatsen blev områdets "torg".

Många av husen tillkom genom olika bostadsföreningar som bildats av anställda med stöd från företaget eller särskilda bostadsaktiebolag.

För arbetare vid SKF byggdes hus i kv 9 Långan 1912–13, kv 7 Koljan 1916–17 och kv 10 Laken 1917–19. SKF:s tjänstemannabostäder placerades längre bort från fabriken i Bagaregården. (Se sid 44.)

För anställda vid Gamlestadens fabriker fanns flera bostadshus inom fabriksområdet. 1916 bildades också byggnadsföreningen Atos som lät bygga landshövdingehus bl a i kv 8 Vitlingen och för fabriken's ogifta kvinnliga anställda lät företaget uppföra ett särskilt hus, Banérgatan 5 (kv 8:20).

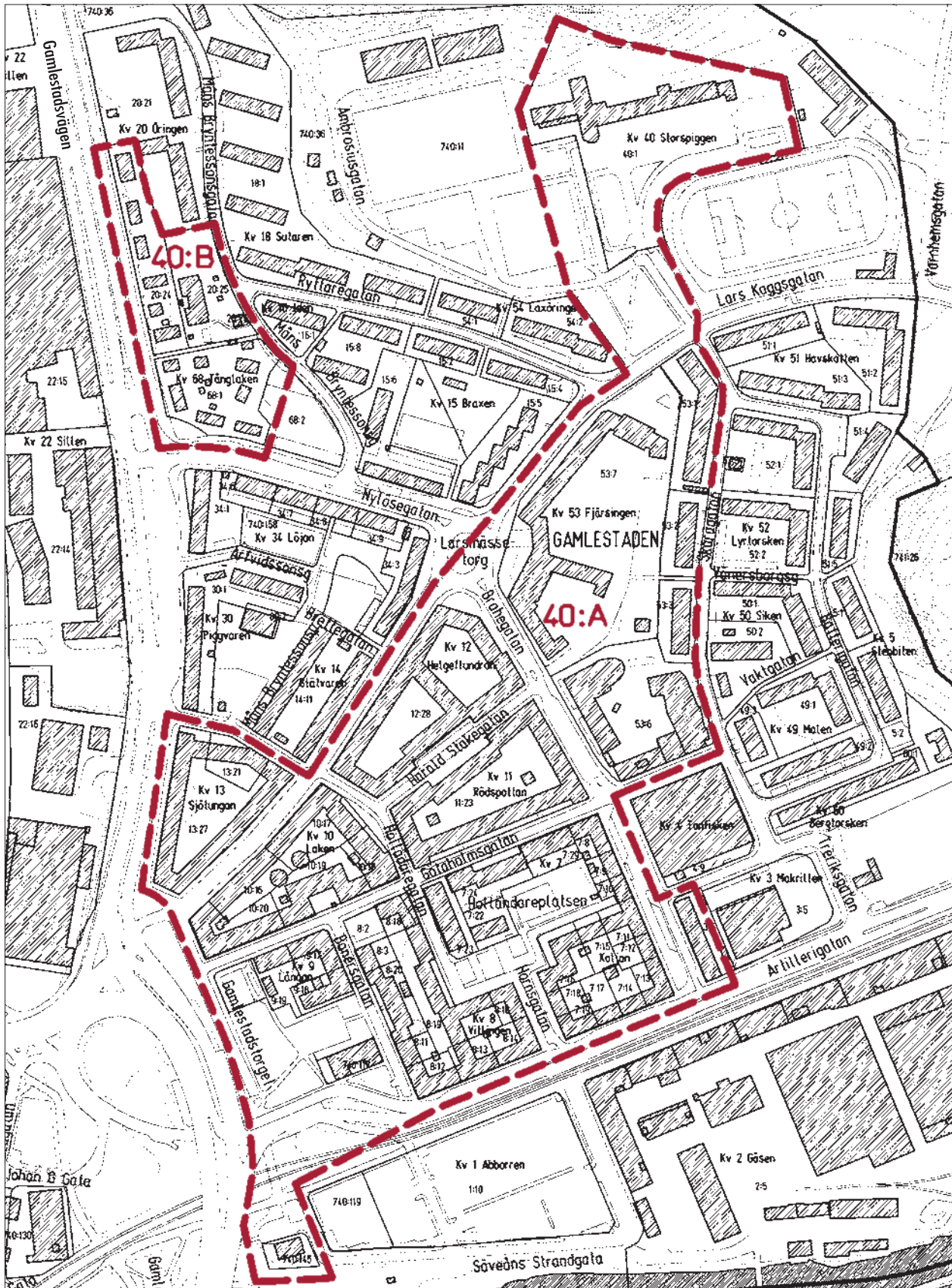
I kv 13 Sjötungan låg tre landshövdingehus för anställda vid Original Odhner.

Flera av tidens mest framträdande arkitekter ritade landshövdingehusen i Gamlestaden t ex L Enders (kv 7 Koljan), E Krüger (kv 10 Laken), A Bjerke och R O Swensson (kv 13 Sjötungan).

Stadsdelen fick två skolor, Gamlestadsskolan som öppnades 1919 och Nylöseskolan byggd 1940. Här fanns också ett flertal butiker och Apoteket Måsen.

1957 kompletterades bostadsområdet med ett "Medborgarhus" och samma år tillkom församlingshemmet vid Holländareplatsen.

I samband med utbyggnaden av trafikaneläggningen på Gamlestadstorget revs delar av de västra kvarteren och de bevarade bostadshusen byggdes om under 1980-talet. De flesta av fasaderna har fått ny beklädnad i samband med tilläggsisolering och fönstren har bytts ut.

Holländareplatsen, kv 8. Ursprunglig träfasad.

Kv 11, gården. Fasad med tilläggsisolering.

F d Apoteket Måsen.

Motivering

Helhetsmiljön är trots förändringarna av de enskilda byggnaderna i huvudsak bibehållen.

Bostadskvarteren tillsammans med de anslutande industrianläggningarna är ett värdefullt dokument som visar en viktig del av Göteborgs industrihistoriska utveckling. Stadsplanen med oregelbundna storgårdskvarter och platsbildningar är mycket tidstypisk och har ett särskilt värde.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: bostadskvarteren och Gamlestadsskolan (kv 53:7)

Bevaringsprogram 1987: f d Apoteket Måsen (740:145), Nylöseskolan (kv 40:1) och Medborgarhuset (kv 53:6). Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: sydvästra delen, lämningar efter Nya Lödöse.

Beskrivning – karaktär

Kvarter med landsbövdungehus

Kvarteren är oregelbundna och omfattar relativt stora gårdar. Husen uppfördes cirka 1915–30 och utformades i nationalromantisk stil eller 1920-talsklassicism. De flesta är ombyggda och har nya fönster samt ny fasadbeklädnad av varierande material. Enstaka hus har ursprunglig fasad t ex Holländareplatsens sydvästra hörn.

Nylöse församlingshem, kv 7:22

I 1910-talets stadsplan för Holländareplatsen ingick en offentlig byggnad men först 1957 fullföljdes planen. Då uppfördes "Nylöse församlingshem" efter ritningar av N Hansson. Det är en tvåvåningsbyggnad med koppartak och fasader av rött tegel.

F d Apoteket Måsen, 740:145

Byggnaden uppfördes 1925 enligt ritningar av arkitekten M Erichs. Det är ett friliggande tvåvånings trähus beläget nära Säveåns strand och delvis omgivet av planteringar.

Exteriören präglas av 1920-talsklassicism men påminner också om de landerier som fanns här tidigare. Byggnaden är i huvudsak symmetrisk med ett kraftigt valmat sadeltak. Fasaden är klädd med slät panel på

huvudfasaden och de övriga har locklistpanel. Huvudentrén markeras genom en dubbel fritrappa och en "förstuga" med klassicistisk dekor.

Nylöseskolan, kv 40:1

Skolan som uppfördes 1940 enligt ritningar av arkitekten R O Swensson är i 3 våningar med fasader av gult tegel. Den har en mycket karaktäristisk utformning med en lång huvudbyggnad och en kort flygel som har en kraftigt avrundad fasad.

Nylöseskolan.

Gamlestadsskolan, kv 53:7

Skolan består av en äldre och en yngre del. Båda är byggda i vinkel och avgränsar två delvis separata skolgårdar.

Södra delen uppfördes 1919 efter ritningar av J Jarlén. Den är i 1½–2½ våningar med valmade tegeltäckta tak och består av en huvudbyggnad samt ett par flyglar. Exteriörens material påminner om de anslutande landshövdingehusen: tegel i den höga källarvåningen och träpanel på de övre våningarna. Huvudbyggnadens gårdsfasad pryds med klassicistiska detaljer och en klocka utsmyckad i samma anda.

Den yngre delen som tillkom 1950 ritades av R O Swensson och M L Mandelius. Det är ett stenhus i 2–3 våningar med fasader av rött tegel. Västra längan är i 3 våningar med enkelt sadeltak och sparsam mönstermurning. Fasaden mot gården har ett par utbyggda entréer som tillkom 1992. Norra längans arkitektur anknyter bl a till 1920-talet. Den har ett säteritak med "torn" av koppar samt indragna fönsteromfattningar som ger fasaden en speciell karaktär.

Den äldre och den yngre delen sammanbinds med låg mellandel med passage mellan gatan och skolgården.

Gamlestadsskolan, äldre delen.

Gamlestadens medborgarhus, kv 53:6

Medborgarhuset innehåller samlingslokaler av olika slag, bibliotek m m. Det uppfördes 1959 efter ritningar av T Gynnerstedt och J Eriksson.

Anläggningen består av tre låga, oregelbundet utformade byggnader, en med fasader av rött tegel och två med putsfasader. De omger en nästan sluten gård som nås från Brahegatan.

Gamlestadsskolan, yngre delen samt passagen mellan de två delarna.

Emily Dicksons stiftelse

Gamlestaden 40:B

Området består av en grupp små friliggande bostadshus i huvudsak belägna längs Gamlestadsvägen.

Historik

Byggnaderna tillkom genom en donation av fru Emily Dickson. Bostäderna var avsedda för "mindre bemedlade arbetare med talrika familjer" och 1935 bodde 24 familjer med 180 barn i området.

1916–25 uppfördes 13 bostadshus av trä i en våning. De ritades av den välkände arkitekten S Ericson och utformades i nationalromantisk anda. Husgruppen omfattade både "stugor" för en familj och parvis sammanbyggda "stugor" för två familjer.

1933 tillkom ett tvåvåningshus av trä i norra delen. Arkitekt för detta var K M Bengtsson.

Hela området präglades av höga sociala ambitioner. I ett av husen bodde en diakonissa som var "vicevärd" för området och här fanns också en mindre samlingslokal där bl a barnen kunde tas emot.

1960–87 revs fyra av byggnaderna. Området rustades upp 1988 då de tio ursprungliga husen byggdes om och tre nya hus med i huvudsak samma utformning som de gamla uppfördes i södra delen. I östra delen har en modern barnstuga tillkommit.

Motivering

Miljön har stort värde både från byggnadshistorisk och socialhistorisk synpunkt.

Byggnaderna är ett intressant exempel på tidiga bostadshus av villatyp avsedda för arbetare. Arkitekturen och stadsplanen är mycket tidstypisk.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Miljön är mycket småskalig. Den omfattar friliggande enfamiljshus och parhus omgivna av trädgårdar.

Enfamiljshus med enkel förstukvist mot Gamlestadsvägen.

F d diakonissans hus.

Envåningshusen har detaljer eller material som anknyter till svensk allmogebbyggelse t ex grova gråstenssocklar, fasader av lockpanel, enkupigt taktegel, karaktäristiska breda vindskivor som sluter tätt intill gavelfasaden, smårutsindelade fönster samt förstukvistar med dekorativt utformad front och rundade fritrappor av sten. Utformningen är enhetlig med enstaka små variationer.

Tvåvåningshuset i områdets norra del har ungefär samma karaktär som kvarterets övriga bebyggelse.

Ett viktigt inslag i miljön är trädgårdarna med anslutande trästaket och häckar.

Svenska kullagerfabriken, SKF

Gamlestaden 40:C

Miljön omfattar SKF:s industrikvarter på Sävveåns norra sida. Sävveåns gård ansluter till miljön.

Historik

SKF grundades 1907 (se även Gamlestadens fabriker sid 10). Samma år uppfördes företagets första byggnad som låg i sydväst vid Hornsgatan/Säve Strandgata.

1909–13 utvidgades byggnaden längs Hornsgatan/Artillerigatan och på det inre fabriksområdet uppfördes kontor, verkstäder, laboratorium m m. Arkitekt under denna period var E Krüger som också ritade några av landshövdingehusen utanför fabriken. Anläggningen utvidgades därefter på Sävveåns båda stränder och 1944 övertog SKF området i sydost som tillhört sågverksfirman Sävveåns AB. (Se sid 92.)

Från 1960-talet har flera byggnader rivits och några nya har uppförts. 1966 byggdes ett stort nytt kontor och ny entré ordnades i sydväst. Under de senaste åren har delar av lokalerna byggts om för nya verksamheter.

Idag omfattar SKF:s norra område en varierande

bebyggelse med flera välbevarade byggnader bl a från den första utbyggnadsperioden. (Den södra delen med yngre bebyggelse ingår inte i bevaringsområdet.)

Motivering

SKF har haft en mycket stor betydelse för Göteborgs näringsliv och hela fabriksområdet är därför ett värdefullt industrihistoriskt minnesmärke. Av särskilt intresse är A-fabriken med sin karaktäristiska tegelfasad och klocktornet som utgör symbol för SKF samt övriga byggnader från perioden 1910–30.

Program – skydd

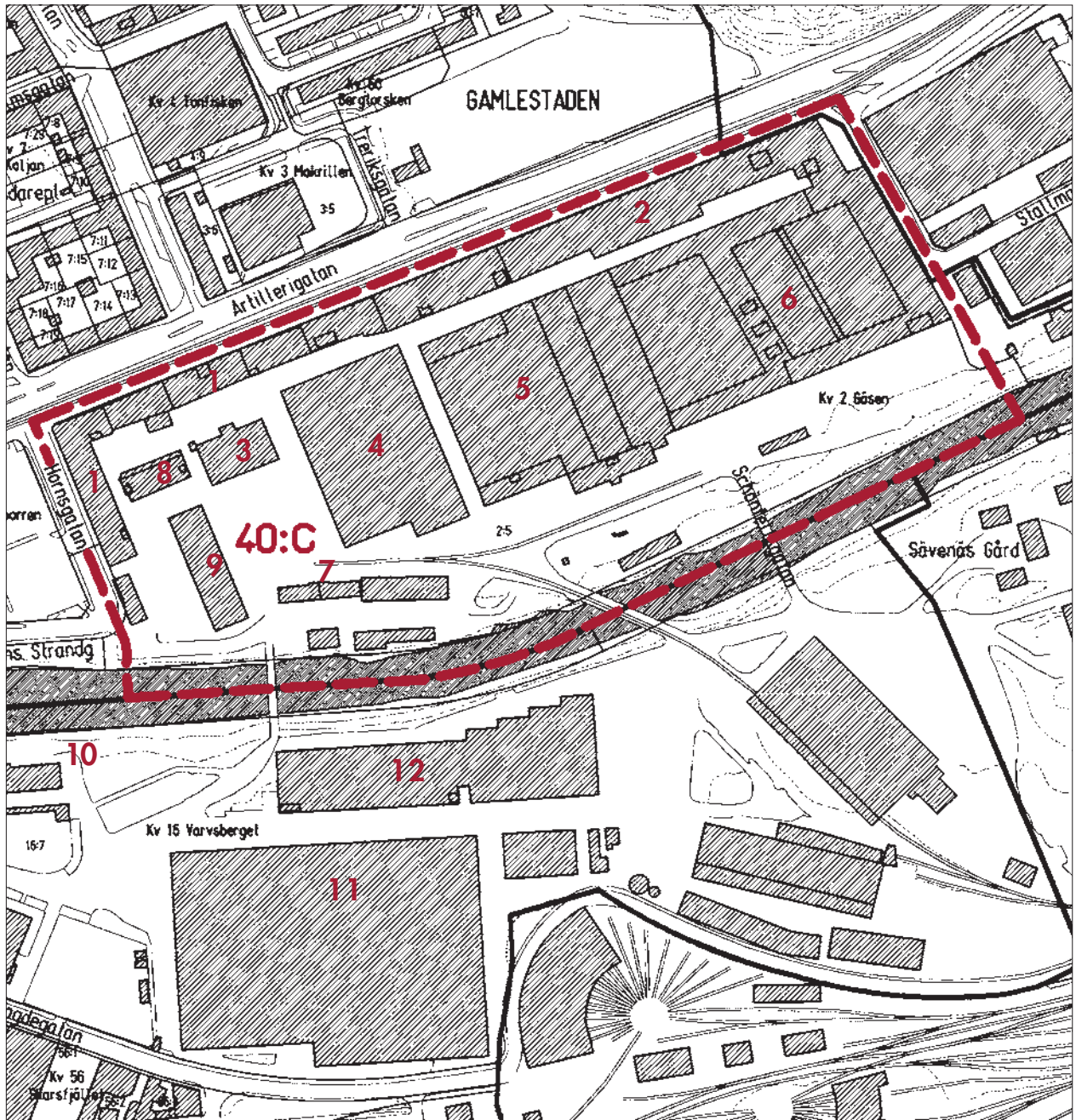
Bevaringsprogram 1987: utredningsområde. Utredning genomförd 1995.

Beskrivning – karaktär

SKF:s norra del mellan Sävveån och Artillerigatan har en tät industrimiljö. Två byggnader dominerar anläggningen: den gamla huvudbyggnaden med sin monumentala långsträckt tegelfasad längs Artillerigatan och det yngre huvudkontoret med över 10 våningar. De flesta av byggnaderna är gediget uppförda och har fasader av rött, brunt eller gult tegel.

SKF:s huvudbyggnad vid Artillerigatan/Hornsgatan. Foto cirka 1930.

1	A-FABRIKEN M M	1909-17	7	LABORATORIUM	1915, 1942
2	K-FABRIKEN	1937-43	8	KONTOR HK2	1954
3	KONTOR HK1	1913	9	KONTOR HK3	1967
4	MASKINVERKSTAD M M	1913	10	HÄLSCENTRAL	1949
5	HÄRDAVDELNING	1916-43	11	D-FABRIKEN	1944-53
6	SVARVAVDELNING	1937-52	12	CENTRALLAGER	1963

A-fabriken (1). Denna långa byggnad är anläggningens fasad utåt. Den har 4 våningar och fasader av rött tegel med dekorativa detaljer av ljst tegel.

Mittpartiet mot Artillerigatan är förhöjt med en våning och betonas ytterligare genom ett "klocktorn" och två sidotorn. Här och på det karaktäristiskt rundade hörnet mot Hornsgatan fanns tidigare krönande "kulor" som utsmyckning. (Se sid 17.) Entrén har järngrindar med dekorativa detaljer och glasade sidopartier av trä.

Fönstren som ursprungligen var smårutsindelade är till stor del ändrade genom igensättningar och nya bågar utan spröjsar. Originalfönster finns kvar bl a på hörnet mot Hornsgatan, i bottenvåningen längs Artillerigatan och mot gården.

A-fabriken (1). Huvudfasaden och hörnet mot Hornsgatan.

Kontor (3). Huset har 4 våningar och inredd takvåning under ett brant valmat tegeltak. Fasaderna är av tegel med mönstermurad yta samt dekorativa skulpterade detaljer av sten under burspråken och på entréportalen. Interiören är välbevarad och har exklusiv inredning i trapphus och kontor.

Laboratorium (7) och kontor (9).

Laboratorium (7). Byggnaden är i 2 våningar med inredd takvåning under ett brutet tegeltäckt tak. Den är symmetriskt utformad kring ett mittparti som betonas genom väggpelare och en bred frontespis. Fasaderna är av tegel med enstaka inslag av mönstermurning.

Maskinverkstad m m (4). Verkstadsbyggnaden som består av tre delar är i 1–2 våningar. De två yttre delarna har förhöjda takpartier med fönster för överljusbelysning i verkstadshallarna. Fasaderna är av tegel och har relativt tätt placerade fönster med smårutsindelning. De tre delarnas mittpartier har gaveluppbyggnader med olika former av mönstermurning i relief och dekorativa inslag av ljst tegel.

Härdavdelningen (5). Denna del består av två 2-våningsbyggnader mot norr och söder. Mellan dem ligger en hall som har sågtandstak med stora fönsterpartier mot norr. Fasaderna är av tegel med sparsam dekor. Gavelpartierna mot väster har en karaktäristisk asymmetrisk triangelform.

Härdavdelningen (5). Fasad mot väster.

Göteborgs Slakthus

Gamlestaden 40:D

Miljön omfattar de äldre delarna av "Göteborgs Slakthus".

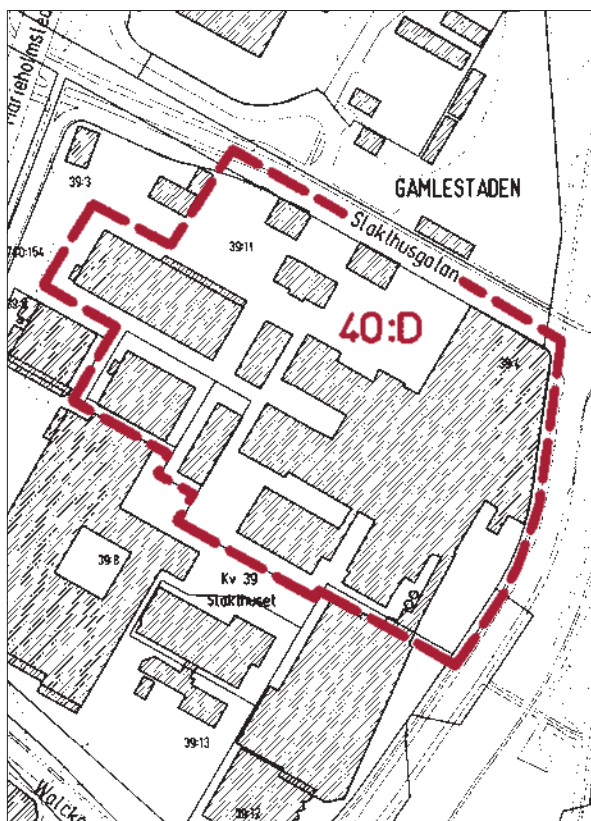
Historik

Göteborgs Slakthus (kv 39) byggdes 1903 efter ritningar av arkitekten O Dymling. Det var Sveriges första kommunala slakthus och den stora anläggningen omfattade ett 10-tal byggnader bl a marknadshallar, slakthallar, administrationslokaler, bostäder och restaurang. Planen gjordes i huvudsak symmetrisk och entréområdet inramades av en huvudbyggnad och två flygelbyggnader.

I områdets inre delar har flera om- och nybyggnader gjorts. I nordöstra hörnet tillkom en ny byggnad 1958.

Motivering

Slakthuset är ett intressant exempel på hur omsorgsfullt även inrättningar av detta slag utformades vid sekelskiftet. Särskilt välbevarat är entréområdet och tornet.

Slakthusets huvudbyggnad. Fasad mot söder.

Slakthusområdet. Inre östra delen.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Beskrivning – karaktär

Byggnaderna är i 1–2 våningar. De har fasader av gulbrunt tegel med olika former av mönstermurning och inslag av ljusa putspartier eller natursten. Huvudbyggnaden har en kalkstensportal med dekor som omfattar stadens vapen samt ett djurhuvud. Många av fönstren är ursprungliga med smårutsindelning.

Karaktäristiska inslag i miljön är ett torn med dekorerad övre del och en hög skorsten. Inom entréområdet finns planteringar.

Alelyckan – Skräppekärr m m

Gamlestaden 40:E

Området omfattar ett stråk med cirka tio enstaka byggnader eller anläggningar i anslutning till Gamlestadsvägen, bl a Alelyckans vattenverk.

Historik

Gamlestadsvägen är den gamla infartsvägen från norr in mot Nya Lödöse och Göteborg. En milsten från 1700-talet markerar vägens tidigare betydelse.

Vid landsvägen och i det angränsande området österut låg tidigare flera enstaka små gårdar eller torp t ex Christineberg som ännu finns kvar.

Kring sekelskiftet 1900 förändrades områdets karaktär. Västgötabanan drogs då fram, Lärje station anlades och den första delen av Alelyckans vattenverk uppfördes. Alelyckans nya vattenverk byggdes på 1940-talet. (Se Beskrivning – karaktär.)

Västgötabanan lades ner 1967 och nya verksamheter har under senare år vuxit fram längs vägen.

Motivering

Milstenen och byggnaderna speglar tillsammans stråkets utveckling. De enskilda byggnaderna har byggnads- och teknikhistoriskt värde. (Se Beskrivning – karaktär.)

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Renhållningsverkets arbetarbostäder.

Bevaringsprogram 1987: Alelyckans vattenverk I och II, f d Lärje station och Christineberg (763:12).

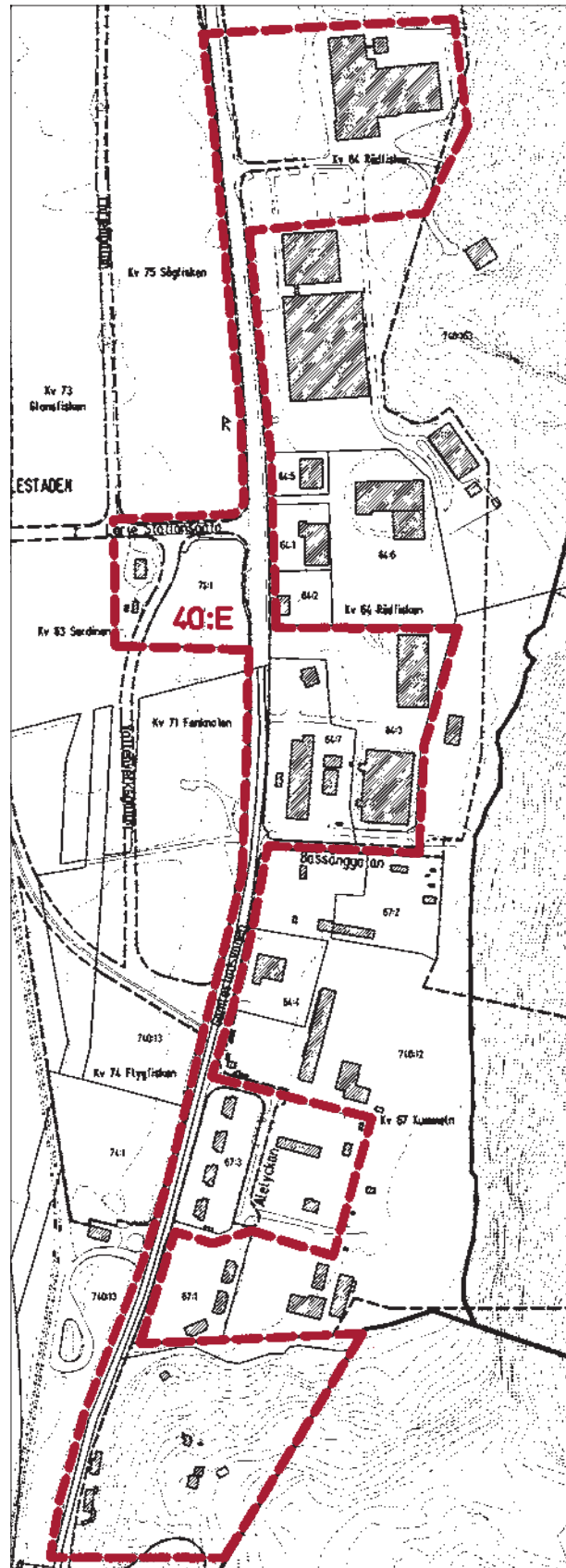
Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: milstenen.

Beskrivning – karaktär

Området ligger längs f d landsvägen och innehåller enstaka byggnader eller anläggningar från olika epoker.

Milsten

Vid Gamlestadsvägen nordost om f d Lärje station står en milsten med texten: AF, 1 Mil, A.M. 1734. Stenen är markerad med R på kartan.

F d Renhållningsverkets bostadshus.

Alelyckans vattenverk I.

Alelyckans vattenverk II.

Christineberg, 763:12 (2)

Christineberg är en liten gård på höjdpartiet öster om Gamlestadsvägen i områdets södra del. Den består av ett bostadshus, ett uthus samt ett lusthus och omges av låga stenmurar. (Se bild sid 8.)

Bostadshusets äldsta del är uppförd med kraftiga gråstensmurar intill en bergvägg. Den är troligen från 1700-talet och har ålderdomlig inredning, bl a en spis med öppen härd. Under 1800-talet utökades byggnaden med bostadsdelar av trä ovanpå den äldre delen och uthus tillkom. Kring sekelskiftet 1900 fanns fyra små bostäder i huset.

Christineberg är ett unikt bostadshus. Det omfattar bl a det enda bevarade exemplet på de mycket enkla bostäderna av sten som tidigare förekom här och i Kortedala.

F d Lärje station, kv 63

F d stationen omfattar ett stationshus och ett uthus uppförda i början av 1900-talet. Stationsbyggnaden är av trä i en våning med valmat tegeltäckt tak, röd locklistpanel och vita detaljer. Uthuset har i huvudsak samma utformning. Byggnaderna som är välbevarade visar läget för Västgötabanan.

F d Renhållningsverkets bostadshus, kv 67:3

Renhållningsverket som började sin verksamhet 1885 inrättade en station för sopor och latrin i Skräppekärr och anläggningarna utvidgades senare.

1920 uppfördes här fyra bostadshus för anställda. De fick villakarakter men varje hus innehöll ursprungligen fyra små lägenheter. "Villorna" är i 1½ våning och har originella breda gavelfasader.

1993 kompletterades gruppen med tre nya hus som har ett liknande utseende och öster om de friliggande byggnaderna ligger en radhuslänga som uppfördes cirka 1950. (Ingår ej i bevaringsprogrammet.)

De fyra äldsta husen är värdefulla exempel på de bostäder som ofta uppfördes för anställda vid större företag vid denna tid.

Alelyckans vattenverk I, kv 64:7,3

När vattenverket i Delsjön blev otillräckligt upprättade Johan Gustaf Richert 1891 en plan för ett nytt vat-

tenverk vid Alelyckan intill Göta Älv. Det byggdes ut under cirka 20 år och omfattade bl a en pumpstation, ett s k långsamfilter, ytterligare ett par cirkelformade filter och ett bostadshus för maskinister.

Från vattenverket drogs ledningar som sträckte sig ut till Slotsskogsgatan i nuvarande stadsdelen Kungsladugård och upp till södra Landala. I anläggningen ingick också "högzonsreservoarer" som placerades i Landala, Stigberget och Majorna. (Se dessa stadsdelar.)

Pumpstationen, bostadshuset och långsamfiltret som tillkom 1891–94 är bevarade.

F d pumpstationen som byggdes om till bostadshus 1993 är en långsträckt byggnad med sadeltak och fasader av rött tegel med mönstermurning. Karaktäristiska delar är de höga rundbågade fönstren och "trappstegsgavlar" som förekommer både på kortsidorna och mittpartiet. Små tegelbyggnader med liknande "trappstegsgavlar" finns i anslutning till f d långsamfiltret.

Vattenverket har teknikhistoriskt värde. Fasaderna med bl a dekorativt utformade trappstegsgavlar är ett mycket typiskt exempel på denna tids sätt att framhäva de tekniska anläggningarnas betydelse.

Alelyckans vattenverk II, kv 64

Alelyckans vattenverk utökades 1947 med ett nytt reningsverk. Huvudbyggnaden uppfördes i två etapper som stod klara 1949 respektive 1958. Arkitekt var N E Eriksson.

Den utfördes i funktionalistisk anda med enkla putsfasader och delar av den tekniska anläggningen exponeras genom ett stort glasparti i fasaden. Intressanta delar av interiören är trapphallen och ett underjordiskt rum med dekormålning.

Byggnaden är ett sent exempel på en från arkitektonisk synpunkt omsorgsfullt utformad teknisk anläggning.

Mer att läsa

Vattenbyggnadskonst i Göteborg under 200 år. H Bjur och Göteborgs VA-verk 1988.

Övrigt – utanför programmet

Nya Lödöse, fornlämningsområde

Hela platsen för Nya Lödöse är fast fornlämning som skyddas enl KML 2 kap. Fornminnen. Arkeologiska undersökningar har genomförts på Gamlestadstorget, platsen för landeriet Kristinedal m m.

Hospitalskyrkogården

Hospitalet anlades 1526 och begravningsplatsen tillkom något senare. Åren 1627–1791 fanns här en kyrka och 1832 uppfördes en ny som revs 1911. Hospitalets verksamhet flyttades till S:t Jörgen 1872 (se sid 239) och idag är endast kyrkogården med enstaka gravstenar bevarad. Den avgränsas med en stenvägg längs Gamlestadsvägen som här är relativt smal och delvis har kvar sin "landsvägskaraktär". Hospitalskyrkogården skyddas enl KML 2 kap. Fornminnen.

Nylöse kyrka

Kyrkobyggnaden uppfördes 1928–29 efter ritningar av arkitekten R O Swensson. Den hette ursprungligen Gamlestadens kapell och fick sitt nuvarande namn 1954. En inre ombyggnad genomfördes 1974.

Kyrkan ligger vid Gamlestadsvägen i närheten av Hospitalskyrkogården. Den har ett brant valmat tak krönt med en smäcker spira. Exteriörens material är skiffer i varierande nyanser. Kyrkan skyddas enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen.

Sofielund

Byggnaden som ligger tätt intill f d landsvägen uppfördes kring 1800-talets mitt och har bl a använts för lanthandel. Det är en omsorgsfullt utformad träbyggnad i en våning med en "portal" i klassicistisk stil. En mindre ekonomibygnad ligger inne på tomten.

Sofielund är idag det sista bevarade äldre huset längs f d landsvägen. (Den sista kompletta gården med bostadshus och ladugård på fastigheten 740:13 revs 1995.)

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

KVIBERG 41

STADSDELENS HISTORIA

Före 1890

Stadsdelen ligger på mark som tillhört landerierna Kvibergsnäs och Kviberg. Kvibergs by blev en del av Nya Lödöses ägor när staden grundades 1473 och den övertogs sedan av Göteborgs stad.

Kvibergs landeri var under 1700-talet uppdelat i 5–6 lotter med olika ägare. Under 1800-talet övertog medlemmar av köpmannafamiljen Ekman successivt de olika lotterna och 1890 sålde familjen sin gård till staten som behövde mark för Göta Artilleriregemente.

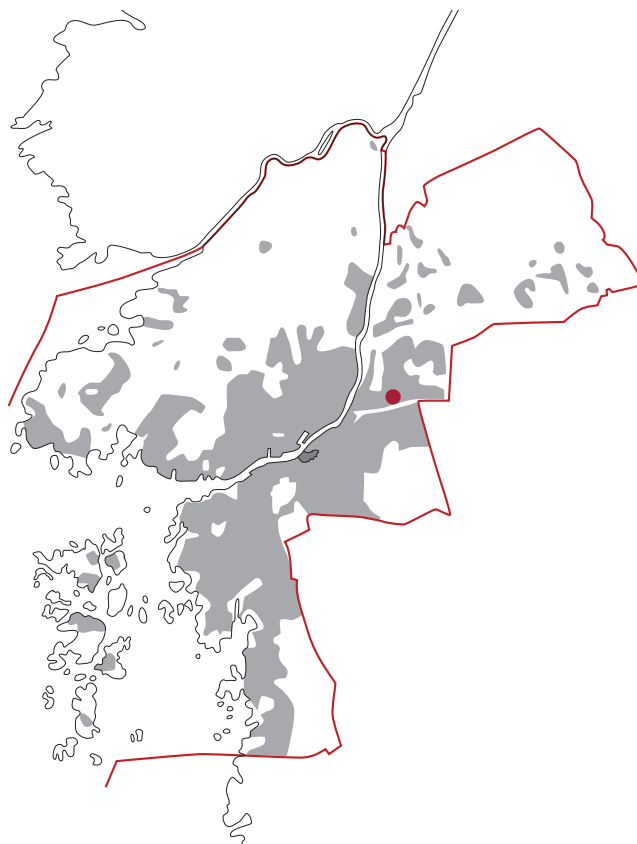
Kvibergsnäs tillhörde Göteborgs stad från grundläggningen och bebyggdes troligen i slutet av 1600-talet.

1890-1960

Efter 1890 har tre mycket stora anläggningar eller byggnadskomplex fått sin plats inom stadsdelen: Kvibergs kaserner, Kvibergs kyrkogård och "Kvibergshusen".

Kvibergs kaserner uppfördes 1892–95. (Se sid 25, foto från cirka 1900.) Anläggningen utvidgades efter hand och utanför själva regementsområdet tillkom bl a bostadshus.

På 1920-talet beslutades att en begravningsplats skulle anläggas i västra Kviberg och

1935 invigdes Kvibergs kyrkogård.

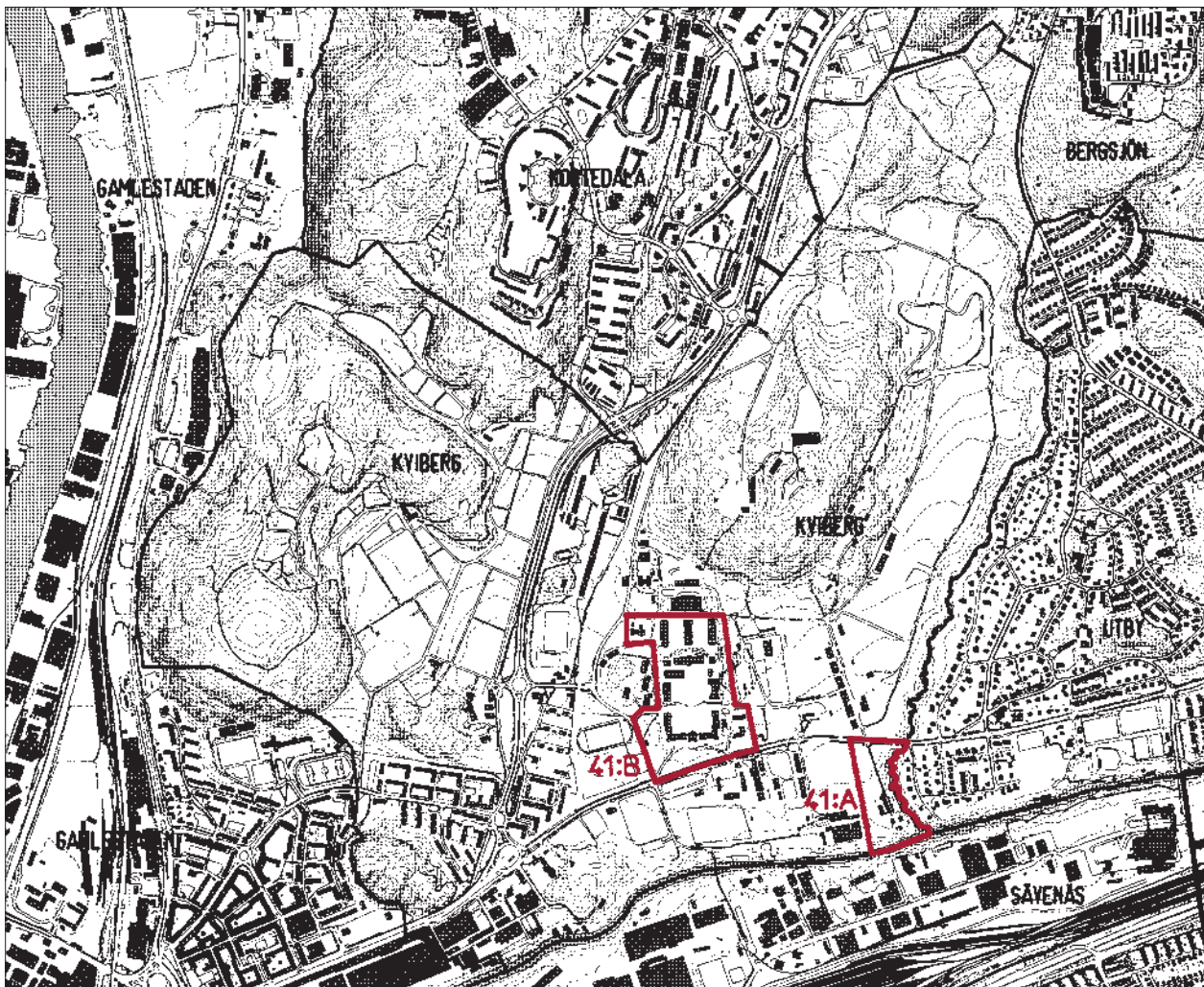
Den senaste stora utbyggnaden genomfördes 1958–59, då de s k Kvibergshusen tillkom.

För marken söder om kyrkogården fastställdes en stadsplan för bostäder 1943 och här byggdes en grupp trevåningshus.

Längs Säveån inom området närmast SKF låg delar av Kvibergs landeribebyggelse kvar till 1930-talet. Sedan den rivits togs marken i anspråk för industrier, lager m m.

Förändrat - bevarat

Driften på Kvibergsnäs landeri upphörde cirka 1970 och 1994 lämnade militären Kvibergs kaserner. Bostadshusen från tiden efter 1945 är till stor del ombyggda.

Gränsen för Kvibergs kaserner visar den del som ingår i byggnadsminnet.

Den äldsta bevarade bebyggelsen, Kvibergsnäs landeri och Kvibergs kaserner, är välbevarade och utgör två mycket värdefulla miljöer. Delar av området längs Sävån har fortfarande en lantlig karaktär.

KVIBERGSNÄS LANDERI, 41:A

KVIBERGS KASERNER, 41:B

Kvibergsnäs landeri

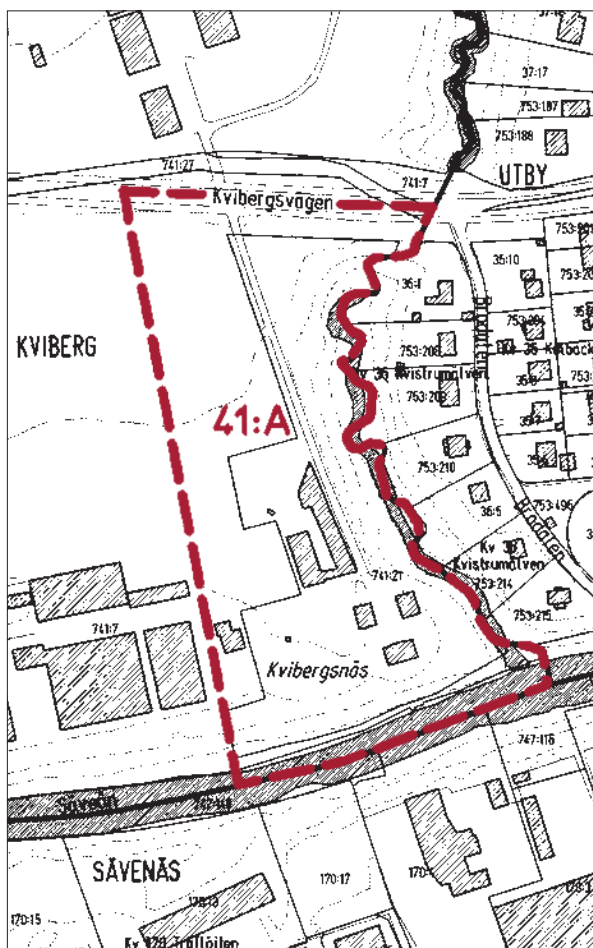
Kviberg 41:A

Miljön omfattar Kvibergsnäs landeri med bostadshus, ekonomibyggnader, park och entréområde med allé.

Historik

Landeriets mark var under 1600-talet tidvis uppdelad mellan flera personer och användes då främst som betesmark. 1690 fick sekreteraren L Böker ensam besittningsrätten. Under hans tid tillkom nya byggnader samt en trädgårdsanläggning ”med åtskilliga små sköna träd uti” och ”kålgård”.

Under 1700-talet bytte landeriet ägare flera gånger bl a innehades det av muraräldermannen J S Rancke. Det var då bebyggt med ett relativt stort bostadshus, ladugård och uthus.

Kvibergsnäs huvudbyggnad, entrésidan.

Åren 1799–1847 ägdes Kvibergsnäs av konsul J Malm med familj. När Malm tog över moderniserades gården och den fick i huvudsak sitt nuvarande utseende med huvudbyggnad och två bostadsflyglar samt ekonomibyggnader uppförda kring en sluten gård.

Under 1800-talets senare del stod familjen Broddelius som ägare. Vid en brand på 1880-talet skadades den ena bostadsflygeln och återuppfördes med ungefär samma utseende som tidigare.

Göteborgs stad inlöste besittningsrätten 1899. Marken och ladugården överläts då till arrendatorer och bostadshusen hyrdes ut.

1938 föreslogs att bostadshusen skulle rivas men efter omfattande protester fick de stå kvar och användes bl a av militären. I slutet av 1940-talet när husen var ganska förfallna gjordes en pietetsfull restaurering. Lokalerna hyrdes ut som ”hemsysterskola” och har senare använts som bostäder m m.

Ekonomibyggnaderna utnyttjades av arrendatorerna till 1970-talets början. 1973 föreslogs rivning men även denna gång kom protester. 1978–85 restaurerades delar av anläggningen inom ramen för ett projekt som drevs av Chalmers Tekniska Högskola i samarbete med kommunen och rikssantikvarieämbetet. En del av ladugården har rivits.

Motivering

Huvudbyggnaderna till flera av de gamla landerierna är bevarade i andra delar av Göteborg men Kvibergsnäs landeri är det enda där både bostadshus och ekonomibyggnader finns kvar. Dessutom omges det fortfarande delvis av obebyggd mark.

Kvibergsnäs huvudbyggnad med sin påkostade entréfasad är ett intressant exempel på den nyklassicistiska träarkitekturen som förekom i Göteborgstrakten kring sekelskiftet 1800 och även delar av interiören speglar denna epok.

Miljön som helhet är ett mycket värdefullt dokument som visar hur ett göteborgskt landeri såg ut och användes i början av 1800-talet.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen.

Beskrivning – karaktär

Kvibergsnäs landeri ligger vid Sävåns norra strand. Det har en trädgård som sträcker sig ner till vattnet och gården nås via en smal väg med allé.

Huvudbyggnaden tillsammans med två flyglar avgränsar en halvsluten symmetriskt komponerad gårdspan. Ekonomigården som ligger utmed infartsvägen är kringbyggd och helt avskild från bostadshuset.

Samtliga byggnader är uppförda i trä och har tegeltäckta sadeltak. Bostadshuset är på traditionellt vis målade i ljusa oljefärger och ekonomibyggnaderna är rödfärgade.

Ekonomidelen består av tre längor uppförda runt en sluten stenlagd gård. Södra delen närmast bostadshuset är en låg envåningsbyggnad försedd med torn och välringklocka. Den sydöstra delen har en ålderdomlig timmerkonstruktion och en indragen nedre del. En portgång förbinder den kringbyggda gården med infartsvägen och den låga delen i söder har en dörr mot trädgården och bostadshuset. Ladugården mot väster är delvis riven.

Bostadshuset är uppförda i 2 våningar men huvudbyggnaden är något högre än flyglarna. Entréfasaden som är klädd med slät stående panel har en mycket elegant utformning i nyklassicistisk stil. Mittpartiet är framdraget och avslutas uppåt med en triangelformad

Kvibergsnäs sett från Sävåns södra strand. Foto 1900-talets början. Verandan tillkom i slutet av 1800-talet och revs på 1940-talet.

Ekonomibyggnadens kringbyggda gård på 1940-talet. Denna del är bevarad.

frontespis. Den mest påkostade delen är huvudportalen som omges av joniska pilastrar och har en pardörr med skulpterade ornament.

Huvudbyggnadens interiör är också välbevarad med en planlösning som i huvudsak är ursprunglig och fast inredning som bl a omfattar paneler och kakelugnar i nyklassicistisk stil.

Kvibergs kaserner

Kviberg 41:B

De centrala delarna av f d Kvibergs kasernetablissemment ingår i ett avgränsat område som är byggnadsminne (se karta sid 29). Till miljön hör också anslutande byggnader bl a i väster och norr. Se även "Övrigt – utanför programmet".

Historik

Från början av 1800-talet var Kungliga Göta artilleriregemente förlagt till en kasernbyggnad inne i staden, vid nuvarande Kaserntorget. 1895 flyttade regementet ut till Kvibergs Kaserner.

Kasernerna ritades av E Josephsson som var arkitekt vid Kungliga Arméförvaltningens fortifikationsdepartement och uppfördes 1892–95 av byggnadsfirman F O Peterson.

Byggnaderna utformades i en tidstypisk stil inspirerad av den medeltida borgarkitekturen och gotiken. De är i huvudsak symmetriskt placerade och omfattade ursprungligen bl a kanslibyggnad, kaserner, exercishus, matsal, vinterstall, sommarstall och ridhus. Husen grupperades kring en nedre och en övre kaserngård samt en bakre kaserngård mot norr.

Från 1900-talets början har anläggningarna utvidgats med ett flertal nybyggnader. 1903–05 tillkom nya stallbyggnader i norr. En officersmäss uppfördes 1912 och ett sjukhus 1921. F d sjukstallet som nu är museum byggdes 1931 och samma år flyttade regementet sina förrådslokaler i Kronhuskvarteret till det nybyggda "tyg-huset" på Kviberg. De yngsta kasernerna är från 1945.

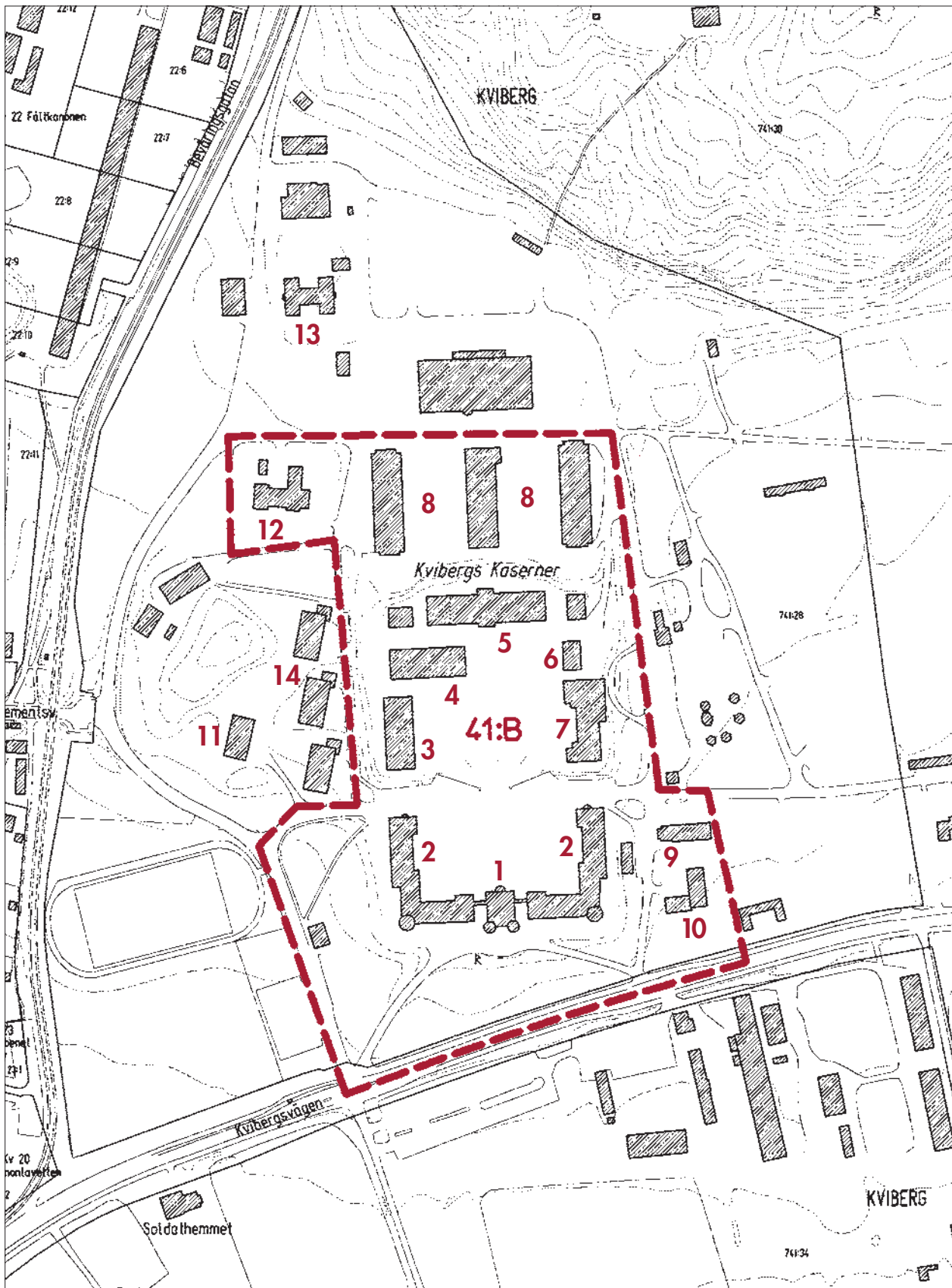
Kungliga Göta artilleriregemente (A2) drogs in 1962 och Kvibergs kasernetablissemment övertogs av Göta luftvärnsregemente (Lv6) som då lämnade Högsbo. 1993–94 flyttade också luftvärnsregementet ut och 1996 övertogs området av det kommunägda HIGAB. Lokaler används nu för nya verksamheter bl a idrottsföreningar, kontor, loppmarknad, kafé och läkarstation. I västra delen har ett vandrарhem öppnats.

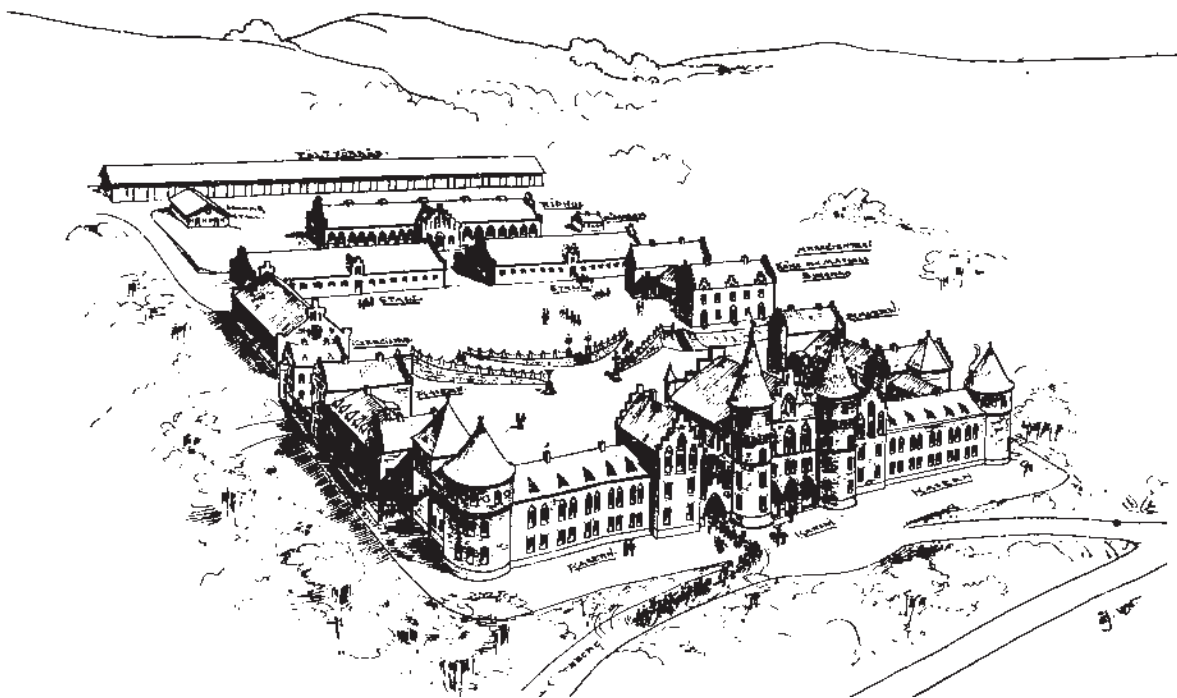
Efter 1950 har flera byggnader rivits framför allt i de yttre delarna men miljön som helhet är välbevarad.

Trappbus i kanslibyggnaden.

- 1 HUVUDBYGGNAD – KANSLI M M, 1895
- 2 LOGEMENTSFYGLAR, KASERNER, 1895
- 3 EXERCISHUS, 1895 (BRANDSKADAT 1999)
- 4 F D VINTERSTALL, 1895
- 5 RIDHUS, 1895
- 6 SKOSTALL, 1895
- 7 MATINRÄTTNING, 1895
- 8 VINTERSTALL, 1903–05
- 9 OFFICERSMÄSS, 1912
- 10 FRITIDSHEMMET, FILMSALEN, 1943
- 11 SJUKPAVILJONG, 1921
- 12 SJUKSTALL (KVIBERGS MUSEUM), 1931
- 13 "TYGANSTALT", 1931
- 14 KASERNER, 1945

Kvibergs Kaserner. Ritning av E. Josephsson 1895.

Motivering

Hela miljön med byggnader och friområden har ett mycket stort militärhistoriskt och byggnadshistoriskt värde.

Huvudbyggnaden och anslutande byggnader är ett viktigt exempel på 1890-talets medeltidsinspirerade tegelarkitektur och anläggningen är en av arkitekten E. Josephssons mest påkostade kasernetablisement. Intressanta interiörer finns bl a i kanslibyggnaden där stora trapphuset och ordersalen har välbevarad rik dekor.

De yngre byggnaderna ger exempel på senare epokers stilar och utgör viktiga komplement inom anläggningen. Särskilt värdefulla är stallen, mässen, sjukpaviljongen, sjukstallet och tyganstalten.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: enstaka byggnader i yttre delen. Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: avgränsning redovisas på karta, sid 29.

Beskrivning – karaktär

Kvibergs kaserner har i huvudsak kvar sin ursprungliga karaktär. Med sina röda tegelmurar och kraftfulla tornbyggnader liknar anläggningen en medeltida borg och utgör ett viktigt inslag i Göteborgs stadsbild.

Ursprungliga kasernetablisementet

Den ursprungliga delen från 1895 omfattar en tredelad huvudbyggnad med kanslihus i mitten och två vinkelbyggda logementsflyglar samt fem friliggande byggnader tidigare använda som exercishus, stall, ridhus, matiné och skostall.

Entréområdet mot Kvibergsvägen består av en liten park och dubbla infartsvägar. Från planen framför kanslibyggnaden leder två välvda portaler till den inre, nedre gården. Den omges av huvudbyggnadens fasader i 2–3 våningar och en terrassmur av granit med dubbla uppfartsramper till den övre gården. Friliggande byggnader i 1–2 våningar avgränsar den övre gården.

Samtliga byggnader har fasader av rött tegel och tak täckta med svart plåt. Exteriören präglas av 1890-talets fantasifulla stil med bl a trappstegsgavlar och dekorativa detaljer av tegel, konststen och natursten. Några av portalerna och fönstren har spetsbågad form och flera av fönstren är smårutsindelade.

Huvudbyggnadens entréparti och hörn betonas genom kraftiga runda torn och mittpartiet som omfattar kanslibyggnaden har en särskilt omsorgsfull utformning. Här finns bl a tre portaler och innanför en pelarhall med kryssvalv. På gavelpartiet ovanför entrén är

unionsvapnet uppsatt och pelarhallens dekor omfattar fyra små skulpterade huvuden, s k väktare.

Framför huvudentrén står en minnessten. Denna tillsammans med inskriptioner på huvudbyggnaden och på kaserngårdens terrassmur påminner om anläggningens och regementets historia.

Stallbyggnader

Norr om huvudanläggningen uppfördes 1903–05 fyra vinterstall med plats för cirka 75 hästar i varje. (Ett revs 1984.) Regimentet var "hästanspant" fram till 1951 och stallen har varit en viktig del i anläggningen.

Byggnadernas nedre del är uppförd i tegel och har endast enstaka fönster. Den övre smalare delen är av trä och har rader med tätt placerade fönster som ger stallet dagsljusbelysning. Taken är täckta med papp m m på övre delarna och plåt på den nedre. Fönster som är ursprungliga har smårutsindelning. Stallens inre konstruktion och enstaka delar av inredningen är bevarad.

"Officersmässen" och "Fritidshemmet"

"Officersmässen" uppfördes 1912 och en mindre tillbyggnad tillkom på 1930-talet.

Det är ett friliggande trähus i 2 våningar med brant tegeltäckt tak samt veranda mot väster. Fasaderna är klädda med omväxlande stående och liggande panel. Några av fönstren är original och delvis smårutsindelade men på de tvärställda utskjutande gavelfasaderna som har stora fönsterpartier är de ursprungliga smårutsindelade bågarna ersatta med nya utan spröjs.

Intill "Officersmässen" ligger f d "Fritidshemmet" som byggdes 1943 och bl a innehöll filmsal och bibliotek. Det är ett vinkelbyggt trähus i en våning. Filmsalens brutna innertak av trä har dekormålning som bl a föreställer Skansen Kronan och Skansen Lejonet.

"Sjukpaviljong"

Sjukhuset som byggdes 1921 placerades som en fritt liggande byggnad omgiven av planteringar. Den har 2 våningar och inredd vindsvåning under ett brant tegeltäckt tak. De yttre delarna är formade som tvärställda svagt framdragna byggnadskroppar. Fasaderna är av rött tegel och saknar dekor.

Kanslibyggnadens entréfasad.

Vinterstall från 1900-talets början.

"Officersmässen".

"Sjukpaviljongen".

"Sjukstallet", Kvibergs museum.

"Tyganstalten".

"Sjukstallet", Kvibergs museum

Byggnaden uppfördes 1931 bl a som sjukstall och hovslagersmedja. Den är av trä i 1–2 våningar med papptäckta sadeltak och enkla fasader klädda med stående panel.

Sydöstra delen som bl a innehåller entrén har en originell utformning med en lanternin som ger överljusbelysning åt ett rum med åtta kanter. Stalldelen har bevarad interiör med spiltor och ursprunglig golvläggning.

"Tyganstalten"

Byggnaden uppfördes 1931 som förråd och verkstad för artilleriregementet. Det är ett putsat stenhus som består av en mellandel i en våning och flyglar i 2 våningar. Arkitekturen ger ett relativt ålderdomligt intryck och påminner i vissa delar om Kronhuset som tidigare var regementets "tyghus". Taken har en brant lutning och är utbyggda med stora takkupor. Gavelpartierna saknar taksprång och fönstren är indelade i fyra lika stora bågar med sex rutor i varje.

Ursprungligen innehöll byggnaden en stor arbetshall i mellandelen och mindre verkstäder, sadelmakeri, förråd m m i flyglarna.

Friliggande kaserner

Väster om huvudanläggningen tillkom tre nya kasernbyggnader 1945. De är i 2 våningar med flacka tegeltäckta tak och släta fasader i rött tegel.

Övrigt

Inom själva regementsområdets yttre delar finns flera andra byggnader som har använts i den militära verksamheten och därför är värdefulla delar i helheten.

Utanför området ligger också byggnader som har anknytning till regementet. (Se sid 33.)

Mer att läsa

Kvibergs kaserner – militär byggnation under ett sekel. Göta Luftvärnsregemente 1994.

Kviberg, antikvarisk förprojektering. K Kaas, Bohusläns museum 1994.

Övrigt – utanför programmet

Kvibergs kyrkogård

1925 beslutades att en begravningsplats skulle anläggas i Kviberg och 1926–27 ordnades en tävling som vanns av den välkände arkitekten E G Asplund tillsammans med S I Lind. Efter en omarbetning fastställdes Asplunds plan 1931 och 1935 invigdes första etappen. Här fanns då Helga korsets kapell och en klockstapel ritade av R O Swensson.

Ett krematorium med anslutande kapell ingick också i Asplunds tidiga planer men uppfördes först på 1950-talet och fick då sin slutliga utformning av Asplunds medarbetare S I Lind. Anläggningen består av två delar; S:t Olofs kapell som invigdes 1951 och S:t Sigfrids kapell, en tillbyggnad från 1957.

Inom kyrkogårdsområdet ligger också ett litet skolehus av tegel som ägaren till Kvibergs landeri JJ Ekman lät bygga 1875.

I direkt anslutning till kyrkogårdsområdet mot nordväst finns ett par f d torp.

Kyrkogården hör till de största i Europa. Den skyddas enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen.

Kvibergsbussen

Det södra huset (kv 22:6) uppfördes 1960 för Stiftelsen Samhällsbyggen efter ritningar av F Blomqvist och E Friberger. Det norra (kv 22:12) som är något mindre tillkom 1961 genom Riksbyggen och ritades av L Green.

Båda byggnaderna har 12–14 våningar och det södra är mer än 200 meter långt. Vid tillkomsten var detta Nordens största bostadshus och de är intressanta föregångare till den storskaliga bostadsbebyggelsen som tillkom under perioden 1965–75.

Bostadsbus vid Styckjunkaregatan

Denna grupp med stenhus i 3 våningar tillkom 1945–46 och ritades av N E Eriksson mfl. De utformades som vinkelbyggda längor vilket var en nyhet vid denna tid. Några av husen är välbevarade. Området upptas som värdefullt i "Underlag för Energisparplanen" 1980.

Helga korsets kapell.

S:t Olofs kapell.

Militära anläggningar m m i anslutning till Kvibergs kaserner

Utöver de byggnader som tas upp i beskrivningen över Kvibergs kaserner finns flera andra som har haft anknytning till den militära verksamheten. Inom det forna militärområdets östra del ligger förråd, garage och en grupp "trähyddor" och höjdpåret i norr upptas av en f d administrationsbyggnad, "Radarhallen" och "Blåsåshallen".

Intressanta byggnader utanför området är förråden söder om Kvibergsvägen, "Soldathemmet" uppfört 1940, en f d officersvilla vid Sävån och f d underofficersbostäder vid Fanjunkaregatan byggda 1933 .

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

BAGAREGÅRDEN 42

STADSDELENS HISTORIA

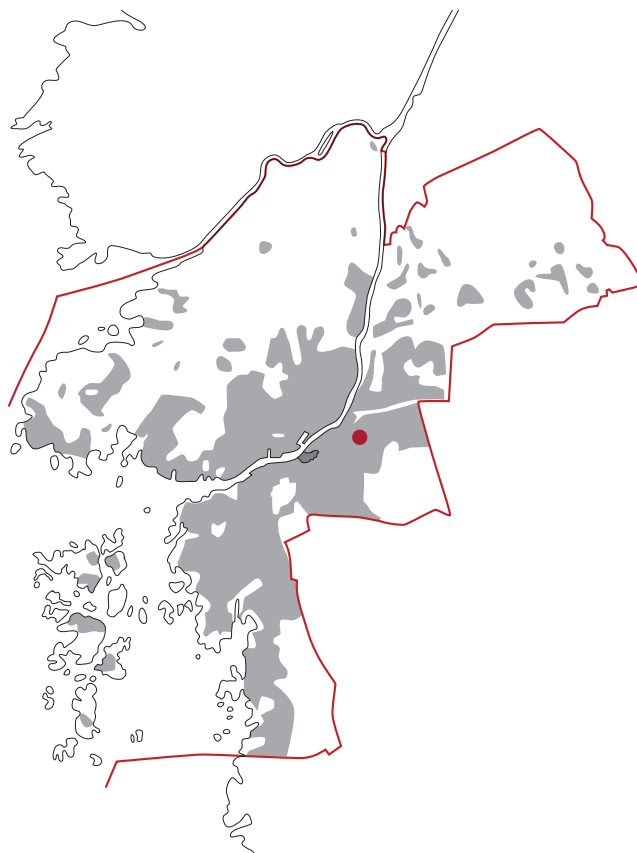
Före 1900

Stadsdelen har fått sitt namn efter landeriet Bagaregården som hade sina ägor inom detta område. Längre norrut vid Sävån låg ett annat landeri, Kristinedal. Det arrenderades på 1730-talet av Niklas Sahlgren som samtidigt drev ett sockerbruk på det angränsande landeriet Ånäs. (Se sid 10.)

I sydväst fanns en viktig vägkorsning där den nordsydliga Danska vägen (nuvarande Danska vägen/Ånäsvägen) mötte vägen österut mot Alingsås–Stockholm (nuvarande Redbergsvägen/Härlandavägen).

I mitten av 1800-talet hade korsningen utvecklats till en central plats i området med en relativt tät trähusbebyggelse längs vägarna. Vid denna tid diskuterades läget för en ny kyrkogård i Göteborg och 1860 beslutades att den skulle ligga på Bagaregårdens mark, öster om vägkorsningen. Kyrkogården som anlades 1860–62 kallades först Nya begravningsplatsen och fick senare namnet Östra kyrkogården.

I det anslutande området väster om Bagaregården byggdes stadsdelen Olskroken under 1880-talet, men Bagaregården behöll sin lantliga karaktär till 1910-talet.

1900-50

Vid sekelskiftet 1900 inlöste staden Bagaregårdens mark för att bygga bostäder och 1911 fastställdes en stadsplan för hela området. Den utarbetades av stadsingenjören A Lilienberg som var en av tidens mest framträdande stadsplanerare och Bagaregårdensplanen fick också internationell uppmärksamhet.

Planen utformades enligt tidens nya ideal med gator som följer terrängen och oregelbundna kvartersformer. Västra Bagaregården byggdes ut med landshövdingehus och villor cirka 1914–30. I östra delen på sluttningen mot Härlandavägen tillkom "Vidkärrs trädgårdsstad" och några landshövdingehus som var HSB:s första i Göteborg.

Bagaregårdens skola.
Foto 1922.

Prickad linje visar del av östra gränsen för riksintresseområdet.

Lilienbergs plan för de övre delarna i öster fullföljdes däremot inte. Istället upprättades en ny stadsplan 1942 och området som brukar kallas Strömmensberg bebyggdes med lamellhus och punkthus 1944–58.

VÄSTRA BAGAREGÅRDEN, 42:A

Västra Bagaregården. I förgrunden Ånäsvägen. Intill ligger det slutna kvarteret Aleklätt samt kvarteret Kynnefjäll med friliggande byggnader. Längst bort Bagaregårdens egnabem och SKF:s tjänstemannabostäder.

I norr vid gränsen till stadsdelen Gamlestadens etablerades verksamheter av flera slag. SKF tog över delar av Kristinedals landeri. (Se stadsdelen Gamlestadens.) Mellan SKF och Gamlestadens fabriker tillkom lager- och industribyggnader, bl a en stor byggnad för Turitz & Co uppförd 1941.

Förändrat - bevarat

Kristinedals huvudbyggnad stod kvar till 1960-talet då den revs för att ge plats åt nya trafikleder m m. Övrig bebyggelse är i huvudsak bibehållen men har byggts om.

Västra Bagaregården mellan Härlandavägen och Gustavsgatan är särskilt välbevarad.

Västra Bagaregården

Bagaregården 42:A

Bebyggelsen består av landeriets huvudbyggnad samt ett bostadsområde med landshövdingehus, villor, skola, och några f d sociala institutioner.

Historik

Landeriet fick troligen sin första mer omfattande bebyggelse 1680 då Paul Jörgensen arrenderade stället. 1758 övertogs Bagaregården av källarmästare Johan Minten som drev ett populärt värdshus här. I slutet av 1800-talet ägdes landeriet av M F Waern och 1899 inlöstes det av staden. Väster om landeriet längs Ånäsvägen och på nuvarande Redbergsplatsens norra del fanns då enstaka bostadshus av trä.

Stadsplan för ett nytt bostadsområde utarbetades av stadsingenjören A Lilienberg 1908–11 och det var en av de första som tillkom inom hans omfattande verksamhet i Göteborg. Bagaregården var också ett av de första områdena där den nya stadsplanlagen från 1907 tillämpades. Den gav bl a bättre möjligheter att i detalj styra bebyggelsens utseende.

Bagaregårdens plan fick en mycket omsorgsfull utformning i alla detaljer och några små platser skapades (Viloplatsen, Uddevallaplatsen m fl). De enskilda byggnadernas utformning anpassades också väl till stadsplanen. Tornet på Bagaregårdsskolans mittparti blev t ex ett viktigt blickfång i vyn från Viloplatsen. Den gamla landeribygnaden och parken bevarades och fick en väsentlig roll som allmänt område i planen.

Kvarteren planerades för varierande hustyper; landshövdingehus i helt slutna storgårdskvarter, friliggande landshövdingehus, villor samt radhus.

Utbyggnaden som i allt väsentligt följde Lilienbergs plan genomfördes cirka 1914–30 och flera av byggnaderna uppfördes av Göteborgs stad, bostadsrättsföreningar eller företag.

Uddevallaplatsen och Viloplatsen omgavs av slutna, enhetligt utformade kvarter med landshövdingehus och öster om Stockholmsgatan tillkom ytterligare fyra slutna kvarter med landshövdingehus.

I kvarteret Kynnefjäll och Kroppefjäll uppfördes friare

placerade landshövdingehus som innehöll vanliga bostäder men även sociala inrättningar av olika slag bl a pensionärshem, änkehem och barnkrubba.

Ett kvarter med hus för SKF:s tjänstemän byggdes vid Kungälvsgatans östra del och längs landerikullens sluttning placerades en rad villor samt stadsdelens skola och församlingshem.

Större delen av bebyggelsen har byggts om cirka 1975–90 men miljön som helhet är mycket välbevarad.

Motivering

Västra Bagaregården är ett unikt bostadsområde från perioden 1910–30. Planen för Bagaregården var en av de första som den välkände stadsplaneraren A Lilienberg utarbetade i Göteborg. Den blev en förebild för andra stadsdelar och uppmärksammades internationellt.

Det är ett av de första områdena där storgårdskvarter med landshövdingehus byggdes. Här finns särpräglade stadspartier som visar tidens ambition att detaljutforma stadsplanen och de enskilda byggnaderna så att de samverkar till en arkitektonisk helhet t ex vid Uddevallaplatsen, Viloplatsen och Kungälvsgatans västra del.

Eftersom området omfattat flera sociala inrättningar och dessutom innehåller ett ovanligt stort inslag med bostadshus som tillkommit genom insatser från staden, industriföretag m fl är det också värdefullt från socialhistorisk synpunkt.

Den gamla landeribygnaden och parken har ett stort lokalhistoriskt historiskt värde.

Program – skydd

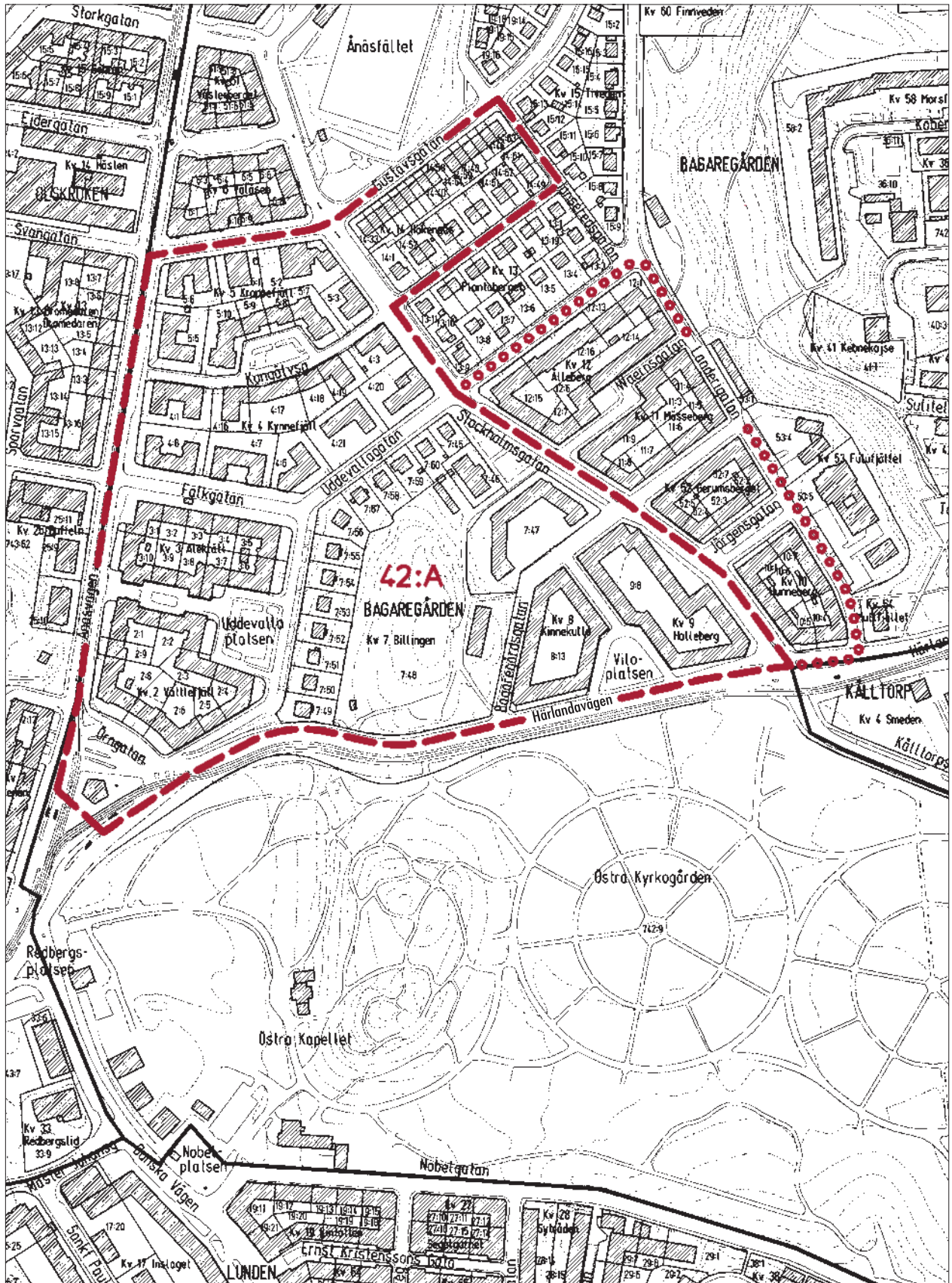
Bevaringsprogram 1975: bebyggelsen väster om Stockholmsgatan.

Värdefulla miljöer 1985: bebyggelsen väster om Stockholmsgatan samt kv 14 Hökensås.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: hela området.

Beskrivning – karaktär

Bostadsbebyggelsen är grupperad kring ett höjdparti som upptas av landeriparken. Uddevallagatan och Stockholmsgatan är områdets två huvudstråk. De tre platsbildningarna Uddevallaplatsen, Viloplatsen och platsen norr om Kungälvsgatan samt förträdgårdar och andra planter-

Bagaregårdens landeri, f d huvudbyggnad.

F d Församlingshemmet. Fasad mot Stockholmsgatan.

ingar är karaktäristiska inslag i miljön. De flesta av byggnaderna är landshövdingehus, envånings trähus eller "envånings trähus" med en hel bottenvåning av sten.

Bagaregårdens landeri, kv 7:48

F d landeriets huvudbyggnad ligger i parkens utkant. Det är av trä i 2 våningar och har tegeltäckt sadeltak. Fasaden har väl utformade detaljer, bl a kraftigt profilerade fönsteromfattningar.

Den nuvarande byggnadens exakta ålder är inte känd, men stommen är troligen från 1700-talet. I början av 1800-talet upprustades Bagaregården och enligt en beskrivning från 1831 bestod gårdsanläggningen då av en huvudbyggnad i 2 våningar och diverse ekonomibyggnader. Endast huvudbyggnaden är bevarad och den har förändrats flera gånger bl a vid ombyggnad till ungdomsgård 1936. Det var då Sveriges första helt kommunalt drivna ungdomsgård.

Bagaregårdens skola, kv 7:47

Skolan uppfördes 1918 efter ritningar av J Jarlén. (Se sid 35.) Det är ett lågt vinkelbyggt trähus i nationalromantisk stil med sockel av grov gråsten och bred brun fasadpanel. Taket är ett brant tegeltak, valmat över de breda gavelfasaderna och krönt med ett klocktorn i mittaxeln. De tre entréerna ramas in av kolonner.

Interiören är välbevarad bl a i lärarrummet som har ursprunglig fast skåpsinredning och öppen spis.

Bagaregårdens skola. Fasad mot Stockholmsgatan.

F d Församlingshemmet, kv 7:46

F d Församlingshemmet som byggdes 1931 ritades också av J Jarlén. Det är ett trähus i en våning med brant tegeltäckt sadeltak. Entrén framhävs genom ett långt framdraget gavelparti som bärs upp av kolonner. Interiören som omfattar en större och en mindre samlingshall är i huvudsak bevarad och har en enkel dekormålning. Lokalen används idag av IOGT/NTO.

Villa vid Uddevallagatan.

Kvarteret Vättlefjäll. Fasad mot Uddevallagatan.

Kvarteret Vättlefjäll, gården.

Villor vid Uddevallagatan

Längs kullens nordvästra sida ligger en rad villor av trä uppförda 1923–24. De är i 1–1½ våning och har branta tegeltäckta tak. Ursprungligen utformades alla i 1920-talsklassicistisk stil med locklistpanel, sexdelade fönster och dekor i form av pilastrar m m. Idag är ungefär hälften förändrade genom nya fasadmaterial. Övriga är välbevarade. Ett viktigt inslag i miljön är de enhetligt byggda naturstenmurarna och trästaketet som avgränsar tomterna mot gatan.

Uddevallaplatsen – kvarteren Vättlefjäll och Aleklätt

Uddevallaplatsen med sin mycket omsorgsfullt utformade arkitektur är en viktig entré till Bagaregården. Den består av en smal nästan sluten yttre del med en liten fontän i centrum och en inre planterad del som öppnar sig mot landerikullen.

Platsen omges av kvarteren Vättlefjäll och Aleklätt som i huvudsak uppfördes 1914–15. De bebyggdes med landshövdingehus och de flesta ritades av H Falkman. I kvarteret Vättlefjäll ansvarade han för alla hus utom ett och i Aleklätt för hela den södra delen. Hj Zetterström var arkitekt för Falkgatan 13–15 (kv 3:3–4) och hörnhuset Ånäs vägen/Falkgatan som tillkom 1924 byggdes i en något avvikande stil efter ritningar av K S Hansson.

Byggnaderna utformades i en utpräglad nationalromantisk stil med branta tegeltäckta tak, bottenvåningar av handslaget rött tegel och övervåningar klädda med mörkbrun stående panel. Fasaderna försågs med effektfullt placerade burspråk eller balkonger och någon enstaka dekorativ detalj, t ex en vindflöjel på gavelspetsen.

Vid Uddevallaplatsen fick byggnaderna ovanligt detaljrika och välstuderade fasader. De två hörnhusen mot Ånäs vägen som bildar själva entrén till Uddevallaplatsen framhävdes genom breda gavlar med vertikala fönsterpartier omgivna av små halvcirkelformade fönster.

Gårdsrummen är oregelbundet formade. Gångbanorna är delvis belagda med gatsten och gårdarna har omfattande planteringar. Kvarteren omges till stor del av förträdgårdar med låga trästaket mot gatan.

Samtliga hus är ombyggda men den ursprungliga karaktären är bevarad.

Kvarteret Kinnekulle. Fasad mot Bagaregårdsgatan.

Kvarteret Halleberg. Fasad mot Härlandavägen.

Viloplatsen – kvarteren Kinnekulle och Halleberg

Den nästan triangelformade Viloplatsen öppnar sig mot Östra kyrkogården och smalnar av in mot en gata som leder fram till Bagaregårdens skola. Själva Viloplatsen är en planterad yta omgiven av träd och utsmyckad med skulpturgruppen "Mannen och trädet" som uppsattes 1991.

Kvarteren Kinnekulle och Halleberg ramar in platsen på två sidor. De byggdes 1919–22 för Göteborgs stad som tjänstemannabostäder. Arkitekt var G Stendahl som arbetade för fastighetskontoret.

Varje kvarter utgjorde en enda fastighet och de fick därför en stor gemensam gårdsyta utan staket eller andra avgränsningar. Gårdarna utformades med grönytor i de inre delarna och gatstensbelagda gångar.

Exteriören påverkades både av den nationalromantiska stilen och 1920-talsklassicismen. Fasadmaterialet var stående panel i de övre våningarna och puts eller handslaget tegel i bottenvåningen. Byggnaderna fick vanliga sadeltak utom på nordöstra hörnet som reser sig över de andra med ett säteritak.

Fasaderna formades till en arkitektonisk helhet både mot gårdarna och gatorna. Detaljutformningen anpassades också till stadsrummet t ex mot Härlandavägen där mittpartierna betonades genom pilastrar och förhöjda gavelpartier.

Kvarteret Halleberg. Gårdens nordöstra hörn.

Kvarteren byggdes om 1988–90. Norra delen av kvarteret Halleberg är ovanligt välbevarat med oförändrad planlösning. Även övriga delar av kvarteren har väl bibehållen karaktär. Fönstren är delvis ursprungliga, ytterdörrar och portblad är kopior av originalen.

Kv 4 Kynnefjäll. Gårdsfasad, kv 4:17–19.

Kv 4 Kynnefjäll. Fasad mot Kungälvsgatan, kv 4:17–19.

Kungälvsgatan – kvarteren Kynnefjäll och Kroppefjäll
Kungälvsgatans västra del är svagt böjd och vidgar sig på mitten till en liten plats omgiven av två längor med landshövdingehus.

Den norra längan (kv 5: 7–10) som uppfördes 1917 efter ritningar av J Jarlén och H J Cornilsen är vinkelbyggd och utförd i nationalromantisk anda. Södra längan (kv 4: 17–19) ritades av N Hansson 1924. Den följer gatans mjuka form och präglas av 1920-talsklassicism. Mittpartiet som är något framdraget indelas t ex med pilastrar och huvudaxeln betonas genom en utsmyckad portal, en rikt dekorerad fönsteromfattning och ett halvcirkelformat fönster i ett uppbyggt gavelparti.

Kvarterens övriga tomter är bebyggda med friliggande hus i huvudsak från perioden 1915–19. Flera av dem tillkom som sociala inrättningar eller uppfördes genom bostadsrättsföreningar. De flesta är landshövdingehus eller lägre hus byggda efter samma princip med en bottenvåning av sten och övre delar av trä. Alla är utförda i nationalromantisk stil.

F d Göteborgs stads Pensionärsbem (kv 4:6). Hemmet ritades av J Jarlén och stod klart 1921. Det innehöll ursprungligen smålägenheter för ensamstående män.

F d Pensionärsbem, kv 4:6. Kalkstensplatta på fasaden vid entrén mot Falkgatan.

F d Pensionärshem, kv 4:6. Hörnet Falkgatan/Uddevallagatan.

F d Änkehemmet, kv 4:20. Hörnet Uddevallagatan/Stockholmsgatan.

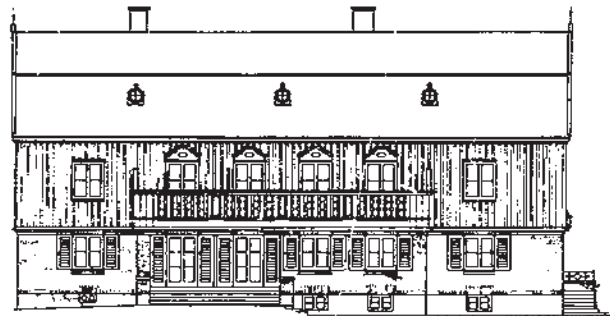
Byggnaden som har ett strategiskt läge i stadsbilden fick en särskilt omsorgsfull detaljutformning med "hörntorn".

F d Änkehemmet (kv 4:20). Byggnaden uppfördes 1915 efter ritningar av H Falkman. Den innehöll ursprungligen lägenheter för änkor med barn och används nu som "barnstuga".

F d Barnavärn II (kv 4:21). Huset byggdes 1916 efter ritningar av H Falkman och G Stendahl. Här fanns plats för ett 20-tal ogifta mödrar med barn och en barnkrubba. 1938 tillbyggdes en flygel i öster. Lokalerna används idag till föreningsverksamhet.

"Bostadsföreningen Göteborg" (kv 4:7–8). Tomterna bebyggdes med landshövdingehus 1917. De tillkom genom kooperativ byggnadsverksamhet som understöddes av Göteborgs stad. Arkitekt var K S Hansson.

"Bostads AB Framtiden" (kv 4:3). Huset uppfördes 1915 av det nybildade kommunala bolaget efter ritningar av arkitekten J Jarlén. Det är ett landshövdingehus prytt med burspråk och under detta sitter en minnesplatta av koppar.

Nybyggnadsritningar för Barnavärn II. Den övre ritningen visar sydfasaden som har en stor balkong.

F d elstation, kv 5:2.

F d elstation (kv 5:2). Byggnaden är helt av sten och har spritputsade fasader. Den uppfördes 1913 efter ritningar av E Torulf. Ursprungligen var detta en understation för östra stadsdelarna och 1995 ombyggdes anläggningen till bostadshus.

Landshövdingehus vid Waernsgatan m m

Öster om Stockholmsgatan ligger fyra storgårdskvarter med landshövdingehus. Husen uppfördes cirka 1920–25 och även här tillkom några hus genom Göteborgs stad eller bostadsrättsföreningar t ex Bostadsföreningen Bohus i kvarteret Ålleberg.

Ursprungligen präglades byggnaderna helt av 1920-talets klassicism. Några är förändrade genom ny fasadbeklädnad.

F d SKF:s tjänstemannabostäder, kvarteret Hökensås

Större delen av kvarteret bebyggdes 1917. Det omfattade radhus och parhus med bostäder för tjänstemän vid SKF. Arkitekt var E Krüger som även ritade SKF:s fabrik och delar av arbetarbostäderna i Gamlestaden.

Byggnaderna uppfördes i sten och skiljer sig markant både från anslutande landshövdingehus och egna hem av trä liksom från SKF:s arbetarbostäder i Gamlestaden.

Kvarteret Hökensås. Radhus vid Gustavsgatan.

Kvarteret ligger mellan Gustavsgatan och Kungälvsgatan och har en "interngata" mellan radhusen och parhusen. Trädgårdarna avgränsas mot gatan genom låga naturstensmurar kombinerade med trästaket.

Övrigt – utanför programmet

Östra kyrkogården

Begravningsplatsen anlades 1860 och fick redan då i stort sin nuvarande omfattning och utformning. Huvudentrén placerades vid Redbergsplatsen och en mindre entré ordnades i öster. 1861–62 byggdes ett kapell i nygotisk stil, bostadshus för inspektorn m m. Arkitekt för hela anläggningen var H J Strömberg.

Under de första 50 åren begravdes många välkända göteborgare på Östra kyrkogården. I närheten av kapellet, på och intill "västra kullen" tillkom bl a flera märkliga gravar skapade av framstående arkitekter och konstnärer.

Till de äldsta hör Sven Renströms gravvård utformad av arkitekten F W Scholander och prydd med en porträttmedaljong utförd av J E Eriksson. Viktor Rydbergs gravmonument uppfördes efter ritningar av arkitekten H Hedlund och P Hasselbergs bronsbyst av Rydberg sattes upp ovanför ingången till gravkammaren. August Röhss mausoleum som dominerar kullens nedre del ritades också av Hedlund och utsmyckades med bronsskulpturer av Signe Blomberg. Arkitekt för monumentet över Charles Felix Lindberg var A Bjerke och B Chrolander skulpterade utsmyckningen.

På 1930-talet flyttades huvudentrén ett stycke söderut och ett par av anläggningens byggnader har rivits. I övrigt har Östra kyrkogården till stor del kvar sin ursprungliga karaktär och är en kulturhistorisk miljö av stort värde.

Kyrkogården är skyddad enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen. Se även Östra kyrkogården. Göteborgs Stadsmuseum, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning 1995.

Bagaregårdens egnahem – Vidkärrs trädgårdsstad

Bagaregårdens egnahem som ligger vid Kungälvsgatan, Gustavsgatan m m bestod ursprungligen av mycket enhetligt utformade villor och parhus i nationalromantisk stil. Vidkärrs trädgårdsstad söder om Soflagatan byggdes ut med radhus, parhus och villor i 1920-talsstil.

I båda områdena har flera av byggnaderna förändrats starkt men enstaka välbevarade hus finns kvar t ex

Kapellet, Östra kyrkogården.

egnahemsvillan Kungälvsgatan 29 (kv 13:1) och radhusen Soflagatan 47–53 (kv 46:1–4). Några upptas som värdefulla i "Underlag för Energisparplanen" 1980.

F d pumpstation, kv 54:1

Vid Härlandavägen ligger en f d renvattenpumpstation som uppfördes 1930. Det är en envånings tegelbyggnad utförd i klassicistisk anda. Exteriören är välbevarad och byggnaden är ett värdefullt inslag i stadsbilden.

Turitz & Co m m, kv 17 Gesundaberget

AB Turitz & Co som bl a drev Epa-affärerna lät 1941 uppföra kontor och centrallager i detta kvarter. Det ritades av F O Peterson & söner. Huvudbyggnaden som ligger mitt emot f d Gamlestadens fabriker samt några mindre byggnader i kvarteret har uppmärksammats i en industrihistorisk inventering 1995.

Härlanda kyrkoruin

I Bagaregårdens sydöstra del ligger ruinen efter Härlanda gamla sockenkyrka. (Se stadsdelen Källtorp sid 75.)

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

OLSKROKEN 43

STADSDELENS HISTORIA

Före 1880

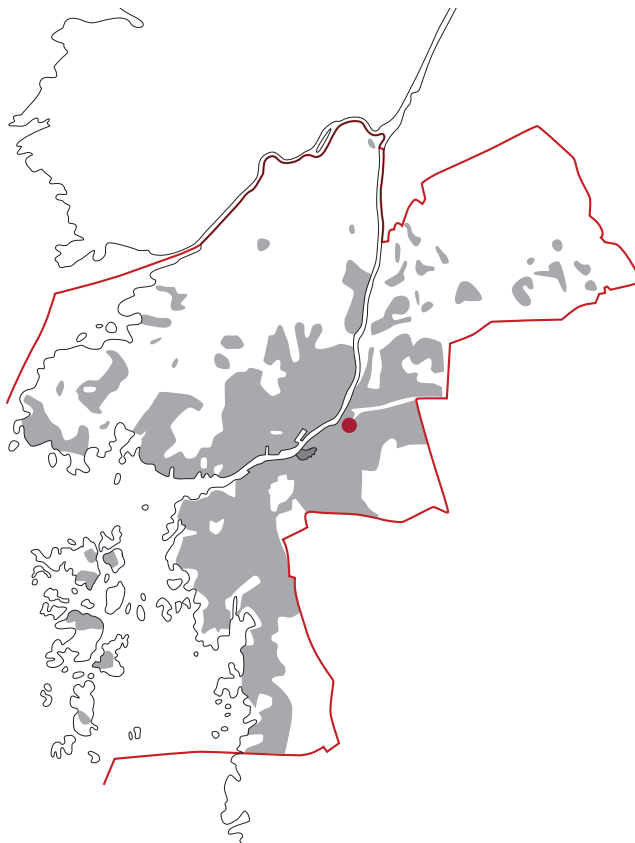
Stadsdelen har fått sitt namn efter gården Olskroken. Här fanns också landeriet Redberg och områdets största gård var Ånäs landeri som låg i norra delen. (Se stadsdelen Gamlestaden sid 10.)

Intill höjdpartiet i södra delen gick Redbergsliden fram. Där denna mötte Danska Vägen växte efter hand Redbergsplatsen fram och vid 1800-talets mitt fanns rader av små trähus längs vägarna.

1880-1960

Södra delen av Olskroken ingick i den stora utbyggnadsplanen för Göteborg som fastställdes 1866. Där angavs tydligt att området skulle användas till "arbetarebostäder".

1880 fastställdes en ny reviderad plan för Olskroken och de följande 30 åren bebyggdes större delen med landshövdingehus. 1882 invigdes stadsdelens kyrka, 1879 byggdes den första folkskolan och 1902 den andra. I anslutning till bostäderna fanns också filialer till Renströmska badanstalten och Dicksonska folkbiblioteket. På 1930-talet tillkom ett "polishus" samt "Redbergsgården" uppförd för Arbetareföreningen.

I Olskrokens västra och norra del etablerades verksamheter av olika slag bl a de två välkända företagen Pellerins Margarinfabrik och Gamlestadens textilfabrik på Ånäs.

Flera trähus från tiden före 1880 fanns länge kvar i norr och denna del bebyggdes med nya bostadhus 1900–40.

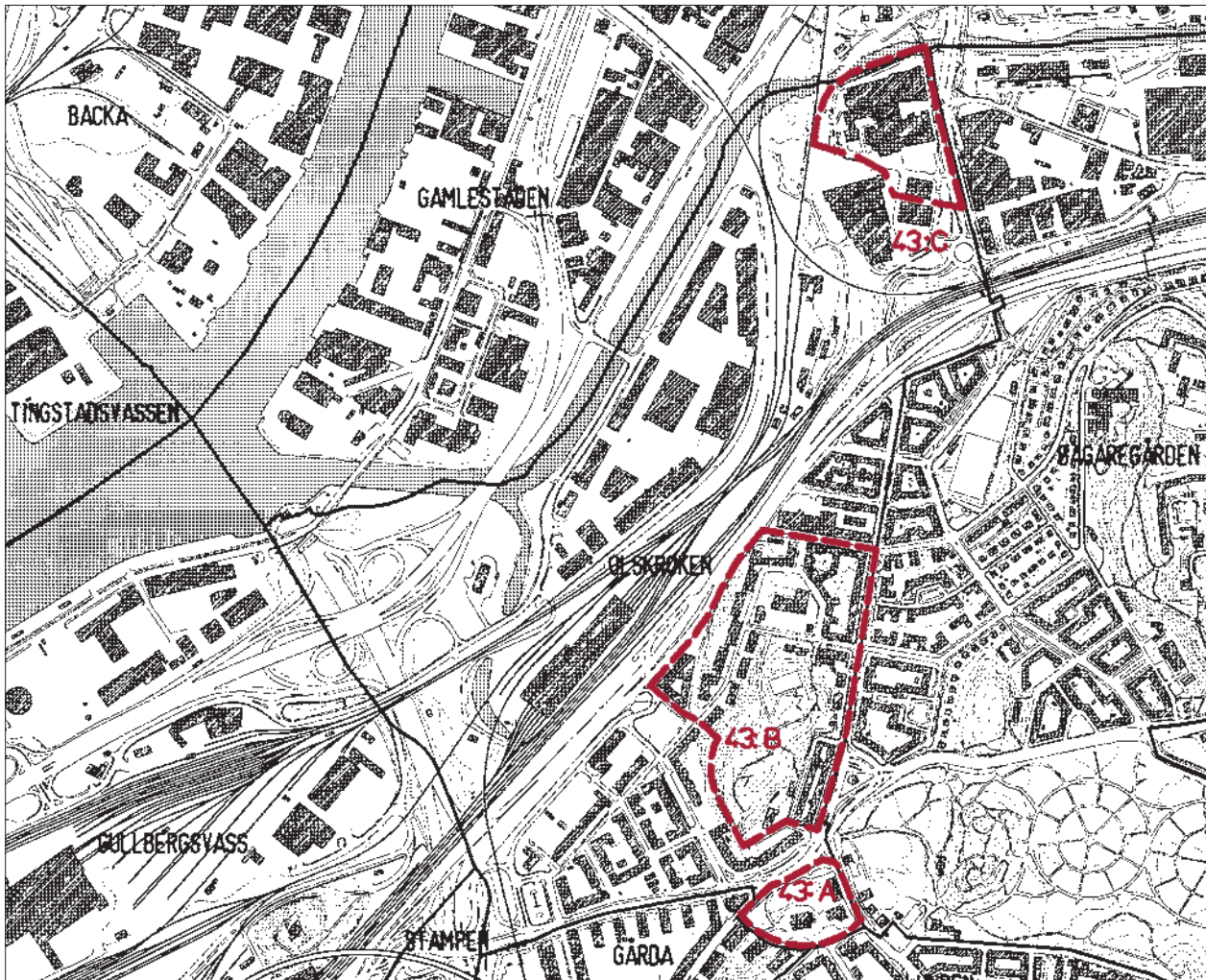
Från 1877 hade Olskroken en egen järnvägsstation som låg i utkanten där Prästgatan möter Riddargatan.

Förändrat - bevarat

Efter 1960 genomfördes stora förändringar i stadsdelen. Nästan all bebyggelse från tiden före 1910 ersattes med nya byggnader och

Redbergsvägen sedd från väster cirka 1950. Till vänster Olskrokens landshövdingebus. Till höger Gubberoparken.

stora trafikleder byggdes ut i nordvästra och västra kanten.

Bevarade delar finns vid Redbergsplatsen/Redbergsparken och norrut väster om Ånäsvägen.

S:T PAULI KYRKA – REDBERGSGÅRDEN, 43:A

NORRA OLSKROKEN, 43:B

F D GAMLESTADENS FABRIKER, 43:C
(SE GAMLESTADEN)

S:t Pauli kyrka – Redbergsgården

Olskroken 43:A

Miljön omfattar Redbergsgården och S:t Pauli kyrka med omgivande park.

Historik

Marken till kyrktomten skänktes av konsul Ekman som ägde det angränsande landeriet Gubbero (se sid 61.) och bygget bekostades med medel ur Renströmska fonden.

Kyrkan uppfördes 1880–82 enligt ritningar av arkitekten A C Peterson och hade ursprungligen plats för 1 200 personer. År 1888 tillkom också en prästgård men denna revs på 1970-talet och ersattes senare med ett nytt församlingshem. Kyrkans interiör förändrades delvis på 1940-talet.

Redbergsgården (kv 33:6) byggdes 1934 efter ritningar av A Jonsson. Den uppfördes för Göteborgs Arbetareförening och innehöll bl a samlingslokaler och butiker. Till 1971 drevs också en biograf här och idag används stora salen som bingolokal.

Motivering

S:t Pauli kyrka och Redbergsgården är viktiga minnen från den tid då Olskroken var en tät befolkad arbetarstadsdel. De utgör också tillsammans med parken och den anslutande Östra kyrkogården ett mycket karaktäristiskt inslag i stadsbilden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: Redbergsgården (kv 33:6). Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: S:t Pauli kyrka.

Beskrivning – karaktär

S:t Pauli kyrka har ett fritt läge i en park som sluttar ner mot en liten plats prydd med skulpturen "Elementens kamp". Skulpturgruppen utfördes av Anders Jönsson cirka 1930 och var ursprungligen placerad på gamla Olskroks-torget, en plats som försvann vid stadsdelens förnyelse.

Kyrkobyggnaden har inslag av både nyromansk och

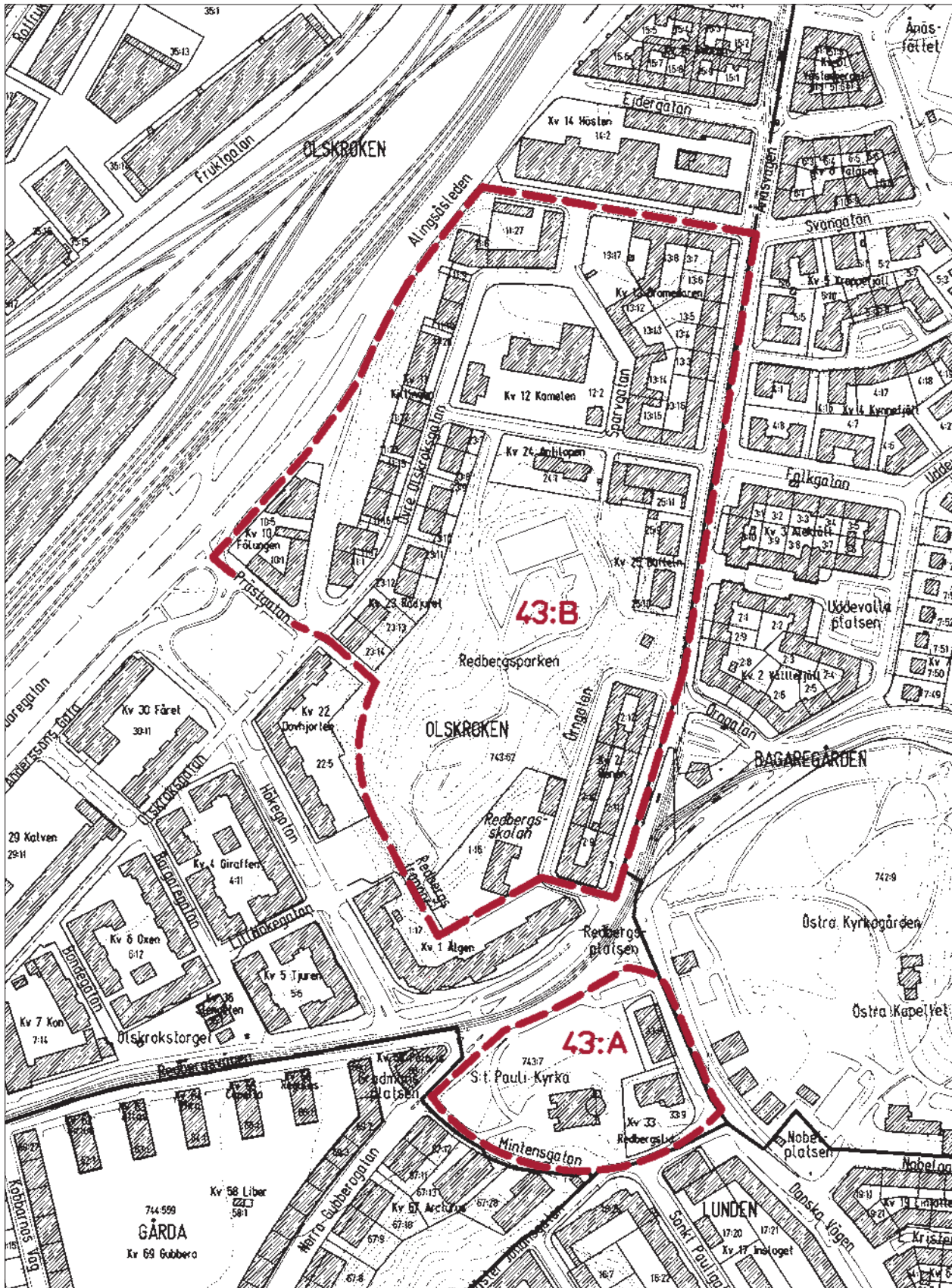
S:t Pauli kyrka.

Arbetareföreningens symbol på Redbergsgårdens fasad.

nygotisk stil. Fasaderna är av rött tegel med rik mönstermurning bl a kring takfoten och på tornet. Fönstren och portalerna har rundbågade former och dekor utförd i formtegel m m. Karaktäristiska delar är läktarvåningens rader med små smala fönster åtskiljda av små kolonner och de fyra svagt utskjutande trapphusen som markerar byggnadens hörn. Kyrkorummet är förhållandevis brett och har också djupa läktare.

Redbergsgården ligger i parkens utkant mot Danska Vägen och utgör en del av miljön kring Redbergsplatsen. Det är ett stenhus i 2 våningar med putsade släta fasader och valmat tegeltäckt sadeltak.

Norra Olskroken

Olskroken 43:B

I miljön ingår Redbergsparken, kvarteret Renen vid Redbergsplatsen, några bostadskvarter med landshövdingehus och stenhus samt enstaka allmänna byggnader.

Historik

Området omfattar Olskrokens norra del som i huvudsak tillkom efter år 1900. Redbergsskolan, delar av kvarteret Renen och ett par stenhus vid Prästgatan/Olskroksgatan byggdes 1880–1900.

En rad låga trähus vid Änäs vägen ersattes 1910–30 med landshövdingehus och 1930–45 uppfördes en grupp större bostadshus av tegel längs Övre Olskroksgatan. Inom området ligger också några allmänna byggnader från perioden 1910–40. (Se Beskrivning – karaktär.)

Redbergsparken har kallats "Redbergslids folkpark" och 1886–1936 fanns här en elegant musikpaviljong. Parken har varit en viktig träffpunkt i stadsdelen och används fortfarande för sammankomster och underhållning.

De flesta av bostadshusen är ombyggda men bebyggelsen som helhet har ursprunglig karaktär.

Motivering

Redbergsskolan, de äldre landshövdingehusen i kvarteret Renen och två enstaka stenhus (kv 10:1 och kv 11:1) är de sista bevarade byggnaderna från 1800-talets arbetarstadsdel.

Övrig bebyggelse speglar senare etapper i Olskrokens utbyggnad och omfattar intressanta exempel på tidstypisk arkitektur från perioden 1900–40.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Bevaringsprogram 1987: södra delen och Olskroksgatan 28, kv 10:1 ("Järnvägshuset").

Beskrivning – karaktär

Områdets inre del omfattar Redbergsparken och fritt liggande allmänna byggnader på stora tomter. Yttre delen är framför allt bebyggd med bostadshus av varierande slag.

Kv 2:11, Änäs vägen 8, byggt 1905.

Kv 2:12, Änäs vägen 14–16, byggt 1910–11.

Kvarteret 2 Renen

Kvarteret som ligger vid Redbergsplatsen bebyggdes med landshövdingehus 1890–1925. De ritades bl a av arkitekterna O W Nilsson (Änäs vägen 4, 6 och 14) och J Jarlén (Änäs vägen 10 och 16). Änäs vägen 12 som är en tegelbyggnad i 3 våningar uppfördes 1947.

1983–84 ersattes tre av husen mot Örngatan med nybyggnader. Övriga hus byggdes om, bl a byttes fön-

ter och takbeklädning. Mot Örngatan tilläggsisolerades fasaderna och stenhuset på Ånäsavägen 12 moderniserades med en putsfasad och ett stort takfönster i 1980-talsstil.

Karaktäristiskt för kvarteret är blandningen av olika stilar. Takformerna och fasadernas dekorativa detaljer varierar. Ett av husen har rikt utsmyckade träbalkonger och i kvarterets norra del finns förträdgårdar med smäckra järnstaket.

Redbergsskolan, kv 1:16

Redbergsskolan uppfördes 1879 enligt ritningar av byggmästare J Dähn och byggdes på med en våning 1893.

Skolan ligger sydväst om kvarteret Renen i anslutning till Redbergsparken. Den omfattar en huvudbyggnad i 3–4 våningar och en gymnastiklokal. Båda har fasader av rött tegel och utkragade gula tegeldetaljer.

Redbergsskolan.

Olskroksgatan 23, kv 11:1

Byggnaden uppfördes 1897 för Gamlestadens fabriker och innehöll då tjänstemannabostäder. Arkitekt var E Krüger som också ritade andra bostadshus och fabriksbyggnader både för Gamlestadens fabriker och SKF. (Se sid 12 och 17.)

Huset som innehöll lägenheter med 3–4 rum och kök byggdes om till hotell och restaurang 1984. Det är i 3 våningar och har mönstermurad fasad av rött tegel. Ursprungligen hade det en stor halvcikelformad terrass mot gatukorsningen men den är idag överbyggd.

Olskroksgatan 28/Prästgatan 4, kv 10:1

Detta stenhus uppfördes 1899 för Statens Järnvägars Änke- och Pupillkassa efter ritningar av H Hedlund. Det var avsett för anställda vid SJ och när byggnaden tillkom hade den ett mycket lämpligt läge helt nära Olskrokens station. Ett liknande hus ritat av Hedlund byggdes samtidigt på Sveagatan 10 i Kommendantsängen. (Se del I, sid 221.)

Byggnaden är i 4 våningar med plåttäckt sadeltak. Hörnet framhävs genom ett rundat "hörntorn" omgivet av förhöjda gavelpartier samt en stor balkong med sirligt järnräcke. Sockelvåningen är klädd med tuktrad gråsten. Fasaderna är av rött tegel med inslag av gult

Kv 10:1, Olskroksgatan 28.

tegel och har en ovanligt rik mönstermurning. Porten in mot gården har en omfattning av kalksten.

Huset innehöll ursprungligen lägenheter med ett rum och kök. 1997 gjordes en ombyggnad och då tillkom nya takkupor. Huvudtrapphuset som är ovanligt rymligt och elegant utformat med en svängd trappa har bevarats. (Se även "Järnvägshuset", A Borg, Göteborgs Universitet 1994.)

Ånässholan, huvudbyggnadens entré.

Ånässholan, f d lärar- och vaktmästarbostad.

Ånässholan, kv 12:2

Skolans huvudbyggnad och ett bostadshus med två lägenheter började uppföras 1902 efter ritningar av Y Rasmussen. 1923 tillkom en gymnastikbyggnad ritad av E Brihs.

Huvudbyggnaden som byggdes i två etapper är i 4 våningar med fasader av gult maskinslaget tegel. Mittpartiet betonas genom en särskilt rik utsmyckning och ett klocktorn krönt med spira. Entrépartiet av kalksten är dekorerat med skulpterade jugendslingor och stadens vapen.

Bostadshuset som ursprungligen var avsett för en lärare och vaktmästare är ett oregelbundet format trähus i 2 våningar med lägre utskjutande delar. Fasaderna har panel av olika slag, liggande slät på nedre delen och "spånimiterande" panel på den övre. Taket är klätt med plåt och har en stor "takkupa", mjukt avrundad uppåt. Gymnastikbyggnaden är av tegel i 2 våningar.

S:t Pauli barnhem, kv 24:1

Huset uppfördes 1913 för stiftelsen S:t Pauli barnhem efter ritningar av G Ljungman. Det är en träbyggnad i en våning med inredd vind. Den har brant sadeltak, fasader av lockpanel och en "förstukvist" med dekorativa detaljer.

S:t Pauli barnhem.

"Falken", kv 25:11.

F d polishus, kv 25:11, "Falken"

Byggnaden uppfördes 1932 efter ritningar av K M Bengtsson och utformades till stor del i funktionalistisk stil. Den har fasader av gult tegel med band som omfattar stora fönster och mellanliggande putspartier. Karaktäristiska detaljer är de tre entréernas skärmtak och trapphusens vertikala fönsterpartier. Idag används lokalerna av kulturföreningen Falken m fl.

Kvarteret Dromedaren

Kvarteret byggdes ut med landshövdingehus i huvudsak 1910–30. Flera olika arkitekter stod för ritningarna, bl a O M Holmén, H Jyllin, L Blomqvist och S Wedenmark. Två hus revs 1980–81 och ersattes med en ny byggnad av sten. Övriga har byggts om.

Byggnaderna ingår i ett storgårdskvarter. De flesta av landshövdingehusen har ny fasadbeklädnad men några fasader har utformats i den ursprungliga 1920-talsstilen.

Övre Olskrokgatan

Bostadshusen längs Övre Olskrokgatan tillkom 1928–44 och ritades bl a av K S Hansson (Övre Olskrokgatan 4–16, kv 11:11–17), N Hansson (Övre Olskrokgatan 1–15, kv 23:7–14) och N E Eriksson (Övre Olskrokgatan 24–30, kv 11:27).

Byggnaderna har 4–6 våningar med valmade tegeltäckta sadeltak. Fasaderna är av mörkt rött eller gult tegel och de tidigast uppförda husen har mönstermurad tegeldekoration.

Entrépartierna i de äldre husen har laserade eller ådrade dörrar försedda med dekor och slipade glasrutor samt omfattningar i natursten eller tegel. De yngre byggnaderna har enklare entrépartier. Mot Övre Olskrokgatan finns några förträdgårdar med låga smidesstaket.

Ånäsvägen 20–26

Ånäsvägen 20–22 (kv 25:10) byggdes 1947 efter ritningar av N Olsson och Ånäsvägen 24–26 (kv 25:9) uppfördes 1938. Det är två lamellhus av sten utformade i funktionalistisk stil med ljusa putsfasader. En fasad mot Ånäsvägen är tilläggsisolerad (nr 20–22).

Övrigt – utanför programmet

Ånäsvägen 48–50, kv 15:1–2

De två landshövdingehusen som uppfördes 1905 har en rik fasaddekoration som anknyter till de "klassiska" landshövdingehusen från 1800-talets slut. Det är några av de få bevarade av denna typ i östra stadsdelarna och fasaderna är ett viktigt inslag i miljön vid Ånäsvägen. Byggnaderna upptas som värdefulla i "Underlag för Energisparplanen" 1980.

Pellerins Margarinfabrik, kv 14:2

Fabriken etablerades här 1895 och utbyggdes sedan i flera etapper. Företaget drev verksamheten till 1960-talet och fasaden med texten "Pellerins Margarin Fabrik" är ett välkänt inslag i stadsbilden. Anläggningen som är ombyggd för ny verksamhet har industrihistoriskt värde.

Övre Olskrokgatan 8.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

GÅRDA 44

STADSDELENS HISTORIA

Före 1880

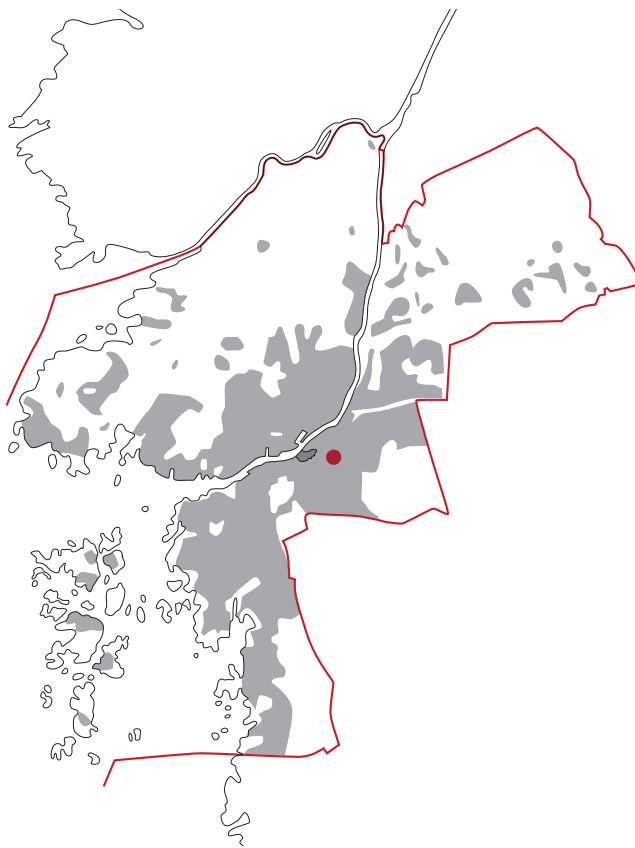
Det område som idag är stadsdelen Gårda har tillhört Örgryte socken (se stadsdelen Bö) och Mölndalsån som avgränsar Gårda i väster utgjorde tidigare gräns mellan Göteborgs stad och Örgryte.

Södra delen av området omfattade Underås gård. Den övertogs av biskopen Johan Carlberg 1685 och egendomen blev senare känd genom den vackra trädgård som ägaren Erik Nissen anlade omkring 1730.

I norr tillkom på 1700-talet Gubbero gård vars första ägare var direktör i Ostindiska Kompaniet.

Övrig mark mellan Mölndalsån och Ranberget kallades Ranängen. Det var ursprungligen gemensam betesmark men delades sedan upp mellan olika gårdar bl a Bö, Gårda och Underås. Marken närmast ån utnyttjades från 1700-talet för olika verksamheter t ex "Drakes tegelbruk" anlagt 1737 och Gubbero tobaksfabrik som tillkom 1817.

Egendomen Underås övertogs 1858 av C D Lundström, känd som grundare av Rosenlunds spinneri och han köpte också delar av de angränsande ägorna. Lundström själv bodde på Underås och under hans tid

utnyttjades marken fortfarande för jordbruk.

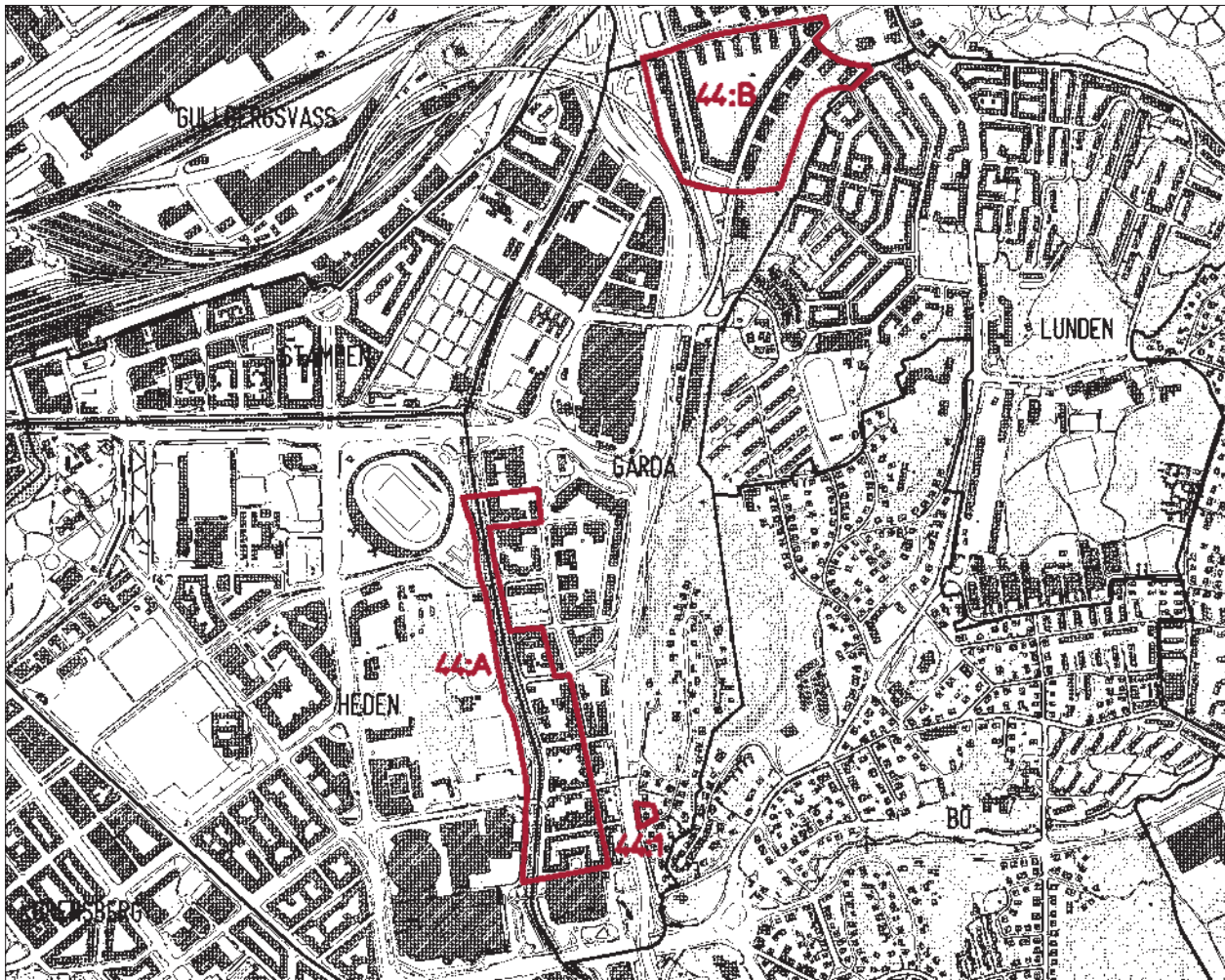
I öster på bergslutningen byggdes villor. 1860 lät bröderna Pontus och August Kobb uppföra var sin villa som omgavs med stora trädgårdar. De kallades Norra Prospect Hill (Odinslund) och Södra Prospect Hill. Nedanför uppfördes "Drakevillan" och norrut villan "Adolfsberg".

1880-1922

Efter C D Lundströms död 1879 började Ranängens södra del att styckas upp i byggnadstomter och de följande 20 åren bebyggdes området. Vid sekelskiftet hade denna del fått en relativt tät och stadsmässig bebyggelse och området kallades "Gårda fabriks- och arbetaresamhälle". Då fanns här cirka 20

*"Apotekarnes Vattenfabriker",
bild ur reklambroschyr 1936.*

fabriker och flera mindre företag med tillsammans omkring 1 500 anställda.

Närmast Mölndalsån låg en rad fabriker och övriga delar innehöll småindustrier, bostäder, skola m m. I öster begränsades det lilla samhället av västkustbanan som hade öppnats 1888.

ÅVÄGEN - MÖLNDALSÅN, 44:A

GUBBEROPARKEN - BIOGRAFEN FLAMMAN, 44:B

"DRAKEVILLAN", 44:C

1901 blev Gårda municipalsamhälle och en plan för fortsatt utbyggnad upprättades 1903 men området var fortfarande i stor utsträckning obebyggt vid inkorporeringen med Göteborg 1922.

1922-60

Cirka 1925-35 tillkom flera villor på bergsslutningen längs Prospect Hillgatan och Carlbergsgatan.

I "fabriks- och arbetaresamhället" fortsatte utbyggnaden mot norr och söder med landshövdingekvarter, industribyggnader m m och egendomen Gubbero bebyggdes med bostadshus 1937-45. Hallar för spårvagnar och bussar tillkom också på 1930-talet vid Willinsgatan.

Förändrat - bevarat

1960-85 genomfördes omfattande rivningar för att ge plats åt Kungsbackaleden och nya byggnader uppfördes, bl a stora kontorshus, ny spårvagnshall och ny brandstation.

Bevarade delar av särskilt värde är de gamla industrikvarteren med anslutande bostadshus i söder längs Åvägen-Mölndalsån, "Gubberoparken" samt enstaka villor på slutningen ovanför Kungsbackaleden.

Mer att läsa

Industrihistorisk inventering av Göteborgsområdet. Länsstyrelsen 1984.

Göteborgs Remfabrik. T Wrigglesworth m fl, Länsstyrelsen 1983.

Mölndalsån och Åvägens gamla industrikvarter. Från vänster: f d Hästkosömfabriken, Remfabriken, f d Kamgarnspinneriet och f d Tomtens Fabriker.

Åvägen – Mölndalsån

Gårda 44:A

Miljön omfattar stråket längs Mölndalsån/Åvägen, fem f d fabrikskvarter samt ett bostadskvarter.

Historik

Området mellan Mölndalsån och Ranberget började styckas i byggnadstomter omkring 1880, bl a för Underås Tomtaktiebolag och de följande 50 åren uppfördes fabriksbyggnader och bostäder.

Fabrikerna placerades framför allt intill Mölndalsån som hade kontakt med Göteborgs hamn och kunde användas för transporter av råvaror och kol.

I början av 1900-talet låg här ett tiotal fabriker, bl a Tomtens Fabriker, Göteborgs Kamgarvsspinneri, Göteborgs Remfabrik, Hästkosömfabriken samt Gårda Fabriker. På 1930-talet tillkom Apotekarnes Vattenfabriker i söder.

Bostadshusen uppfördes till stor del öster om Fabriksgatan men enstaka bostäder låg i stråket närmast ån och omkring 1930 byggdes ett helt bostadskvarter med landshövdingehus (Kv 31 Neptun).

I samband med förnyelsen av Gårda 1960–85 revs en stor del av bebyggelsen. Delar av fabrikerna bevarades och byggdes om för nya verksamheter. Remfabriken bibehölls som "museum" och ett bostadskvarter (kv 31) ligger fortfarande kvar i söder.

(De enskilda anläggningarnas historia redovisas i avsnittet "Beskrivning – karaktär".)

Motivering

Stråket längs Åvägen–Mölndalsån har en ovanligt välbevarad industriebebyggelse från perioden 1880–1930. Raden med tidstypiska fabriksbyggnader tillsammans med Remfabrikens bevarade interiör och maskinpark utgör en från industrihistorisk synpunkt mycket värdefull miljö. Landshövdingehuset i söder ger en god bild av fabriksarbetarnas bostadsförhållanden på 1930-talet.

Åvägens kajer med stenskoning, stenpällare m m bidrar till den unika stadsbilden.

Fabriksbyggnaderna tillsammans med bostadskvarteret visar den för Gårda karaktäristiska blandningen av bostäder och arbetsplatser.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: kv 24 och kv 27.

Bevaringsprogram 1987: kv 23, kv 28, kv 15:1–4 samt kv 31 som är utredningsområde.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: kvarteren 23–24, 27–28 och 31.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: kv 23:5 (Remfabriken) och kv 23:10 (f d Hästkosömfabriken).

Beskrivning – karaktär

Kvarteren ansluter direkt till Åvägen–Mölndalsån. I öster gränsar de mot Fabriksgatan som i sin södra del har bevarade äldre byggnader på båda sidorna. (Se sid 63.)

Typiskt för stråket längs Åvägen är den oregelbundna bebyggelsen med varierande hushöjder och enstaka friliggande hus som bidrar till den omväxlande gatubilden. Den östra åkantens naturstensmur och den västra sidans omväxlande grönska är två mycket karaktäristiska inslag i miljön.

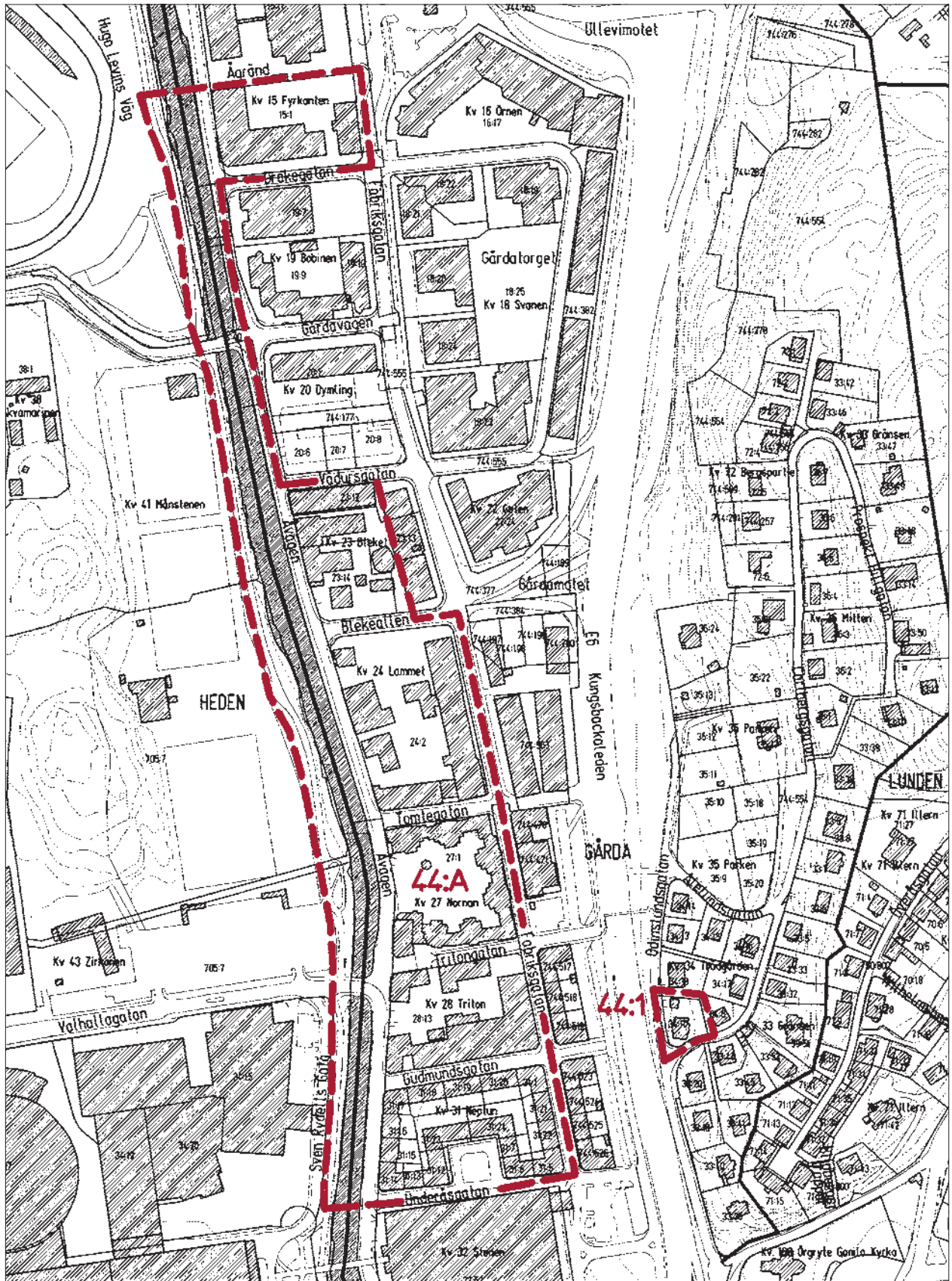
Hästkosömfabriken, kv 23:12

Företaget grundades 1875 under namnet Globe Sömfabrik och var då en filial till United Horse Shoe and Nail i England. En långsträckt träbyggnad uppfördes cirka 1890. I byggnadsdelen mot Åvägen låg kontor m m och i den lägre längan mot Vädursgatan fanns maskinsalen. Cirka 1900 tillbyggdes ett tegelhus mot Åvägen.

Under 1910-talet blev anläggningen fabrik för tvåltillverkning m m och tegelbyggnaden utökades då med en våning. Senare gjordes tillbyggnader mot gården. På 1980-talet byggdes fabriken om för IHM Business School.

Anläggningen omfattar idag ett trähus i 1–2 våningar, ett tegelhus i 2 våningar samt en gårdslänga vid en smal gård.

F d Hästkosömfabriken är med sina två små sparsamt utformade byggnader ett mycket värdefullt exempel på den småskaliga enkla industri- och hantverksbebyggelse som var vanlig i Gårda och flera andra stadsdelar fram till 1950-talet.

Remfabriken, Ävägen 14.

Remfabriken, kv 23:14

Göteborgs Remfabriks AB startades 1891 för tillverkning av drivremmar bl a till stadens olika fabriker. Den första byggnaden var ett trähus som brann ner 1901. En ny fabriksbyggnad av tegel uppfördes nu och denna utvidgades 1907 samt 1913. Omkring 1918 köptes också två granntomter. På den ena uppfördes ett magasin av trä, på den andra fanns redan en tio år gammal villa som blev Remfabrikens disponentbostad.

Efter 1930-talet gjordes inga större förändringar inom fabriken och när verksamheten lades ner 1977 fanns fortfarande maskinparken från 1900-talets början kvar. Villan revs 1979.

1978 bildades Föreningen Göteborgs Remfabrik och anläggningen har sedan dess drivits som museum.

Huvudbyggnaden är i 3 våningar med fasader av rött tegel. Intill står ett magasin av trä med faluröd panel. Till fabriken hör en gatstensbelagd gård och en trädgård som avgränsas mot gatan med högt falurött plank.

Remfabriken är ett unikt industrihistoriskt minnesmärke som visar hur en relativt liten industri fungerade i början av 1900-talet. Av särskilt värde är de välbevarade interiörerna med hela maskinuppsättningar från 1900-talets början, kontoret m m.

F d Kamgarnsspinneriet, Ävägen 17.

F d Kamgarnsspinneriet, kv 24 Lammet

Göteborgs Kamgarnsspinneri AB etablerades 1896. Den första delen omfattade en fabrikslänga mot Fabriksgatan samt maskinhus, ångpannehus och skorsten inne på gården. Anläggningen utvidgades sedan fram till 1910-talet då fabriken sysselsatte omkring 500 arbetare.

Efter cirka 1970 har mindre delar av anläggningen rivits, bl a skorstenen. Fabriksbyggnadernas fönster har till stor del bytts ut.

F d Kamgarnsspinneriet omfattar ett helt kvarter. Det består av tre fabrikslängor i tre våningar och en tillbyggnad i en våning. Fasaderna är av rött tegel med inslag av ljust tegel i dekoren. Mot gården finns ett kraftigt torn med plåttäckt "kupoltak". Till fabriksmiljön hör också en entré- eller portvaksstuga av trä.

Kamgarnsspinneriet var en av de stora textilfabrikerna i Göteborgsområdet kring sekelskiftet. Den är en typisk representant för det sena 1800-talets industrianläggningar.

F d Tomtens Fabriker, kv 27 Nornan

Fabriksbyggnader har funnits i kvarteret sedan slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet övertogs de av Tomtens Fabriker. Företaget tillhörde den kemisk-tekniska branschen och var bl a känt för sitt skurpulver. Anläggningen utvidgades 1922 med en ny tegelbyggnad

Kv 31 Neptun. Fasad mot Fabriksgatan.

F d Gårda Fabriker, Åvägen 6.

i 4 våningar. Mot gården placerades ett torn krönt med ett elegant pagodtak och utrustat med både tornur och klockspel. Byggnaden ritades av arkitekten A Bjerke och klockspelets melodier skapades av den välkände kompositören Vilhelm Stenhammar.

1984 ersattes de äldre industribyggnaderna med ett servicehus och idag är endast "tornhuset" bevarat. Det är ett unikt inslag i Gårdamiljön och ett värdefullt exempel på de omsorgsfullt utformade industribyggnader som uppfördes i början av 1900-talet.

F d Apotekarnes Vattenfabriker, kv 28 Triton

AB Apotekarnes Förenade Vattenfabriker bildades 1907 genom sammanslagning av ett par äldre företag. Kvarte-

ret Triton förvärvades redan 1907 och 1936 flyttade hela verksamheten hit. I kvarterets östra del låg då en ny fabriksbyggnad uppförd 1934–36 enligt ritningar av F Bensow. (Se bild sid 55.) Den var byggd efter "vertikalprincipen" och råvattnet togs från Kallebäck's källa. På tomten fanns också ett par äldre byggnader. 1981 byggdes fabriken om till industrimuseum och 1994 flyttades Etnografiska museet hit.

Kvarteret omfattar idag en huvudbyggnad i 2–4 våningar med flacka sadeltak. Exteriören är utformad i funktionalistisk stil med fasader av gult tegel och horisontella fönsterband. De två äldre byggnaderna är i en våning med branta tegeltäckta sadeltak.

Huvudbyggnaden är ett värdefullt exempel på en industri- anläggning i funktionalistisk stil.

Bostadshus, kv 31 Neptun

Kvarteret som består av landshövdingehus och ett stenhus uppfördes cirka 1931–32 enligt ritningar av arkitekterna N Olsson och E Holmdal. En upprustning genomfördes i mitten av 1970-talet.

Det är ett s k storgårdskvarter med ett U-format gårdsutrymme och kvadratisk, planterad förgårdsplats. Landshövdingehusens fasader är klädda med stående panel som är nerdragen över bottenvåningens stenkonstruktion och har enstaka enkla dekorativa detaljer i 1920-talsstil. Husen har valmade tegeltäckta sadeltak.

Kvarteret Neptun med sina bostadslägenheter är ett viktigt inslag i områdets helhetsmiljö.

F d Gårda Fabriker, kv 15:1

Gårda Fabriker AB som tillverkade trikåvaror etablerades 1881 av handlanden Aug Johansson Mark.

Fabriken byggdes ut i flera etapper från 1880-talet. Tegelbyggnaden mot Åvägen uppfördes 1910 enligt ritningar av E Krüger. 1937 revs en äldre byggnad i kvarterets sydvästra hörn och ersattes med en högre kontors- och fabriksbyggnad ritad av C Ritzen.

1996 genomfördes en större ombyggnad för bostäder och delar av gårdsflyglarna har rivits.

Fabriken utgör ett mycket viktigt inslag i stadsbilden längs Mölndalsån. Anläggningen är också ett lokalthistoriskt värdefullt minnesmärke över textilindustrin i Göteborg och företaget Gårda Fabriker AB.

Gubberoparken – Biografen Flamman

Gårda 44:B

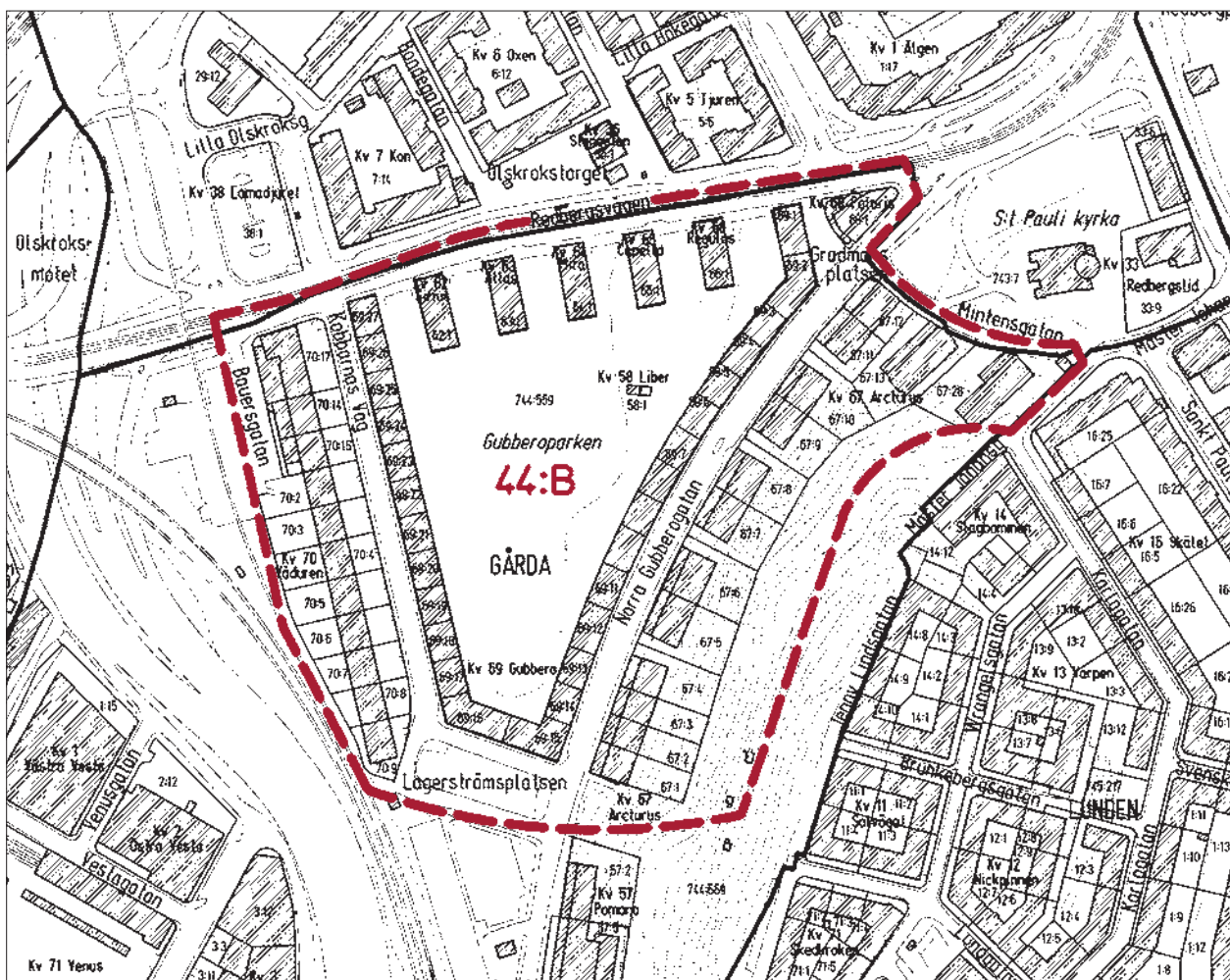
Miljön omfattar bostadsbebyggelsen i anslutning till Gubberoparken samt f d biografen Flamman.

Historik

Detta triangelformade område var tidigare en del av egendomen Gubbero, en herrgårdslignande anläggning med ett bostadshus, park m m. Gården skapades 1751 av Magnus Lagerström som var direktör i Ostindiska Kompaniet. Från 1830-talet till 1930 ägdes den av de välkända företagen Oscar och Emil Ekman.

F d Biografen Flamman, kv 68:1. Byggnadens nordvästra del som omfattar entrén med det karaktäristiska skärmtaket och en bred svängd trappa.

Gubberoparken, storgårdskvarterets inre del. Till vänster den långa svagt böjda längan mot Norra Gubberogatan.

Gubberoparken, storgårdskvarterets norra del. Friliggande hus mot Redbergsvägen. (Se även bild sid 47.)

1931–34 revs gårdens byggnader. En stadsplan upprättades av S Branzell och U Åhrén och området bebyggdes med bostadshus 1937–45. Arkitekter var bl a R Dahlberg, D Grip, E Holmdal m fl. Större delen av husen byggdes om på 1980-talet, bl a har fönster bytts.

Norr om bostadsområdet upp mot Redbergsplatsen uppfördes biografen Flamman som ritades av S Branzell och öppnades 1935. Den stängdes 1982 och byggdes sedan om för Finska Pingstförsamlingen.

Motivering

Gubberoparken är ett intressant exempel på en stadsplan där ett "storgårdskvarter" kombinerats med lamellhus i funktionalismens anda. Området utgör också ett värdefullt exempel på tegelarkitektur i funktionalistisk stil och är en av Göteborgs största samlade miljöer med byggnader i det traditionella gula teglet.

"Flamman" har en mycket särpräglad utformning och utgör en viktig del av Göteborgs biographistoria. Den är också en av stadens mest typiska "funkisbyggnader" och utgör ett viktigt blickfång i stadsbilden.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987: f d biografen Flamman.

Beskrivning – karaktär

Bostadshus kring Gubberoparken

Större delen av området upptas av ett stort halvslutet kvarter. Det består bl a av två långa, i vinkel sammanbyggda huskroppar och fem friliggande hus med gavlarna mot Redbergsvägen. Husen som innehåller bostäder samt butiker i bottenvåningen mot gatan har 6 våningar, tegeltäckta sadeltak och fasader av gult tegel. Mot Redbergsvägen är butiksfasaderna klädda med bl a naturstensplattor.

Typiska detaljer är glasade entrédörrar av trä, ibland med naturstensomfattningar samt trapphus som markeras genom vertikala sammanhållna glaspartier.

I områdets inre del finns träd från den äldre parkanläggningen. Vid Kobbarnas Väg kantas den västra sidan av en rad lindar och här finns också förträdgårdar. Ett karaktäristiskt inslag i östra delen är "terrasserna" och butiksraden längs Norra Gubberogatan.

F d biografen Flamman, kv 68:1

Byggnaden ligger som en solitär på en nästan triangelformad tomt med avrundat hörn mot Redbergsplatsen. Den är utformad i utpräglad funktionalistisk stil med slätputsade fasader och nästan plant tak. Entrén har ett lätt uppsvängt tak och ett fönsterparti som följer den invändiga trappans stigning.

”Drakevillan”

Gårda 44:1

”Drakevillan” (kv 34:10) ligger inom området ”Prospect Hill” som bebyggdes med enstaka villor 1860–80. Byggnadsåret är inte känt men den är uppförd i samma ”nordiska” stil eller ”drakestil” som Wilhelmsbergs lusthus, vilket tillkom 1868. I början av 1920-talet innehöll villan två bostäder. Den har senare moderniserats invändigt och har delvis förändrats bl a genom nya fönster.

Villan är av trä i 2 våningar med starkt utskjutande sadeltak. Fasaden är klädd med liggande panel i nedre våningen och ”fjäll” på större delen av den övre. Dekoren i ”fornnordisk” stil är framför allt koncentrerad till västfasaden där gavelpartiet och balkongen har en rik utsmyckning med ”drakslingor” m m. Taket pryds med mönstermurade skorstenar och takåsen avslutades ursprungligen med två drakhuvuden.

Byggnaden är ett värdefullt exempel på de villabyggnader i ”nordisk” stil som var vanliga under 1800-talets senare del.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

”Drakevillan”, kv 34:10.

Övrigt – utanför programmet

Prospect Hill – Odinslundsgatan

Park- och villaområdet kring Prospect Hill omfattar flera byggnader av kulturhistoriskt intresse.

I väster ligger de två stora 1800-talsvillorna Odinslund och Adolfsberg. Odinslund (kv 35:17) byggdes för Pontus Kobb som också anlade en exklusiv trädgård. Bostadshuset och trädgården rustades upp på 1920-talet och miljön är relativt väl bibehållen sedan dess. ”Adolfsberg” (kv 35:4) har under 1900-talet bl a använts som barnhem.

Inom villaområdets mer tätbebyggda del finns de två mindre 1800-talsvillorna Carlbergsgatan 5 (33:51) och Carlbergsgatan 2, ”Drakevillan” (se 44:1).

Här ligger också flera välbevarade yngre villor bl a Odinslundsgatan 1 (33:36), Carlbergsgatan 3 C (33:45), Carlbergsgatan 7 (33:5), Carlbergsgatan 4 (34:6) och Carlbergsgatan 23 (36:4) som uppfördes 1920–26.

Alelundsgatan 3 (34:15) byggdes som komministerbostad 1931 och Odinslundsgatan 3 (kv 33:40) är en ”funkisvilla”.

Odinslundsgatan 1 ingår i område 50:A (se stadsdelen Bö) och några av de övriga villorna upptas som värdefulla i ”Underlag till Energisparplanen” 1980.

Fabriksgatan

I södra Gårda längs Fabriksgatans östra sida som gränsar till området 44:A finns delar av den äldre bebyggelsen kvar. Det är bl a en rad landshövdingehus från 1920-talet, en fabriksbyggnad samt Gårdaskolans två hus uppförda 1901 respektive 1922. Dessa har kulturhistoriskt intresse och utgör värdefulla komplement till miljön längs Mölndalsån.

Gamla spårvagnshallen, Gårdahallen, kv 8

Hallen som är av sten byggdes 1930 enligt ritningar av arkitekten B Hedlund. Sedan 1989 används den av ”Spårvägssällskapet Ringlinjen”. Den har välbevarad tegelfasad med dekorativ taklist samt överljusbelyst hall. Byggnaden har teknikhistoriskt värde.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

LUNDEN 45

STADSDELENS HISTORIA

Före 1875

Det område som nu är stadsdelen Lunden har i huvudsak tillhört egendomen Lunden, en av de större gårdarna i Örgryte socken. (Se stadsdelen Bö.) I västra delen anlades en kolerakyrkogård 1834 och 1867 tillkom Tåns kyrkogård vid Danska Vägen.

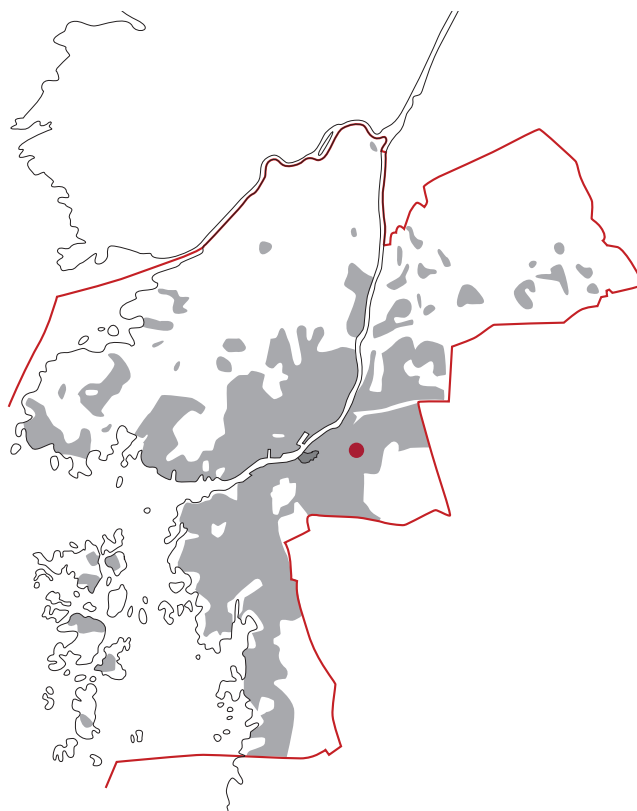
1875-1920

1875 inköpte handlanden L Strömsten egendomen Lunden. Gårdsanläggningen övertogs av Örgryte församling och den blev nu prästgård. Norra delen lät Strömsten dela upp i små tomter som bebyggdes med bostadshus av trä och området fick namnet "Tjörbostaden".

1901 bildades Lundens municipalsamhälle och för den relativt stora befolkningen byggdes en skola 1914. Intill låg Örgryte nya kyrkogård samt Örgrytes "ålderdomshem" som tillkom 1889 efter en donation av J J Dickson på Överås.

1920-70

Efter 1922 när området införlivats med Göteborg byggdes landshövdingehuset på båda sidor av Danska Vägen och under 1940-talet uppfördes bostadshus av sten på höjderna

både i väster vid Valåsgatan och i öster längs Ulfsparrégatan. Ett vattentorn tillkom 1930 och skolan utvidgades 1946.

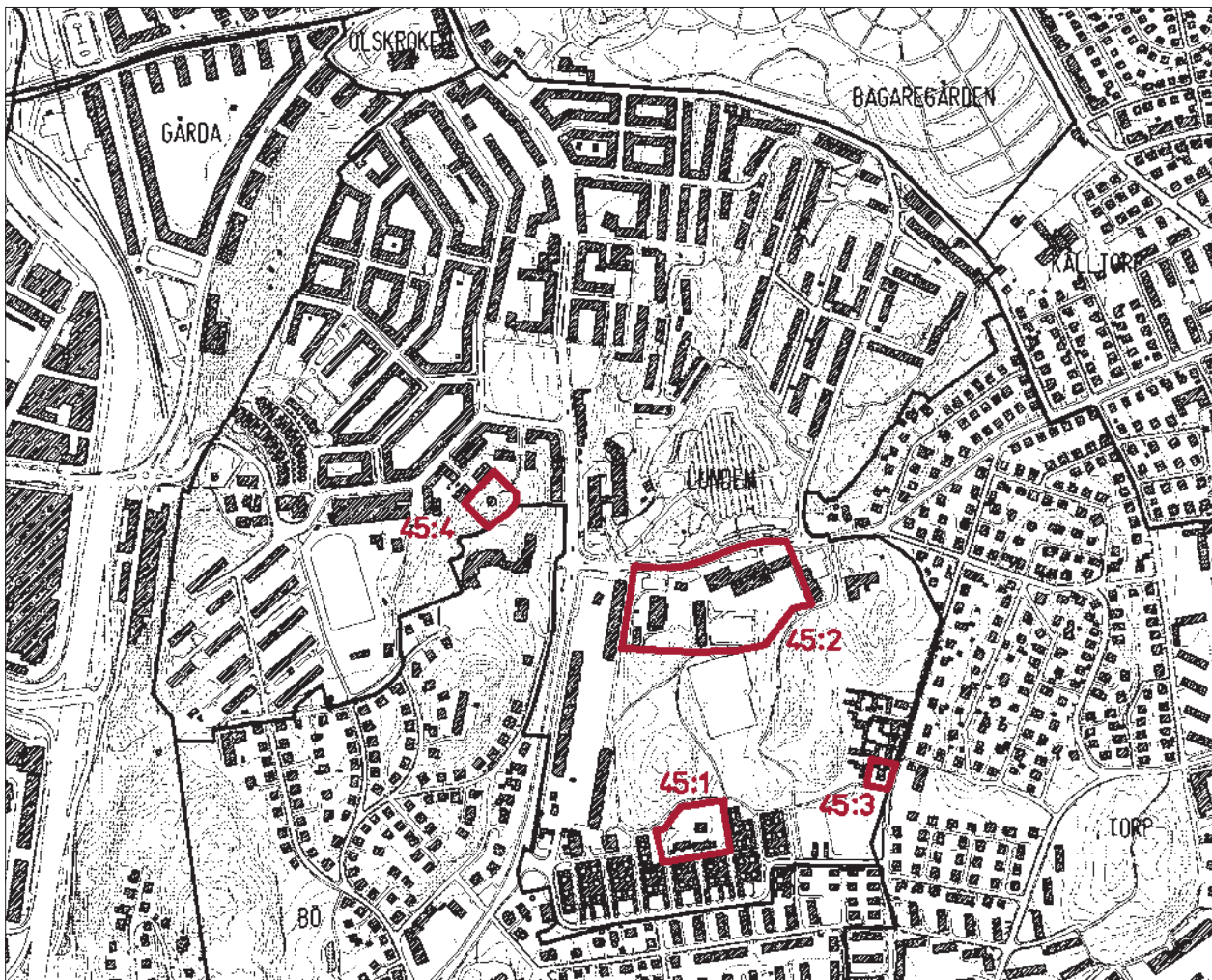
I slutet av 1940-talet upphörde jordbruket på egendomen Lunden. Ekonomibyggnaderna revs och delar av marken avsattes som park. 1949-53 uppfördes en liten grupp experimenthus vid Skillnadsgatan öster om parken. "Prästgårdsängen" som avgränsar parken i söder och väster bebyggdes med atriumhus och tre stora skivhus åren 1967-68.

Förändrat - bevarat

Redan under 1950-talet påbörjades en förnyelse av stadsdelens bebyggelse. Bl a ersattes "Tjörbostadens" friliggande små trähus med nya bostadshus och vid S:t Pauligatan där kolerakyrkogården tidigare låg byggdes en

Gamla Lundenskolan 1922. Fasad mot väster.

grupp terrasshus 1978. De bevarade äldre bostadshusen är i stor utsträckning ombyggda.

Värdefull bebyggelse finns främst i anslutning till "parkområdet" som tidigare var platsen för egendomen Lunden.

F D PRÄSTGÅRDEN, 45:1

LUNDENSKOLAN, 45:2

SKILLNADSGATAN 27, 45:3

LUNDENS VATTENTORN, 45:4

F d prästgården

Lunden 45:1

F d prästgården (kv70:1) ligger i anslutning till ett parkområde som har tillhört egendomen Lunden. Omkring 1600 var detta ett säteri och Lunden har även senare kallats herrgård. I början av 1800-talet var gården bebyggd med ett stort bostadshus och flera ekonomibyggnader.

På 1880-talet blev en del av egendomen prästgård för Örgryte församling och ett nytt bostadshus för kyrkoherden uppfördes. Bostadshuset byggdes om och moderniserades 1929 efter ritningar av E R Håkansson.

I slutet av 1940-talet fick staden köpa marken med förbehållet att områdets "natursköna" delar skulle bevaras. Gårdens ekonomibyggnader revs sedan men bostadshuset från 1880-talet har bevarats. Det används nu som barnstuga och på tomtens södra del har en kompletterande byggnad uppförts.

F d prästgården är av trä i en våning med inredd takvåning och hög källare. Sydsidan har en frontespis och glasad veranda. Fasaden är klädd med locklistpanel och har en sparsam dekor. Huset omges av trädgård.

F d prästgården med anslutande park har ett stort lokalhistoriskt värde.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

F d prästgården.

Lundenskolan

Lunden 45:2

Skolan (kv 69:3) består av sex hus med varierande ålder. Huvudbyggnaden uppfördes 1914 efter ritningar av E Thorburn och utformades i nationalromantisk stil. (Se sid 65.) Källarvåningen är utförd av granit, fasaderna är av mörkt rödbrunt tegel med infärgade fogar och fönstren har smårutsindelning. Karaktäristiska detaljer är de robusta skyddstaken över hörnentréerna.

1926 utökades skolan med en gymnastikbyggnad ritad av E Brihs. Den har 2 hela våningar och materialet är i huvudsak detsamma som på huvudbyggnaden.

1946 uppfördes en tredje skolbyggnad, Nya Lundenskolan. Den placerades utanför den gamla skolgårdens stenmur och utformades med tre sammanbyggda längor i 2–3 våningar. Fasaderna är av gult tegel och har en sparsam dekor i klassicistisk anda bl a taklister med "tandsnitt". Arkitekt för denna byggnad var E Holmdal.

Till skolan hör också en vaktmästarbostad samt ett par byggnader uppförda efter 1960 som inte ingår i bevaringsprogrammet.

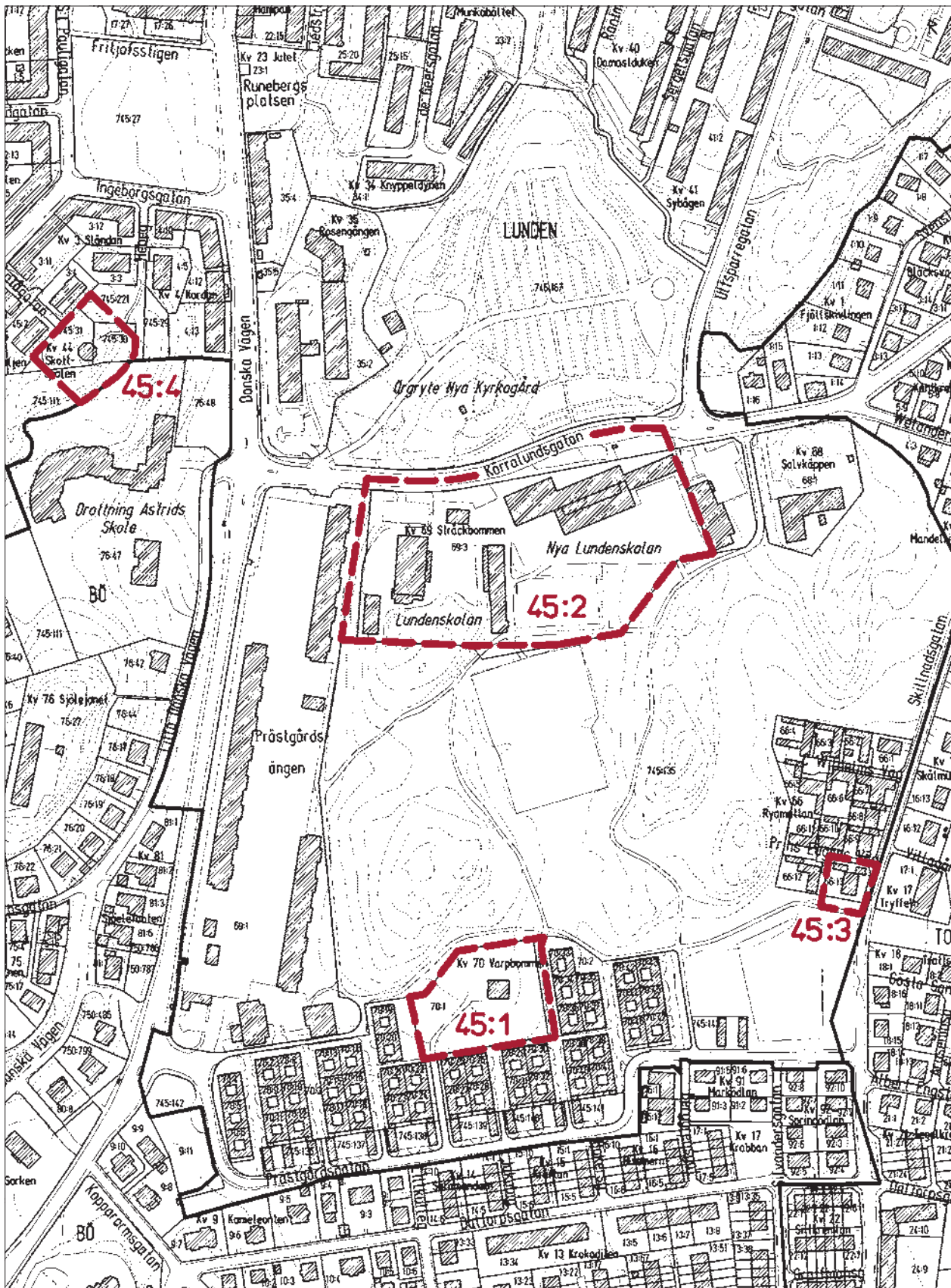
Lundenskolan har en ovanlig kombination av välbevarade byggnader från olika epoker.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

"Nya Lundenskolan". Entré från Kärralundsgatan.

Lundens vattentorn, sett från norr. I förgrunden Tåns kyrkogård.

Skillnadsgatan 27. Huvudentrén med ursprungligt glasat vindskydd.

Skillnadsgatan 27

Lunden 45:3

Kvarteret 66 Ryamattan ligger mellan Skillnadsgatan och en park som tillhört egendomen Lunden. Det är ett provhusområde byggt 1949–53. Arkitekten E Friberger, som själv bosatte sig här, planerade området och ritade de enskilda byggnaderna.

Bebyggelsen omfattar 13 enfamiljshus placerade längs två korta säckgator och tätt intill ett parkområde. De uppfördes som elementbyggen av trä med varierande utformning och möjligheter att bygga till.

Ett av husen byggdes i 2 våningar med öppen bottenvåning och fasader klädda med plattor av asbestcement. Övriga var enplansvillor med eller utan källare. De flesta hade papptäckta tak och fasader klädda med stående träpanel.

Husen byggdes samman med plank, loggior m m så att varje tomt fick ett enskilt slutet gårdsutrymme, ett "atrium". Mot gatorna anlades planteringar och på gaveln till E Fribergs hus (66:4) placerades en järnsculptur av Palle Pernevi.

Vissa ombyggnader har gjorts sedan tillkomsten bl a har några fasader i norra delen klänts med nya material.

Skillnadsgatan 27 (kv 66:13) uppfördes enligt ritningar upprättade av E Friberger 1951. Tomten bebyggdes med ett bostadshus i en våning, en loggia och plank som omger en sluten gård. På förgårdsmarken mot gatan placerades ett garage. Bostadshuset utformades i funktionalistisk anda med flackt sadeltak och slät träpanel. Gatufasaden fick en enkel entré och relativt små fönster. Det rymliga vardagsrummet med ett större fönsterparti gav gårdsfasaden en mer öppen karaktär. Inga väsentliga ändringar har gjorts sedan tillkomsten.

Hela kvarteret är ett värdefullt exempel på arkitekten E Fribergers verksamhet och tidens försök att rationalisera småhusbyggandet. *Skillnadsgatan 27 (kv 66:13)* är ett av de mest välbevarade i gruppen.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: kv 66:13.

Hela kvarteret: se "Övrigt – utanför programmet."

Lundens vattentorn

Lunden 45:4

Vattentornet uppfördes 1930 enligt ritningar av arkitekten E Thorburn som tidigare ritat Lundenskolan. Det tillkom när stadsdelen byggdes ut med en tätare och mer stadsmässig bebyggelse. Vatten pumpades hit upp från en nyanlagd pumpstation i Bagaregården.

Tornet är en cirka 45 meter hög putsad byggnad med åtta sidor. Entrén markeras genom en inåt avfasad omfattning och tornet avslutas uppåt med en kraftig taklist. I nedre delen är hörnen utformade som vägghelare vilka "bär" det övre partiet.

Lundens vattentorn har en omsorgsfullt utformad exteriör och utgör ett viktigt landmärke i stadsbilden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Övrigt – utanför programmet

Kyrkogårdar

Inom stadsdelen finns två kyrkogårdar. Den äldsta är Tåns kyrkogård (745:27) anlagd 1867. Det är en liten kyrkogård som ligger väster om Danska Vägen. Örgryte nya kyrkogård tillkom 1890 och här fanns ett kapell 1934–85. Kyrkogårdarna skyddas enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen.

Läget för kolerakyrkogården som tidigare låg vid S:t Pauligatan är markerat med minnessten.

Provbusområdet vid Skillnadsgatan, kv 66

Hela kvarteret är en miljö som har byggnadshistoriskt värde. (Se sid 68.) Särskilt välbevarade hus finns i södra delen t ex Skillnadsgatan 23–27 som ursprungligen hade en likartad utformning. Området upptas som värdefullt i "Underlag för Energisparplanen" 1980.

Provbusområdets södra del, Skillnadsgatan 23–25.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

KÅLLTORP 46

STADSDELENS HISTORIA

Före 1900

Stadsdelen Kålltorp ligger på mark som tillhörde Kålltorps gård i Örgryte socken. (Se stadsdelen Bö.) En mindre del i väster har ingått i landeriet Härlanda.

Under medeltiden var denna trakt en del av Härlanda socken som hade sin kyrka norr om nuvarande Härlanda kyrka. I början av 1500-talet uppgick socknen i Nya Lödöse och kyrkan revs.

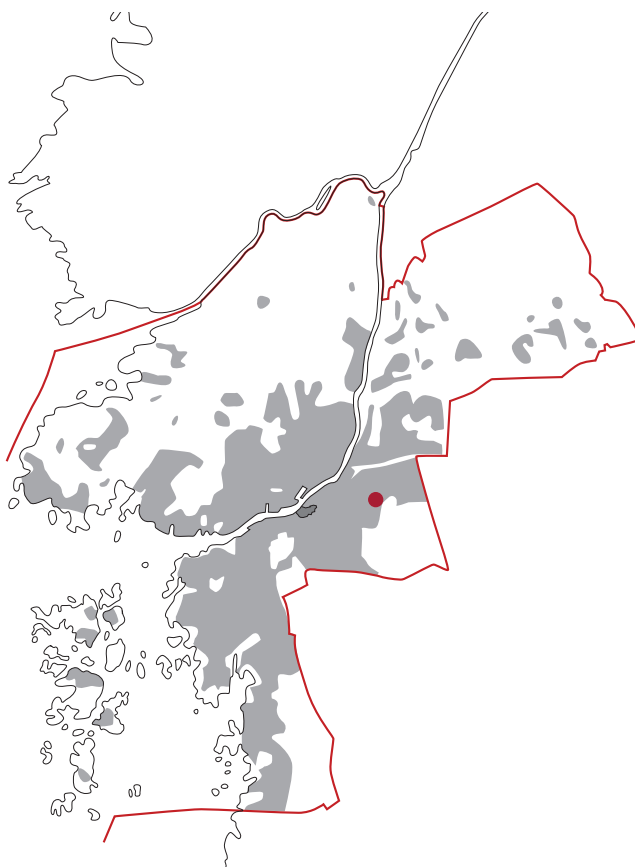
När Göteborg grundades 1621 blev området kring den gamla kyrkplatsen en del av stadens ägor och här anlades landeriet Stora Härlanda.

1900-20

1904 köptes Kålltorps gård av Göteborgs stad och 1916 inlöste staden också Stora Härlanda. De första nybyggnaderna i dessa delar omfattade Härlandafängelset och Kålltorps lungsjukhus som började uppföras 1904 respektive 1913. Mellan fängelset och landeriets trädgård lät staden uppföra en grupp med nödbostäder, Härlanda bostadskoloni, 1918–20.

1920-70

Stadsdelen Kålltorp ingick i Lilienbergs stora utbyggnadsplan för Örgryte (Se stadsdelen

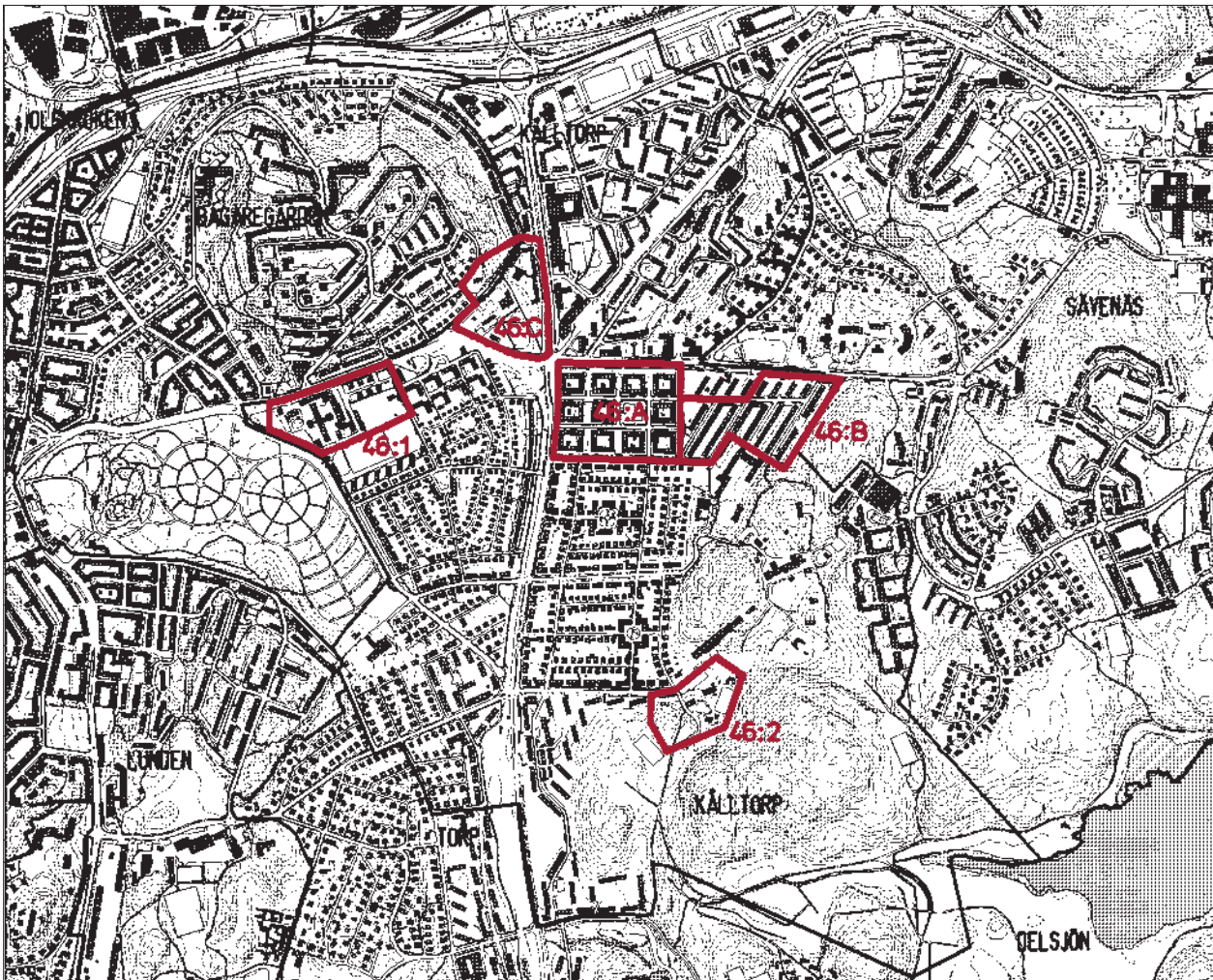
Bö.) Kålltorps egnahem väster om Munkebäcksgatan byggdes i huvudsak ut enligt Lilienbergs plan 1923–30. Öster om Munkebäcksgatan reviderades planen och området bebyggdes i flera etapper 1925–40. Norra delen omfattade landshövdingehus samt en skola. Den södra dominerades av villor.

På 1940-talet ersattes Härlanda bostadskoloni med hyreshus av trä i 2 våningar och i stadsdelens norra och södra delar uppfördes bostadshus av sten. Ett par viktiga nybyggnader som tillkom på 1950-talet var Härlanda kyrka och Kålltorpshemmet och 1970 kompletterades stadsdelens bebyggelse med "studentstaden" Rosendal i sydost.

Övrig mark i söder är fortfarande obebyggd och ingår i Delsjöområdet.

Kålltorps gård 1920. Fasad mot norr.

Förändrat - bevarat

En stor del av bostadsbebyggelsen har förändrats genom ombyggnader. Särskilt värdefulla delar är Kålltorps gård, Härlanda fängelse, Härlanda kyrka med omgivande miljö samt landshövdingehuset kring Björcksgatan.

BJÖRCKSGATAN, VÄSTRA DELEN, 46:A

BJÖRCKSGATAN, ÖSTRA DELEN, 46:B

HÄRLANDA KYRKA M M, 46:C

F D HÄRLANDA FÄNGELSE, 46:1

KÅLLTORPS GÅRD, 46:2

Björcksgatan, västra delen

Källtorp 46:A

Miljön omfattar kringbyggda kvarter med landshövdingehus.

Historik

Stadsplan upprättades 1925 av A Lilienberg som här skapade ett område med en mycket regelbunden struktur. Utbyggnaden genomfördes 1929–36.

Byggnaderna fick en enhetlig utformning i en mycket återhållen 1920-talsklassicism. Bland arkitekterna märks bl a N Hansson, D Grip och G L Petersson. Byggherrar för de flesta av husen var bostads- eller byggnadsföreningar.

Från slutet av 1970-talet har större delen av husen byggts om, bl a har fasaderna tilläggsisolerats och fönstren har bytts ut. Enstaka hus har helt bevarad karaktär t ex hörnhuset Björcksgatan/Munkebäcksgatan (kv 38:20).

Motivering

Området med sin strikta rutnätsindelning är en typisk representant för Lilienbergs yngre stadsplaner och landshövdingehusen omfattar intressanta exempel på övergången från 1920-talsklassicism till funktionalism.

Trots vissa fasadändringar bildar landshövdingehusen en väl sammanhållen miljö. Bebyggelsen är väl synlig från Munkebäcksgatan och Torpagatan.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Området består av elva slutna, nästan helt kvadratiska storgårdskvarter och en kvadratisk öppen plats ligger mitt i området. Flera kvarter har en rad portgångar som ger möjlighet att passera tvärs genom gårdarna.

Kvarteren omfattar landshövdingehus som har enhetligt byggda sadeltak och något varierande fasadutformning. Taken är täckta med ursprungligt rött taktegel eller nya material med liknande utseende. Några hus är helt klädda med träpanel. Andra har övervåningar kläd-

Björcksgatan (kv 38:15). Huset har ursprunglig bottenvåning av tegel, övervåningar klädda med ny panel och originalfönster utan spröjs.

Gårdsinteriör Björcksgatan/Munkebäcksgatan (kv 38:20). Byggnaden har ursprungligt utseende med helt panelklädd fasad och spröjsade fönster mot gården.

da med träpanel och bottenvåningar som är putsade eller utförda i tegel. Sparsam dekor i 1920-talsklassicism förekommer bl a kring entréerna.

Planterade förgårdar och träradar bl a runt den öppna platsen är värdefulla delar av miljön.

Björcksgatan, östra delen

Källtorp 46:B

Miljön omfattar en grupp landshövdingehus uppförda som friliggande lamellhus.

Historik

Ursprungligen fastställdes en stadsplan med slutna kvarter avsedda för landshövdingehus. 1935 ersattes den med en helt ny plan av U Åhrén. Den nya planen utformades med parallella lamellhus strikt orienterade i nordost-sydväst på typiskt funktionalistiskt sätt. Mellan två par lamellhus placerades låga byggnader för butiker.

Området byggdes ut med landshövdingehus 1936–38. Exteriören anpassades till funktionalismens ideal. Till skillnad från äldre landshövdingehus saknar dessa hus från 1930-talet helt utsmyckning och ursprungligen målades alla fasader i ljusa färger.

I östra delen uppfördes tre s k barnrikehus för Stiftelsen Solgårdarna i Göteborg (kv 58–59). De ritades av C Björckgren vid HSB:s ritkontor.

Kvarteren 60–61 bebyggdes med långa längor uppdelade på flera olika fastigheter. Byggnaderna fick en enhetlig utformning trots att många olika arkitekter deltagit. Det var bl a J Jarlén som ritade husen på fastigheterna 60:1, 10–12 samt A Werner som utformade husen kv 60:2, 6–7 och kv 61:2, 7.

Några av byggnaderna har förändrats genom tilläggsisolering av fasader och fönsterbyte.

Motivering

Stadsplanen visar tydligt funktionalismens idéer. De enskilda byggnaderna är intressanta exempel på de göteborgska landshövdingehusens anpassning till funktionalismens krav och Björcksgatans östra del är det sista större området som bebyggdes med landshövdingehus.

De s k barnrikehusen ("Solgårdarna") är värdefulla från socialhistorisk synpunkt.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Kort lamellhus, Quidinsgatan/Björcksgatan.

Lång länga, Utåkersgatan. Fasader mot gården.

Beskrivning – karaktär

Bebyggelsen består av ett tiotal lamellhuslängor med landshövdingehus, samtliga orienterade i nordost-sydväst. I ett par kvarter ligger låga butikslängor mot norr och här har gårdarna en mer sluten karaktär.

Byggnaderna är enhetligt utformade i funktionalistisk stil utan dekor. De har alla sadeltak täckta med rött lertegel eller moderna material med liknande utseende. Övervåningarna är klädda med locklistpanel och bottenvåningarna är slätputsade. Förgårdsmarken och de inre långsträckta gårdarna har planteringar med varierande utformning.

Härlanda kyrka m m

Kålltorp 46:C

Miljön omfattar Härlanda kyrkoruin, Härlanda kyrka, Kålltorpshemmet m m. (Kyrkoruinen ligger inom stadsdelen Bagaregården.)

Historik

Under medeltiden var detta kyrkoplatsen i Härlanda socken. Kyrkan som troligen byggts redan på 1100-talet revs 1528 och stenen användes till en ny kyrka i Nya Lödöse. 1925 frilades resterna av de gamla murarna och ruinområdet ordnades som park.

På 1620-talet då Göteborgs stad övertagit området uppläts det som betesmark och kring sekelskiftet 1800 hade landeriet Stora Härlanda utvecklats till en välskött gårdsanläggning som hade en trädgård med flera alléer. 1916 återköpte staden landeriet och 1919 byggdes "Härlanda bostadskoloni". På 1930-talet revs landeriets huvudbyggnad och en ny gata drogs genom landeriträdgårdens södra del. De sista byggnaderna i den angränsande bostadskolonin avröjdes 1954.

I f d landeriträdgårdens norra del behölls delar av alléerna och på denna plats byggdes Härlanda kyrka 1956–58. Den ritades av den kände kyrkoarkitekten P Cel-sing och var en av de första som utformades i den för honom karaktäristiska stilen. På slutningen i öster uppfördes 1954 ett ålderdomshem efter ritningar av R Erskine som också var en av tidens mest framträdande arkitekter.

Motivering

Området har spelat en viktig roll i traktens historia och innehåller värdefulla minnen från olika epoker. Kyrkan och Kålltorpshemmet är tidstypiska representanter för 1950-talets arkitektur och intressanta exempel på två välkända arkitekters arbete.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: Kålltorpshemmet (kv 84:1). Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: Härlanda kyrkoruin. Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Härlanda kyrka.

Härlanda kyrkoruin. Ingång från väster.

Beskrivning – karaktär

Miljön omfattar ett parkområde med en kyrkoruin och enstaka friliggande byggnader.

Kyrkoruinen består av låga gråstensmurar som visar den medeltida kyrkans planform. Ruinområdet omges av en mur uppförd 1925 och planteringar.

Härlanda kyrka har ett fritt läge i ett parkområde med bevarade trädtrader som tillhört landeriets trädgård. Kyrkoanläggningen omfattar tre byggnader: kyrka, kampanil och församlingshus. De är uppförda med enkla geometriska former och fasader av rödbrunt tegel. Kyrkorummet har en mycket enkel plan och släta röda tegelväggar. Ett högt glasparti ger kontakt med parken utanför. Kyrkan som har plats för 650 personer är möblerad med flyttbara stolar.

Kålltorpshemmet, nuvarande Kastanjebackens servicehus, består av vinkelbyggda längor som omger ett halvslutet gårdsutrymme. Det är delvis terrasserat och har en liten springbrunn. Slänten upp mot Härlandakyrkan och kyrkans östfasad ingår också i gårdsmiljön. Byggnaderna är i 2 våningar med tegeltäckta tak. Mot gatan är fasaderna av rött tegel, mot gården dominerar spritputs.

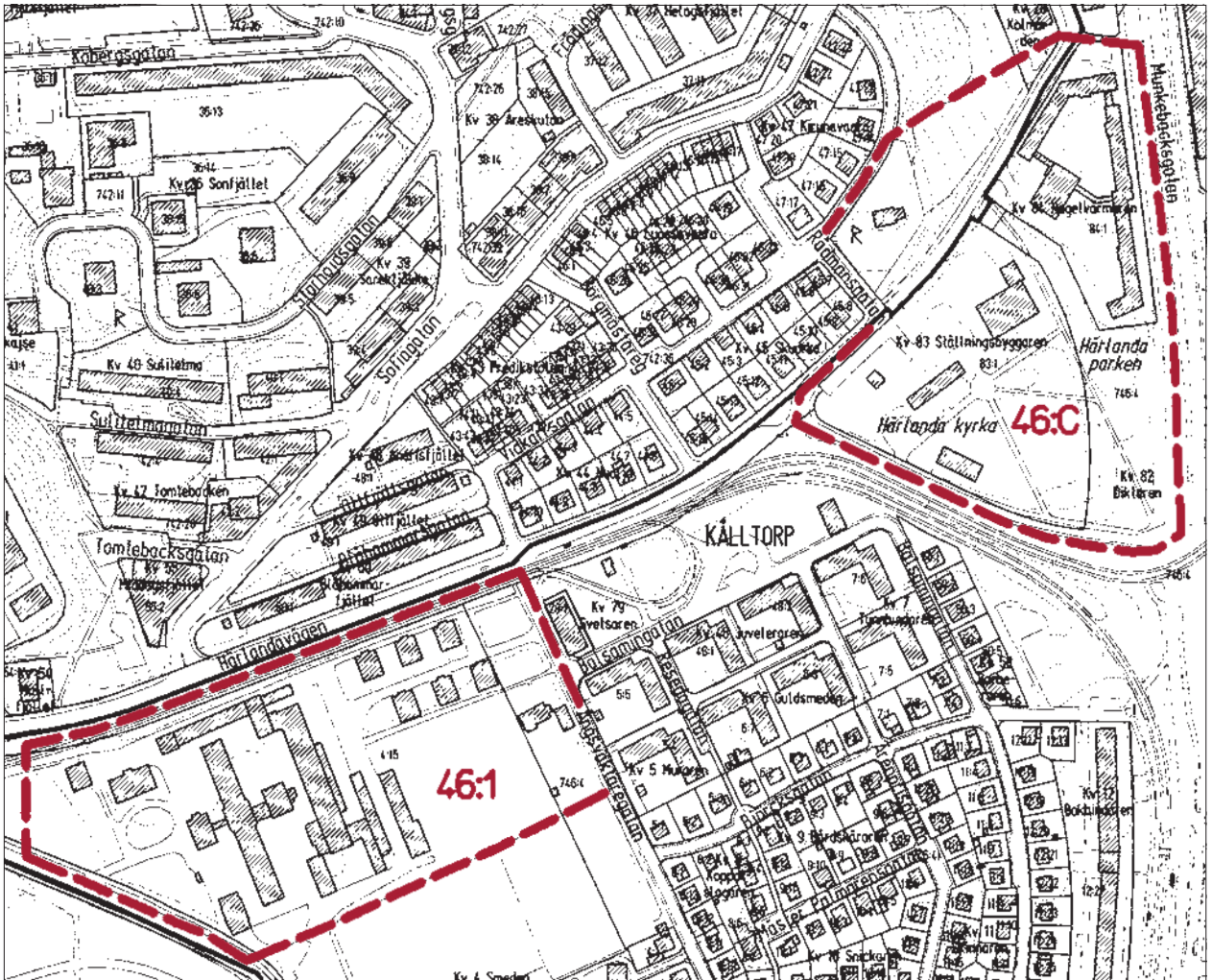
I områdets södra del ligger också ett envånings trähus uppfört för fritidsverksamhet 1949. Eventuellt ingår äldre delar i byggnaden. Exteriören präglas delvis av nationalromantikens ideal och påminner om bostadskolonin som tidigare låg här.

Kampanilens västfasad.

Härlanda kyrka från sydost.

F d Härlanda fängelse

Kålltorp 46:1

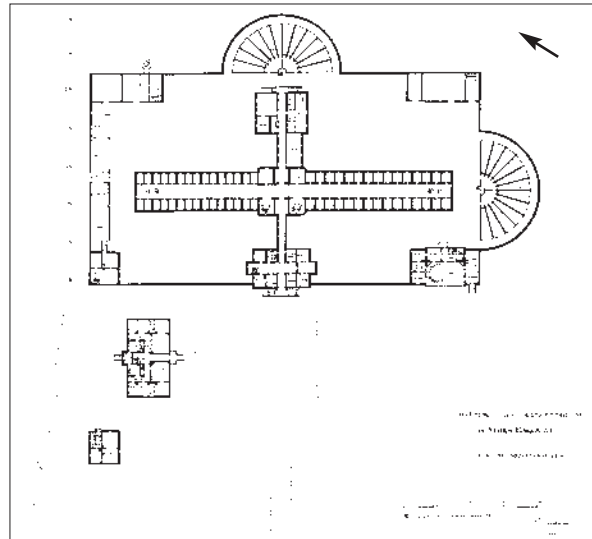
F d Härlanda centralfängelse uppfördes som ersättning för länsfängelset inne vid S:t Eriks torg. Större delen byggdes 1904–07 och 1912–25 tillkom sex bostadshus i öster. Fängelset ritades av G Lindgren som var fångvårdsstyrelsens arkitekt under 40 år.

Anläggningen omfattade en kringbyggd del med en centralt placerad cellbyggnad som innehöll drygt 200 celler samt ett yttre entréområde med två bostadshus för "befäl" utanför muren. (Se ritning.)

1923 inreddes en kyrksal i cellbyggnadens torn och nya verkstadsbyggnader uppfördes längs murens insida 1935 och 1959.

1947–60 genomfördes moderniseringar i de äldre delarna. Flera av cellfönstren förstörades. I cellbyggnaden ersattes de öppna mittrummen och "balkongerna" med breda korridorer. Promenadgården i söder finns kvar men väggindelningen är borta och på cellbyggnadens gavlar har de dekorativa detaljerna rivits. I övrigt är anläggningen mycket välbevarad.

Verksamheten lades ner våren 1997 och Göteborgs kommun övertog anläggningen 1998. Ombyggnad för

Ritning till Cellfängelse på Stora Härlanda, signerad G Lindgren 1904 och justerad 1927. Ritningen visar att cellbyggnadens mittkorridorer ursprungligen var öppna genom 3 våningar.

kontor m m planeras.

F d Fängelset ligger i anslutning till Östra kyrkogården och Bagaregårdens bostadskvarter. Den centrala delen utgörs av ett rektangulärt muromgärdat område med låga byggnader i hörnen samt längs muren i väster och norr. Mot söder ansluter en halvcirkelformad f d "promenadgård".

Fängelset 1911. Fasaderna var ursprungligen vita och cellbyggnaden hade mycket små fönster.

F d Hårlanda fångelse. I förgrunden entrébyggnaden och muren. Innanför muren f d cellbyggnaden.

F d bostadshus för högre befäl, "direktörsbostad".

Bostadshus uppfört för "konstaplar".

Området innanför murarna domineras av en lång "cellbyggnad". Den har ett mittparti som betonas genom ett högt brutet tak och ett torn. I övrigt är utformningen relativt enkel och de bevarade små fönstergluggarna på östfasaden visar tydligt byggnadens funktion.

Administrationsbyggnaden som har sin huvudentré mot väster framhävs särskilt genom ett elegant klocktorn, en fritrappa med dekorerat järnräcke, en kalkstensportal och ett ovalt fönster insatt i en bågformad frontespis.

Entréområdet omfattar två bostadshus och en trädgård. Bostadshuset för "befäl" ("Direktörsbostaden") är i en våning med ett brant brutet tak som har stora uppbyggda gavelpartier med dekorativa fält. Entrén ramas in av två kolonner som bär en balkong.

På fångelsens "baksida" i öster ligger sex bostadshus ursprungligen avsedda för "konstaplar". De är i 2 våningar med valmade plåttäckta tak och putsade fasader. Trädgårdar anlagda söder om bostadshusen är väsentliga inslag i denna delen av anläggningens miljö.

Hela f d Hårlanda fångelse med välbevarade byggnader för varierande ändamål, murar, planteringar och delvis bibehållna interiörer har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Av särskilt intresse från socialhistorisk synpunkt är cellerna som har kraftiga dörrar mot korridorerna, delvis bevarad fast inredning samt små högt sittande fönstergluggar, bl a på östra fasaden där den ursprungliga storleken är bevarad. Hårlanda tillhör landets mest välbevarade fångelser från denna period. Den monumentala och slottsliknande anläggningen är också ett ytterst värdefullt inslag i stadsbilden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: fångelsset och personalbostäderna. Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: större delen av anläggningens äldre delar.

Mer att läsa

Fångelser i Sverige. N Ahlberg 1986.

Hårlanda Fångelse, en tidsspegel. S Lundberg 1997.

Hårlanda fångelseområde. A Kaas, Bohusläns museum 1998.

Kålltorps gård

Kålltorp 46:2

Kålltorps gård (kv 44:29) ligger i anslutning till Delsjö-reservatet. (Se karta sid 71 och 73.)

Kålltorp Övergård och Kålltorp Nedergård fick under 1700-talets andra hälft en gemensam ägare och egendomen utvecklades nu till en herrgårdsliknande anläggning. Den övertogs 1904 av Göteborgs stad och på ägorna i norr uppfördes Renströmska sjukhuset. Ekonomibyggnaderna revs omkring 1930 och huvudbyggnaden togs i bruk som fritidsgård.

Idag omfattar gården en huvudbyggnad, en källarvind och en delvis bevarad trädgård. Huvudbyggnaden uppfördes troligen i slutet av 1700-talet och ombyggdes i mitten av 1800-talet. Delar av interiören bl a köket med sitt stora spiskomplex är välbevarat.

Kålltorps gård har ett högt lokalhistoriskt värde och är också ett viktigt inslag vid denna entré till Delsjöområdet.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Övrigt – utanför programmet

Kålltorps egnahem

Kålltorps egnahem byggdes 1923–30. Flera enstaka villor har välbevarad karaktär t ex Balsamingatan 34 och Spelmansplatsen omges av lyktstolpar från 1920-talet. Sju villor, ett parhus och Spelmansplatsen upptas som värdefulla i "Underlag för energisparplanen" 1980.

Renströmska sjukhuset, "Kålltorps lungsotssjukhus"

Större delen av sjukhuset byggdes 1911–13 efter ritningar av E Torulf och anläggningen bekostades delvis med medel ur Sven Renströms fond.

Första etappen omfattade en huvudbyggnad av sten, flera mindre hus av trä och en stor park. 1928 tillkom en paviljong och i anslutning till denna uppfördes ett nytt sjukhem 1967.

Huvudbyggnaden är i huvudsak bevarad och de mindre byggnaderna finns kvar men är klädda med plattor. Anläggningen som helhet har kvar sin ursprungliga karaktär och utgör en intressant miljö från bl a socialhistorisk synpunkt.

Kålltorps gård, västra gaveln.

Kålltorps gård, entrén mot gårdsplanen.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

SÄVENÄS 47

STADSDELENS HISTORIA

Före 1930

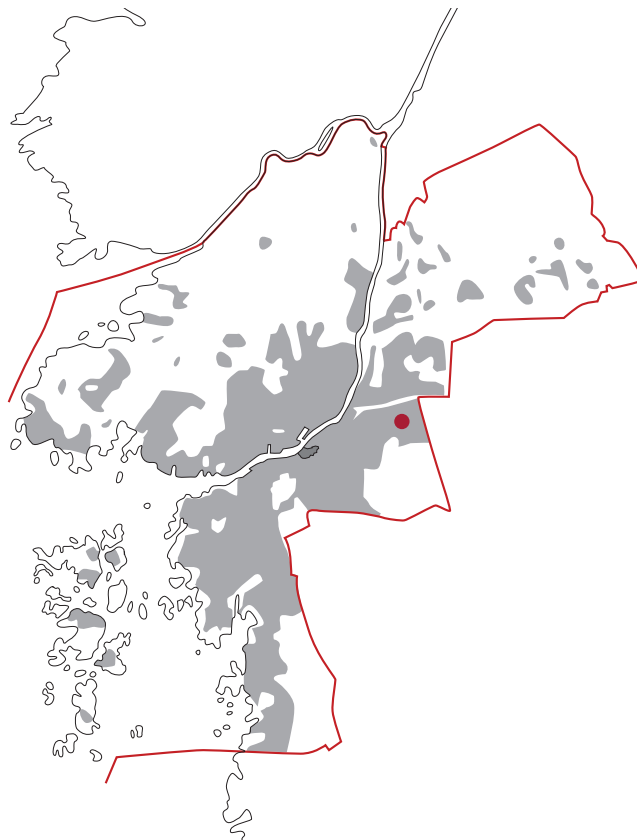
Stadsdelen var tidigare en del av Örgryte socken. (Se stadsdelen Bö.) Marken tillhörde bl a Sävenäs gård, Fräntorps gård, Vidkärrs gård och Torpa by.

1875 köpte N G Sörensen gården Sävenäs och startade där Säveåns AB som var en träindustri. I övrigt behöll området sin lantliga karaktär till cirka 1930 och inom den del som idag kallas Björkekärr låg flera små gårdar och torp bl a Björkekärr, Robertshöjd och Lindekulla.

1930-70

1935 började Sävenäs att bebyggas med bostadsområden. Det första var Fräntorps egnahemsområde och 1947-51 tillkom villorna söder om Vidkärrs gård. Bostadsbolagets första område, Västra Torpa, byggdes 1946-48 norr om Vidkärrs gård och utvidgades 1959-60.

Utbyggnaden i Björkekärrs bostadsområde inleddes cirka 1950 och avslutades under 1960-talets början. Den omfattade småhus i väster, ett par grannskapsenheter kring Stabbetorget och Trätorget samt ett område vid

Spåntorget öster om Fräntorpsgatan.

1930 anlades Torpakolonin som omfattade 186 stugor och 1939 byggdes också Fräntorpskolonin med drygt 100 stugor.

Fräntorpskolonin och en del av Torpakolonin revs 1967-70 för att ge plats åt Östra Sjukhuset som började byggas 1966.

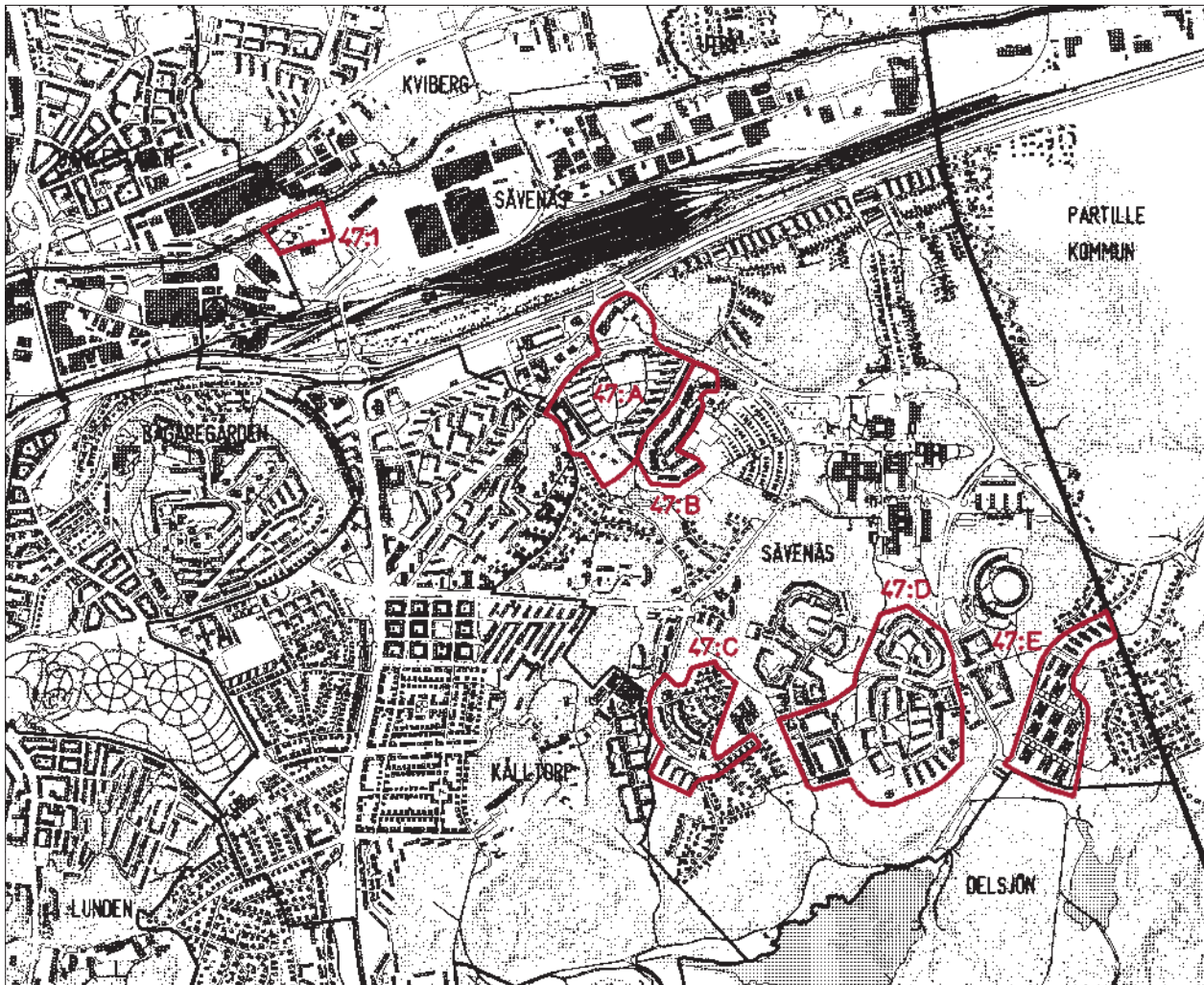
Förändrat - bevarat

I de äldre villaområdena är byggnaderna delvis förändrade genom ombyggnader men en stor del av bostadsbebyggelsen från tiden efter 1945 är mycket välbevarad och enstaka byggnader från tiden före 1900 finns kvar.

Inom stadsdelen finns fem särskilt värdefulla bostadsområden samt de två intressanta gårdarna Vidkärr och Sävenäs.

Sävenäs gård 1920.

VÄSTRA TORPA - VIDKÄRRS GÅRD, 47:A

BJÖRKEKÄRR, TRÄRINGEN M M, 47:D

ÖSTRA TORPA, 47:B

RADHUS ROBERTSHÖJD, 47:E

BJÖRKEKÄRR, SMÅHUS, 47:C

SÄVENÄS GÅRD, 47:1

Västra Torpa – Vidkärrs gård

Sävenäs 47:A

Miljön omfattar ”grannskapsenheten” Västra Torpa och Vidkärrs gård.

Historik

Vidkärrs gård ägdes cirka 200 år av Nylöse hospital, senare kallat Göteborgs hospital. 1772 köptes den av Abraham Qviding och gården stannade i släkten mer än 100 år. År 1926 övertog Göteborgs stad Vidkärr och byggnaderna har sedan utnyttjats som fritidsgård m m.

1945 upprättades en plan för bostadsbebyggelse mellan gårdsanläggningen och gamla Torpaskolan. Området planerades enligt de då moderna stadsplaneidéerna som en ”grannskapsenhet” med bostäder, torg, skola, barnstuga m m. Det byggdes i huvudsak ut åren 1946–48 och Kageledstorget färdigställdes 1954.

Byggherre var det nybildade allmännyttiga bostadsföretaget Göteborgs Stads Bostads AB och området var det första i Göteborg som byggdes med utgångspunkt från det bostadspolitiska program som antogs efter kriget.

Stadsplan och byggnader utformades av arkitekten N E Eriksson och E Ragndal. Utbyggnaden omfattade ett 20-tal lamellhus som ramar in ett rymligt ”grönområde”, ett litet centrum (Kageledstorget), barnstuga och skola. Vidkärrs gård med sin allé och gamla Torpaskolan integrerades i det nya bostadsområdet.

I bostadsområdets östra del har ytterdörrarna bytts och några gavlar har klätts in med nya fasadmaterial men miljön som helhet är mycket välbevarad.

Motivering

Västra Torpa är det första området i Göteborg där 1940-talets bostadssociala, stadsplanemässiga och arkitektoniska idéer prövades i stor skala.

Med sin öppna grönyta omgärdad av låga lamellhus, sitt lilla torg och en anslutande skola är det ett område med stora miljömässiga kvaliteter. Bebyggelsen i Västra Torpa har varit förebild för senare utbyggda bostadsområden bl a i Kungsladugård (Svaleboplatsen m m) och delar av Kyrkbyn.

Vidkärrs gård, huvudbyggnaden sedd från allén.

Torpaskolan är ett mycket intressant exempel på 1940-talets intima och omsorgsfullt utformade arkitektur.

Vidkärrs gård med anslutande allé och gamla Torpaskolan ger en historisk anknytning till tiden före 1900-talet.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Beskrivning – karaktär

Större delen av bostadshusen är grupperade kring ett ”grönområde” så att ett halvöppet bilfritt parkrum bildas. Barnstugan är placerad inne i området. Torget, skolan och Vidkärrs gård ligger i utkanten.

Bostadshus och barnstuga

Bostadshusen är av sten i 3 våningar. I västra delen har de fasader av gult tegel och i den östra är fasaderna spritputsade med slätputsade taklister och fönsteromfattningar.

Karaktäristiska exteriördetaljer är sadeltak utan taksprång med utkragade dekorativt utformade taklister, rött taktegel, skorstenar av gult tegel, burspråk, utanpåliggande balkonger med räcken av korrugerad plåt samt glasade entrédörrar av trä med omfattningar av natursten.

Det kringbyggda grönområdet har gräsmattor och gångar belagda med naturstensplattor eller asfalt.

Barnstugan är en fritt placerad byggnad av trä i 1 ½ våning med ett brant tegeltäckt sadeltak.

Västra delen, bostadshus med tegelfasader.

Östra delen, bostadshus med putsade fasader.

Torpaskolan, f d småskolan med separata gårdsentréer till varje klassrum.

Torpaskolan, f d folkskolan med klassrumsfönster och franska fönster mot gården.

Kaggeledstorget, Kv 64 Skördemannen

Torget omges av ett vinkelbyggt tvåvåningshus med butiker och verksamheter. Bottenvåningen är delvis klädd med ljusa stenplattor och norra delen är utformad som en arkad. I övrigt har exteriören samma karaktär som bostadshusen.

Torget är belagt med natursten i rutmönster och i det norra hörnet står skulpturen "Våren" av Erik Grate.

Torpaskolan, Kv 68

Torpaskolan ritades av E Ragndal och var ett tidigt försök att skapa en småskalig och intim skolmiljö. Den innehöll ursprungligen folkskola och småskola och idag används lokalerna av Vårdhögskolan. Anläggningen omfattar två sammanbyggda tvåvåningshus av sten i söder, en anslutande envåningslänga av trä i norr samt ett äldre skolhus från 1800-talets slut.

Den södra delen byggdes som folkskola med ett 20-tal skolsalar och här låg också en överbelyst samlingshall samt en stor barnbespisning som fick sitt dagsljus genom ett långsträckt fönsterparti mot väster. Fasaderna är av gult tegel och de flacka sadeltaken är täckta med papp.

Småskoledelen i norr är en svagt böjd, låg länga som följer den sluttande terrängen. Den har åtta salar placerade längs en korridor och varje sal har också en separat gårdsentré som markeras genom reliefer av trä med

Barnstugan (kv 66:3) som ligger inne i "grönområdet".

varierande djurmotiv. Gårdsfasaderna upptas till stor del av fönsterpartier och taken är täckta med enkupigt taktegel.

Gamla Torpaskolan är en friliggande träbyggnad i 2 våningar med välbevarad exteriör.

Vidkärrs gård, Kv 63

Gården omfattar en huvudbyggnad i 2 våningar och en lägre flygel. (Se sid 82.) Den ligger i direkt anslutning till ett grönområde och Vidkärrsallén.

Östra Torpa

Sävenäs 47:B

Området består av ett 10-tal bostadshus på ett höjdparti mellan Västra Torpa och Torpakolonin.

Historik

Stadsplanen upprättades av K Jonsson och bostadshusen uppfördes 1958–60 av Göteborgs Stads Bostads AB efter ritningar av arkitekten N E Eriksson.

Motivering

Byggnaderna är tidstypiska och utgör ett intressant komplement till Västra Torpa som också skapades av arkitekten N E Eriksson.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Bebyggelsen består av parallellt placerade lamellhus av sten i 3–4 våningar. De är väl anpassade till den sluttande terrängen och har omsorgsfullt utformade fasader.

Karaktäristiskt för exteriören är röda tegelklädda fasader, sadeltak täckta med enkupigt tegel, indragna takfönster, perspektivfönster utan omfattningar samt entrépartier med glasade trädörrar. Balkongpartier med ljusa betongräcken ger fasaderna en tydlig indelning.

Östra Torpa, entréfasader.

Björkekärr, småhus

Sävenäs 47:C

Miljön omfattar grupper med friliggande eller sammanbyggda småhus.

Historik

Stadsplanen upprättades av T William-Olsson m fl och området bebyggdes i huvudsak 1952–57. Byggherre var Göteborgs Stads Egnahemsbyrå och här prövades olika småhustyper av trä. Några hus har förändrats genom tillbyggnader. I övrigt är området välbevarat.

Motivering

Området innehåller intressanta exempel på 1950-talets småhustyper.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Beskrivning – karaktär

Området söder om Rosendalsgatan omfattar radhus och parhus längs raka gator medan bebyggelsen norr om Rosendalsgatan består av mer fritt grupperade småhus längs mjukt svängda gator. De flesta av husen har fasader klädda med stående träpanel och tegeltäckta tak. Flera olika hustyper förekommer bl a följande.

Parbus vid Barkspadegatan, kv 148

Parhusen uppfördes 1955 efter ritningar av H Hultén. De är i 2 våningar med tegeltäckta sadeltak. Entréerna har en karaktäristisk placering på gavlarna som vänder sig ut mot de två omgivande gatorna.

Radhus vid Sågmästaregatan, kv 101–103

Radhuslängorna ritades av B Lindman och byggdes 1954. De är i 2 våningar med tegeltäckta sadeltak och skorstenar som har karaktäristiska krön. Över entréerna sitter skärmtak med varierande form bl a raka och svagt avrundade. Gårdsfasaderna har utanpåliggande balkonger. Till husgruppen hör ett par putsade garagebyggnader.

Vinkelbyggd villa, kv 97.

Parbus, kv 98. Fasad mot trädgården.

Parbus, kv 98. Gatufasader med indragna entréer.

Radhus, Sågmästaregatan.

Parbus/kedjehus i kv 98 Steppdansen

Husgruppen byggdes 1954 efter ritningar av Ekholm & White. Den omfattar parhus som är sammankopplade genom garagebyggnader och plank. Bostadshusen har en originell asymmetrisk utformning med en entrésida i en våning och två våningar på den motsatta sidan. Karaktäristiska detaljer är de indragna entrépartierna samt trädgårdsfasadernas franska fönster.

Vinkelbyggda villor i kv 97 Slängpolskan

Villorna ritades av Ekholm & White och byggdes 1953. De är i en våning och har flacka papptäckta pulpettak som saknar taksprång. Fasaderna är klädda med lockpanel och har tvåluftsfönster samt enstaka större fönsterpartier.

Björkekärr, Träringen m m

Sävenäs 47:D

Området innehåller ett 20-tal flerbostadshus, två grupper med radhus, skola, kyrka och vattentorn samt ett litet f d bostadshus. (Stabbetorget med anslutande bostadshus ligger utanför områdesgränsen. Se sid 93.)

Historik

Stadsplanen utformades 1953–54 av K Jonsson och området bebyggdes i huvudsak 1954–58.

Norra delen, som omfattar flerbostadshus vid Lådämnesgatan, tillkom 1954. Byggnaderna har en relativt enhetlig utformning men de ritades av fyra olika arkitekter: R Dahlberg, R Hall, N Hansson och P O Klang.

Södra delen som omfattar Trätorget, flerbostadshus längs Träringen och en grupp radhus (kv 123) uppfördes 1953–57 och utformades av HSB:s arkitektkontor. Vattentornet i söder (kv 124) byggdes 1966 efter ritningar av J Wallinder.

Göteborgs Stads Egnahemsbyrå stod för utförandet av husen vid Sörensens Gata i västra delen. De ritades av H Hultén och började byggas 1956. Norr om denna husgrupp uppfördes Björkekärns kyrka och skola.

I områdets östra del ligger torpet "Lindekulla" (kv 117). Det omfattar ett litet f d bostadshus som uppfördes på 1890-talet.

Träringen. Fasader mot gatan.

Torpet "Lindekulla".

Radbus, Sörensens gata m m.

Motivering

Området som i huvudsak är välbevarat sedan tillkomsten har en för 1950-talet typisk bostadsmiljö. Särskilt intressant är bebyggelsen kring Träringen där det väl avvägda samspelet mellan bostadshusen och de utspärade grönytorna är en viktig del i miljön.

Torpet "Lindekulla" är ett exempel på den enkla bostadsbebyggelse som fanns i området före utbyggnaden och har lokalthistoriskt värde.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: radhus m m Sörensens gata.
Bevaringsprogram 1987: hela området.

Beskrivning – karaktär

Östra delen är ett relativt stort bostadsområde som omfattar flerbostadshus på båda sidor om Trätorgets lilla centrumläggning, en grupp radhus mot grönområdet i söder samt ett vattentorn. I väster ligger en bebyggelsegrupp med småhus, kyrka och skola i anslutning till Sörensens Gata. De två delarna begränsas av parkstråk.

Flerbostadshus Träringen-Lådämnesgatan

Bebyggelsen är relativt fritt grupperad kring två utspärade grönytor med inslag av tall och björk. Den består av trevånings lamellhus som har fasader av rött eller gult tegel, tegeltäckta sadeltak, entrépartier med omfattningar av tegel eller sten och glasade trädörrar som till stor del är original.

Trätorget

Trätorget omges på två sidor av envånings butikslängor med tegelfasader och branta skifferklädda tak. Den ena längan har en loggia med tak som bärs av runda pelare. I söder öppnar sig torget mot bostadshusens grönområde.

Radhus och parhus vid Sörensens Gata

Husen är av trä i 2 våningar med lockpanel, tegeltäckta sadeltak, enkla fönsteromfattningar samt på vissa fastigheter ursprunglig entré med trädörr, glasparti och skärmtak.

Garagen har fasader av liggande panel och pulpettak. Karaktäristiskt för området är att trädgårdarna avgränsas med gårdsgårdslignande staket.

Vinkelbyggt hus med fasader av rött tegel, kv 121.

Lamellbuslänga med fasader av gult tegel, kv 119. Entrésidan mot "grönytan".

Kv 119, lamellbus med både entréer och balkonger mot "grönytan".

Björkekärrs kyrka.

Björkekärrs kyrka, Kv 127

Björkekärrs kyrka som har ett fritt läge i närheten av Rosendalsskolan och Stabbetorget uppfördes 1958 efter ritningar av J Olivegren. 1971 utökades den med ett församlingshem ritat av samma arkitektkontor.

Den ursprungliga kyrkobyggnaden består av tre delar som har något varierande höjd samt ett klocktorn. Typiskt för kyrkan är de enkla rena byggnadsvolymerna och de delvis oregelbundet placerade höga smala fönstren. Den viktigaste dekoren är mosaikfönstren som utformades av R Bergholz.

Rosendalsskolan, Kv 126

Skolan byggdes 1958 efter ritningar av D Persson och är en tidstypisk småskalig anläggning. Den består av fyra låga byggnader som omger skolgården och en av byggnaderna har en djup loggia eller lekhall. Den södra längan är av trä och har separata klassrumsentréer mot söder. Övriga byggnader har fasader av rött tegel med sparsam dekor.

Torpet "Lindekulla"

Huset som fortfarande är bebott ligger mellan Trärिंगens bebyggelse och en garagelänga. Det är av trä i en våning med tegeltäckt sadeltak. (Se sid 88.) Gården omges delvis av gårdsgård. Till miljön hör också ett litet uthus och ett par höga träd.

Radhus Robertshöjd

Sävenäs 47:E

Miljön omfattar ett stort och homogent radhusområde.

Historik

Stadsplan upprättades 1959 av K Jonsson och radhusen uppfördes 1961–63 enligt ritningar av A Nygård och P Hultberg. Bebyggelsen är i allt väsentligt oförändrad sedan tillkomsten.

Motivering

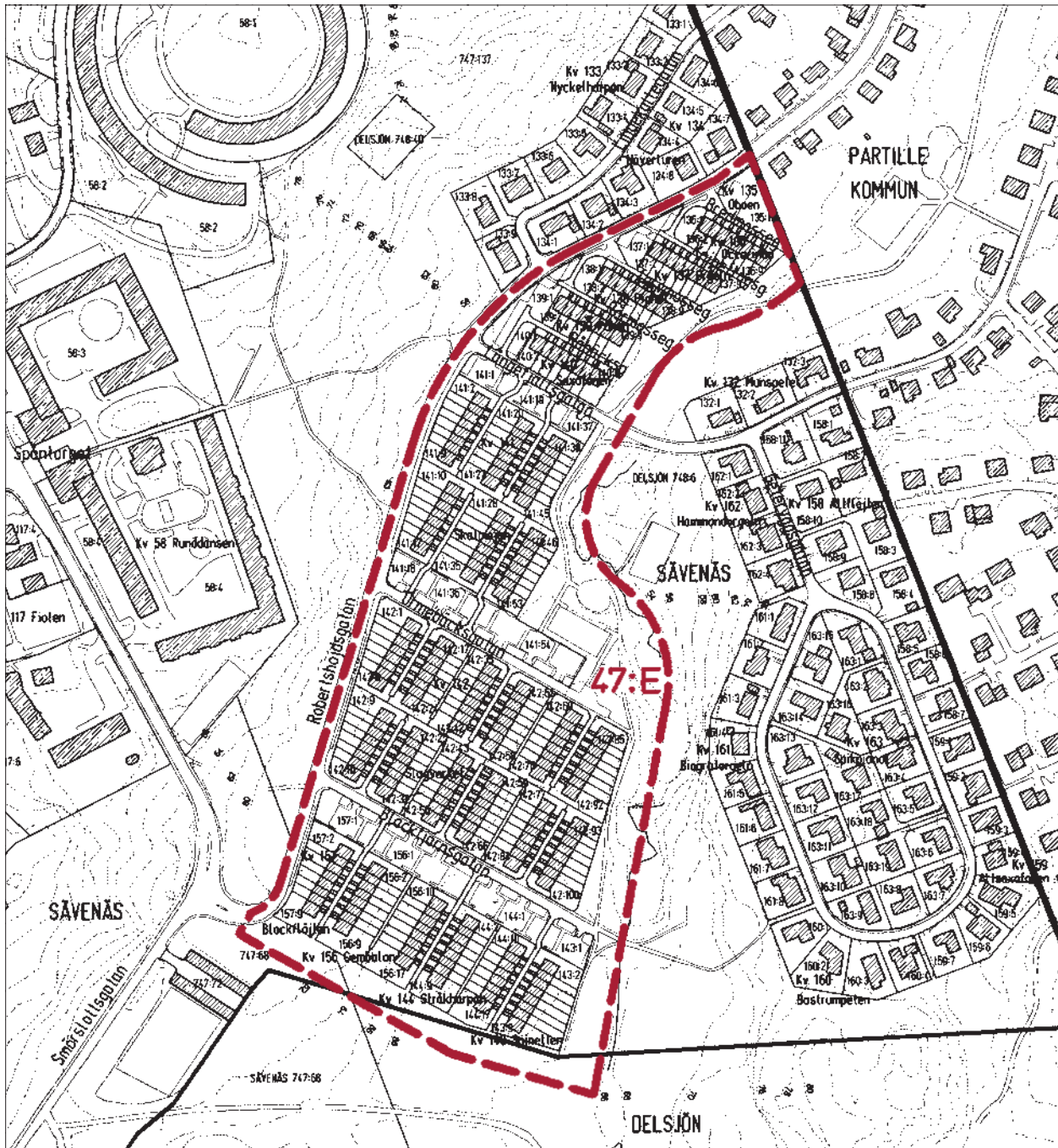
Området har en välbevarad och tidstypisk radhusmiljö. Bebyggelsen är enhetlig och omsorgsfullt utformad.

Interngata sedd från Blacktjärngatan.

Länga mot Robertshöjdsgatan, trädgårdssidan.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.
Bevaringsprogram 1987.

Beskrivning – karaktär

Området ligger nära Delsjöreservatet. Det består av cirka 30 längor med sex till åtta hus i varje och entréerna med

anslutande förråd är placerade längs smala interngator.

Husen är av sten i 2 våningar med flacka tegeltäckta tak och fasader av rött tegel. Fönstren saknar omfattningar och är ibland sammankopplade med franska fönster. Karaktäristiska detaljer av trä är trädgårdssidornas uteplatser, entréernas dörrar och gavelpartiernas övre delar. Förrådsutrymmena är klädda med stående panel.

Sävenäs gård

Sävenäs 47:1

Gården ligger vid Sävåns södra strand inom nuvarande SKF:s område. (Se sid 17.) Den omtalas 1604 i Nya Lödöses tänkeböcker men är äldre.

Under senare delen av 1600-talet var gården ett säteri ägt av presidenten i Göteborg, G Spalding och biskopen D Wallerius m fl. 1738 köptes Sävenäs av Colin Campell, känd som en av de första direktörerna i Ostindiska Kompaniet.

Under 1800-talet bytte gården ägare flera gånger. Den köptes slutligen av N G Sörensen, som på 1870-talet började anlägga en större träindustri här. Företaget lades ner 1947 och området övertogs av SKF. De flesta av industribyggnaderna har rivits på 1980-talet.

Gården omfattar nu en huvudbyggnad, två flyglar och rester av en stor trädgård. Byggnadernas ålder är inte känd men de har troligen i huvudsak tillkommit vid 1700-talets mitt. Vissa delar är äldre, bl a den kryssvälvda källaren i norra flygeln. Huvudbyggnaden förändrades delvis i slutet av 1800-talet då taket byggdes om och en veranda i 2 våningar tillkom. (Se sid 81.) En

restaurering genomfördes 1986–87 och lokalerna används nu av SKF för konferenser m m. Södra flygeln är inredd som museum för SKF.

Huvudbyggnaden är i 2 våningar med sadeltak. Fasaden är indelad med väggpelare och klädd med locklistpanel. Interiören är välbevarad och har delvis 1700-talsinredning bl a ett spiskomplex i köket, spegeldörrar och hörnskap. Här finns även värdefull yngre inredning t ex kakelugnar.

Flygelbyggnaderna är i en våning och exteriören har tydlig 1700-talskaraktär med brutna valmade tak och enstaka smårutsindelade fönster.

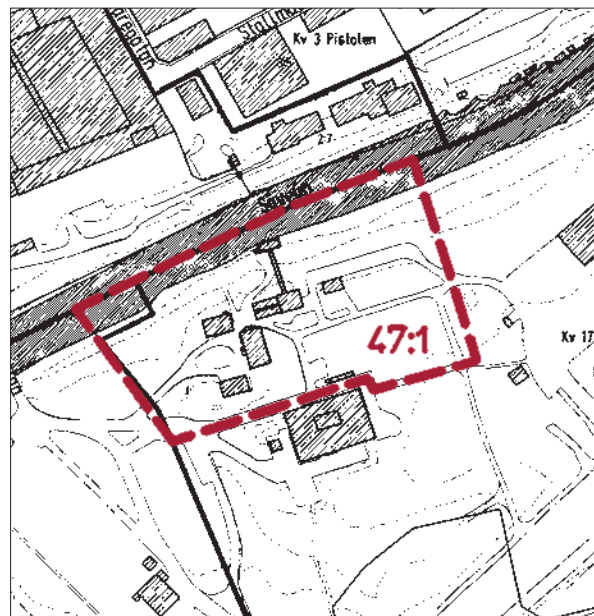
Öster om huvudbyggnaden är delar av trädgårdsanläggningen bevarad med bl a några trädrader. Även i söder utanför det avgränsade området finns värdefulla rester av parken.

Sävenäs är en välbevarad 1700-talsgård med anknytning dels till välkända personer i Göteborgs historia, dels till två av stadens stora industriföretag.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Sävenäs gård. Hallen i huvudbyggnaden.

Sävenäs gård sedd från väster.

Norra flygeln med hög välvd källare.

Övrigt – utanför programmet

Industri m m

En stor del av SKF:s område ingår i stadsdelen Sävenäs. (Se sid 17.) I nordväst inom järnvägsområdet ligger två halvcirkelformade "lokstallar" som är intressanta från industrihistorisk synpunkt.

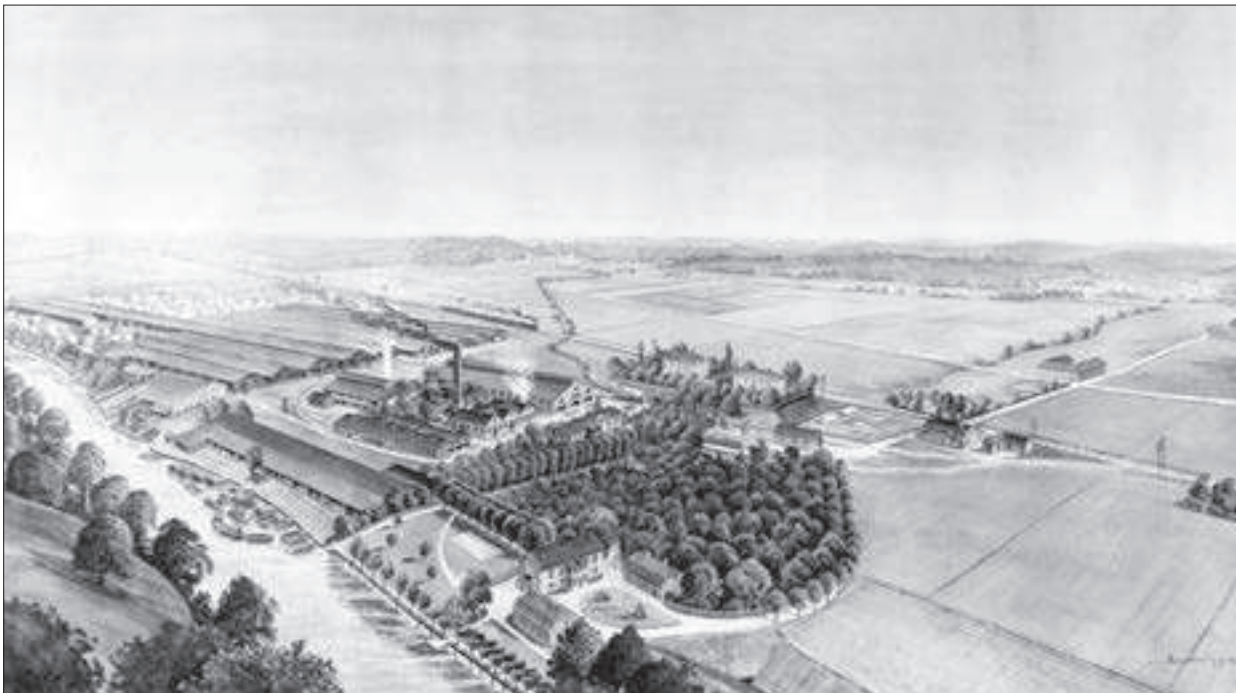
Kolonistugor

Torpakolonin som anlades 1930 är till stor del bevarad och utgör ett viktigt inslag i stadsdelen.

Björkekärr, Stabbetorget, Spåntorget m m

Utöver de bostadsområden som ingår i programmet finns några andra som är värdefulla och upptas i "Underlag för Energisparplanen" 1980. Det är bl a småhusen kring korsningen Torpagatan/Rosendalsgatan, Stabbetorget med anslutande bebyggelse samt bostadsområdet vid Spåntorget som uppfördes 1961–62 efter ritningar av J Wallinder m fl.

Sävenäs gård och träindustrin Sävæns AB. Akvarell från 1905.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

DELSJÖN 48

STADSDELENS HISTORIA

Hela stadsdelen ingår i Delsjöområdet. I detta avsnitt behandlas även södra delen av stadsdelen Torp och östra delen av stadsdelen Skår som också ligger inom Delsjöområdet.

Före 1860

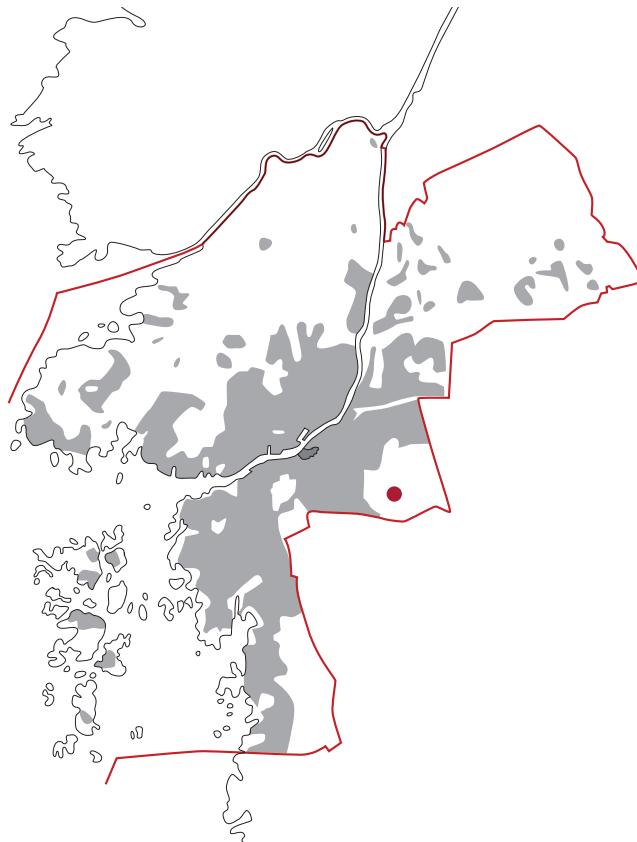
Delsjöområdet var tidigare utmark till byarna och gårdarna i Örgryte socken. (Se stadsdelen Bö.) I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet anlades många torp med små nyodlingar. Omkring 1860 när antalet torp var störst hade t ex Kallebäck 12, Torp 6 (Stora och Lilla Torp), Kärralund 6, Kålltorp 5 och Skår 4.

Skogen i området utnyttjades hårt och stora delar var i början av 1800-talet kala ljung-hedar men undantag fanns t ex i anslutning till Stora Torp.

1860-1960

På 1860-talet köpte Göteborgs stad en del av marken norr om Stora Delsjön och här anlades ett stort vattenverk 1869–71.

Efter 1860 övergavs flera av torpen men vid sekelskiftet fanns fortfarande 5 som lydde under Torp, 6 under Kärralund och 4 som tillhörde Skår. Marken togs efter hand ur bruk och i delar av området planterades skog.

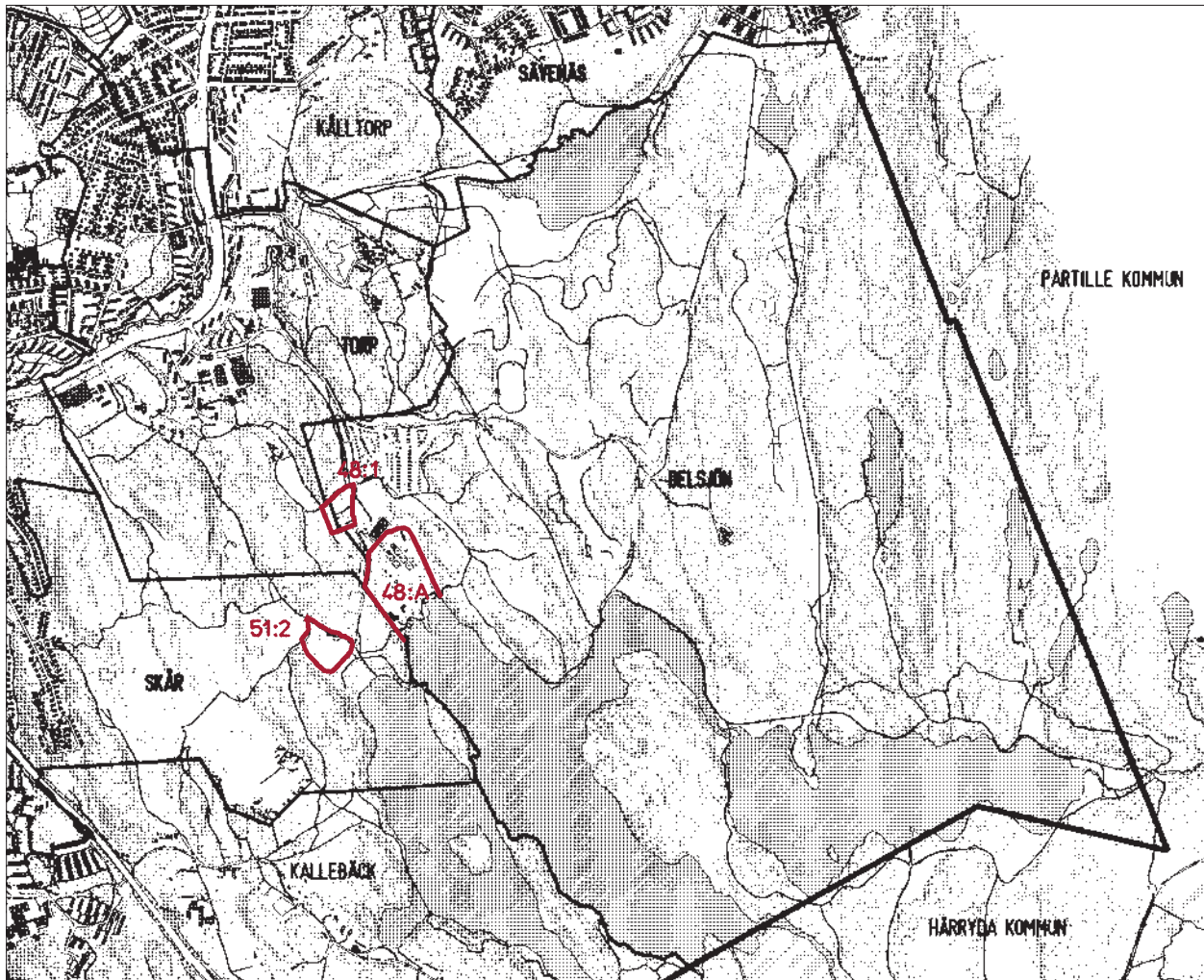
Under 1900-talets första hälft blev miljö- kring Delsjöarna ett populärt friluftsområde och 1926 anlades ett område med kolonistugor, Delsjökolonin. På Skatås byggdes en grupp baracker i början av 1940-talet och området togs senare i bruk som "friluftsgård".

Förändrat - bevarat

Verksamheten vid Delsjöns vattenverk upphörde omkring 1970 men anläggningen finns kvar. Några av torpstälernas byggnader är bevarade och det finns även andra lämningar efter dessa bosättningar. 1984 avsattes delar av Delsjöområdet som reservat.

Stora Delsjön på 1890-talet.
Vy från norr.

Mer att läsa

Delsjöreservatet, utredning av GAKO 1969.

Skatåsbladet 1995–98, R Andersson.

Vattenbyggnadskonst i Göteborg under 200 år. H Bjur och Göteborgs VA-verk 1988.

SJÖLYCKAN – DELSJÖVERKET, 48:A

TORPET SJÖBO, 48:1

TORPET LYCKAN, 51:2

Sjölyckan – Delsjöverket

Delsjön 48:A

Miljön omfattar f d vattenverket Sjölyckan.

Historik

På 1850-talet tillsatte Göteborgs stad en kommitté för att utreda möjligheterna att bygga ett nytt modernt vattenledningssystem, bl a diskuterades om vattnet skulle tas från Göta Älv eller Delsjöarna. 1866 beslutades att Delsjöarna skulle utnyttjas och staden köpte in ett område som tillhörde gårdarna Lilla Torp, Kärralund m fl.

1869–71 genomfördes utbyggnaden efter ritningar av Josef Gabriel Richert, som också ledde arbetet. Projektet omfattade vattenverket vid Stora Delsjön och ett par huvudledning in till staden. En ledning gick till vattenreservoaren vid Viktoriagatan. (Se stadsdelen Landala.)

Vattenverket bestod av en dammanläggning vid Stora Delsjöns strand, fem öppna filterbassänger, en överbyggd bassäng samt bostadshus för anställda.

På 1930-talet moderniserades driften med bl a ett "marmorfilter" och ungefär samtidigt tillkom två bostadshus. Vattenverket var i bruk till 1968 och idag används anläggningen av föreningen "Sportfiskarna i Göteborg". Huset med "marmorfiltret" har rivits och det ersattes 1991 med en ny byggnad för sportfiskarna.

Motivering

F d vattenverket är till stor del bevarat med dammanläggning, bassänger, bostadshus m m. Området är värdefullt från teknikhistorisk synpunkt och anläggningen är ett viktigt inslag i Delsjöreservatet.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Beskrivning – karaktär

Anläggningen ansluter direkt till Stora Delsjön och vid stranden finns delar av dammen kvar. Den inre delen omfattar fem f d filterbassänger som används för fiskodling. Norr om dessa finns ytterligare en "bassäng". Den ligger inne i en faluröd träbyggnad som har en originell

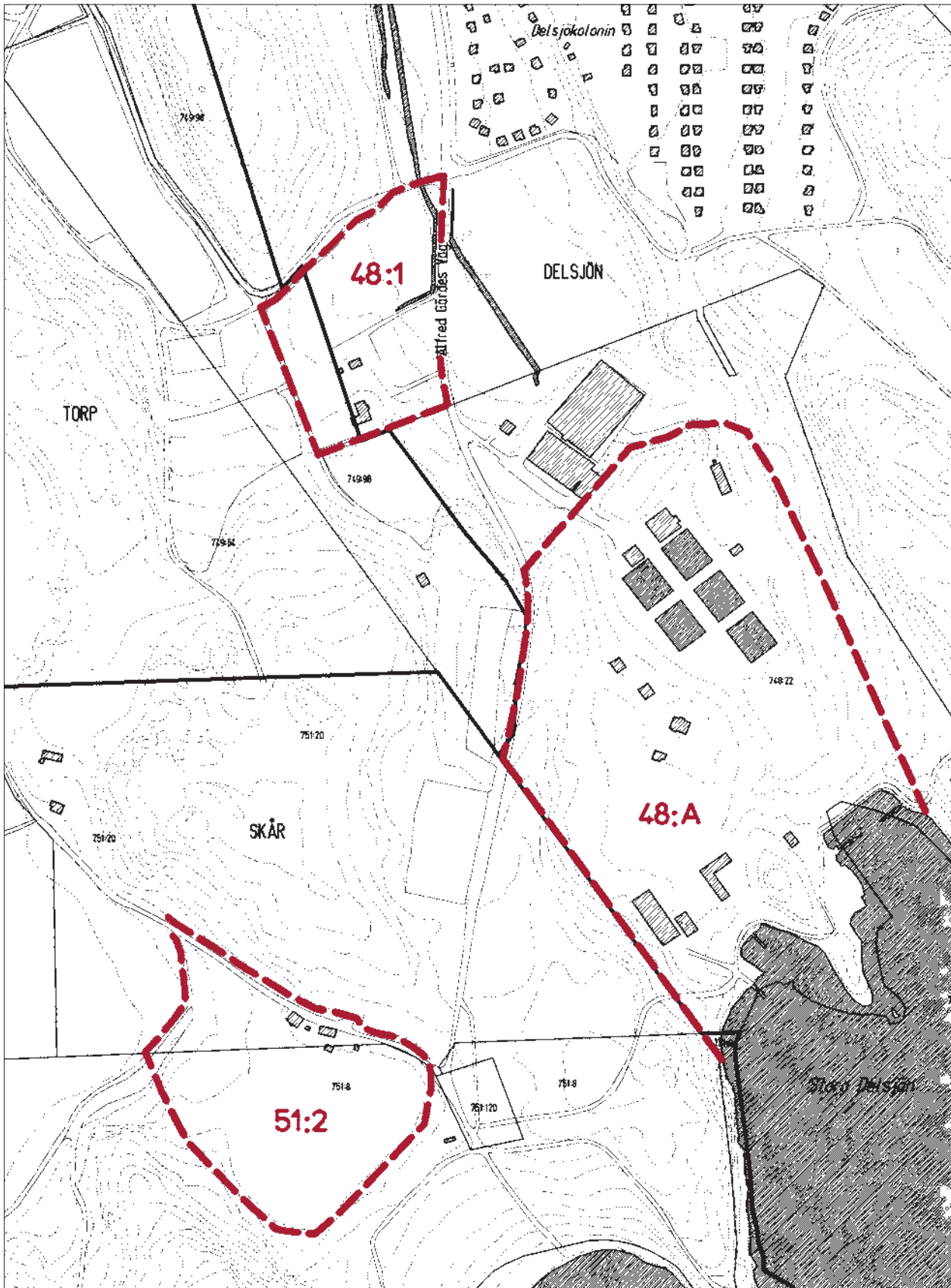
F d Delsjöverket. I förgrunden en av bassängerna.

F d personalbostad för Delsjöverket.

utformning med knuttimrade väggar nertill, panelklädda gavelpartier och kraftiga profilerade takkonsoler.

Väster om själva vattenverket ligger tre bostadshus som är av trä i en våning. På det äldsta är fasaden i huvudsak klädd med liggande panel. Gavelpartierna betonas genom fönster med triangelformad avslutning uppåt och stående panel med spetsig avslutning nertill. På norrfasaden finns veranda och mot söder en förstukvist. Till huset hör en liten ekonomibyggnad. De två yngre bostadshusen är klädda med locklistpanel och saknar dekorativa inslag.

Torpet Sjöbo

Delsjön 48:1

Torpet Sjöbo och Bengtstorpet (748:21 och 749:98) har tillhört Lilla Torps gård och uppfördes troligen under 1800-talets första hälft. De omfattade då både bostadshus och ekonomibygnader men de senare är nu i huvudsak rivna.

Torpet Sjöbo byggdes om i början av 1900-talet. Det är ett envånings hus med tegeltäckt sadeltak och fasad klädd med locklistpanel. På entréfasaden finns en förstukvist och motsatta sidan har en tillbyggnad. Till torpet hör en liten ekonomibygnad, källare och trädgård.

Bengtstorpet har också ett bostadshus som är i en våning med sadeltak. 1996 påbörjades en upprustning och ett plank tillkom. Framför huset passerar den gamla vägen mot Lilla Torp och marken på andra sidan vägen som också tillhört Bengtstorpet är inhägnad med låg stenmur.

De två torpen är viktiga komplement till de bevarade delarna av Lilla Torps huvudanläggning.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Torpet Sjöbo.

Se även "Övrigt – utanför programmet".

Torpet Lyckan sett från norr.

Torpet Kolmaden, källaren.

Torpet Sjöbo.

Torpet Lyckan

Delsjön 51:2

Torpen Lyckan och Kolmaden (751:20) har hört till gården Stora Torp och de ligger vid vägen mellan Stora Torp och "Stora Torps tånge". Båda tillkom troligen kring sekelskiftet 1800 men byggnaderna har varierande utseende. Bostadshuset på Kolmaden saknar dekor och är utfört i en stil som var vanlig till mitten av 1800-talet medan Lyckans bostadshus har dekorativa detaljer som är typiska för 1800-talets senare del.

Torpet Lyckan är sedan 1980-talets början kafé och Kolmaden utnyttjas som föreningslokal.

Torpet Lyckan omfattar ett bostadshus, en ekonomibyggnad, ett uthus och en "källarvind". Bostadshuset är klätt med stående panel och har tegeltäckt sadeltak. Exteriören har samma karaktär som trähusen kring Stora Torps huvudanläggning. Typiska detaljer är taksprånget med profilerade konsoler och de dekorativa detaljerna bl a på gaveln. Fönstren har ursprungligt utseende med sex rutor och spröjsning i vindsfönstrens övre rutor. Längs vägen avgränsas tomten med en välbyggd stenmur som fortsätter norrut mot Kolmaden.

Kolmaden har ett bostadshus med tegeltäckt sadeltak och förstukvist. Fasaden är klädd med locklistpanel och hörnen markeras med knutbrädor. Norr om bostadshuset ligger en ekonomibyggnad som är tillbyggd och moderniserad. Till torpet hör också en välbevarad jordkällare placerad i en slänt mellan ett par höga träd. Mot vägen avgränsas gårdsutrymmet delvis av en häck och kring entrén finns en trädgård med låga terrasser.

Torpen är viktiga komplement till Stora Torps huvudanläggning och visar hur utmarken togs i anspråk från sekelskiftet 1800. Särskilt värdefullt är att både bostadshus och ekonomibyggnader är bevarade.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Torpet Lyckan.
Se även "Övrigt – utanför programmet".

Övrigt–utanför programmet

Torpställen

Inom Delsjöområdet finns flera torp eller lämningar efter torpställen. Utöver Lyckan och Sjöbo som ingår i programmet finns Kolmaden och Bengtstorpet (se 51:2 och 48:1) samt Mon som tillhört Kärralunds gård och fortfarande är bebott. Vid gränsen till Partille intill Lilla Delsjön ligger Delsjökärr som omfattar två små bostadshus från tidigt 1800-tal, anslutande trädgårdar och murar samt "Bertilssons stuga". Dessa är alla värdefulla inslag i Delsjöreservatet.

Delsjökolonin

Kolonin som tillkom 1926 består av cirka 150 stugor. Den ursprungliga miljön är väl bibehållen och anläggningen är en viktig del inom av Delsjöområdet.

Skatås

På mark som tillhört torpet Skatås lät staten uppföra en grupp baracker i början av 1940-talet. De användes bl a som flyktingförläggning och köptes av Göteborgs stad 1947. Området togs sedan i anspråk för friluftsvksamhet och utökades med några nya byggnader bl a "Friluftsgården". Skatås är en anläggning av lokalhistoriskt intresse.

Delsjökolonin.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

TORP 49

STADSDELENS HISTORIA

Före 1922

Området var tidigare en del av Örgryte socken (se stadsdelen Bö) och marken tillhörde gårdarna Stora Torp, Lilla Torp samt Kärralund.

Kärralund eller Kärra som egendomen hette före 1700-talet var på 1500-talet ett frälsehemman. Gården övertogs vid 1700-talets början av familjen Carlberg och Göteborgs stadsingenjör B W Carlberg bodde här från 1746 till 1772 då han flyttade till Lilla Torp.

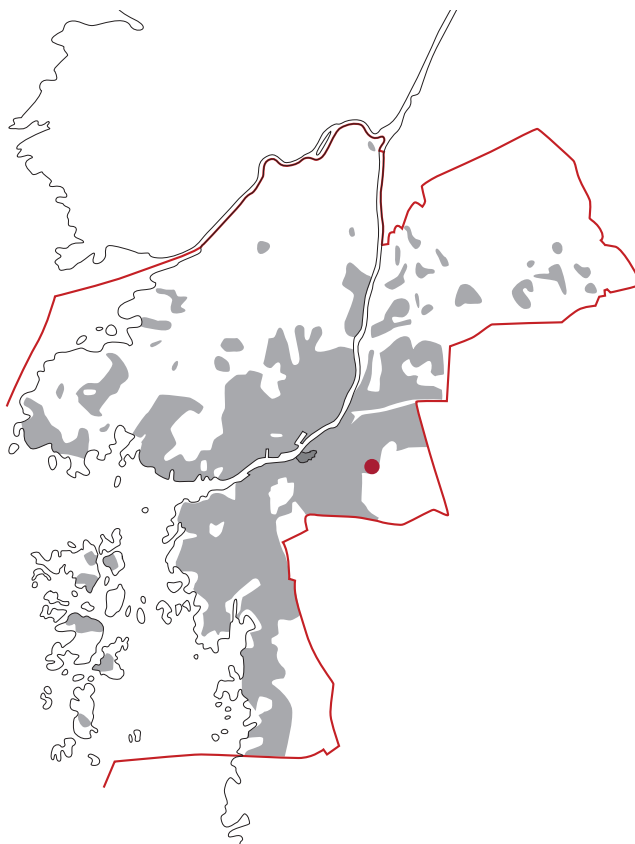
Lilla Torp och granngården Stora Torp var två välskötta gårdar med präktiga bostadshus, ekonomibyggnader och stora trädgårdar.

Gårdarna hade också omfattande markområden som sträckte sig ut mot Delsjöarna och här ute fanns flera torp. (Se stadsdelen Delsjön, sid 98–99.)

Till 1900-talets början var alla tre gårdarna fortfarande stora herrgårdsliknande egendomar men kring sekelskiftet började Kärralunds mark att delas upp mellan olika intressenter och 1902 anlades "Kärralunds villastad".

1922–1950

Efter inkorporeringen med Göteborg 1922 utvidgades bebyggelsen i och intill "Kärralunds villastad". I Lilienbergs planförslag från

1922 var också stora ytor längs Delsjövägen avsatta för villor men här ändrades planen och 1940–50 byggdes istället bostadsområden som innehöll lamellhus, radhus, skola m m.

Efter 1930 revs Kärralunds gård, Lilla Torps huvudbyggnad togs i bruk som "flickhem" och Stora Torp överläts till Skogssällskapet.

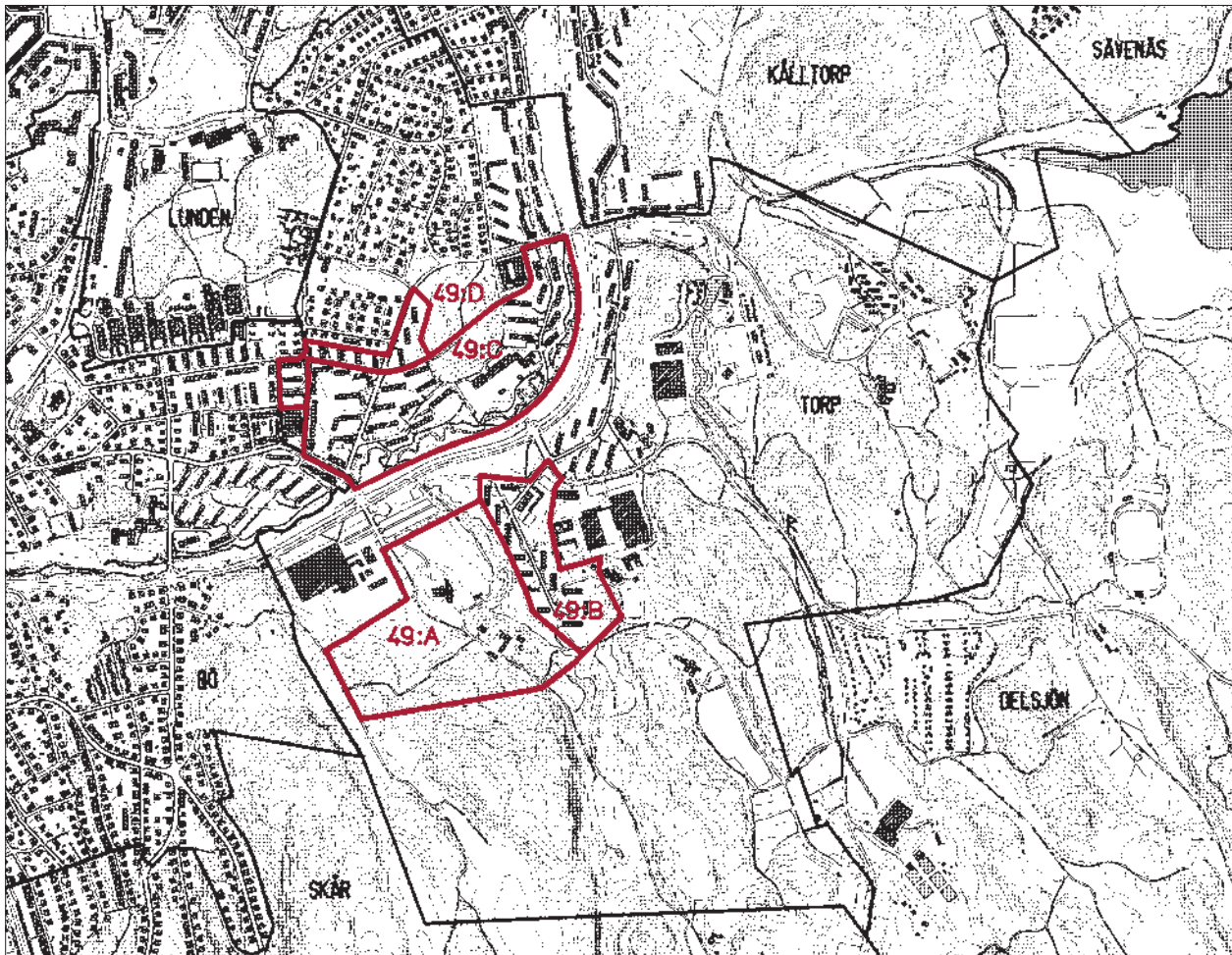
Förändrat - bevarat

1968 ersattes Lilla Torps huvudbyggnad med en nybyggnad och intill Stora Torp byggdes Radio- och TV-huset 1970. Delar av bostadsbebyggelsen har förändrats vid ombyggnad.

Välbevarade delar är Stora Torp, resterna av Lilla Torp samt den yngre bostadsbebyggelsen vid Iskällareliden, Anders Zornsgatan, Daltorpsgatan m m.

Stora Torps entréside. Färglitografi från 1884.

STORA TORP, 49:A

ISKÄLLARELIDEN – LILLA TORP, 49:B

KÄRRALUNDSSKOLAN – ANDERS ZORNSGATAN M M, 49:C

RADHUS DALTORPSGATAN M M, 49:D

Stora Torp

Torp 49:A

Miljön omfattar Stora Torp med huvudbyggnad, två mindre bostadshus, fem ekonomibygnader samt anslutande park och grönområde längs bäcken m m.

Historik

Stora Torp övertogs vid 1700-talets slut av köpmannafamiljen Prytz. Gården hade då en huvudbyggnad som var av trä i 2 våningar, en stor trädgård och diverse ekonomibygnader bl a en magasinsbyggnad av sten. Familjen Prytz "förskönade" också egendomen genom omfattande trädplanteringar och kring sekelskiftet 1800 anlades några torp.

1844 blev David Carnegie ägare. Huvudbyggnaden ombyggdes nu till en stor villa med torn, verandor m m och omgivningen iordningställdes som en engelsk park.

Carnegie överlät gården till sin kompanjon konsul Oscar Ekman 1865. Den gamla huvudbyggnaden brandskadades 1871 och två år senare lät Ekman upp-

föra en ny av sten enligt ritningar av arkitekten A Kumlien. Nya ekonomibygnader och bostadshus för de anställda uppfördes också under 1800-talets senare del.

Skogssällskapet övertog Stora Torp 1942 och huvudbyggnadens interiör byggdes då om till kontor efter ritningar av R O Swensson.

1987 utökades huvudbyggnaden med en ny del mot öster och samtidigt restaurerades delar av interiören. De mindre bostadshusen och ekonomibygnaderna ligger kvar men en flygel till ladugården har rivits.

Motivering

Stora Torp är en av de få kompletta större gårdarna som finns kvar i Göteborg. Den ursprungliga delen av huvudbyggnaden tillsammans med de mindre bostadshusen, ekonomibygnaderna och parken utgör ett mycket intressant exempel på de herrgårdsliknande anläggningar som växte upp i Örgryte från 1700-talet. Torpen Lyckan och Kolmaden som tillhört Stora Torp är viktiga delar i "herrgårdsmiljön". (Se stadsdelen Delsjön, sid 99.)

Av historiskt intresse är också anknytningen till de välkända familjerna Prytz, Carnegie och Ekman.

Stora Torp, huvudbyggnadens trädgårdssida.

F d arrendatorsbostaden.

F d trädgårdsmästarebostaden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen.

Beskrivning – karaktär

Stora Torp har fortfarande ett relativt fritt läge i direkt anslutning till Delsjöreservatet. I öster avgränsas miljön genom en bäckravin. Gården nås via den ursprungliga infartsvägen som har en fortsättning i Bögatan på andra sidan Delsjövägen.

Huvudbyggnadens äldre del är en slottsliknande anläggning i nyrenässans. Planen är oregelbunden och entréfasadens nordvästra hörn är starkt markerat genom ett kraftigt runt torn. (Se bild sid 101.) Entrepertiet är utformat som en portik med kolonner och valv som bär en balkong och taket har kupor med varierande former. Interiören omfattar bl a en påkostad trapphall och en matsal med tidstypisk dekormålning från 1870-talet.

Öster om huvudbyggnaden ligger en "trädgård" med f d trädgårdsmästarebostaden som är av trä i en våning. Här fanns tidigare också växthus. På övriga sidor om huvudbyggnaden ansluter ett "parkområde" som bl a omfattar en allé från huvudentrén mot väster.

F d arrendatorsbostaden och ekonomibyggnaderna ligger något avskiljda i anslutning till en väg som för in i Delsjöreservatet.

Magasinsbyggnad inom gårdens södra del.

Den äldsta byggnaden är ett magasin uppfört med tjocka gråstensmurar. Övriga byggnader är i huvudsak av trä. De har faluröd panel, dekorativa detaljer t ex fönsteromfattningar och väggpelare samt sadeltak täckta med enkupigt tegel.

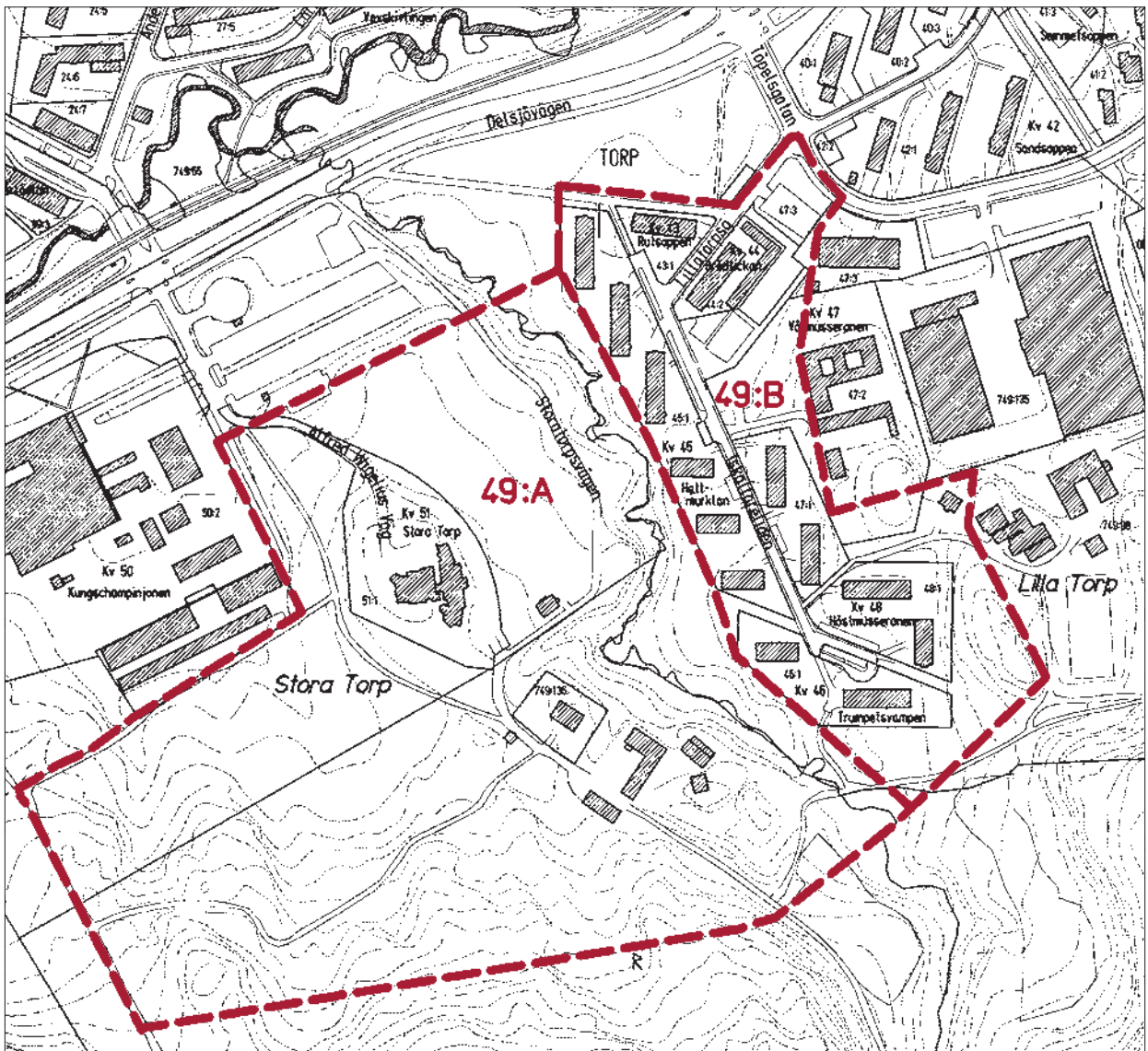
En särskilt intressant byggnad är ladugården som har bestått av tre längor och ett plank som bildat ett helt slutet gårdsutrymme. En länga revs på 1970-talet men två längor och planket finns kvar. De bevarade delarna har brutna sadeltak vilket var vanligt före 1800-talets mitt.

Stora Torp, stallet.

Lilla Torp, stallet. (Ingår ej i programmet.)

Iskällareliden – Lilla Torp

Torp 49:B

Området omfattar ett tiotal lamellhus öster om Stora Torp samt Lilla Torps trädgårdsmästarebostad. I anslutning till områdesgränsen ligger Lilla Torps stall och en allé som fortsätter in i området.

Historik

Detta område var tidigare Lilla Torps gård. Den övertogs av stadsingenjören B W Carlberg 1748 och han bodde här 1772–78.

Under senare hälften av 1800-talet innehade grosshandlare P Hammarberg gården och det var troligen under hans tid som bostadshuset moderniserades och nya ekonomibyggnader tillkom. På 1930-talet inrättades det s k flickhemmet i Lilla Torps huvudbyggnad.

I Lilienbergs plan från 1922 hade rader med villor föreslagits runt Lilla Torp men 1946 upprättade T William-Olsson istället en plan för ett bostadsområde med lamellhus. 1946–48 bebyggdes området genom HSB enligt ritningar av C Björkegren. Bostadshusen anpassades delvis till bäckfåran i väster. Den gamla allén mot Lilla Torp behölls och gården med huvudbyggnaden, trädgården, trädgårdsmästarebostad, växthus och stall fick ligga kvar.

1968 ersattes huvudbyggnaden med en större nybyggnad för "flickhemmet". I övrigt är bebyggelsen välbevarad.

Motivering

Iskällareliden är ett värdefullt exempel på 1940-talets bostadsbyggande med medveten terränganpassning och omsorgsfullt utformade exteriörer. F d trädgårdsmästarebostaden är ett viktigt minne från den tid då detta var en herrgårdsliknande egendom. (Se även "Övrigt – utanför programmet".)

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: F d trädgårdsmästarebostad.
Bevaringsprogram 1987: Iskällarelidens bostadshus.
Värdefulla miljöer 1985: Iskällarelidens bostadshus.

Lilla Torp, f d trädgårdsmästarebostaden. I bakgrunden syns en del av växthuset.

Beskrivning – karaktär

Området domineras av bostadsbebyggelse från 1940-talet men här finns också rester av Lilla Torps gård bl a en trädgårdsmästarebostad, delar av en gammal allé och ett par "grindstolpar".

F d trädgårdsmästarebostaden m m, 749:98

Trädgårdsmästarebostaden uppfördes troligen i början av 1800-talet och har senare förändrats bl a genom nya snickeridetaljer. Det är ett relativt brett trähus i en våning med tegeltäckt sadeltak. Fasaden är klädd med locklistpanel och har en rik dekor på vindskivor, fönsteromfattningar m m.

Intill bostadshuset ligger också ett stall och ett växthus som inte ingår i programmet. (Se sid 109.) Stallet har en U-formad plan och ramar in ett gårdsutrymme som är belagt med gatsten. På sydvästra gaveln är ett förgyllt hästhuvud uppsatt. Växthusets äldsta del som troligen tillkom i slutet av 1800-talet är uppfört med fasader av gult tegel mot norr.

Bostadsbebyggelse

Lamellhusen är i 3 våningar med valmade tegeltäckta sadeltak. De har fasader av gult tegel, små åttakantiga fönster i anslutning till trapphusen samt burspråk med varierande utformning.

Iskällareliden, entréfasad.

Iskällareliden, fasad mot bäckravinen.

Karaktäristiska detaljer är glasade fennissade entrédörrar av trä med korslagda spröjsar och omfattningar av natursten samt balkonger med räcken av korrugerad plåt.

Husen omges av gräsmattor och gångbanorna är belagda med gatsten eller skifferplattor. I norr ligger områdets butikslänga och framför den finns en triangelformad grönyta med en liten skulptur.

Kärralundsskolan – Anders Zornsgatan m m

Torp 49:C

Miljön omfattar lamellhus och en skola inom ett stråk längs Delsjöbäcken.

Historik

Området var i Lilienbergs plan från 1922 avsett för villor men 1944 upprättade G Sundbärg en stadsplan som omfattade lamellhus av sten m m.

Bostadshusen byggdes 1944–45 och arkitekter för dessa var bl a G Ålander, E Holmdal och N Hanson. Kärralundsskolan uppfördes 1949 enligt ritningar av R O Swensson och M L Mandelius.

Enstaka bostadshus har byggts om efter 1975 bl a har nya fönster satts in.

Motivering

Bygggelsen som helhet är tidstypisk men innehåller också några originella inslag. Tillsammans med Delsjöbäcken utgör den en värdefull miljö.

Den välbevarade Kärralundsskolan med sin karaktäristiskt utformade samlingsal är ett intressant exempel på arkitekten R O Swenssons sena arbeten.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: Hela området.

Bevaringsprogram 1987: Kärralundsskolan.

Beskrivning – karaktär

Området ligger i direkt anslutning till den slingrande Delsjöbäcken. Byggnaderna är fritt placerade i anslutning till Anders Zornsgatan, Birkagatan m fl. Skolan som ligger inne i området omges av litet grönområde i norr och Delsjöbäcken i söder.

Bostadshus

Byggnaderna omges av gräsmattor och grupperade så att en viss rumsverkan skapats. De är i 3 våningar med tegeltäckta sadeltak, fasader av gult eller rött tegel och

något varierande detaljutformning. På flera hus finns originella välvda entrépartier och vissa fönster har murade omfattningar. Karaktäristiska detaljer är bl a glasade fernissade entrédörrar med omfattningar i natursten och utanpåliggande balkonger med räcken av korrugerad plåt.

Kärralundsskolan, kv 36:3

Skolan består av en huvudbyggnad i 2–3 våningar med starkt utskjutande sadeltak som är täckt med tegel. I öster ansluter en samlingssal med en avrundad östfasad och kopparklätt tak som ger denna del en speciell karaktär.

Fasaderna är av rött tegel och har tätt placerade fönster bl a på gavelfasaden mot nordost. Huvudentrén mot gården markeras genom en granitomfattning och en relief utförd i tegel.

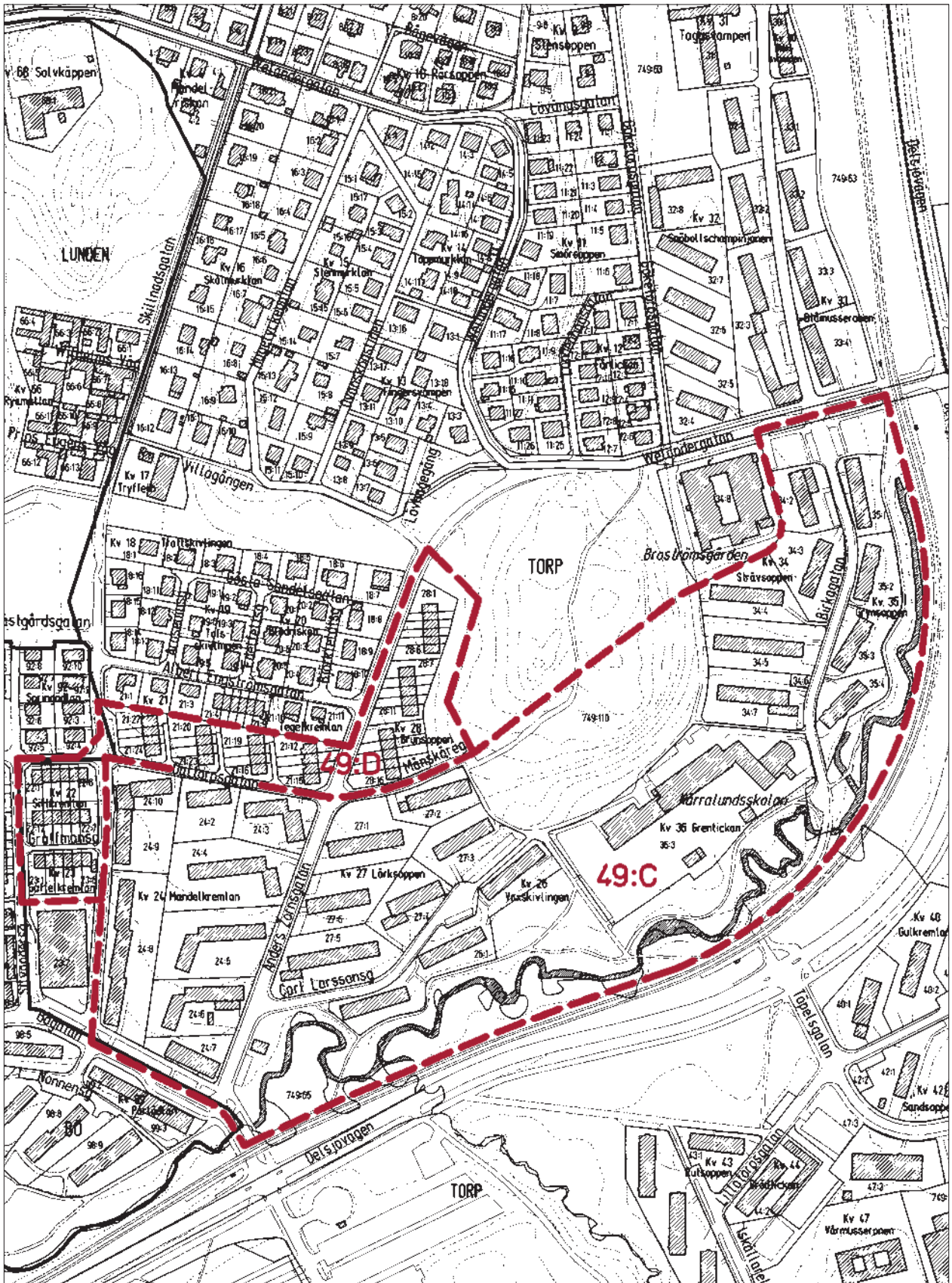
Kärralundsskolan, östra delen.

Bostadshus vid Birkagatan.

Kärralundsskolan, relief över huvudentrén.

Radhus Daltorpsgatan m m

Torp 49:D

Miljön omfattar tre grupper med radhuslängor vid Daltorpsgatan, Anders Zornsgatan och Skillnadsgatan.

Historik

Stadsplanen upprättades 1937 av U Åhrén och byggnaderna uppfördes 1945–48. Arkitekter var bl a Ingrid Wallberg (kv 28:12–16), N Hansson (kv 28:1–6), B Johansson (kv 21:16–23) och Elsa-Brita Ekman (kv 22:1–12).

Motivering

Området är ett värdefullt exempel på radhus som i huvudsak präglas av funktionalistisk stil.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Området består av radhuslängor, delvis placerade vid smala entrégator. Byggnaderna är alla i 2 våningar med sadeltak och enkla putsade fasader men detaljutformningen varierar. I kv 28 har t ex två längor delvis indragna balkonger och relativt stora fönsterpartier. Övriga är byggda med utanpåliggande balkonger och mindre fönster.

Kv 28, fasader mot trädgårdssidan.

Övrigt – utanför programmet

Lilla Torp – stall, allé m m

Intill f d Lilla Torps trädgårdsmästarebostad ligger ett växthuskomplex och ett stall och i norr mot Delsjövägen finns den gamla infartsvägen med allén kvar. Dessa rester av Lilla Torp har lokalhistoriskt värde och utgör ett värdefullt komplement till miljön inom Stora Torp, där växthus saknas.

Kärralunds villastad

”Kärralunds villastad” började anläggas av Fastighets AB Kärralund 1902 och här finns flera välbevarade trävillor från perioden 1900–25. Det är bl a Hagelyckegatan 14–16 (kv 15:13–12) som uppfördes cirka 1910 i utpräglad nationalromantisk stil samt Hagelyckegatan 10 och 12 (kv 15:14 och 16), Skillnadsgatan 22–28 (kv 16:18–15) och Welandergatan 31 (kv 13:18).

Kvarnen ”Susaren”

Till Kärralunds gård hörde en kvarn som kallades ”Susaren”. Den användes till 1870-talet och rester av anläggningen finns kvar i anslutning till bäcken öster om vägen mot Delsjökolonin.

Lämningarna efter kvarnen är skyddade enl KML 2 kap. Fornminnen.

Kv 22, entréfasader mot interngata.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

Bö 50

STADSDELENS HISTORIA

I denna historiska översikt behandlas både Örgryte socken öster om Mölndalsån och stadsdelen Bö.

Örgryte socken - östra delen, före 1620

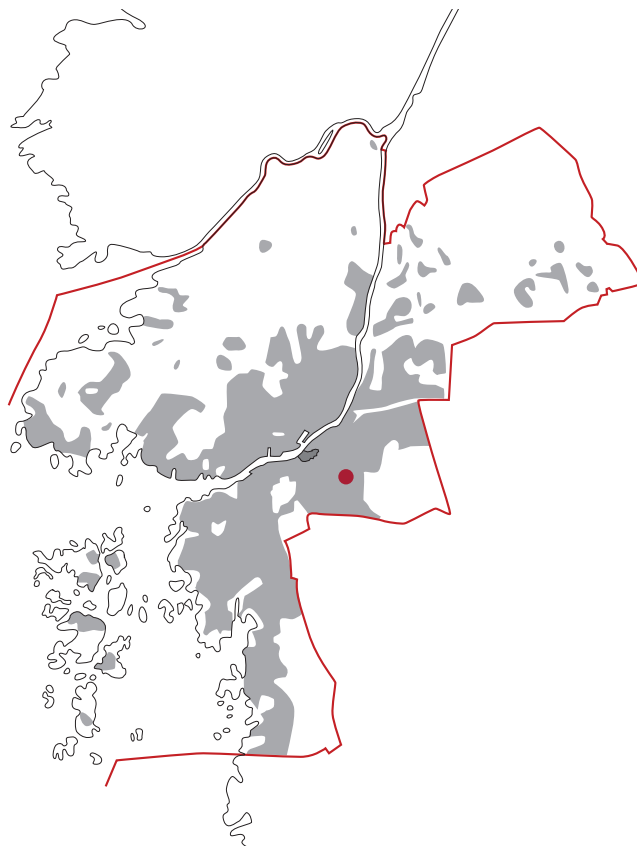
Före 1620 omfattade Örgryte socken ett område som sträckte sig från Frölunda i väster till nuvarande stadsgränsen mot Partille i öster. En central punkt i denna bygd var det område som utgör stadsdelen Bö och här placerades socknens kyrka, nuvarande Örgryte gamla kyrka.

I socknens östra delar, öster om Mölndalsån, fanns bl a följande byar och gårdar: Örgryte Stom (Jakobsdal), Underås, Överås, Gårda (Stora Gårda), Bö, Torp, Kålltorp, Lundén, Kärra (Kärralund), Skår, Kallebäck, Vidkärr, Torpa och Fräntorp. Senare tillkom också Sävenäs gård.

Väster om Mölndalsån låg Eklandagårdarna, Krokslätt, Änggården och Älvsborgs Kungsladugård som också tillhörde Örgryte socken.

Örgryte socken - östra delen, 1620-1850

1621 anlades staden Göteborg på mark som tillhörde Eklanda. Några av de större gårdar-

na inom den östra delen av Örgryte utvecklades nu till herrgårdsliknande anläggningar med påkostade bostadshus, stora ekonomibyggnader och vackra trädgårdar.

Ägarna var vanligen framträdande göteborgare. I slutet av 1600-talet innehade t ex biskopen Johan Carlberg både landeriet Burgården inom stadens ägor på Mölndalsåns västra strand och Örgrytegårdarna Underås – Överås på den östra sidan. Två av hans söner stadsingenjörerna J E Carlberg och B W Carlberg övertog Överås respektive Underås. Senare bodde B W Carlberg på Kärralund och Lilla Torp.

Andra välkända ägare var köpmannen Erik Nissen som hade en stor trädgård på Underås i mitten av 1700-talet och grosshandlare

Bø herrgård på 1820-talet. I bakgrunden Stora Torp och Stora Gårda.

BÖ VILLAOMRÅDE M M, 50:A

SANKT SIGFRIDSGATAN, ORANGERIGATAN, 50:B

JAKOBSDALSGATAN, 50:C

RANGELTORPSGATAN, 50:D

BRÖDRAGATAN, ÖSTRA DELEN, 50:E

KVARTERET SMARAGDÖDLAN, 50:F

STORA GÅRDA, 50:1

"SKOGSHYDDAN", F D FÖRSAMLINGSHEM, 50:2

Örgryte gamla kyrka cirka 1850.

G B Santesson som övertog Kärralund efter B W Carlberg. Ägarna till Sävenäs gård var i slutet av 1600-talet och början av 1700-talet biskopar eller direktörer i Ostindiska Kompaniet.

På 1700-talet utvidgades den medeltida sockenkyrkan under ledning av B W Carlberg och arbetet bekostades delvis genom gåvor från förmögna familjer inom och utanför socknen.

Längs Mölndalsån etablerades enstaka större företag från 1700-talet bl a Drakeska tegelbruket på Ranängarna (nuvarande stadsdelen Gårda) och ett kattuntryckeri i söder (nuvarande stadsdelen Skår).

Örgryte socken - östra delen, 1850-1920

Vid 1800-talets mitt flyttade nya inflytelserika köpmannafamiljer ut till Örgryte och på eller i anslutning till de gamla gårdarna byggdes nya bostadshus utformade som stora villor.

På Överås tillkom James Dicksons palatsliknande bostadshus. Grannfastigheten Wilhelmberg som ägdes av grosshandlare Julius Lindström bebyggdes med en stor villa av

sten och ett lusthus av trä uppfört i "nordisk" stil och på berget västerut placerades ett par villor som bl a ägdes av bröderna Pontus och August Kobb. Stora Torp övertogs först av David Carnegie och senare av Oscar Ekman som lät uppföra en ny huvudbyggnad av sten.

Några av dessa villor var avsedda för åretruntboende och kring sekelskiftet tillkom också ett par små villaområden.

De första mer omfattande utbyggnaderna i Örgryte genomfördes, intill stadsgränsen och Mölndalsån. I nordväst inom nuvarande stadsdelen Lunden tillkom "Tjörbostaden" under 1870-talet och på f d Ranängen växte "fabriks- och arbetaresamhället Gårda" fram.

Söder ut längs Mölndalsån och Väst kustbanan som var klar 1888 etablerades flera nya industrier. Det var bl a Almedals textilfabrik och Lyckholms bryggeri som startade på 1800-talet samt de yngre företagen Kanolds chokladfabrik, Forshaga Linoleum och "Tändsticksfabriken". Inom industristråket anlades också idrottsplatsen "Balders Hage" på 1880-talet.

För den relativt snabbt växande befolkningen uppfördes nu också nya allmänna byggnader och flera av dem byggdes med hjälp av bidrag från socknens mest välbärgade invånare.

Redan 1885 fick "Gårda arbetare- och fabriksamhälle" ett skolhus. 1889-90 tillkom Örgryte nya kyrka, Örgryte nya kyrkogård, Böskolan samt J J Dicksons stiftelse som var ett "fattighus" för behövande Örgrytebor. 1910 öppnades det Ekmanska sjukhuset, som familjen Ekman donerade till socknen och "Skogshyddan", som blev Örgryte för-

samlingshem skänktes av Beatrice Dickson.

Inom Kålltorps ägor som införlivades med Göteborg 1909 byggdes ett stort lungsjukhus som var avsett för hela stadens invånare.

Redan på 1880-talet fanns förslag om att införliva de tätt befolkade områdena i Gårda och Lunden med Göteborg men detta avlogs. Istället bildades municipalsamhällena Gårda och Lunden i början av 1900-talet.

F d Örgryte socken - östra delen 1920-50

1922 inkorporerade Göteborgs stad de östra delarna av Örgryte. Området delades nu upp i sju olika stadsdelar som fick namn efter de gamla gårdarna: Bö, Torp, Skår, Kallebäck, Gårda, Lunden, Kålltorp och Sävenäs.

Större delen av området hade fortfarande landsbygdskaraktär men några år före inkorporeringen hade ett stadsplanearbete påbörjats av Göteborgs stadsingenjör A Lilienberg och 1922 presenterade han ett översiktligt planförslag för en utbyggnad med bostadshus, främst villor.

Planen omfattade stadsdelarna Bö, Torp, Kålltorp samt en del av Skår och anknöt i nordväst till en tidigare upprättad plan för Bagaregården. I planen ingick flera stora stråk som band samman delområdena. Ett av stråken var nuvarande Delsjövägen–Munkebäcksgatan som med sina mjukt böjda dragning följde en bäckfåra.

Några av Lilienbergs förslag till villabebyggelse genomfördes t ex kring Sankt Sigfridsgatan och i "Kålltorps egnahem", men i flera andra områden ersattes de föreslagna villorna med grupper av trevånings hyreshus, radhus m m. 1920-50 genomfördes utbyggnaden med

Örgryte nya kyrka på 1890-talet. Vy från sydväst.

bostadshus i Bö, Torp, Skår, Kålltorp och norra Sävenäs. Inom stadsdelarna Gårda och Lunden tillkom flera nya bostadskvarter och längs Mölndalsån utvidgades industribebyggelsen.

Stadsdelen Bö, 1920-50

Inkorporeringen med Göteborg hade varit aktuell i flera år innan den genomfördes 1922 och inom stadsdelen Bö som låg närmast staden var förberedelserna för en omfattande villabebyggelse då redan gjorda. Omkring 1920 hade mark från Överås och Jakobsdal tagits över av bolag eller andra byggintrössenter och några villor hade redan uppförts i "Örgryte Trädgårdsstad".

Efter 1922 fortsatte utbyggnaden i de tidigare påbörjade villaområdena "Bö Villastad"

och "Örgryte Trädgårdsstad". De följdes av flera områden med villor och radhus i tidstypisk 1920-talsklassicism bl a vid Överåsgatan och Sankt Sigfridsgatan. I norra delen längs Barrskogsgatan m m som bebyggdes något senare präglades villorna av både klassicism och "funkis".

Stadsplanerna kring Brödragatan reviderades på 1930-talet och här tillkom under 1930-talets första år villor, radhus och flerfamiljshus som helt präglades av funktionalismens idéer. Det var Göteborgs första område i denna stil. Intill byggdes ett ridhus samt ett bostadsområde med lamellhus och "Bö affärscentrum".

Omkring 1950 var stadsdelen till stor del utbyggd men i anslutning till de bevarade huvudbyggnaderna på Jakobsdal, Överås, Stora Gårda och Bö hade relativt stora parkavsnitt

bevarats. Marken längs Mölndalsån utnyttjades fortfarande för industrier.

Stadsdelen Bö, förändrat - bevarat

Efter 1970 har nya utbyggnader gjorts genom "förtätning" inom de gamla gårdarnas parkområden. På Stora Gårda och Överås byggdes radhusområden 1974 respektive 1977. Jakobsdals gård revs 1972 och ersattes med en stor tegelbyggnad för Sovjetunionens konsulat. 1993 uppfördes ett sjukhem mellan Ekmanska sjukhuset och Bö herrgård.

I övrigt är bebyggelsen väl bibehållen och stadsdelen Bö har ett stort antal värdefulla byggnader och bostadsmiljöer från olika epoker.

Mer att läsa

Örgryte genom tiderna. F Stenström 1920.

Sankt Sigfridsgatans östra sida med nybyggda radhus. Foto 1925.

Bö villaområde m m

Bö 50:A

Miljön omfattar bebyggelsen norr om Delsjöbäcken. Området domineras av villor från 1920-talet men det förekommer även andra byggnader med varierande ålder bl a Örgryte gamla kyrka, Örgryte nya kyrka, huvudbyggnaden till Bö herrgård samt ett par stora exklusiva villor från 1800-talet.

Historik

Under medeltiden var detta område en central punkt i Örgryte socken. Här låg sockenkyrkan, Örgryte gamla kyrka, som troligen uppfördes på 1200-talet. De största egendomarna var Örgryte Stom (Jakobsdal), Bö och Överås. Under 1700-talet och början av 1800-talet utvidgades gårdarnas bebyggelse och kyrkan byggdes ut i flera etapper.

I mitten av 1800-talet började landsbygden att förvandlas till ett villaområde. Då tillkom de första villorna i trakten kring Örgryte gamla kyrka.

På 1890-talet anlades "Bö villastad" norr och öster om Örgryte nya kyrka och den utvidgades fram till 1930-talet. Väster om "Bö villastad" började ett nytt villaområde att byggas 1920. Det fick namnet "Örgryte Trädgårdsstad". Ett tredje villaområde uppfördes 1925–35 längs Överåsgatan.

De enskilda byggnadernas och områdenas historia redovisas i avsnittet "Beskrivning – karaktär".

Motivering

Området har varit en viktig del i Örgryte socken och rymmer flera värdefulla byggnader från tiden före inkorporeringen med Göteborg bl a Örgryte gamla kyrka med anslutande kyrkogård, Örgryte nya kyrka, Bö herrgård med trädgård samt de stora "villorna" Överås och Wilhelmsberg.

Området har också ovanligt välbevarade villamiljöer med exempel både från tidigt 1900-tal och 1920-tal. "Villa Lange" från 1930-talet är ett intressant element av experimentkaraktär.

Böskolan vid Örgryte nya kyrka har lokallistoriskt värde.

Örgryte gamla kyrka.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Överåsgatan, Bö herrgård, Överås, Wilhelmsberg och Kopparormsgatan 8.

Värdefulla miljöer 1985: Hela området med undantag av nordvästra hörnet.

Bevaringsprogram 1987: Hela området med undantag av Överåsgatan, Överås och Bö herrgård.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: Soltorpet Brödragatan 8 (kv 10:13).

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: Överås (kv 72:20).

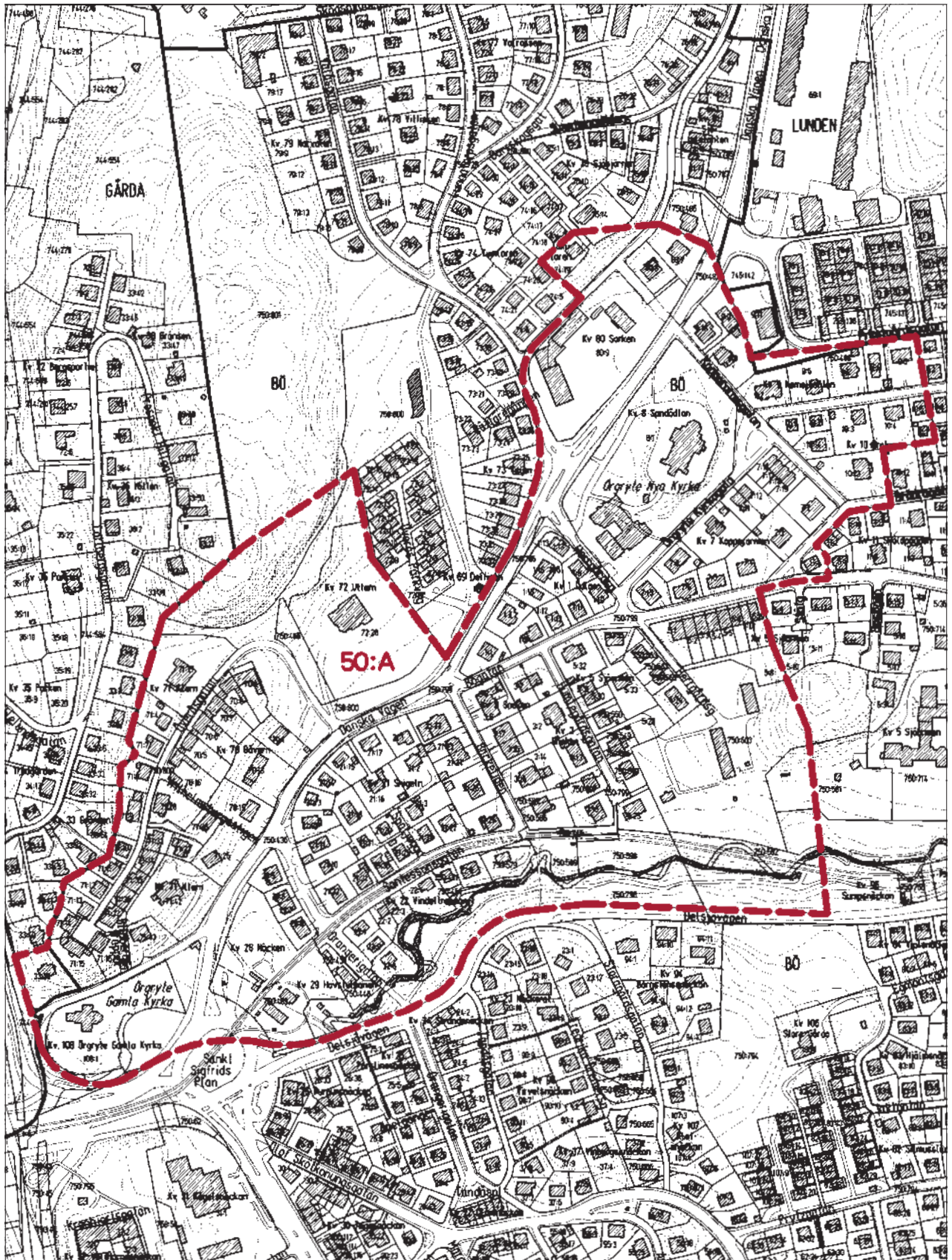
Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Örgryte gamla kyrka och kyrkogård, Örgryte nya kyrka.

Beskrivning – Karaktär

Bebyggelsen ligger längs Danska Vägen-Bögatan och sträcker sig från Örgryte gamla kyrka i väster till Örgryte nya kyrka i öster. I söder utgör Delsjöbäcken och Bö herrgård gräns och i norr Överås med omgivande park. Miljön omfattar både relativt enhetliga villaområden och enskilda särpräglade byggnader.

Örgryte gamla kyrka

Den nuvarande kyrkan uppfördes troligen på 1200-talet och bestod ursprungligen av ett långhus och ett lägre smalare kor.

På 1700-talet byggdes kyrkan ut i tre etapper under ledning av B W Carlberg som både var arkitekt och kyrkoföreståndare i Örgryte församling. År 1735 revs koret och kyrkan förlängdes mot öster. Tornet i väster tillkom 1748. Från samma årtionde är interiörens takmålningar som utfördes av den kände kyrkomålaren J Ross d ä och hans medarbetare M Carowsky. Norra korsarmen tillbyggdes 1775.

Södra korsarmen som tillkom 1817 ritades av J F Weinberg. Han utformade denna del i en nyklassicistisk stil som delvis avvek från den ursprungliga kyrkobyggnaden. (Se bild sid 112.) Weinberg ritade också en ny del av kyrkogården som utfördes 1831. Kyrkans torn fick sitt nuvarande utseende 1806.

En ny altartavla ritad av stadsarkitekten C W Carlberg uppsattes år 1800. Den bekostades av familjen Coopman på Skår och flera andra förmögna familjer i Örgryte lämnade bidrag till inredningen.

1878 föreslogs en större ombyggnad och utvidgning av kyrkan men i stället byggdes Örgryte nya kyrka. Den gamla kyrkan restaurerades 1925 under ledning av arkitekten A Forssén och en yttre renovering genomfördes 1984.

Kyrkan är i huvudsak uppförd med tjocka gråstensmurar. Den har två tvärskepp, ett kor med tresidig avslutning samt ett kraftigt västtorn med en karaktäristisk avrundad tornhuv. Fasaderna är kalkputsade och byggnaden har tegeltäckta sadeltak. Tornhuvén är klädd med koppar.

Interiören präglas till stor del av 1700-talet. Särskilt intressant är takmålningen med temat "yttersta domen" utförd 1741 i en elegant rokokostil.

Kyrkan omges av en kyrkogård som har utvidgats flera gånger. Den slutar ner mot den kulverterade Delsjöbäcken och omges av en stenmur som byggts i olika etapper. Kyrkogården har ett stort antal gravar för kända familjer som bost i Örgryte bl a Carlberg, Santesson, Prytz, D Carnegie, O Ekman, J J Dickson och C D Lundström men även för andra framträdande göteborgsfamiljer t ex W Röhss, A Keiller och V Hasselblad.

Örgryte nya kyrka

Kyrkan uppfördes som ersättning för Örgryte gamla kyrka. (Se bild sid 113.) Den ritades av arkitekten

Örgryte nya kyrka 1893.

A C Peterson 1889 och utformades i tidstypisk nygotisk stil med fasader av rött tegel och rikt utsmyckad interiör.

En större ombyggnad genomfördes 1937 då läktarna ändrades och den ursprungliga dekoren målades över. 1996–98 genomfördes en genomgripande restaurering som omfattade rekonstruktion av tidigare inredning och dekormålning.

Församlingshemmet söder om kyrkan byggdes som pastorsexpedition 1937 och utvidgades 1992.

Böskolan, kv 80:9

Böskolans äldsta delar uppfördes 1889. Den omfattade bl a ett tvåvånings trähus med frontespis och rikt dekorerade fasader. Skoltomten låg då i direkt anslutning till Örgryte nya kyrka.

1941 tillkom en ny skolbyggnad i funktionalistisk stil. Samtidigt ombyggdes de äldre delarna och fick då putsfasader i samma stil som det nya huset. Arkitekt var R O Swensson. Några år senare drogs Danska Vägen fram mellan skolan och kyrkan.

Byggnaderna är i huvudsak bevarade sedan 1940-talet. De är i 2–3 våningar med tegeltäckta sadeltak. Fasaderna är slätputsade och saknar dekor.

Bö herrgård, lusthuset.

Bö herrgård, 750:603

I början av 1700-talet ägdes Bö av rådman H Böker och gården gick vidare till hans släktingar i flera led. Gården som var känd för sin vackra trädgård besöktes av Linné 1746 och 1773 av Barcheus, en annan av 1700-talets kända vetenskapsmän. I slutet av 1700-talet omfattade gården en huvudbyggnad, ett mindre bostadshus och diverse ekonomibygnader.

Åren 1830–80 då Bö innehades av J F Silvander moderniserades gården. Huvudbyggnaden hade vid Silvanders tillträde 2 våningar med frontespis och brant brutet tak. (Se bild sid 111.) Vid mitten av 1800-talet byggdes den om och fick då ett flackt sadeltak och rik fasaddekor. Nya trädgårdsanläggningar tillkom under ledning av trädgårdsmästaren F Töpel som också deltog i arbetet med Trädgårdsföreningen.

1884 övertogs Bö av major O Berggren. Han grundade Bö villastad på 1890-talet och marken norr om huvudbyggnaden avstyckades som villatomter.

Huvudbyggnaden med anslutande trädgård och park såldes till Göteborgs Stads Barnhus 1924 och en större ombyggnad av det stora bostadshuset genomfördes 1925 efter ritningar av K A Boman. Då gjordes tillbyggnader vid gavlarna och två nya entréer tillkom mot gården. Rumsindelningen i den ursprungliga delen bibehölls i huvudsak. I nya matsalen och ett av de äldre rummen utfördes dekormålning i "1700-talsstil" av Brocke Blücker och Simon Lundell. Ett par av de

Bö herrgård, huvudbyggnaden.

ursprungliga kakelugnarna från 1700-talet behölls. Det mindre bostadshuset rustades upp och 1935 uppfördes en ny vaktmästarbostad.

Barnhuset drev sin verksamhet här till 1940 då militären tog över. Från 1945 har gården använts för andra former av "barnverksamhet" och nu drivs en Montessoriskola. Några mindre förändringar har gjorts under de senaste åren.

Idag omfattar "Bö herrgård" en huvudbyggnad, en annexbyggnad, lusthus, trädgård, lindallé m m.

Huvudbyggnadens fasad är indelad med breda pilasterrar som betonar den symmetriska uppbyggnaden. Den ursprungliga entrén i huvudfasadens mittaxel omges av en profilerad "portal" och de två sidoentréerna från 1920-talet har utbyggda förstugor i klassicistisk stil. Takfotens profilerade konsoler och rikt utformade listverk ger byggnaden en speciell karaktär. Interiören som har inredningsdetaljer både från 1700-talet och 1920-talet är delvis välbevarad.

Framför huvudbyggnaden finns en öppen gårdsplan med ett litet lusthus. Annexbyggnaden som ligger vid sidan av gårdsplanen är ett enkelt envåningshus med bevarade detaljer från tidigt 1800-tal eller tidigare och vid husets baksida finns en källarvind. Trädgården och parken är delvis bibehållna.

"Bö herrgård" är ett intressant exempel på de "herrgårdsmiljöer" som varit vanliga i Göteborgs omgivningar. Av särskilt värde är trädgården och parkavsnitten med den bevarade "Lindgången".

Överås, kv 72:20

Överås och Underås hade under många år gemensam ägare. En av de sista var major L Giers som innehade gårdarna 1836–49. Under hans tid var Överås en relativt enkel gård med en huvudbyggnad av trä i en våning.

Från 1840-talet disponerade kommerserådet J Dickson Överås och efter 1855 då sonen J J Dickson tagit över förändrades gårdens karaktär helt. 1861 uppfördes en ny ståtlig huvudbyggnad av sten. Den ritades av den engelske arkitekten Boulnois som ett par år tidigare svarat för utformningen av familjen O Dicksons stora villa vid Heden. (Se del I, sid 76.)

Omfattande planteringar gjordes på gårdens ägor norrut och huvudbyggnaden omgavs av en ny trädgårdsanläggning. På Överås anlades också en stor fruktträdgård med orangeribyggnader.

Gården stannade i familjen Dicksons ägo till 1900-talets början och 1923 togs den över av "Metodistkyrkans Teologiska Skola". Några mindre ombyggnader gjordes då och verandorna glasades in. Trädgårdsanläggningen har efter hand lagts ner och 1977 tillkom en grupp radhus i f d trädgårdens östra del.

Idag omfattar Överås en stor villa belägen på en öppen tomt med enstaka träd. Byggnaden präglas av "engelsk nyrenässans" och har slätputsade ljusa fasader med klassicerande dekor. Entrén är placerad i det sydvästra hörnet som betonas genom en tornbyggnad.

Interiören är välbevarad med en stor elegant trapphall och många ursprungliga inredningsdetaljer bl a kakelugnar, golvbeläggningar och stuckaturer.

Överås är ett värdefullt exempel på tidens påkostade villaarkitektur och ett intressant dokument över familjen Dicksons roll i Göteborg.

Wilhelmsberg, kv 71:42

Området var ursprungligen en del av Överås och utarrenderades 1820 till grosshandlare G R Prytz. Han anlade "lantstället Wilhelmsberg" som omfattade en "villa" av trä och en vacker trädgård. Wilhelmsberg övertogs sedan av biskopen C F Wingård och på 1850-talet blev köpmannen J Lindström ägare.

Cirka 1870 flyttades trävillan (se del I, sid 90) och Lindström lät uppföra en ny villa av sten efter ritningar

Överås cirka 1860.

Wilhelmsberg på 1880-talet.

av arkitekten V von Gegerfelt. Förebilden var ett slott i Normandie och den nya villan fick en detaljrik och fantasifull utformning.

Några mindre ombyggnader har gjorts och övre delen av den ursprungliga tomten bebyggdes delvis med villor 1973 (se sid 122).

Villan ligger på en starkt sluttande tomt och omges av en trädgård. Den omfattar en källarvåning, ett entréplan som innehåller huvudvåningen samt en inredd takvåning under ett brant tak. Exteriören är ovanligt oregelbunden med torn av varierande storlek, balkonger, altaner m m. Fasaden är utförd av ljust tegel med dekorativa inslag av mörkare tegel. Taken är täckta med skiffer.

Wilhelmsberg är ett intressant exempel på arkitekten V von Gegerfelts villaarkitektur.

Bö villastad, Kopparormsgatan 8 (kv 9:8).

Bö villastad, Soltorpet (kv 10:3). Foto 1900-talets början.

Humlegårdsgatan 12 (kv 5:26).

Bö villastad m m

”Bö villastad” som anlades på 1890-talet var det första villaområdet i Örgryte. Fram till 1922 byggdes ett 30-tal stora trävillor på rymliga tomter. 1925–40 utvidgades området i anslutning till ”Bö Herrgård”, bl a tillkom Herrgårdsgatan som leder fram till gården och Humlegårdsgatan som avslutades med en kvadratisk plats.

För de flesta av de äldre villorna saknas uppgift om exakt byggnadsår och arkitekt. Undantag är Soltorpet (kv 10:13) som uppfördes 1903 för skeppsredare W Lundqvist och ritades av G Nordström samt Brödragatan 2 (kv 7:4) byggt 1920 efter ritningar av O G Westerberg.

Flera av de yngre villorna ritades av B Hedlund 1930–31 bl a Humlegårdsgatan 8–12, Bögatan 5–7 och Herrgårdsgatan 9 som alla var av trä med sparsam dekor i 1920-talsklassicism. Mer originella inslag är den eleganta putsvillan Humlegårdsgatan 3 (kv 3:2) uppförd 1932 efter ritningar av F Bensow, Daltorpsgratan 7 (kv 10:4) ritad 1932 av R Hall i klassicistisk stil samt Herrgårdsgatan 13 (kv 5:24) en envåningsvilla från 1927 utformad av O G Westerberg i en stil som anknyter till de angränsande byggnaderna på Bö Herrgård.

Radhuslängan Bögatan 9–13 (kv 5:1, 2–6, 18–19) omfattar tre delar. Den södra byggdes 1925 och ritades av O G Westerberg, den delen som tillkom 1938 utformades av E Holmdal och de fem mellanhusen uppfördes 1926 efter ritningar av O W Nilsson.

Efter 1940 har ”Bö villastad” kompletterats med några nya villor och en radhuslänga. Flera av de äldre husen är ombyggda.

Byggnaderna har en varierande karaktär och det finns intressanta välbevarade exempel på villor från olika epoker t ex den rikt utsmyckade Kopparormsgatan 8 (kv 9:8) från de första åren, parhusen Bögatan 3 (kv 3:1 och 7) och Örgryte Kyrkogata 7 (kv 7:11–12) i sekelskiftesstil, Brödragatan 1 (kv 11:1) i typisk 20-talsklassicism, Humlegårdsgatan 6–12 (kv 5:26–30) i förenklad 1920-talsstil samt Humlegårdsgatan 3 (kv 3:2) från tidigt 1930-tal i ”italiensk stil”.

I några villor är interiören bibehållen och enstaka byggnader har kvar dekormålning. Särskilt intressant är Soltorpet som har en mycket välbevarad inredning med omfattande väggmålningar. Soltorpets konst-

intresserade ägare W Lundqvist brukade här samla "Sällskapet Bröderna" och det var en av medlemmarna, konstnären Ole Kruse, som utförde målningarna.

"Villa Lange", Barrskogsgård 13 (kv 74:19) är en udda byggnad nordväst om Böskolan. Villan uppfördes 1938 efter ritningar av E Friberger. Den byggdes som ett elementhus i 2 våningar med en stor "altan" i bottenvåningen och en utanpåliggande balkong i övre våningen. Exteriören utformades i funktionalistisk stil med släta träfasader och pulpettak. Villan är delvis ombyggd men utgör fortfarande ett värdefullt exempel på 1930-talets experimentbyggande.

Örgryte Trädgårdsstad, norra delen

Örgryte Trädgårdsstad tillkom efter ett initiativ från arkitekten N Olsson som köpte in en del av Överås ägor. Stadsplanen för området upprättades av A Lilienberg 1920. Utbyggnaden genomfördes i huvudsak 1920–30 och ungefär hälften av husen utformades av N Olsson.

Trädgårdsstaden omfattade två delar, en norr om Delsjövägen som tillhör detta område och en del i söder som ingår i område 50:B.

I norra delen som helt domineras av villor ritade N Olsson flera av husen bl a den egna villan Olsagården (kv 21:16) som placerades centralt i området. Han utformade också Santessonsgatan 1–5, 11 och 6 (kv 22:1–3, kv 22:21 och kv 21:30) samt Orangerigatan 14 och 7 (kv 22:8 och kv 29).

Bland övriga arkitekter som ritade enstaka villor märks I Burman (kv 21:18, 1930), G Elliot (kv 21:27, 1923), K S Hansson (kv 21:28, 1923) och O G Westberg (kv 21:14, 1924).

På 1930-talet kompletterades området med en rad villor i väster och ett par nya villor tillkom på 1950-talet. Några av byggnaderna har förändrats genom ny fasadbeklädnad men miljön är i stort väl bevarad.

Området sträcker sig från Delsjöbäcken till Danska Vägen och ansluter direkt till "Bö villastad" i öster. Viktiga inslag i miljön är den gamla allén i väster och Spaljégången som avslutas med en liten plats framför Olsagården.

De flesta av villorna är av trä i 1–2 våningar med tegeltäckta sadeltak. Fasaderna är vanligen klädda med

Örgryte Trädgårdsstad, Orangerigatan 10 (kv 22:1).

Örgryte Trädgårdsstad, Olsagården (kv 21:16) där arkitekten Nils Olsson bodde.

träpanel men några är putsade. De präglas i huvudsak av 1920-talsklassicism och har en mycket varierande detaljutformning.

Överåsgatan

Stadsplanen för området upprättades av stadsingenjören A Lilienberg 1923–25 och arkitekten N Olsson som tidigare projekterat "Örgryte Trädgårdsstad" ritade också flera av villorna vid Överåsgatan.

Överåsgatan, den kvadratiska platsen i södra delen.

Överåsgatan, norra delen.

Utbyggnaden som i huvudsak genomfördes 1925–31 omfattade endast villor. De placerades längs en mjukt svängd gata och i sydost sträckte sig Wilhelmsbergs gamla trädgård ända fram till gatan. På några tomter uppfördes plank eller låga byggnader m m som band samman villorna t ex vid den kvadratiska platsen som avslutar gatan i söder. De flesta av villorna utformades i klassicistisk stil.

Inom södra delen som till stor del komponerades som ett sammanhängande gaturum ritade N Olsson alla byggnaderna (kv 71:9–16, 28) och i den största villan som bildade fond i söder bodde han själv några år.

Den norra delen som utformades av flera olika arkitekter fick större variationer. Här uppfördes t ex en stor fritt liggande tegelvilla som ritades av S Steen och under många år var Volvos direktörsbostad.

Längs gatans nordöstra sida placerades en rad villor som sammanbyggdes med plank och hade vinkelbyggda gårdslängor. Intressanta exempel är Överåsgatan 4 (kv 70:9) ritat av arkitekten G Stendahl som också bodde här samt Överåsgatan 8 utformad av E Friberger.

På slänten nedanför Överåsgatan låg sedan 1800-talet ett trähus som varit bostad för trädgårdsmästaren på Överås (kv 70:13). Det moderniserades 1928 och granntomterna bebyggdes med villor 1925 (kv 70:1) och 1931 (kv 70:15).

1973 uppfördes en grupp tegelvillor längs Överåsgatans sydvästra sida, inom f d Wilhelmsbergs trädgård. I övrigt är miljön längs gatan välbevarad.

De flesta av villorna är av trä i en våning med inredd vind under ett mycket brant tegeltäckt sadeltak. Fasaderna är klädda med slät panel eller locklistpanel och några är reveterade. De har olika former av klassicistisk dekor bl a entréer inramade av kolonner och de lägre sammanbindande delarna mellan husen är uppförda i samma stil.

Överåsgatans medvetet komponerade gaturum och de omsorgsfullt utformade byggnader med delvis exklusivt utförande är ett mycket värdefullt exempel på 1920-talets villabyggnade.

Mer att läsa

Nils Olsson och Örgryte trädgårdsstad. Maj-Britt Wadell, Arkitekturmuseets årsbok 1988.

Soltorpet – ett byggnadsminne i Böödalen. B Möller, Göteborgs Hembygdsförbunds skriftserie 1996.

Örgryte gamla kyrkogård. Göteborgs Kyrkogårdsförvaltning, Göteborgs Stadsmuseum 1995.

Den fantastiska Överåsgatan. K H Pettersson 1998.

Sankt Sigfridsgatan, Orangerigatan

Bö 50:B

Miljön omfattar ett stråk med radhus längs Sankt Sigfridsgatan, ett område med villor och parhus väster om gatan samt södra delen av "Örgryte Trädgårdsstad".

Historik

Stadsplaner för området upprättades av A Lilienberg 1920–24. Bebyggelsen uppfördes 1922–28 och ritades av N Olsson, O M Holmén, J J Solberg m fl. Många mindre ombyggnader har gjorts i området men de flesta av husen har kvar sin ursprungliga karaktär.

Motivering

Områdets stadsplan är tidstypisk och bebyggelsen har i huvudsak bevarad 20-talskaraktär.

S:t Sigfridsgatan är ett ovanligt enhetligt och väl bibehållet exempel på 1920-talets radhus och utgör en viktig del av Göteborgs stadsbild.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Huvudstråket är den breda raka Sankt Sigfridsgatan som i huvudsak omges av radhuslängor med enhetlig karaktär. I övriga delar är bebyggelsen friare placerad och omfattar en blandning av radhus, villor och parhus. Byggnaderna är av trä med stående fasadpanel och arkitekturen präglas av 1920-talsklassicism.

Radhus S:t Sigfridsgatan

Radhusen har 2 våningar och tegeltäckta sadeltak. Karaktäristiska detaljer är fönster indelade i sex rutor, pilastrar som avgränsar de enskilda husens fasader och entréer med något varierande dekor. De flesta husen har centralt placerade takkupor med spetsigt eller bågformat tak.

Mot gatan finns små förträdgårdar avgränsade med låga staket, dels ursprungliga av trä, dels yngre av järn. (Jämför foto sid 114.)

Radhus, Sankt Sigfridsgatans östra sida.

Radhus, Sankt Sigfridsgatans västra sida.

Villor och parhus

Villorna och parhusen är i 1 1/2–2 våningar och har raka eller brutna sadeltak täckta med tegel. Takkupor med varierande utformning förekommer. Typiska detaljer är fönster indelade i sex rutor och entrédörrar av trä med dekorativa omfattningar.

Radhuslängan vid Tandåsplatsen.

Orangerigatan m m

Området utgör en del av "Örgryte Trädgårdsstad". (Se 50:A.) Orangerigatan som är relativt bred avslutas i söder med den triangelformade Tandåsplatsen. Gatan omges av villor och radhus och avslutas med en symmetriskt utformad radhuslänga vid Tandåsplatsen.

Byggnaderna är 1 ½–2 våningar med tegeltäckta sadeltak. Radhuslängan vid Tandåsplatsen har en karaktäristisk fasad med tätt placerade fönster och rikt dekorerade entrépartier.

Jakobsdalsgatan

Bö 50:C

Miljön omfattar fyra storgårdskvarter som ligger på yttre kanten av ett höjdparti ovanför Kungsbackaleden.

Historik

Detta område tillhörde tidigare Jakobsdals gård (f d Örgryte Stom). Den ägdes under 1800-talets första hälft av den välkände apotekaren Hans Jacob Cavallin. 1915 köptes gården av Fastighetsaktiebolaget Jakobsdal som sålde eller arrenderade ut mark till bostadshus och överlät huvudbyggnaden till Betaniastiftelsen.

A Lilienberg upprättade en stadsplan år 1924 och bebyggelsen uppfördes 1928–32 enligt ritningar av N Olsson, G Ålander m fl. Efter 1975 har några hus byggts om och bl a fått nya fönster och vindsinredning.

Motivering

Bebyggelsen ger exempel på påkostad tegelarkitektur, präglad av sen 20-talsklassicism. Kvarteren utgör ett viktigt blickfång både från väster och öster.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Portal, Kronbjortsgatan 4.

Kv 32, fasad mot väster.

Kv 32, södra delen. Vy mot gården.

Beskrivning – karaktär

Kvarteren har en oregelbunden utformning och omfattar slutna eller halvslutna gårdar. Byggnaderna är i 5–6 våningar med fasader av rött eller gult tegel. Mot gatorna finns gedigna detaljer i 1920-talsstil t ex kopparklädda burspråk, balkonger med smidesräcken samt dekorativa portaler av konststen eller natursten.

Husen har valmade sadeltak täckta med varierande material och fönstren är utformade med mittpost utan spröjsar eller indelade i sex rutor.

Längs vissa kvarterssidor finns förträdgårdar och gårdarna har planteringar.

Rangeltorpsgatan

Bö 50:D

Miljön omfattar ett gatustråk med radhus, parhus m m.

Historik

Stadsplan för området upprättades 1924 av A Lilienberg och 1927–30 bebyggdes det med radhus, parhus och några villor ritade av G Ålander, R Hall m fl.

Motivering

Bebyggelsen har välbevarad 20-talskaraktär med omsorgsfullt utsmyckade fasader.

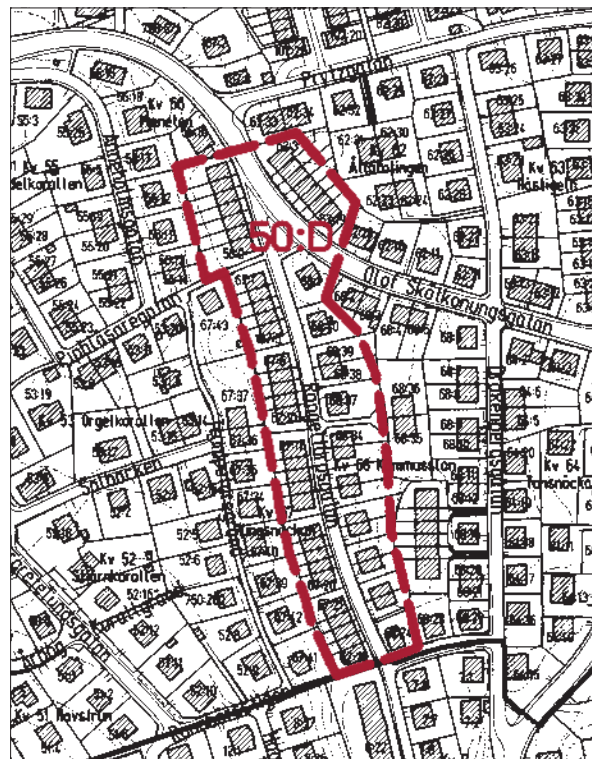
Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Området har en tät bebyggelse längs den relativt smala Rangeltorpsgatan. Byggnaderna är av trä och utformade i 20-talsklassicism. De har fasader av stående träpanel, fönster som vanligen är indelade i sex rutor samt entréer med varierande dekor. Förträdgårdar, stenvmurar och staket av olika slag är viktiga inslag i miljön.

Radhusen har 2 våningar och tegeltäckta sadeltak med en panelklädd takkupa. Övriga hus är i 1 1/2 våning med brutna tegeltäckta sadeltak som har en stor panelklädd takkupa eller frontespis.

Villa vid hörnet Rangeltorpsgatan/Olof Skötkonungsgatan. I förgrunden "Albert Lilienbergs plats".

Radhus vid Rangeltorpsgatans västra sida.

Brödragatan, östra delen

Bö 50:E

Miljön omfattar radhus, parhus m m.

Historik

Området ingick ursprungligen i Lilienbergs stora utbyggnadsplan från 1920-talet men 1933 och 1937 upprättade U Åhrén nya stadsplaner i funktionalistisk anda.

Längs Bångejordsgatan som ligger söder om Brödragatan byggdes två radhuslängor 1934–35.

Planen för området norr om Brödragatan omfattade radhus längs smala interngator och parhus vid Lillkulle-gatan. De uppfördes 1937–38 med undantag av två radhuslängor i öster som byggdes 1943–45.

Arkitekt för de flesta av husen i området var Ingrid Wallberg. (Se sid 130.) Ett undantag är radhuslängan Brödragatan 66–78 som ritades av B Eliasson.

Bebyggelsen utformades helt i funktionalistisk stil med ljusa släta putsfasader, flacka tak, stora fönsterpartier och rymliga balkonger eller altaner. Några hus är ombyggda, bl a har delar av fasaderna klätts med skivor och fönster har bytts.

I stadsplanen från 1937 ingick också två flerfamiljshus och radhuslängor vid Daltorpsgatan. (Dessa ingår inte i bevaringsprogrammet. Se sid 131.)

Motivering

Området kring Brödragatans östra del utgör en unik och relativt enhetlig 1930-talsmiljö som helt präglas av funktionalismens ideal. Några av husen ger exempel på särskilt påkostad "funkisarkitektur".

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: radhus.

Värdefulla miljöer 1985: radhus och villor.

Beskrivning – karaktär

Området är relativt tätt bebyggt med sju radhuslängor, två parhus m m. Husen är av sten i 2–3 våningar. Fasaderna är i huvudsak klädda med ljus slätputs och har en-, två- och trelufts-fönster eller stora perspektivfönster

Radhus Brödragatan/Bångejordsgatan. Foto cirka 1937.

Bångejordsgatan, vy mot Brödragatan.

som sitter långt ut i fasadlivet. I övrigt varierar utformningen. Längorna vid Bångejordsgatan har t ex sadeltak täckta med enkupigt tegel och gatufasader som domineras av fönsterband och stora glaspartier kring bottenvåningens entré. Radhusen mitt emot har flacka pulpettak kombinerade med altaner eller balkonger längs hela översta våningens fasad.

Karaktäristiska ursprungliga detaljer är enkla svängda räcken av järn och franska fönster som har räcken med nätgaller.

Parhusen har i huvudsak samma karaktär som radhusen. Lillkullegatan 10 (kv 13:31) är särskilt välbevarat.

Kvarteret Smaragdödlan

Bö 50:F

Miljön omfattar en grupp bostadshus och en liten butiks-länga.

Historik

Stadsplan för området upprättades 1944 av U Åhrén och G Sundbärg och byggnaderna tillkom 1945–48. Ett hus (kv 97:1) ritades av Ingrid Wallberg. Arkitekt för de övriga var N E Eriksson.

Bostadshusen uppfördes som friliggande lamellhus och grupperades kring en grönyta. I den östra delen placerades en låg länga med butiker, Bö affärscentrum. Byggnaderna fick en mycket enhetlig utformning med fasader av gult tegel och enstaka dekorativa detaljer.

Under 1980-talet moderniserades större delen av husen, bl a har fönstren bytts ut. Några byggnader har ursprungliga fönster och dörrar.

Motivering

Kvarteret Smaragdödlan är det första bostadsområdet i Göteborg där lamellhus har grupperats kring ett grönområde med rumsbildande effekt. Byggnaderna är i huvudsak välbevarade och har mycket omsorgsfullt utformade fasader med sparsam dekor som är typisk för 1940-talets senare hälft. Området är en föregångare till Västra Torpa som ritades av samma arkitekter ett par år senare.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Beskrivning – karaktär

Bebyggelsen är glest placerad kring en grönyta som öppnar sig mot Delsjöbacken i söder.

Bostadshusen är i 3 våningar med tegeltäckta sadeltak som saknar taksprång. Fasaderna är av gult tegel med välstuderade detaljer, bl a mönstermurade taklister och ovanför varje trapphus finns ett litet cirkelformat fönster med tegelram. Andra typiska detaljer är fernissa-

Kvarteret Smaragdödlan. Entréfasad i östra delen.

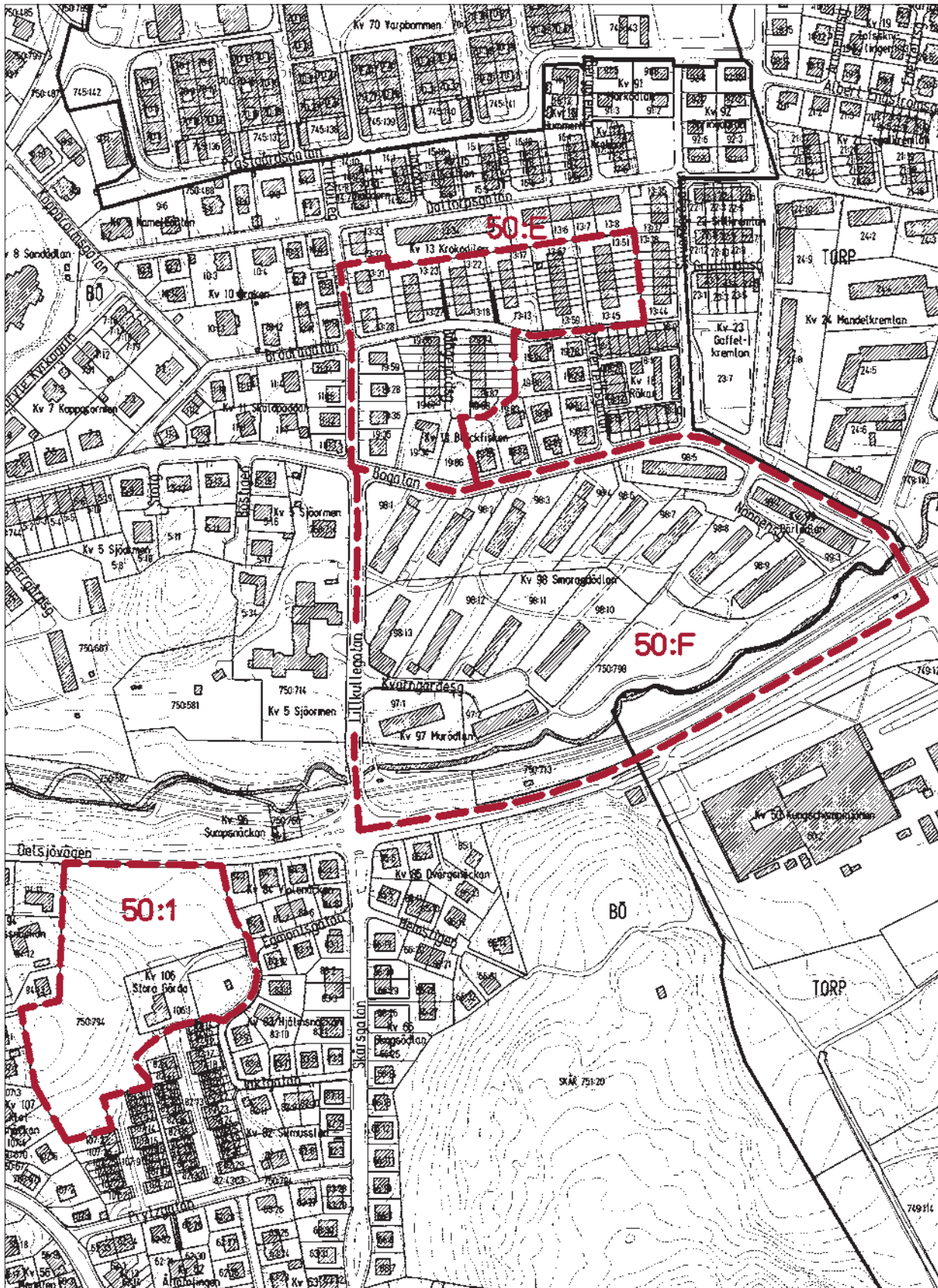
Kvarteret Smaragdödlan. Vy från den inre grönytan.

de, glasade entrédörrar med omfattningar av natursten, utanpåliggande balkonger med korrugerade plåträcken och burspråk.

”Bö affärscentrum” (kv 99:3) är i en våning och har en rad butiksentréer som ligger under tak i ett indraget parti längs Bögatan.

Mer att läsa

Kvarteret Smaragdödlan, byggnadshistorisk beskrivning. Göteborgs Historiska Museum 1981.

Stora Gårda

Bö 50:1

Stora Gårda (kv 106:1) ägdes på 1630-talet av presidenten N Börjesson i Göteborg. Den bytte sedan ägare många gånger till 1750-talet då major Giers tog över. Egendomen stannade i familjen till 1820 och det var troligen under dessa år som gårdens huvudbyggnad tillkom. Ägorna som även omfattade mark vid Mölndalsån började delas upp på 1820-talet.

1882 köpte O Larsson Stora Gårda. Han var delägare i den stora trävarufirman Strömman & Larsson och under hans tid moderniserades huvudbyggnaden med bl a dekorativa snickeridetaljer.

1921 när gården övertagits av Albert Lilienberg och Ingrid Wallberg rustades huvudbyggnaden upp. Albert Lilienberg var Göteborgs stadsingenjör 1907–27 och han upprättade ett stort antal planer bl a i stadsdelen Bö. Ingrid Wallberg var arkitekt och hade praktiserat på Le Corbusiers kontor. Hon hörde till den grupp göteborgsarkitekter som tidigt tillämpade funktionalismens idéer och ritade bl a radhusen vid Brödragatan som ligger norr om Stora Gårda.

1972–74 revs den sista ekonomibyggnaden och ett mindre bostadshus på Stora Gårda för att ge plats åt en grupp radhus. Samtidigt togs huvudbyggnaden i bruk som kontor.

Idag omfattar Stora Gårda f d huvudbyggnaden samt rester av trädgård och park. Huvudbyggnaden är ett vinkelbyggt trähus i 2 våningar med tegeltäckt sadeltak. Huvudentrén består av en veranda kombinerad med balkong. Husets gavlar och baksida har diverse utbyggnader t ex ett burspråk och ett trapphus. Den ursprungliga byggnaden har panelklädda utknutar, stående panel med tydligt profilerade locklister och en rikt dekorerad takfot.

I några av rummen är interiören från 1800-talets senare hälft relativt välbevarad t ex i entréhallen samt f d matsalen.

Framför huvudentrén ligger en trädgård och en paviljong i klassicistisk stil. Norr och väster om huvudbyggnaden är en del av gårdens "park" bevarad.

Stora Gårda. Huvudbyggnaden sedd från trädgårdspaviljongen.

Stora Gårda. Paviljongen i trädgårdens östra del.

Stora Gårdas huvudbyggnad tillsammans med de bevarade delarna av trädgården och parken ger fortfarande en god uppfattning om egendomens ursprungliga herrgårdskaraktär och utgör ett värdefullt exempel på de stora gårdsanläggningar som tidigare var vanliga i Örgryte.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

”Skogshyddan” F d församlingshem

Bö 50:2

F d församlingshemmet (kv 76:41) var ursprungligen en mindre byggnad som kallades ”Skogshyddan”. Beatrice Dickson, dotter till J J Dickson på Överås, skänkte den till Örgryte församling och 1925–27 genomfördes en ombyggnad till församlingshem enligt ritningar av K M Bengtsson.

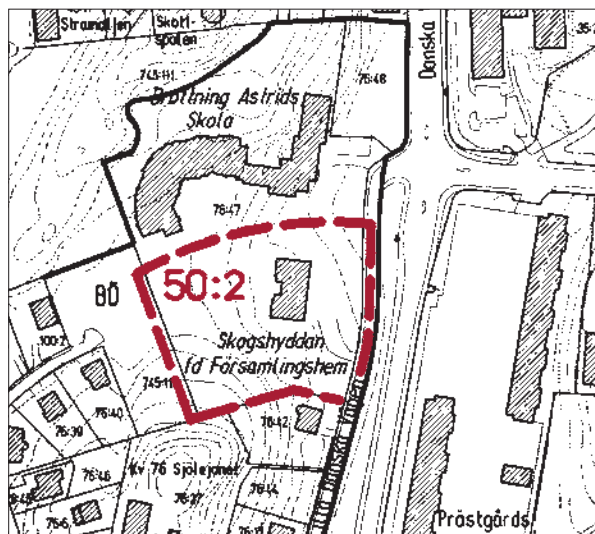
Efter ombyggnaden innehöll huset en stor samlings-sal i mellandelen, ett par mindre salar i den södra och bostäder i den norra. 1992 flyttades församlingshemmet till en ny byggnad (se sid 117) och 1996 övertog Katolska skolan (Drottning Astrids skola) den gamla byggnaden.

”Skogshyddan” som ligger i ett parkområde är ett trähus präglad av 1920-talsklassicism. Stora samlings-salen har dekormålning utförd av Brocke Blücker och Simon Lundell 1927.

Byggnaden har ett stort lokalthistoriskt värde och är också ett intressant exempel på 1920-talets träarkitektur och interiörmåleri.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Övrigt – utanför programmet

Välbevarad villabebyggelse

Stadsdelen Bö präglas i stor utsträckning av villabebyggelse och utöver de utvalda områdena som upptas i programmet finns ett flertal välbevarade och kulturhistoriskt intressanta villor från tiden före cirka 1950, bl a i området öster om Orangerigatan som är en del av ”Örgryte Trädgårdsstad”, norr om Böskolan och längs Skårs gatans norra del.

Daltorpsgatan

Vid Daltorpsgatan ligger två flerfamiljshus och några radhuslängor byggda 1937–38 efter ritningar av Ingrid Wallberg. Byggnadernas exteriör är delvis starkt förändrade men området utgör ändå ett värdefullt komplement till miljön kring Brödragatan. (Se sid 127.)

F d församlingshemmet. Dekormålning i samlings-salen.

F d församlingshemmet, ”Skogshyddan”. Norra delen.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

SKÅR 51

STADSDELENS HISTORIA

Före 1930

Skår var tidigare en del av Örgryte socken. (Se stadsdelen Bö.) På 1700-talet bestod Skår av Östergården och Västergården.

Skår Östergården (nuvarande Skårs gård) som var den största inköptes 1735 av S Schutz. Han anlade ett "kattuntryckeri" vid Mölndalsån och detta drevs till 1798.

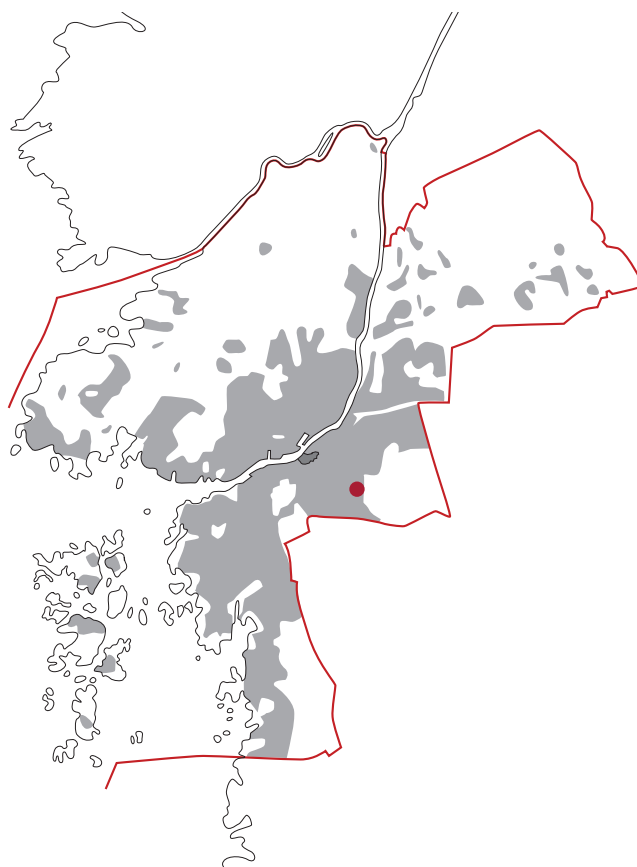
Under 1800-talet tillkom flera industrier längs Mölndalsån bl a Almedals Textilfabrik på 1840-talet, Lyckholms bryggeri på 1880-talet och Forshaga Linoleumfabrik cirka 1910.

Inom övriga delar av Skår drevs jordbruk och till gårdarna hörde också några torpställen. (Se stadsdelen Delsjön.)

1930-60

Omkring 1930 påbörjades en utbyggnad av ett villaområde öster om Sankt Sigfridsgatan/Boråsvägen. Den utgjorde en fortsättning på den tidigare uppförda villabebyggelsen i stadsdelen Bö men fick "modernare" hus typer i funktionalistisk anda.

Vid Skårsgatan byggdes villor 1938-45, längs Sankt Sigfridsgatan uppfördes radhus i mitten av 1940-talet och bebyggelsen kring Förtroligheten tillkom på 1940- och 1950-talet.

När villaområdena började byggas ut revs ekonomibyggnaderna på Skårs gård men huvudbyggnaden bevarades och på den öppna platsen i väster byggdes Skårskolan och Skårs kyrka på 1950-talet.

Förändrat - bevarat

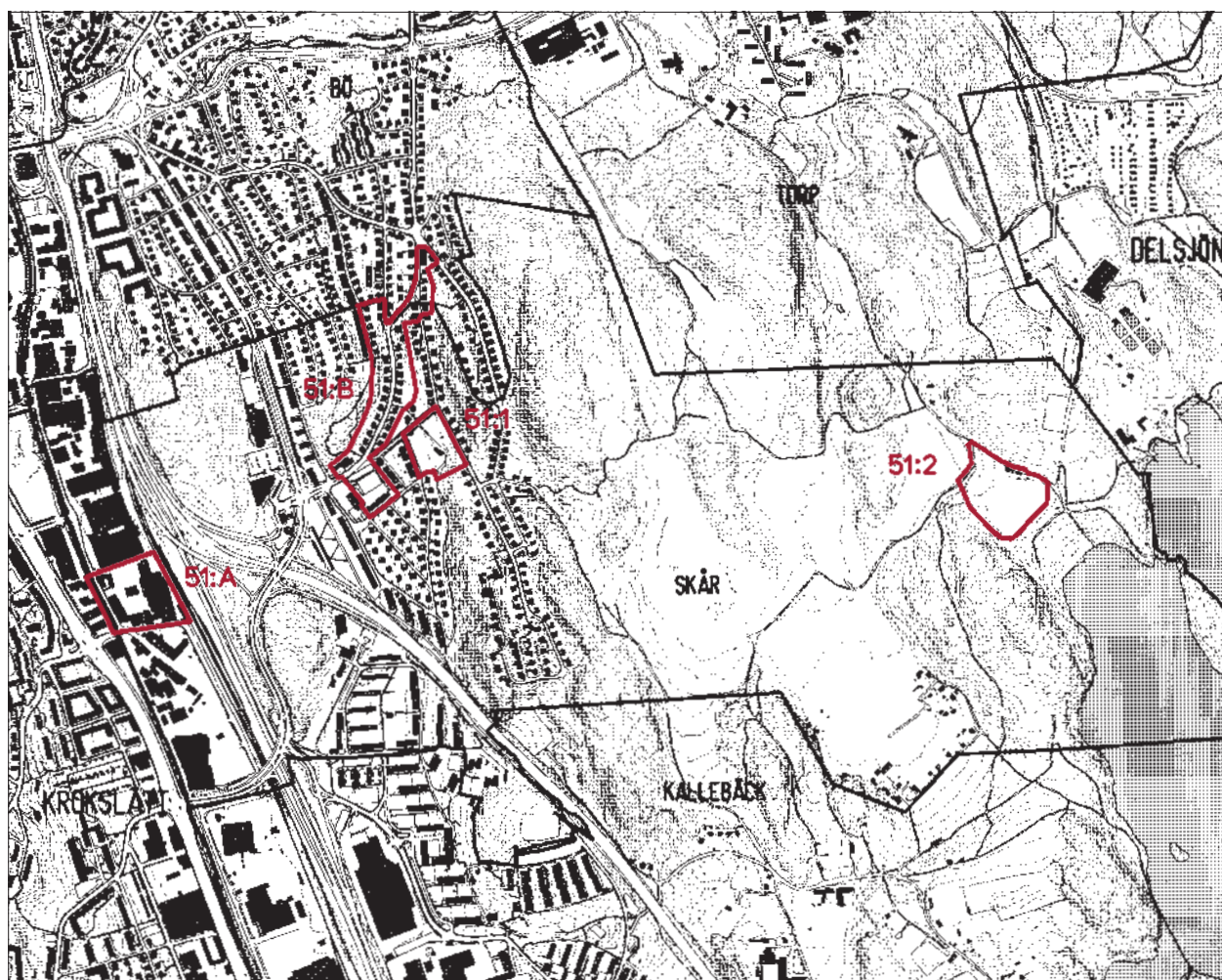
Hela den östra delen som bl a omfattar f d utmarken till Skårs gård är fortfarande ett "grönområde" som ingår i Delsjöområdet (Se stadsdelen Delsjön.)

Bebyggelsen som tillkom 1935-60 är delvis moderniserad men har kvar sin ursprungliga karaktär.

I västra delen revs industrier och bostadshus i samband med utbyggnaden av

Skårsgatan cirka 1950.

Kungsbackaleden men delar av industribyggelsen vid Mölndalsån ligger kvar.

Särskilt värdefulla delar är Skårs gård, Lyckholms bryggeri, villaområdet längs Skårsgatan samt torpet Lyckan i Delsjöområdet.

LYCKHOLMS BRYGGERI, 51:A

SKÅRSGATAN, 51:B

SKÅRS GÅRD, 51:1

TORPET LYCKAN, 51:2
(SE STADSDELEN DELSJÖN)

Lyckholms Bryggeri

Skår 51:A

Miljön omfattar f d Lyckholms bryggeri.

Historik

Bryggeriet grundades 1880 av J W Lyckholm som köpt mark från Skår Västergården. Tomten låg intill Mölndalsån som gav goda transportmöjligheter för bränsle och råvaror. För att klara bryggeriets behov av gott vatten inköptes också mark kring Kallebäcks källa. Anläggningen byggdes ut i flera etapper fram till 1950-talet.

Första etappen uppfördes 1880–81 enligt ritningar från A L Thunes Mekaniska verkstad i Oslo. Den omfattade mälteri, brygghus, jäskällare, lagerkällare samt ångpanne- och maskinhus på tomtens södra del mot nuvarande Skårs led. 1882–86 utökades bryggeriet med en lagerkällare längs östra tomtrånsen, ett stall vid västra sidan och ett nytt pannhus.

Åren 1889–91 genomfördes också flera nybyggnader och större ombyggnader. Då tillkom bl a nya mälteriet mot Mölndalsån och inne på gården uppfördes en villa

av sten som innehöll kontor och bostadslägenhet för J W Lyckholm. Villan som var mycket påkostad och omgavs med planteringar ritades av den välkände arkitekten A C Peterson. I närheten av villan byggdes samtidigt ett bostadshus av trä med små lägenheter för bryggeriets arbetare.

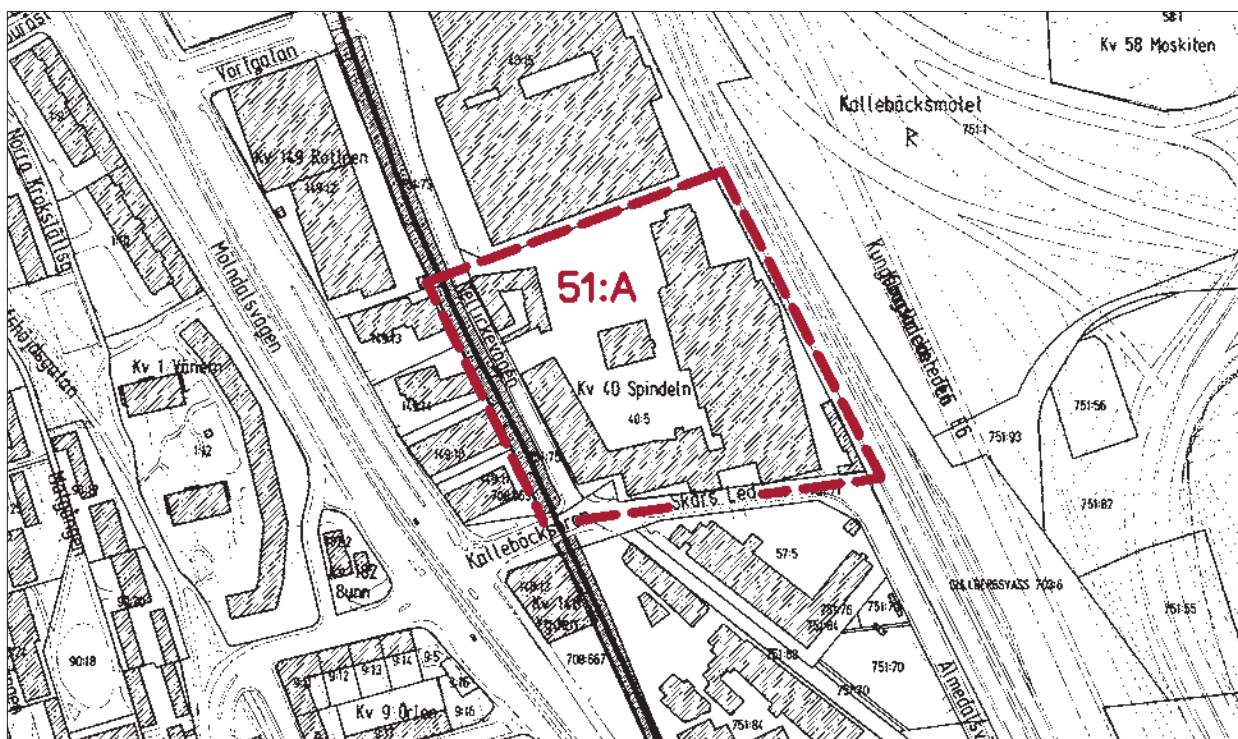
1898 utvidgades anläggningen med ett område mot norr. Här anlades en större trädgård och marken användes bl a till ett nytt bostadshus för bryggmästaren, senare bostad för disponenten.

Vid 1900-talets början byggdes också bostäder för de anställda öster om själva bryggeritomten. (Skårsbo, Skårshaga och Wilhelmsro 1–2.)

Efter sekelskiftet gjordes flera om- och tillbyggnader inom bryggeriet bl a utökades brygghuset genom en påbyggnad år 1900 och en tillbyggnad 1953.

1927 gick J W Lyckholm samman med Prippts bryggeri. Bryggeriet lades ner 1975 och byggnaderna har sedan dess använts som verkstäder, kontor m m.

De anställdas bostäder utanför bryggeritomten revs i samband med utbyggnaden av Kungsbackaleden och i norr har disponentvillan med anslutande trädgård ersatts med en stor industribyggnad.

Lyckholms bryggeri 1931. I förgrunden nuvarande Skårs led. Större delen av byggnaderna finns kvar.

Motivering

De flesta av byggnaderna från bryggeriets första år 1880–1900 är bevarade och området som helhet har en ovanligt väl bibehållen industrimiljö.

Det är ett typiskt exempel på en anläggning från den tidiga industrialismens tid. Bryggeriet är anlagt vid ett vattendrag för att underlätta transporter. Mellan stallet och mälteriet finns fortfarande en port som användes för att ta in gods från pråmarna i Mölndalsån.

Bostadshusen i direkt anslutning till industribyggnaderna visar att anläggningen hade brukskaraktär.

Byggnaderna längs Nellickevägen, Skårs led och järnvägen bildar en sammanhängande enhet som belyser produktionsnätet i tidig bryggeriindustri. Flera interiörer är relativt välbevarade och i några av byggnaderna finns teknikhistoriskt intressanta detaljer kvar.

Av särskilt intresse från socialhistorisk synpunkt är att anläggningen omfattar både en monumental stenvilla för ägaren och ett enkelt bostadshus av trä för de anställda arbetarna samt att de ligger mycket nära varandra.

Flera av byggnaderna har karaktäristiskt utformade exteriörer och har därför arkitekturhistoriskt värde. "Villans" interiör med mycket rik utsmyckning är väl bevarad och delvis unik.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975, utredningsområde.
Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen.

Beskrivning – karaktär

F d Lyckholms bryggeri ligger intill Mölndalsån och består av en sammanhängande rad byggnader som omger en stor, nästan sluten gård. Mitt på gården är f d direktörsvillan placerad.

Bryggerikomplexet omfattar ett 10-tal byggnader uppförda i 1–5 våningar. Fasaderna är i huvudsak av rött eller gult tegel och har mönstermurning eller annan utsmyckning. Taken är täckta med röd plåt.

Den östra delen domineras av f d lagerkällaren som har fasader av rött tegel och flera trappstegsgavlar som ger byggnaden en speciell karaktär. På fasaden finns fortfarande texten "J W Lyckholm o Co Bryggeri".

Mittpartiet längs Skårs led består av flera delar bl a "gamla mälteriet" och brygghuset som båda tillhör den första utbyggnadsetappen och har fasader av gult tegel. Mot gården har mittpartiet ett mycket varierande utseende. Här ligger bl a "pannhuset" med anslutande skorsten som delvis är riven.

Fasader mot Mölndalsån. "Nya mälteriet", stallet och bostadshus för bryggeriarbetare.

Fasader mot Skårs led. Entrén, "Gamla mälteriet" och bryggerhuset från 1950-talet.

Gårdens östra sida. Verkstaden, stallet och "nya mälteriet".

F d direktörsvillan, väggmålning med öldrickande tomtar.

Sydvästra hörnet upptas av "nya mälteriet" som har 5–6 våningar och är anläggningens mest monumentala byggnad. Med sina små fönstergluggar och utskjutande trappstegsgavlar liknar den en medeltida fästning. I denna del ingår också bryggeriets huvudentré som är en kraftig putsad portal med klocka över ingången.

I norr ansluter f d stallet som är i en våning och har fasader av rött tegel med band av gult tegel. Norr om stallet mot gården finns en verkstadsbyggnad av trä som är sammanbyggd med arbetarebostädernas uthuslänga.

Arbetarbostäderna ligger vid en separat kringbyggd gård. Den omges av ett bostadshus och en uthuslänga som båda är byggda i vinkel. Bostadshuset är av trä i 2 våningar och har ett tegeltäckt valmat sadeltak. Fasaderna är klädda med locklistpanel och fönstren som är ursprungliga har korspost och spröjs i nedre delen. (Södra delen är brandskadad.)

F d direktörsvillan är av sten i 2 våningar med fasader av "stampade cementplattor" och flackt sadeltak. Den är utformad i nyrenässansens anda. Fasaderna pryds med tidstypiska detaljer t ex "kolonner" som omger några av övervåningens fönster och två vilande lejon som vaktar huvudentrén. Interiören med sin mycket påkostade inredning är välbevarad. Den omfattar en entré med elegant dekormålning, en monumental trapphall som får sitt dagsljus genom ett stort etsat takfönster, kontorsrum, sällskapsrum m m. Ett unikt inslag är biljardsalens "tomtemålningar" utförda av Elis Lindgren.

Skårsgatan

Skår 51:B

Området omfattar ett gatustråk med friliggande villor, en skola m m. Norra delen tillhör stadsdelen Bö.

Historik

Stadsplan för Skårsgatan upprättades av U Åhrén 1936 och 1938–45 bebyggdes området med villor samt ett butiks- och bostadshus i norra delen. De flesta av husen ritades av B Eliasson. I områdets södra del uppfördes Skårskolan 1950 efter ritningar av D Persson. 1959 tillkom också Skårs kyrka som ritades av J Tuvert.

De flesta av byggnaderna har kvar sin ursprungliga karaktär. Ett par villor har nya fasadmaterial.

Motivering

Området längs Skårsgatan utgör en arkitektonisk helhet med välbevarade byggnader i funktionalistisk stil. Det är det enda området i Göteborg med sammanhängande villabebyggelse av denna karaktär.

Skårskolan är ett typiskt exempel på 1950-talets småskaliga skolbyggnader.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: bostadshusen.

Bevaringsprogram 1987: villorna i södra delen och Skårskolan.

Beskrivning – karaktär

Skårsgatan domineras av putsade friliggande villor. De är i 2 våningar med nästan plana tältak och fasader som är reveterade med puts i ljusa nyanser. Karaktäristiska detaljer är stora fönster eller fönsterpartier placerade långt ut i fasadliv, glasade entrédörrar av trä ofta med skärmtak, balkonger med rundad front över hörn och samt altaner byggda på garage. Balkongernas och altanernas fronter utgör ofta en fortsättning av den putsade fasaden. Trädgårdarna avgränsas mot gatan med murar och låga järnstaket.

Butiks- och bostadshuset (kv 88:1) är i 2 våningar med valmat tegeltäckt sadeltak. Mot gatan har byggnaden en balkong med putsad front som sträcker sig utmed hela fasaden.

Skårskolan (kv 31:6) är en friliggande byggnad i 2 våningar med valmat tegeltäckt sadeltak. Fasaderna är av rött tegel och har enkel dekor i anslutning till takfoten. Entrén markeras med en omfattning av natursten.

Skårsgatan.

Skårs kyrka.

Skårskolan, huvudentrén.

Skårs Gård

Skår 51:1

Skårsgård (kv 31:1) hette tidigare Skår Östergård. Den har ägts av flera kända göteborgare bl a S Schutz som anlade ett "kattuntryckeri" på gårdens ägor 1735, H Wesslau som drev Almedahls textilfabrik samt W Lyckholm som startade sitt bryggeri på Skår Västergård 1880 och övertog Skår Östergård 1896.

Den nuvarande huvudbyggnaden tillkom troligen på 1700-talet men har om- och tillbyggt. Ekonomibyggnaderna revs omkring 1930. Huvudbyggnaden används nu som bostad och barnstuga. Den är av trä i 2 våningar med brant tegeltäckt tak och fasad indelad med panelklädda knutar. Interiören har delvis 1700-talskaraktär bl a är trapphuset klätt med slät ursprunglig panel och i köket finns ett ålderdomligt spiskomplex.

Delar av parken samt allén finns kvar och nordväst om huvudbyggnaden står ett litet lusthus.

Skårs gård är ett värdefullt exempel på de herrgårdsliknande anläggningar som tidigare fanns i Göteborgs omgivning. Av särskilt intresse är huvudbyggnadens välbevarade exteriör samt interiörerna i trapphus och kök. Lusthuset är ett av de få bevarade i Göteborg.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Skårs gård, huvudbyggnadens entréfasad.

Övrigt – utanför programmet

Torpet Kolmaden m m

I östra delen av Skår vid vägen mellan Stora Torp och Delsjön ligger torpen Lyckan och Kolmaden. Lyckan ingår i bevaringsprogrammet (51:2) och även Kolmaden är ett värdefullt inslag i Delsjöområdet. (Se sid 99.)

Radhus, Örgryte Stomgata och Gulsparvsgatan

Kv 14 vid Örgryte Stomgata och kv 38 vid Gulsparvsgatan är bebyggda med radhus uppförda 1944–46, enligt ritningar av arkitekterna Ingrid Wallberg och G Hoving. Det är tidstypiska ljusputsade byggnader med karaktäristiska enkla funkisfasader. Byggnaderna upptas som värdefulla i "Underlag för energisparplanen" 1980.

F d Almedals fabriker, 751:84 m fl

Den första industriella anläggning på denna plats var ett färgeri anlagt 1830. Det förändrades till textilfabrik av H Wesslau 1846 och anläggningen byggdes sedan ut i etapper. Omkring 1910 gjordes den sista större om- och tillbyggnaden och Almedals fabriker hörde i början av 1900-talet till Göteborgsområdets största textilföretag. Idag utgör tegelbyggnaderna och den delvis bevarade fabrikksskorstenen ett industrihistoriskt värdefullt inslag i miljön längs Mölndalsån. Anläggningen är också ett intressant komplement till "Lyckholms Bryggeri".

Skårs gård, lusthuset.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

KALLEBÄCK 52

STADSDELENS HISTORIA

Före 1880

Stadsdelen har fått sitt namn efter Kallebäckers by i Örgryte socken. (Se stadsdelen Bö.)

Byns ägor sträckte sig från Delsjön i öster till Mölndalsån i väster och byplatsen låg i närheten av nuvarande Kallebäckers Byväg.

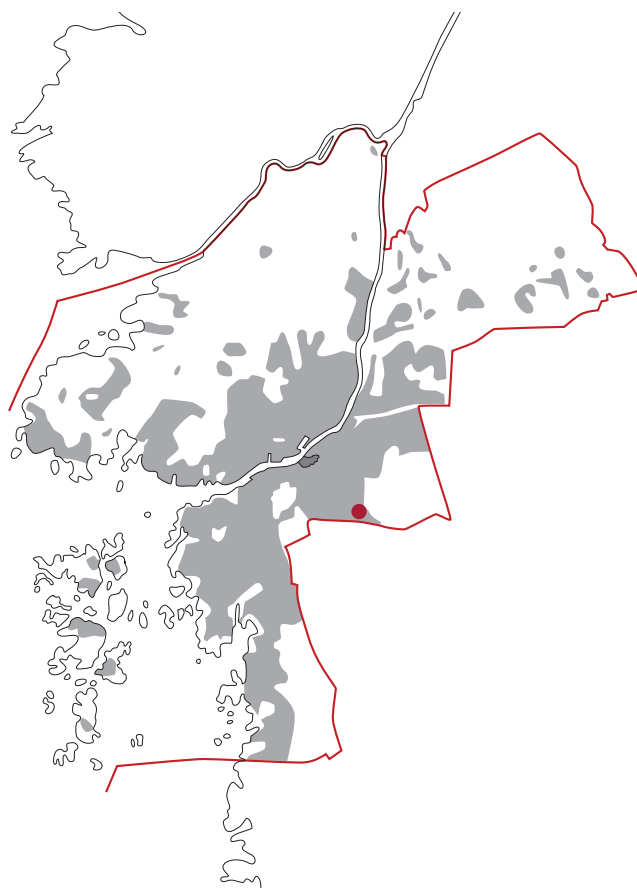
Kallebäck var redan på 1600-talet omtalat för sitt goda källvatten. På 1780-talet togs källan i anspråk av göteborgarna som lät bygga en vattenledning in till staden. Här ute i Kallebäck byggdes ett källhus som ännu står kvar.

1880-1960

På 1880-talet moderniserades vattenledningssystemet och en ny vattenreservoar byggdes då.

Under 1800-talets senare del utvidgades också den övriga bebyggelsen. I närheten av Gustafs Källa (Kallebäckers Källa) byggdes en skola och i området väster om byn nere vid Mölndalsån anlades industrier, bl a Levantens färgeri och en tändsticksfabrik.

1932, tio år efter inkorporeringen med Göteborg, lät staden uppföra tre friliggande landshövdingehus i nordvästra delen, men Kallebäck förblev lantligt till 1960-talet då ett stort bostadsområde och ARLA:s mejerianläggning byggdes vid Mejerigatan och Smörgatan.

Inom industristråket längs Mölndalsån tillkom Wezäta Melins tryckeri 1960 och i anslutning till Delsjöområdet uppfördes en byggnad för SIK (Svenska institutet för konserveringsforskning) 1951.

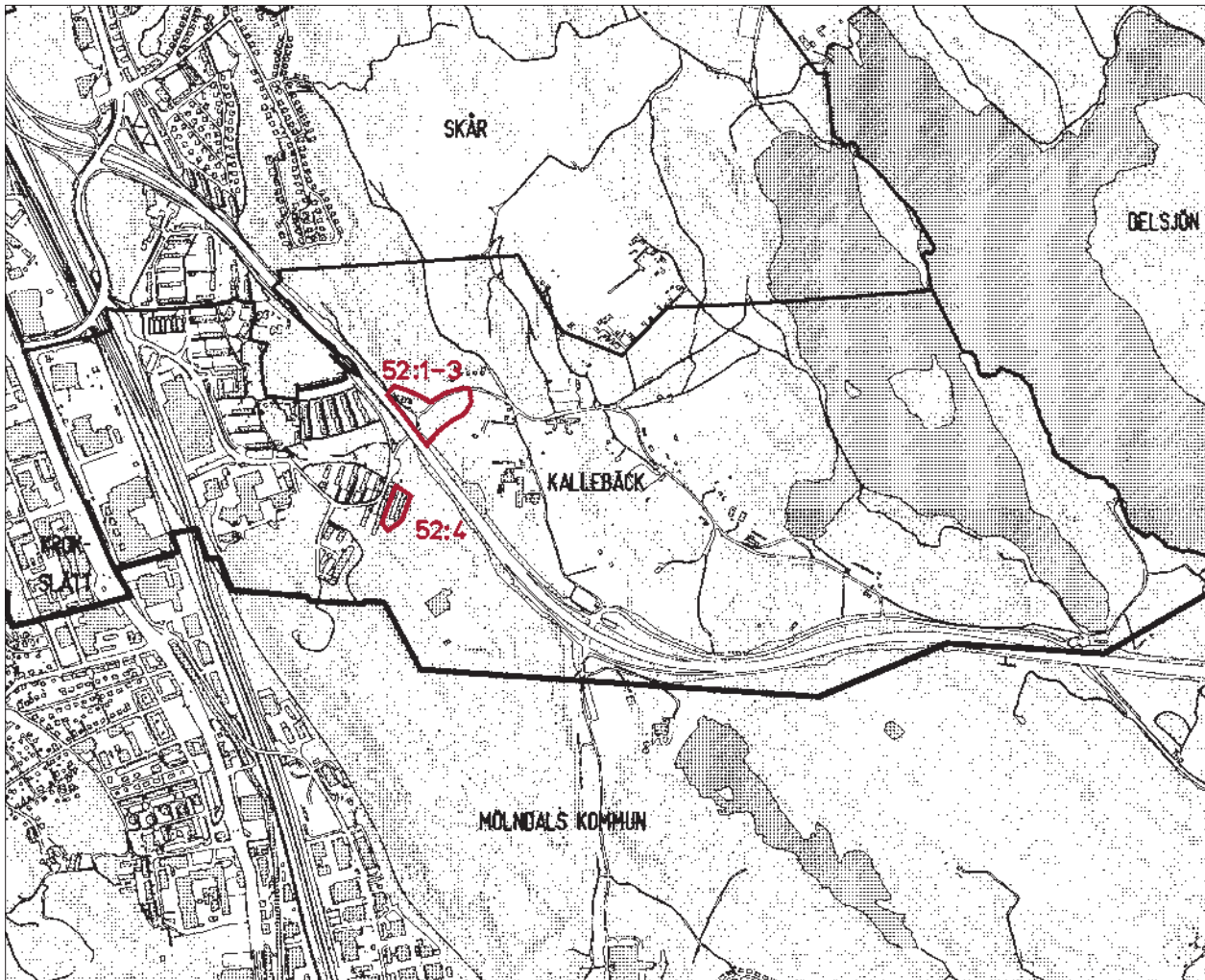
Förändrat - bevarat

Stadsdelen har under senare år starkt påverkats av två trafikleder, Boråsvägen i öster och Kungsbackaleden i väster som delar upp området i tre klart avskilda delar. Den östra har ännu i stort en lantlig karaktär och utgör en del av Delsjöområdet. (Se stadsdelen Delsjön.)

I anslutning till Boråsvägen ligger bebyggelse av särskilt kulturhistoriskt värde.

Gustafs Källa 1920.

Mer att läsa

Vattenbyggnadskonst i Göteborg under 200 år.
H Bjur och Göteborgs VA-verk 1988.

GUSTAFS KÄLLA, 52:1

VATTENRESERVOAR, 52:2

F D KALLEBÄCKS SKOLA, 52:3

SMÖRGATAN 23-27, 52:4

Gustafs Källa

Kallebäck 52:1

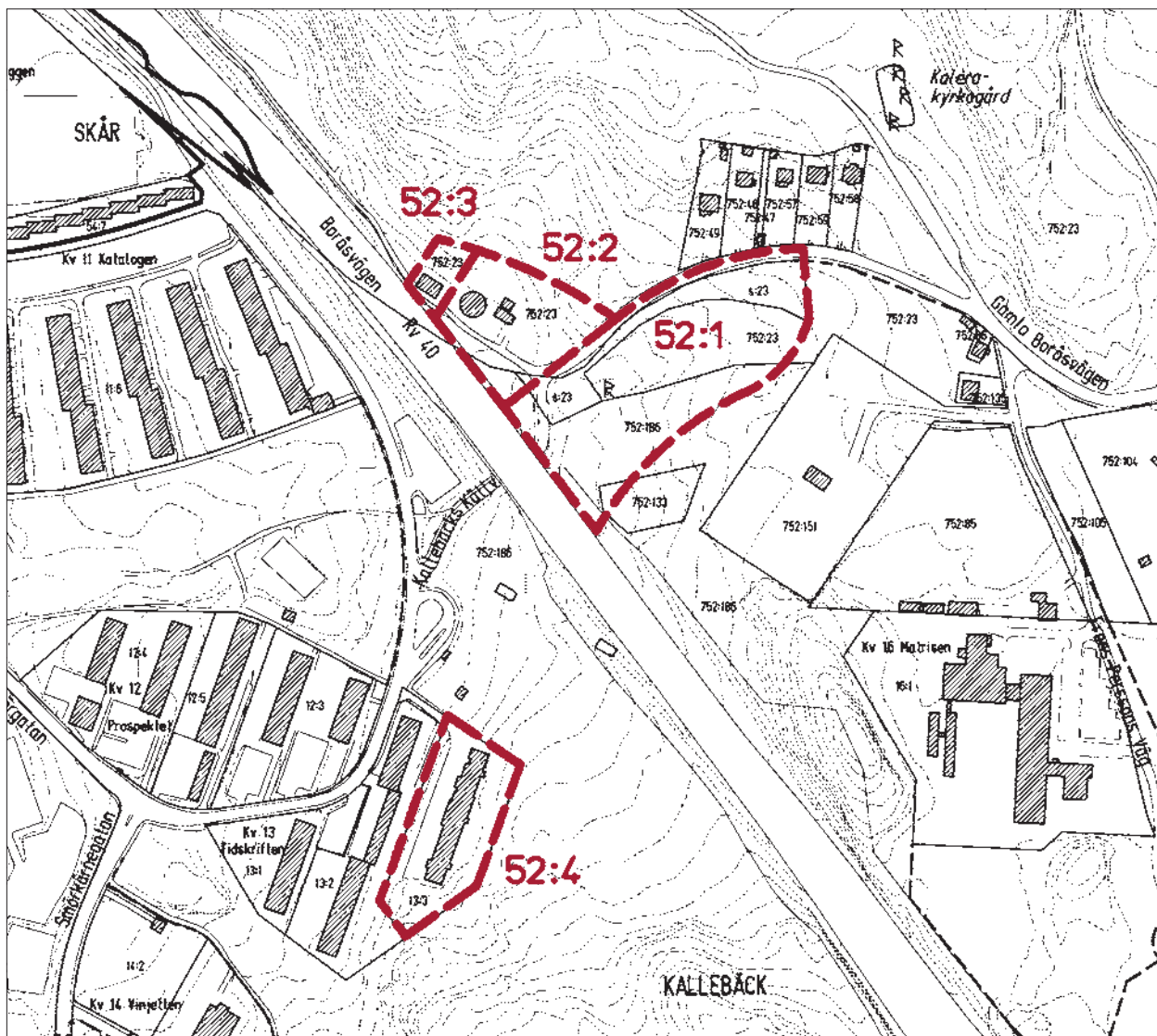
Gustafs Källa eller Kallebäcks Källa som den också kallas är en del av Göteborgs första stora vattenanläggning. Under 1700-talet var det ont om rent dricksvatten inne i Göteborg och friskt vatten transporterades till staden i tunnor bl a från Kallebäcks Källa. 1786–87 byggdes en vattenledning som bestod av genomborrade trästockar. Den sträckte sig från Kallebäcks Källa till en stor reservoar vid nuvarande Kungsporsplatsen. Vattnet

fördes sedan vidare till tappställen med brunnshus vid Kungsporsporten, Domkyrkan och Stora Torget (Gustaf Adolfs Torg).

Ute i Kallebäck byggdes ett källhus som innehöll själva källan och ett förrum. Stadsarkitekten C W Carlberg hade utarbetat planerna för projektet och det genomfördes bl a av skotten A Blackwood.

I november 1787 invigdes anläggningen genom en högtidlig ceremoni där kung Gustaf III var närvarande. Till minne av denna händelse restes 1801 en sten som ritades av C W Carlberg.

Källhuset är uppfört av gråsten och har ett sluttande

Gustafs Källa (Kallebäck's Källa) och minnesstenen.

torvtak som ansluter till terrängen. Entréfasaden är putsad med granitomfattningar kring dörr och fönster. För rummet har ett välvt tak och på innerväggen en inskription med namnet "A Blackwood".

Minnesstenen är av marmor och sockeln av gråsten. Texten som är både på svenska och latin berättar om Gustaf III:s besök på platsen.

*Af Kallebäck's Källa man mig fordom Namn har gifwit,
Men sen af Götheborg jag köpt och hägnad blifwit,
Kung Gustaf mig besökt, mig nådigt unnadt är,
At jag härefter namn af Gustafs Källa bär.*

Den 17 November 1787.

Gustafs Källa är ett mycket värdefullt dokument som visar en viktig del av vattenförsörjningens utveckling i Göteborg. Minnesstenen vittnar om den betydelse anläggningen hade vid tillkomsten.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen. Skyddet omfattar källhuset, minnesstenen samt omgivande mark som redovisas på karta.

Vattenreservoaren. Till vänster skolhuset.

Bostadshuset öster om reservoaren.

F d Kallebäckskola.

Vattenreservoar Kallebäckskola

Kallebäck 52:2–3

Miljön norr om Gustafs källa omfattar en vattenreservoar med anslutande bostadshus samt f d Kallebäckskola. De ligger intill Gamla Boråsvägen som fortsätter in i Delsjöområdet.

Vattenreservoar, 52:2

På 1860-talet utökades vattenanläggningen från Kallebäckskälla med nya ledningar och 1881 byggdes också en ny reservoar med en stor cistern av järn. Den ritades av Josef Gabriel Richert, överingenjör vid Göteborgs vattenverk. Reservoaren har fasader av rött tegel samt flackt plåttäckt tak.

Intill reservoaren står ett litet bostadshus som tillhör miljön kring reservoaren.

"Kallebäckskola", 52:3

Skolan som öppnades 1885 uppfördes med material från en äldre skolbyggnad. Det är ett envåningshus av trä med tegelklätt sadeltak och omfattar ett klassrum samt en liten lärarbostad med ett rum och kök.

Skolbyggnaden var i bruk till 1974 och är i huvudsak oförändrad. Det är en av de få bevarade små landsbygdsskolorna från 1800-talet.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Smörgatan 23–27

Kallebäck 52:4

Smörgatan 23–27 (kv 13:3) är ett experimenthus ritat av arkitekten E Friberger 1960. Här prövades en ny bostadsform med "småhus" som placerades på däck för att spara dyrbar tomtmark. Några mindre ombyggnader har gjorts och 1997 ersattes de ursprungliga balkongfronterna av asbestcement med nya som har ett liknande utseende.

Byggnaden ligger i utkanten av ett bostadsområde och har tre fasader som vänder sig ut mot ett grönområde. (Se karta sid 142.) Stommen består av betongdäck som vilar på pelare. Ovanpå däcken ligger villalikhande bostadsenheter som omges av breda "balkonger" längs fasaderna. Bottenvåningen innehåller garage och de tre övre planen nås via "trapphus" som är öppna mot öster. Bostadsenheterna har fasader av trä med varierande färger och flacka sadeltak.

Byggnaden är ett mycket intressant exempel på arkitektens originella experiment med bostadshus.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Smörgatan 23–27. Fasad mot grönområdet.

Övrigt – utanför programmet

Delsjöområdet

Norr om Gamla Boråsvägen ligger en kolerakyrkogård från 1866. Den omges av en mur och har en minnessten. Kyrkogården skyddas enl KML 2 kap. Fornminnen.

Längs Gamla Boråsvägen finns också några intressanta äldre trähus bl a ett fd bostadshus vid Golfbanan (klubbhus), ett bostadshus med anslutande ladugård söder om Gundla Mosse och en gård vid östra delen av Gamla Boråsvägen. Byggnaderna upptas som värdefulla i "Underlag för energisparplanen" 1980 och är viktiga inslag i Delsjöområdets miljö.

Väster om golfbanan vid Frans Perssons väg ligger Institutet för Livsmedelsforskning som tillkom 1951. Det omfattar bl a ett tegelhus i 2 våningar och ett trähus i en våning utformade av M Wernstedt.

Industribebyggelse längs Mölndalsån

Vid Mölndalsån är rester av industribebyggelsen bevarad. Här ligger f d tändsticksfabriken (752:176) som har "sågtandat" tak och f d Wezäta Melins tryckeri byggt 1960 efter ritningar från Tengboms Arkitektkontor. Båda är intressanta från industrihistorisk synpunkt.

Bostadshus vid Gamla Boråsvägens östra del.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

UTBY 53

STADSDELENS HISTORIA

Före 1900

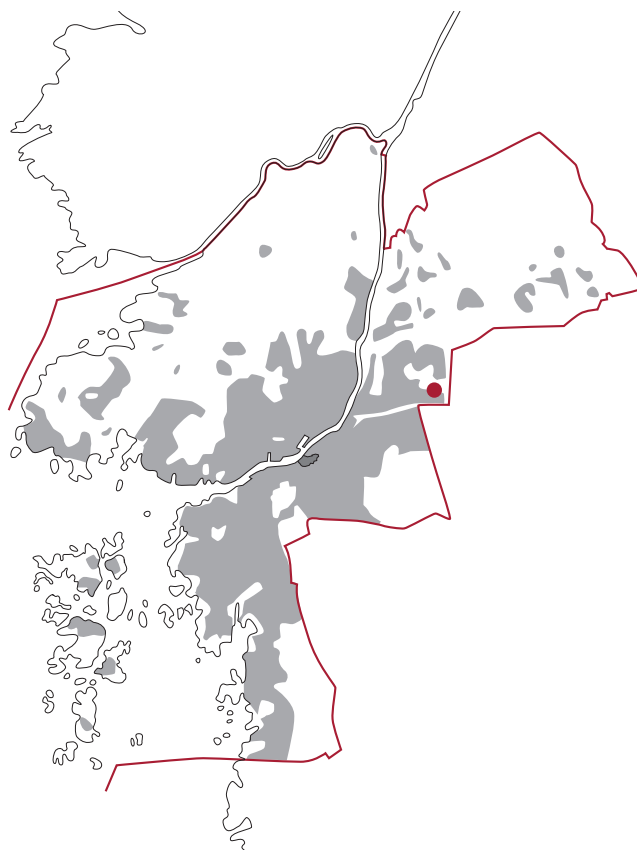
Utby socken nämns på 1400- och 1500-talet. Sockenkyrkan förstördes under 1500-talet och Utby blev sedan en del av Partille socken.

Området omfattade cirka nio hemman och fram till 1900-talets början var detta ren landsbygd. Tegel har förmodligen tillverkats vid Säveån redan på 1700-talet och 1850–1908 drevs här Utby tegelbruk.

1900–65

1905–06 inköpte Aktiebolaget Utbynäs Villastad ett område öster om Kvibergsbäcken och de följande åren byggdes Utbynäs villastad. Det blev inledningen till en omfattande utbyggnad av villor eller andra "enfamiljshus" och Utby domineras fortfarande av småhusområden.

Göteborgs stad övertog flera gårdar 1917 och 1928 införlivades slutligen hela Utby med Göteborgs stad. Några år senare upprättades en plan för egnahemsbebyggelse i området "Österlyckan" längs Säveån och utbyggnaden med småhus fortsatte i egnahemsområdet öster om Vallareleden/Backegårdsgatan cirka 1945–50. En grupp experimenthus uppfördes vid Backegårdsgatan 1958 och ett område med

radhus tillkom vid Tornväktaregatan 1962.

Fjällbo gård användes från 1922 av fattigvården i Göteborg och 1939 byggdes här en större fattigvårdsinrättning.

Förändrat - bevarat

I bostadsområdena har många ombyggnader gjorts men här finns flera exempel på välbevarade bostadshus och "Fjällbohemmets" byggnader ligger kvar.

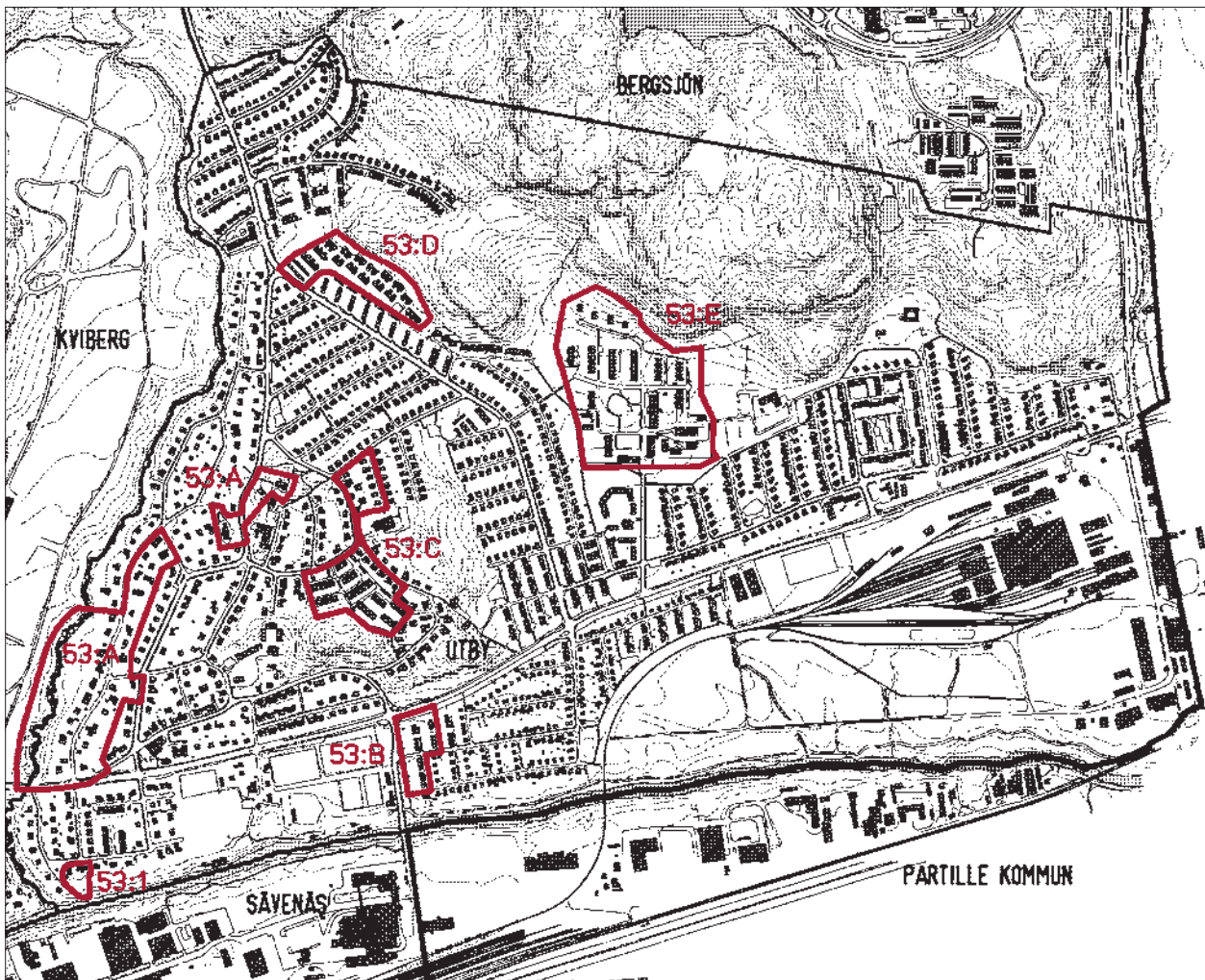
Mer att läsa

Det gamla Utby–Utbynäs och Utbynäs villastad, G Mattson, Utby–Utbynäs hembygdsförening 1977 respektive 1992.

Utby, historik ock arkitekturguide. Chalmers Tekniska Högskola m fl 1997.

Utbynäs villastad 1907. Vy från väster.

UTBYNÄS VILLASTAD, 53:A

TORNVÄKTAREGATAN, RADHUS, 53:D

LEMMINGSGATAN, RADHUS, 53:B

"FJÄLLBOHEMMET", 53:E

BACKEGÅRD SGATAN, KYRKEBACKEN, 53:C

F D UTBYNÄS GÅRD, 53:1

Utbynäs Villastad

Utby 53:A

Området omfattar villor längs Anders Mattssonsgatan samt kyrka och "barnhem" vid Vallareleden. Utanför det avgränsade området finns också intressanta byggnader som tillhör miljön. Se "Övrigt – utanför programmet".

Historik

Aktiebolaget Utbynäs Villastad bildades 1905 av direktören Anders Mattsson tillsammans med konsul H Ling och vice häradshövdingen H Philipson.

Ett antal fastigheter bl a Utbynäs gård köptes in i det lantliga Utby direkt utanför stadsgränsen och avsikten var att skapa en villastad med goda kommunikationer intill Göteborgs centrum. Spårväg hade dragits fram till Kvibergs kaserner 1905.

Arkitekten A Bjerke som var släkt med Anders Mattsson fick i uppdrag att göra en plan med tomtindelning och han ritade också omkring 20 byggnader i området.

Bebyggelsen placerades i anslutning till den gamla byn. I väster drogs en ny gata, Första Villagatan (nuvarande Anders Mattssonsgatan) och i öster låg den gamla byvägen, nuvarande Vallareleden. Villastaden

försågs med eget vatten- och avloppssystem, gas m m.

Cirka 1905–15 uppfördes de första villorna. Det var bl a Anders Mattssonsgatan 9 (753:185), 11 (kv 38:7), 15 (753:181/242), 12 (753:188), 14 (kv 37:16) och 16 (kv 37:16) som ritades av A Bjerke. Direktören Anders Mattsson som var den främste initiativtagaren bodde på Anders Mattssonsgatan 14. Till de första villorna hör också arkitektens egen villa "Villa Bjerkebo" (kv 49:19), öster om bevaringsområdet.

De följande 20 åren utvidgades villabebyggelsen och 1918 började "egnahem" för anställda vid SKF att byggas i norra delen.

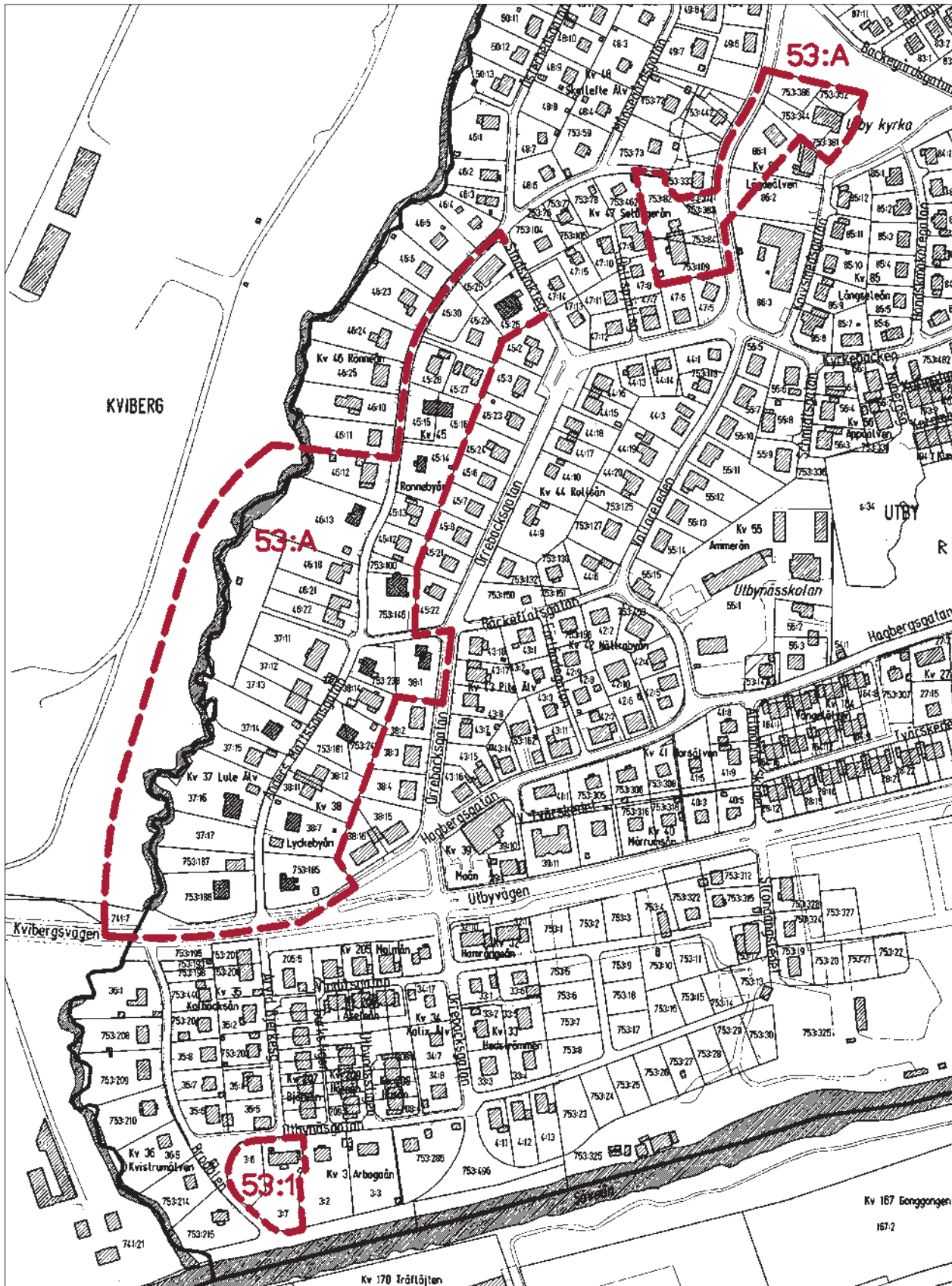
Utbyns småskola och folkskola uppfördes 1910 respektive 1920 (se sid 157) och 1910 byggdes ett hus för Myrornas barnhem nr 6. Kyrkan som invigdes 1923 tillkom efter ett initiativ från direktören Mattssons fru.

Byggnaderna som i huvudsak uppfördes av trä utformades under de första årtiondena i jugendstil eller nationalromantisk stil och det finns även exempel på typisk 1920-talsklassicism. De flesta av villorna innehöll relativt stora omsorgsfullt inredda bostäder och omgavs med rymliga trädgårdar.

Från 1940-talet har enstaka nya villor uppförts på avstyckade delar av de ursprungliga stora villatomterna. Några av de första husen har också byggts om.

Utby kyrka och småskola cirka 1922. Till vänster ligger villastadens vattenreservoar.

Anders Mattssonsgatan 15, 753:181, 753:242.

Anders Mattssonsgatan 9, 753:185.

Motivering

Utbynäs villastad som uppfördes på privat initiativ utanför stadsgränsen är ett intressant exempel på utvecklingen av villabebyggelse i Sverige. Det är ett av Göteborgs äldsta villaområden.

Flera av villorna är välbevarade och typiska för perioden 1900–1920.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: västra delen med 13 särskilt markerade byggnader. (Se karta.)

Bevaringsprogram 1987: Myrornas barnhem (kv 47:4).

Värdefulla miljöer 1985: västra delen.

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Utby kyrka.

Beskrivning – karaktär

Området gränsar i väster till den slingrande Kvibergsbäcken. Huvudstråket är den svagt krökta Anders Mattssonsgatan.

Villor

De ursprungliga villorna är av trä i 1½–2 våningar med individuell utformning. Fasaderna är klädda med ligande eller stående panel och har ibland kombinationer av flera typer. De är omsorgsfullt utformade i nationalromantisk stil eller jugend och har branta tak med

varierande former och tegeltäckning. Fönstren är i allmänhet helt eller delvis indelade i små rutor.

Utby kyrka m m

1916 föreslog fru Hulda Mattsson att en kyrka skulle byggas i den nyanlagda villastaden. Hon tog initiativet till en insamling som gav pengar till bygget. Kyrkotomten skänktes av boende i byn och arkitekten A Bjerke upprättade ritningar utan ersättning. Bygget genomfördes 1917–20 och 1923 invigdes kyrkan.

Kyrkan är utformad i nationalromantisk anda. Den har ett öppet läge på ett bergsparti och är till stor del uppförd av sten bruten på platsen. Det branta taket är täckt med tegel och tornet är byggt i trä med kopparklädd huv. Kyrkorummets putsade väggar och välvdade trätak har dekormålning av konstnären John Sten.

”Myrornas spädbarnshem”, 753:109 m fl

Sällskapet Myrorna bildades 1888. Ändamålet var bl a att ta hand om ”värnlösa barn och fostra dem till sunda, nyttiga och samhällsdugliga samhällsmedlemmar” och sällskapet hade flera barnhem.

1906 startades ”Lisen Levinssons hem för späda barn” som tillkom efter en donation från sällskapet för ordförande och 1910 lät sällskapet uppföra en särskild byggnad som placerades i Utby.

Anders Mattssonsgatan 11, kv 38:7.

"Myrornas spädbarnshem", huvudentrén.

Barnhemmet ritades av A Bjerke och utformades i tidstypisk nationalromantisk stil med brant brutet tegeltäckt tak, lockpanel, smårutsindelade fönster samt förstukvist med snidad dekor och texten "Myrornas barnhem Lisen Levissons hem för späda barn". Byggnaden används fortfarande för barnverksamhet.

Mer att läsa

Arvid Bjerke, en 1910-talsarkitekt i Göteborg. M Blomberg, Chalmers Tekniska Högskola 1991.

Lemmingsgatan, radhus

Utby 53:B

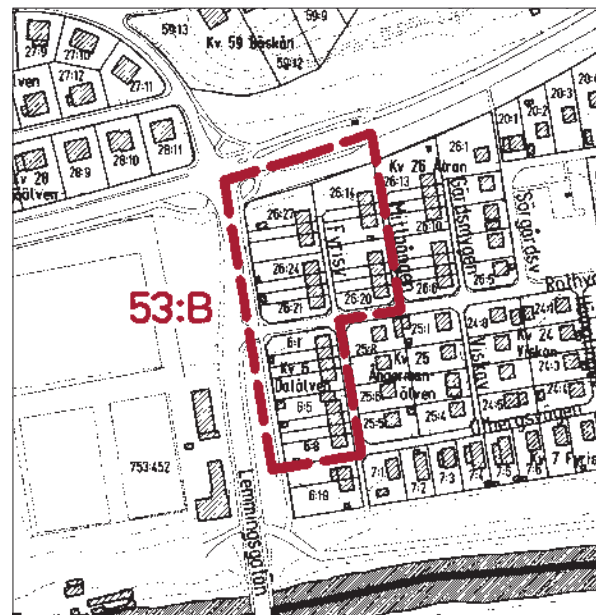
Miljön omfattar sex radhuslängor som ingår i ett större småhusområde.

Historik

1931–32 diskuterades egnahemsbyggande för mindre bemedlade i Göteborgs stad och 1933 beslutades att egnahemsområden med små enkla hus skulle byggas i Utby, Fräntorp och Bräcke. Typritningar upprättades och "egnahemsbyrån" fick uppdraget att genomföra projekten.

I Utby bebyggdes området Österlyckan vid Säveån. 1936 upprättades en stadsplan av U Åhrén i samarbete med Ingrid Wallberg och utbyggnaden genomfördes 1937–40. Den omfattade tvåvånings radhus samt villor med en eller två våningar placerade i strikta rader längs raka gator. Alla byggdes i trä och utformades i funktionalistisk stil med flacka tak och enkla släta fasader. De flesta av husen har genomgått flera ombyggnader sedan tillkomsten.

I det avgränsade området vid Lemmingsgatan har flera mindre ombyggnader gjorts men husgruppen är till stor del bevarad.

Radhus vid Fyrsvägen.

Motivering

Utby egnahem är ett intressant exempel på 1930-talets kommunalt planerade småhusbebyggelse och har därför både byggnadshistoriskt och socialhistoriskt värde. Radhusen vid Lemmingsgatan hör till de få husgrupper av denna typ som i huvudsak har kvar sin ursprungliga karaktär.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning

Radhusgruppen ligger i anslutning till Lemmingsvallens idrottsområde. Den omfattar sex korta radhuslängor utmed smala entrégator.

Husen är av trä i 2 våningar med tegeltäckta flacka sadeltak. Fasaderna är klädda med locklistpanel som saknar profil. Karaktäristiska detaljer är tvåluftsfönster utan spröjs och entrépartier som har glasade dörrar av trä, enkla ledstänger av järn samt skärmtak. Trädgårdarna är avgränsade med häckar m m.

Mer att läsa

En modern boendehistoria – Byggnader och vardagsliv i Utby egnahem 1937–94. G Ekvall och A Kahn 1996.

Backegårdsgatan, Kyrkebacken

Utby 53:C

Miljön omfattar ett litet hus från 1800-talet samt yngre småhus.

Historik

Inom denna del av Utby låg tidigare bl a Backegården, och Nordgården (Colliandergården) och på 1940-talet började norra delen att bebyggas med småhus som utformades av AB Svenska Trähus m fl.

1958 lät Göteborgs Egnahemsbyrå uppföra fyra experimenthus som placerades i anslutning till ett litet bostadshus från 1800-talet. Husgruppen tillkom efter ett initiativ av Ulla Molin, redaktör för tidskriften "Hem i Sverige" och byggnaderna ritades av Y Lundkvist. När husen stod klara ordnades en utställning och i en presentation från 1959 sägs att projektet idémässigt är "en protest mot hyreskasernerna, ett ödmjukt och mänskligt nej till de längd-, höjd- och breddrekordsläende husklansar som kännetecknar vår generations bostadsproduktion".

Söderut vid Kyrkebacken uppfördes en grupp radhus 1964–65 och några villor 1963. De utformades av AB Svenska Trähus respektive J Wennström.

Motivering

Experimenthusen är ett intressant inslag i 1950-talets bostadsdebatt och kan jämföras med Kvibergshusen som började byggas samma år. Det äldre bostadshuset är ett av de få bevarade exemplen på den typ av lantlig bebyggelse som fanns i Utby före utbyggnaden med villor. Bostadshusen i norr och söder utgör exempel på småhus från 1940-talet respektive 1960-talet.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: det äldre bostadshuset.

Bevaringsprogram 1987: experimenthusen.

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Beskrivning – karaktär

Området omfattar ett äldre bostadshus och villor i norr samt en tät bebyggelse med nio radhuslängor och sex villor i söder.

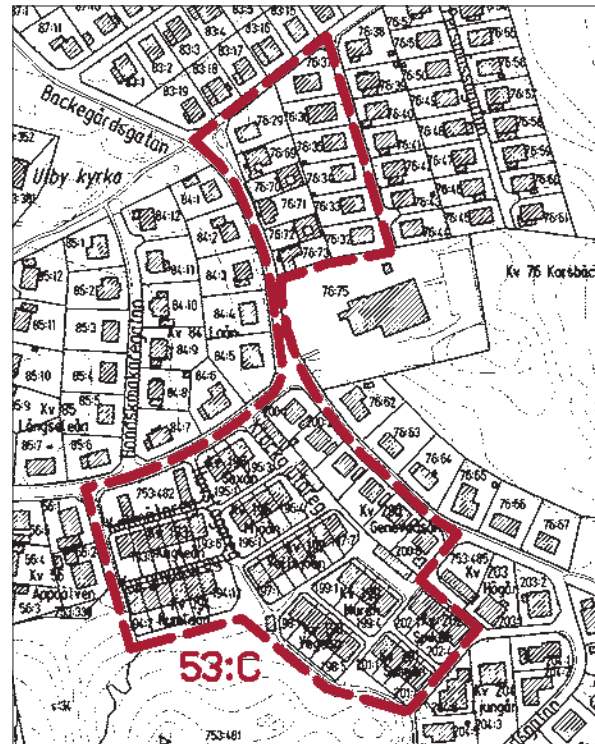
Äldre bostadshus, kv 76:71.

Experimenthus Backegårdsgatan, kv 76:69.

Radhus vid Kyrkebacken.

Experimenthus mm, kv 76:69-73

Experimenthusen utformades som atriumhus med en "urcell" och en gård som var kringbyggd med plank. "Ur-cellen" innehöll allrum, kök och bad och tanken var att den skulle utvidgas när familjen växte. Byggnaderna representerade ursprungligen fyra olika utbyggnadsetapper och har sedan utvidgats. Husen är i en våning med flacka papptäckta tak och fasader klädda med locklistpanel.

Det äldre bostadshuset är i en våning med tegeltäckt sadeltak och faluröd locklistpanel. Byggnaden omges av en gammal trädgård och lågt trästaket. Villan i norr (kv 76:29) som byggdes 1947 är ett tidstypiskt småhus med tegeltäckt sadeltak och fasad av träpanel.

Radhus och villor vid Kyrkebacken

Radhusen är i 1-2 våningar med asymmetriska sadeltak. Mot gården finns indragna uteplatser och balkonger som sträcker sig längs hela fasaden.

Villorna är 1-2 våningar med branta pulpettak. Gårdsfasaderna har utskjutande höga övervåningar och glasade bottenvåningar.

Radhusens fasadmateriäl är stående träpanel och kalksandsten. Villorna har en liknande kombination.

Tornväktaregatan, radhus

Utby 53:D

Miljön omfattar en grupp enhetligt utformade radhus.

Historik

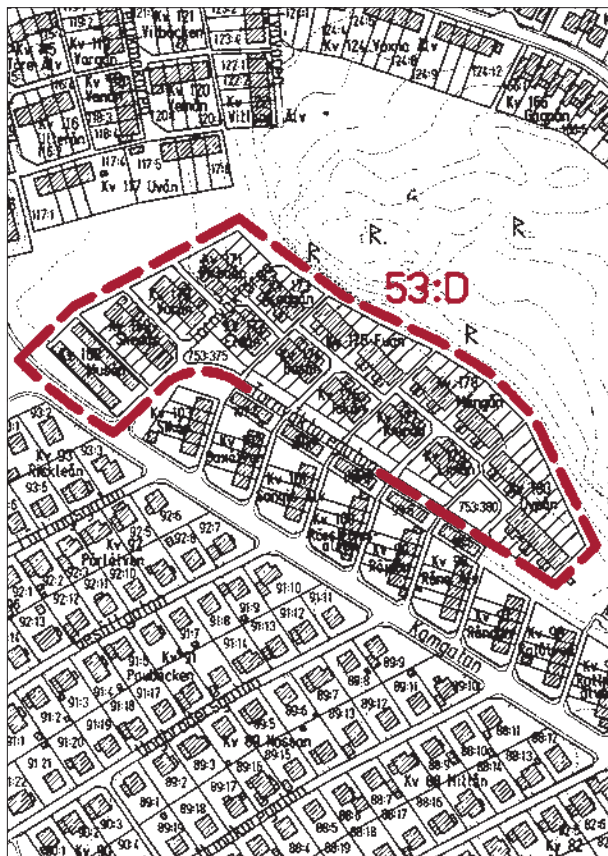
Stadsplanen upprättades 1961 av K Jonsson och byggnaderna uppfördes 1962 enligt ritningar av J Snis. Flera mindre förändringar har gjorts i anslutning till entréerna och uteplatserna men området som helhet är välbevarat.

Motivering

Området är ett typiskt exempel på de relativt stora och enhetligt utformade radhusområden som tillkom i början av 1960-talet.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Husrad med förhöjt tak. Områdets norra del.

Fasader mot trädgårdssidan.

Beskrivning – karaktär

Radhusområdet omfattar 15 korta radhuslängor placerade längs smala entrégator. Några av interngatorna leder ut till det angränsande grönområdet.

Husen är av trä i 2 våningar med fasader av rödmålad liggande panel, spritputsade brandgavlar och enkla flacka sadeltak eller tak med ett förhöjt parti vidnocken. Mot trädgårdarna har byggnaderna utskjutande övervåningar med inbyggda balkonger över uteplatser och vid entrégatorna ligger förrådsbyggnader som är sammanbyggda med radhusen.

Uteplatserna längs grönområdet avgränsas med gårdsgårdslänkande staket.

”Fjällbohemmet”

Utby 53:E

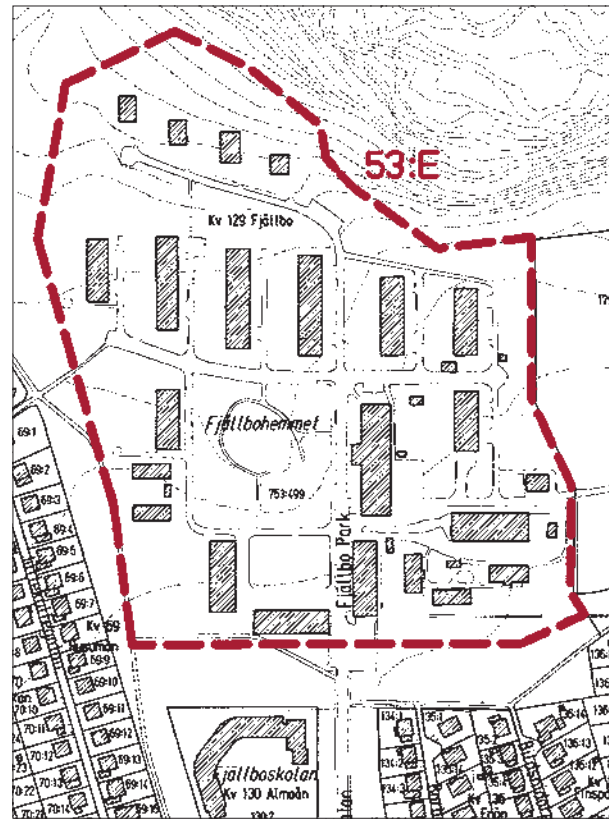
Miljön omfattar f d vårdhemmet Fjällbo.

Historik

Fjällbo gård hette tidigare Annedal och tillhörde i början av 1800-talet Partille slotts ägor. 1878 köptes den av J V von Knorring som uppförde nya byggnader och döpte gården till Fjällbo. Från 1922 arrenderades den av Göteborgs fattigvård som bl a hade svinuppfödning och grönsaksodling här. Jordbruket vid Fjällbo upphörde 1947. Större delen av gårdens hus revs sedan men f d spannmålsmagasinet och en allé finns kvar öster om ”Fjällbohemmet”.

År 1936 beslutades att Gibraltar fattigvårds- och försörjningsinrättning (se del I, sid 137) skulle avvecklas och ersättas med ett nytt vårdhem i jordbruksområdet vid Fjällbo gård. Anläggningen ritades av K S Hansson i samarbete med G Stendahl och stod klar 1939. Det var då en lantligt belägen mönsteranstalt som utåt avgränsades med ett staket. Bebyggelsen var utformad i funktionalistisk stil med ljusa friliggande hus omgivna av planteringar.

Administrationsbyggnaden vid entrén i söder innehöll bl a en stor samlingssal som var anstaltens gud-

stjänstlokal, biograf och teater. Angränsande hus i öster hade verkstadslokaler för bokbinderi, borstbinderi, påsklistring, skomakeri m m. Här sysselsattes både de ”intagna” och personer från ”den yttre fattigvården”. Intill entrén låg också en större köksbyggnad och ett

”Fjällbohemmet” sett från söder cirka 1940. I förgrunden jordbruksmark.

F d vårdpaviljong i nordvästra delen.

F d köksbyggnad och verkstadslokal.

maskinhus som innehöll ett tvätteri.

I de åtta vårdpaviljongerna fanns plats för cirka 560 "intagna" som bodde i relativt små rum. De största var avsedda för fyra personer och i de minsta bodde endast en person. Enligt en beskrivning från 1939 hade anstalten separata paviljonger för kvinnor och män och man delade också upp de intagna i olika kategorier t ex "lugna och tämligen arbetsföra", "störande eller eljest svårskötta" och "tillfälliga understödstagare" (luffare och dylika)".

Längs bergskanten i norr hade fyra villor med bostäder för gift personal placerats och intill entrén låg ett bostadshus för ogift personal.

På 1970-talet började Fjällbohemmets verksamhet att moderniseras. Det höga staketet togs då bort och grin-

darna hölls öppna. 1983 blev Fjällbo ett servicehus för äldre och omkring 1990 avvecklades större delen av verksamheten.

1994–95 genomfördes en ombyggnad i området och husen fick delvis nya funktioner. I administrationsbyggnaden inreddes skollokaler, f d köksbyggnaden blev reception, restaurang m m, några paviljonger innehåller ålderdomshem och i maskinhuset finns fortfarande en tvättinrättning. Övriga byggnader används som bostäder.

Vid ombyggnaden byttes fönster och dörrar och de enfärgade ljusa fasaderna fick varierande kulörer. I övrigt är den yttre miljöns ursprungliga utseende välbevarat.

Motivering

"Fjällbohemmet" har ett stort socialhistoriskt och byggnadshistoriskt värde. Det var vid tillkomsten en efterföljare till Gibraltar fattigvårdsanstalt. Verksamheten drevs delvis efter gammalt mönster men byggnaderna speglar 1930-talets synsätt. Anläggningen som helhet är ett intressant exempel på en institution i funktionalistisk stil.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Beskrivning – karaktär

F d vårdhemmet Fjällbo ligger intill en brant bergvägg och i anslutning till ett småhusområde. Det omfattar cirka 17 byggnader omgivna av planteringar eller andra grönytor. Entrédelen är symmetriskt anlagd med tre längor runt en rektangulär plats. I den inre delen är paviljongerna friare placerade kring en låg bergsknalle. F d personalvillorna ligger något avskiljda mot norr.

De flesta av husen är i 2 våningar. Ett undantag är f d köksbyggnaden som har en högre del. F d personalvillorna är panelklädda trähus. Övriga byggnader är av sten med putsade fasader.

Mer att läsa

Fjällbo arbets- och försörjningsinrättning. H Andréasson, Kortedala stadsdelsnämnd 1989.

F d Utbynäs gård

Utby 53:1

F d Utbynäs gård (kv 3:6–7) ligger söder om Utbynäs villastad. (Se karta sid 149.)

Gården låg utanför det område som var själva bykärnan och anlades omkring 1765 i samband med storskiftet. Den tillhörde i början av 1800-talet N Björnberg på Partille slott och ägdes sedan bl a av rådmann Brag.

I början av 1900-talet omfattade Utbynäs gård en manbyggnad, ett par mindre bostadshus och ekonomibyggnader. Den köptes 1905 av AB Utbynäs Villastad som avstyckade villatomter men gårdsanläggningen utarrenderades och verksamheten drevs ytterligare några år. Ladugården brann ner i slutet av 1920-talet.

Manbyggnaden tillkom i början av 1800-talet eller tidigare. Den är i en våning och uppförd på dubbel bredd med utknutar. En ombyggnad genomfördes cirka 1980, bl a har ny panel satts upp.

F d Utbynäs gård är det enda välbevarade exemplet på en större manbyggnad i Utby.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Utbynäs gård, huvudentrén.

Övrigt – utanför programmet

Villor i Utbynäs m m

Utöver de villor som ingår i område 53:A finns inom anslutande delar flera andra som är intressanta från kulturhistorisk synpunkt t ex Vallareleden 14 (kv 49:19) som var arkitekten Arvid Bjerkes bostad, de två välbevarade 20-talsvillorna Orrebacksgatan 23–25 (kv 44:9 m fl) och Villa Athena, Brodalen 14 (kv 36:1) som byggdes för konstnären Spiros Xenos på 1920-talet.

Skolor

1882 beslutades att en småskola skulle byggas i Utby men först 1910 stod den klar. Det är ett traditionellt envånings skolhus som ursprungligen innehöll en skolsal och en lärarbostad. F d småskolan ligger intill Utby kyrka och ingår som en viktig del i kyrkomiljön.

Utby's folkskola (kv 55:1) som ligger öster om det äldsta villaområdet byggdes 1920 efter ritningar av A Bjerke. Den är i nationalromantisk stil och utgör ett komplement till villaområdet kring Anders Mattssonsgatan.

SJ:s verkstäder

SJ:s verkstäder som anlades 1928 är av industrihistoriskt intresse. De ligger i öster vid gränsen mot Partille och omfattar gediget uppförda tegelbyggnader.

Orrebacksgatan 23.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

GULDHEDEN 54

STADSDELENS HISTORIA

Före 1940

Större delen av den mark som idag är stadsdelen Guldheden tillhörde tidigare Stora Änggården.

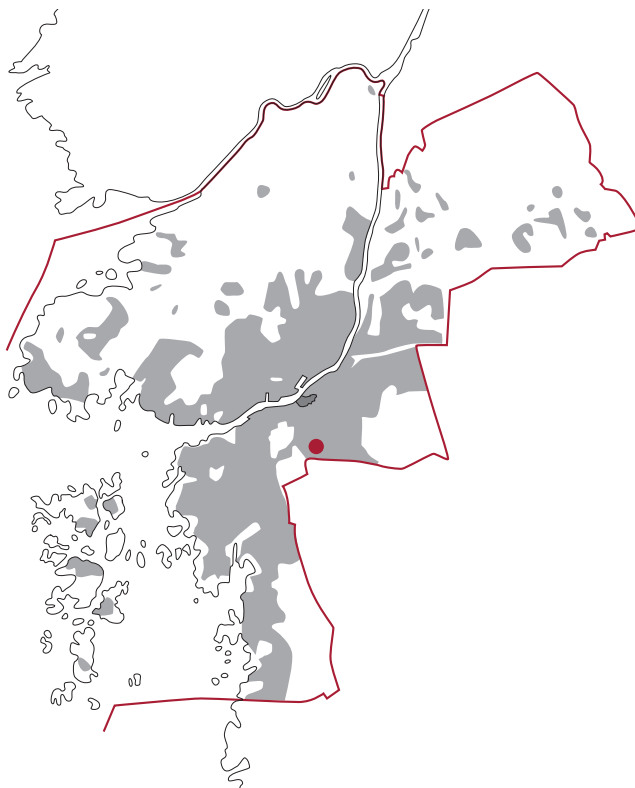
Den norra delen såldes till handlanden Nymansson 1885. Han avstyckade några tomter och här uppfördes bl a fem små bostadshus av trä. Vid nuvarande Wavrinskys plats låg en skjutbana för Göteborgs skyttegille. Ett 10-tal små bostadshus byggdes också inom sydöstra delen bl a på slänten ner mot Mossen.

Änggårdskolonin vid gränsen till stadsdelen Änggården anlades 1912. (Se del I, sid 251.)

I A Lilienbergs utbyggnadsplan från 1920-talet föreslogs "hyreshus" inom nuvarande Norra Guldheden och villor i den södra delen. 1939 upprättades också en stadsplan som omfattade ett 40-tal punkthus på Norra Guldheden. Dessa planer genomfördes aldrig och den enda större nybyggnaden som tillkom före 1940-talet var ett vattentorn uppfört 1935.

1940-65

Omkring 1945 påbörjades slutligen en utbyggnad som skulle komma att omfatta två ambitiöst utformade mönsterområden. Det första var Norra Guldheden som byggdes till

propagandautställningen "Bo Bättre" 1945 och var Göteborgs första grannskapsenhet. Södra Guldheden bebyggdes i huvudsak 1949–53 och är ett paradexempel på ett bostadsområde med systematiskt genomförd trafikdifferentering. I utkanten av Södra Guldheden tillkom några husgrupper 1960–61.

Förändrat - bevarat

Efter 1980 har stadsdelen kompletterats med några större byggnader. Vid spårvägens ändhållplats i söder byggdes ett bostadshus ovanpå ett parkeringsdäck 1990. På slänten mot Mossen där det tidigare låg en bensinstation uppfördes en ny byggnad för Neubergska vårdhemmet 1992 och 1994 tillkom universitetets Geovetarcentrum genom en större om- och tillbyggnad av ett parkeringshus i Norra Guldheden.

Utställningen "Bo Bättre" i Norra Guldheden 1945.
Foto från Arkitekturmuseet.

Större delen av bostadshusen har byggts om och några byggnader i Norra Guldheden har förändrats genom nya fasadmaterial m m. I övrigt är bebyggelsen som helhet välbevarad och utgör en värdefull miljö.

NORRA GULDHEDEN, 54:A

SÖDRA GULDHEDEN, 54:B

Norra Guldheden, nordöstra delen

Guldheden 54:A, nordöstra delen

Miljön omfattar den del av Norra Guldheden som tillkom i samband med utställningen "Bo Bättre".

Historik

I början av 1900-talet hade området enstaka små trähus och här låg också en "synnerligen vacker och välordnad prydnadsträdgård" som kallades Olssons trädgård.

Det nuvarande bostadsområdet byggdes som ett experimentområde till utställningen "Bo Bättre" i augusti 1945. Bakom projektet stod byggmästarekonsortiet "Föreningen Guldheden", Göteborgs stad, Statens byggnadslånebyrå och Svenska Slöjdföreningen.

Stadsplan och ritningar för de enskilda byggnaderna upprättades av arkitekterna G Wejke och K Ödéén.

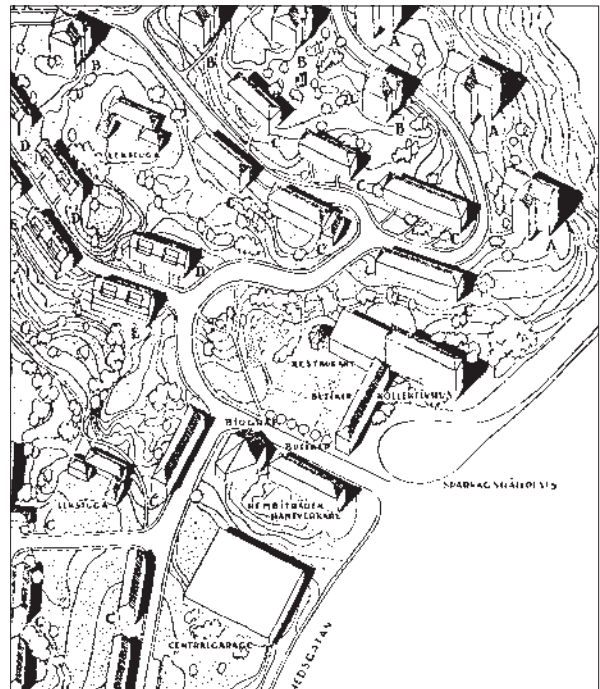
Området planerades som en grannskapsenhet med Guldhedstorget som centrum. (Se foto sid 162.) Vid torget uppfördes ett kollektivhus för ensamstående, en restaurang och butikslängor med bostäder i övre våningen. Framför restaurangen ordnades en terrass för uteservering. Torgytan fick en mönsterlagd stenbeläggning och "Olssons trädgård" infogades i en liten park intill torget.

De anslutande bostadshusen utformades som fritt liggande lamellhus och punkthus. Lägenheterna fick 2–4 rum och kök och utformades med stor omsorg för att ge utrymme åt alla nödvändiga "funktioner" i hemmet. Inne i bostadsdelen placerades också Guldhedsgården som innehöll en barnstuga, samlingsal m m. Här låg också ett par små butikslokaler.

I östra kanten fick ett av de äldre trähusen ("Krut-Hanssons") ligga kvar.

I det ursprungliga planförslaget för området ingick en biograf vid torgets sydvästra hörn. Den utfördes aldrig och i stället byggdes ett punkthus 1962. Arkitekt för detta var K Ödéén.

Några år efter tillkomsten slammades tegelfasaderna på vissa punkthus öster om Raketgatan. Från 1980-talet har ytterligare några punkthus och kollektivhus fått

Plan för Guldhedstorget med omgivning 1945. Den omfattar bl a kollektivhus, restaurang, butiker, biograf, hus för bembiträden m fl och ett centralgarage.

en liknande behandling. De ursprungliga entrédörrarna av trä ersattes med nya av metall, skorstenar och takuppbbyggnaden av tegel kläddes med plåt. 1996 påbörjades en restaurering av vissa hus och området som helhet är välbevarat.

Motivering

Bebyggelsen som uppfördes till utställningen "Bo Bättre" blev ett mönster- och experimentområde där tidens nya idéer om bostadsbyggande prövades. Bl a var "Norra Guldheden" det första bostadsområdet i Göteborg vilket planerades som en grannskapsenhet.

De enskilda byggnaderna utgör goda exempel på 1940-talets arkitektur och bostadslägenheterna med sina välstuderade planlösningar har särskilda kvaliteter.

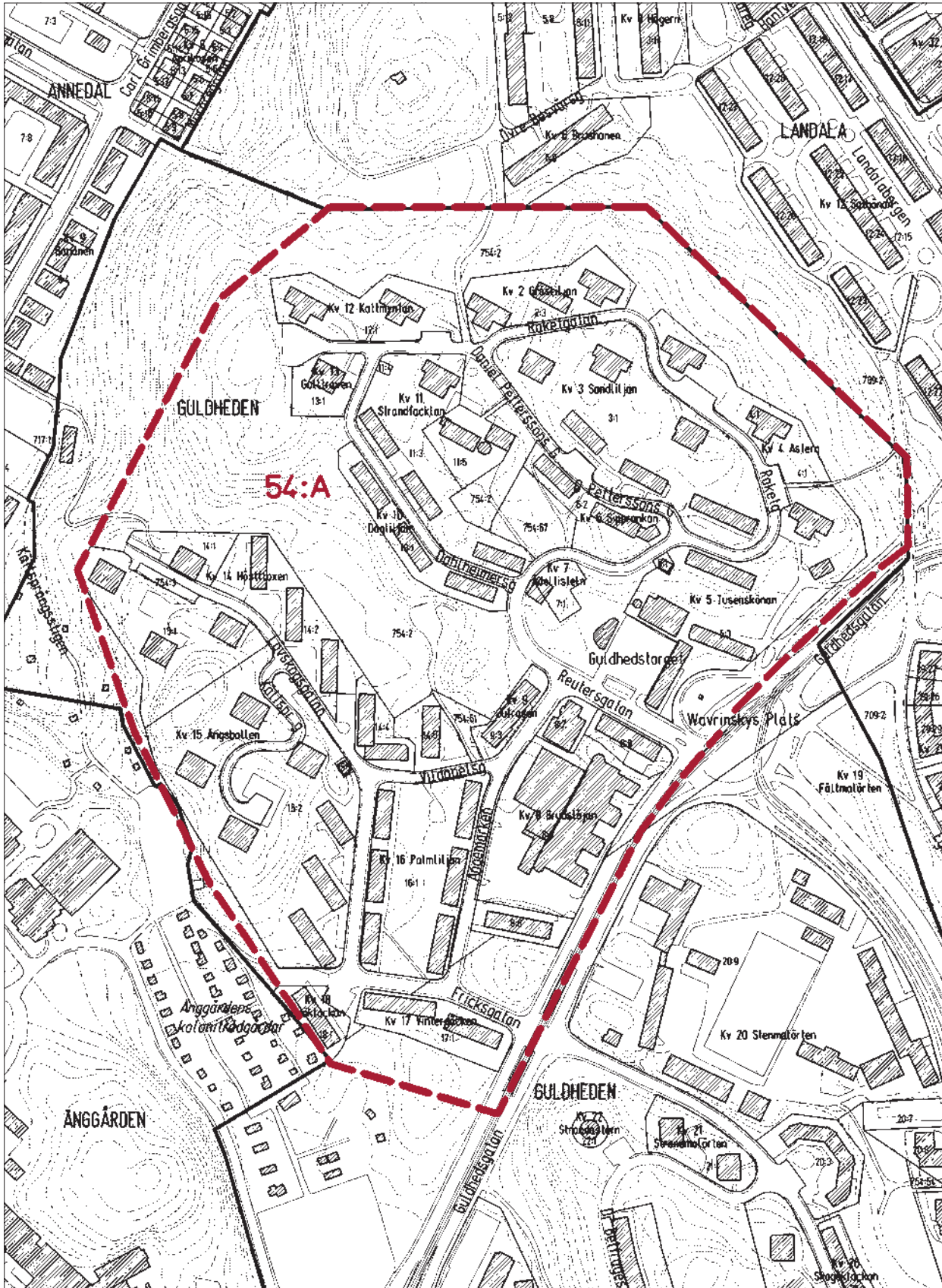
"Krut-Hanssons" hus och "Olssons trädgård" är intressanta minnen från tiden före utbyggnaden.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Guldhedstorget cirka 1946. Nordöstra hörnet med restaurang, kollektivhus samt bostadshus som har butiker i bottenplanet.

Guldhedsgården. Delar av huset är fortfarande barnstuga.

Beskrivning – karaktär

Området ligger i huvudsak på ett höjdparti och omges på tre sidor av branta "grönområden".

Guldhedstorget är områdets centrala punkt. Bostadshusen är relativt fritt grupperade kring gatorna som mjukt följer den kuperade terrängen. Mellan husen finns öppen tomtmark där planteringar och fritt vuxen vegetation möts.

Gula och röda tegelfasader och röda flacka tegeltak dominerar stadsbilden. Karaktäristiskt för området är också bebyggelsens tegelvolymer som höjer sig mot nordost och punkthusens takformer som bildar stadsdelens silhuett.

Guldhedstorget m m

Torget är omgivet av två låga längor med butiker och bostäder, ett f d kollektivhus med tillhörande restaurang samt ett yngre punkthus. Torgets västra sida avgränsas av en liten trädgård med en damm och skulpturen "Sommar" utförd av Nils Sjögren. Torgytan har stenbeläggning med rutmönster.

Butiks- och bostadslängorna är i 3 våningar med ljusa spritputsade fasader och valmade tegeltäckta sadeltak. Karaktäristiska detaljer är taksprång med synliga taksparrar, franska fönster med dekorativt utformade räckan samt uppglasade bottenvåningar mot torget.

F d restaurangen som är torgets mest framträdande byggnad har en omsorgsfull utformning med flera originella detaljer. Den är av sten i en våning med spritputsade fasader och brant skiffertäckt sadeltak som har en rad spetsiga takkupor. Torgsidan har en stor öppen veranda avgränsad med en låg mur av natursten. Det utskjutande taket bärs av pelare murade med naturstensplattor och golvet har också naturstensbeläggning. Huvudentrén omfattar en robust trädörr med enkel dekor och en halvcirkelformad stentrappa.

Till restaurangen hör också en liten sexkantig paviljong. Den har ett spetsigt utsvängt tak samt en spira krönt med årtal 1945 och omgiven av figurer i ring. Torgfasaden är klädd med panel och övriga delar är putsade med diagonala, slätputsade dekorband.

F d kollektivhuset är sammanbyggt med restaurangbyggnaden och en butikslänga. Det är i 7 våningar och har valmat tegeltäckt sadeltak, dekorativ taklist och franska fönster. Ursprungligen hade byggnaden fasader av gult tegel men de är nu klädda med ny puts. Huset omfattar små lägenheter med entrédörrar längs dagsljusbelysta korridorer. Mot torget finns en rymlig entréhall som även leder till grannhuset och tidigare stod i förbindelse med restaurangen.

Punkthuset vid torgets sydvästra hörn är i 9 våningar. Det har fasader av gult tegel och plant plättäckta tak.

I områdets inre del ligger "Guldhedsgården" (kv 11:5) som fortfarande innehåller barnstuga och samlingslokal. Den omfattar två putsade längor i 1–2 våningar och i vinkeln mellan dem en paviljong med träfasader.

Norra Guldheden sett från söder. Den stora ljusa byggnaden mitt i bilden är f d kollektivhuset. I förgrunden Guldhedsskolan som tillhör Södra Guldheden.

Lamellbus, Dalheimers Gata m m

Lamellhusen är i 3 våningar med tegeltäckta valmade sadeltak och fasader av gult tegel. Karaktäristiska detaljer är den mönstermurade takfoten, svagt vinklade fönster, burspråk samt helt eller delvis indragna balkonger med räcken av korrugerad plåt. Entréerna har utskjutande vindfång eller utkragade omfattningar med dekorativa detaljer.

Punkthus öster om Raketgatan

Punkthusen är i 7 våningar med T-formad grundplan. De har tegeltäckta sadeltak som saknar taksprång och fasaderna var ursprungligen av rött tegel. Karaktäristiska detaljer är burspråk på norrfasaderna, indragna entrépartier med kraftiga pelare av tegel samt till hälften indragna balkonger med räcken av korrugerad plåt. I takets mittpunkt finns en låg uppbyggnad av tegel med tegeltäckt sadeltak. Detta arrangemang ger byggnaden en speciell prägel.

Punkthus väster om Raketgatan

Punkthusen är i 7 våningar och har valmade tegeltäckta sadeltak med taksprång som sträcker sig ut över en profilerad dekorativ list. Fasaderna är av gult tegel och

Lamellbus Dalheimers Gata.

några har slammats. Karaktäristiska detaljer är trapphus markerade med stora fönsterpartier, entrépartier med kraftiga pelare av tegel samt utanpåliggande eller indragna balkonger med räcken av korrugerad plåt. I takets mitt finns en låg uppbyggnad av samma typ som på punkthusen öster om Raketgatan.

Mer att läsa

Norra Guldheden, kulturmiljö av riksintresse.

M Larsson, Länsstyrelsen 1993.

Bo Bättre, utställningskatalog 1945.

Norra Guldheden, sydvästra delen

Guldheden 54:A, sydvästra delen

Miljön omfattar den yngre delen av Norra Guldheden och består av framför allt av bostadshus längs Lövs-kogsgatan, Ängemarken, Fricks-gatan m fl.

Historik

Området byggdes som en utvidgning av "grannskaps-enheten" i norra delen och stod i huvudsak klart 1947. Byggherrar var HSB och Riksbyggen och för utformningen svarade bl a S Wallander och C Björkegren.

Bebyggelsen omfattade punkthus, lamellhus och ett "centralgarage" som uppfördes något senare. Söder om garaget tillkom också ett lamellhus (kv 8:6) ritat av arkitekterna G Wejke och K Ödén. Här fanns lokaler för "Bohus Stickning" och enligt ritningarna innehöll huset cirka 20 små lägenheter, delvis avsedda för hembiträden.

Flera av husen har byggts om och fått nya fasadmaterial bl a i kvarteret Palmiljan där fasaderna är tilläggs-isolerade och klädda med nytt tegel. Större delen av fönstren och balkongräckena är också utbytta.

"Centralgaraget" (kv 8:5) om- och tillbyggdes för universitetet 1990. En större utbyggnad genomfördes åren 1993–94 och här inryms nu Geovetarcentrum.

Motivering

Området utgör en del av grannskapsenheten Norra Guldheden och är ett typiskt exempel på 1940-talets bostadsbyggande.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Bebyggelsen omges av naturmark i norr och gränsen i sydväst utgörs av Ängårdsskolonin med anslutande ravin mot Annedal. Den sydöstra plana delen är bebyggd med lamellhus längs raka gator och höjdparti-et i väster domineras av punkthus.

Ett av HSB:s punkthus vid Lövs-kogsgatan.

Bostadshusens gårdsutrymmen ansluter vanligen till naturmark men det finns även strikt avgränsande gårdar med planteringar t ex i kvarteret Palmiljan.

Punkthus Lövs-kogsgatan m m

Punkthusen är i 6 våningar med valmade sadeltak och nästan kvadratisk grundplan. HSB:s byggnader som i stort är bibehållna sedan tillkomsten har plåttäckta tak, fasader av gult tegel, profilerad takfot, glasade originaldörrar med diagonalt lagda spröjsar och naturstensomfattningar. Riksbyggens hus är klädda med plåt och har indragna, parvis placerade balkonger på sydfasaderna.

Lamellhus Lövs-kogsgatan m m

Lamellhusen är i 3 våningar med tegeltäckta sadeltak och fasader av rött tegel. Flera av fasaderna är tilläggs-isolerade och klädda med nytt tegel. Ett av husen är sammanbyggt med en envånings butikslänga som har ursprungligt utseende.

Lamellhus Ängemarken 8, kv 8:6

Byggnaden som uppfördes 1952 är i huvudsak oförändrad sedan tillkomsten. Den har 3 våningar, valmat tegeltäckta tak, fasader av mörkt rött tegel och balkongräckena med enkel dekorativ utformning.

Södra Guldheden

Guldheden 54:B

Området omfattar större delen av Södra Guldheden och innehåller bostadshus, centrumanläggning, skolor, vattentorn m m. (Bebyggelsen söder om Dr Allards Gata ligger utanför bevaringsområdet. Se sid 173.)

Historik

I början av 1900-talet fanns enstaka små trähus bl a i sydöstra delen.

En stadsplanetävling för området hölls 1946 och ett år senare upprättades en plan av stadsbyggnadskontoret (T William-Olsson) tillsammans med Vattenbyggnadsbyrån (S Lindström och B Östnäs).

Södra Guldheden var det första bostadsområdet i Göteborg som fick ett differentierat trafiksystem med biltrafik som matades utifrån och separata gång- och cykelvägar som till stor del låg inom den "centrala parken" eller i mindre grönstråk. Det centralt belägna Dr Fries Torg och skolorna placerades i anslutning till gång- och cykelstråket.

Bostadshusen byggdes 1949–53. Byggherrar var i huvudsak olika allmännyttiga eller kooperativa bostadsföretag men även privata företag var engagerade. Byggnaderna ritades av Brolid & Wallinder, Å Wahlberg, H Orlando, C Björkegren m fl. (Se "Beskrivning – karaktär".)

Skolorna uppfördes 1950 och 1960 och vattentornet tillkom 1951. I bottenvåningen till bostadshuset Dr Saléns Gata 14–22 (kv 26) inrymdes ateljélokaler för Valands konstskola som drevs här 1950–70.

Området är i huvudsak bevarat sedan tillkomsten men några ändringar har gjorts. Vid Guldhedsskolan har grönstråkets gångväg avbrutits genom framdragning av en bilväg. Vid spårvagnens ändhållplats har ett nytt bostadshus, "Allardhuset", uppförts. Några av bostadshusen har byggts om och en mindre utbyggnad har gjorts vid Dr Fries Torg.

Motivering

Södra Guldheden är det område i Göteborg som bäst

Vy från kv 43 Fältsippan mot punktbusen vid Syster Estrids Gata, kv 46 Månviolen.

speglar 1950-talets stadsplaneidéer och arkitekturideal.

Stadsplanen är ett tidigt exempel på en konsekvent genomförd trafikdifferentiering med ett sammanhängande grönstråk som är helt avskilt från biltrafik. Planen har också på tidstypiskt sätt utnyttjat terrängens förutsättningar och skapat ett intressant samspel mellan byggnader och vegetation.

Bebyggelsen har en för 1950-talet karaktäristisk blandning av olika hustyper och fasadmaterial. Växlingen mellan höga och låga hus, mellan puts- och tegelfasader osv är väl avvägd. Delar av bebyggelsen har strategiska lägen på höjdparter och utgör viktiga inslag i Göteborgs stadsbild.

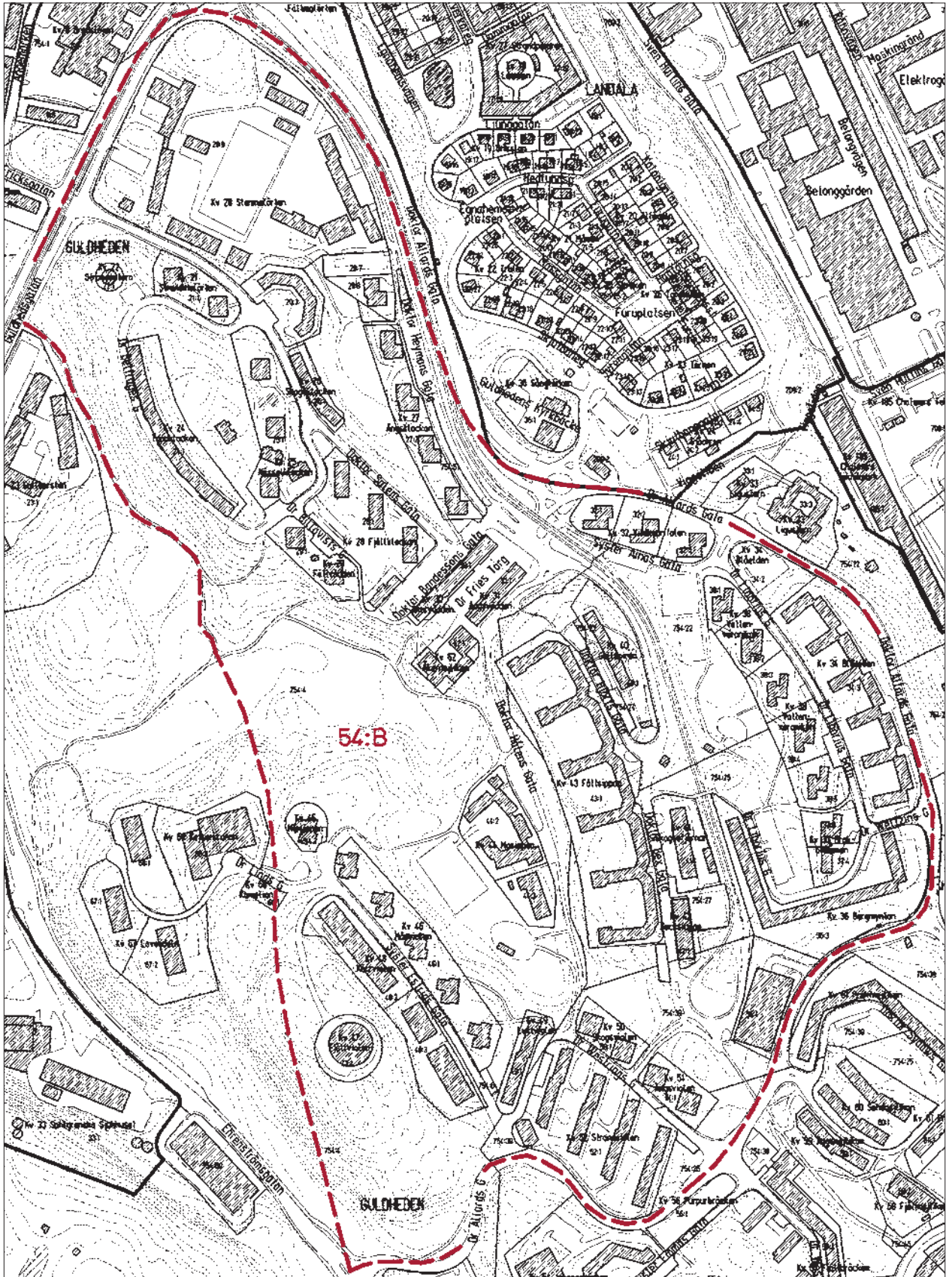
De flesta av bostadshusen är välbevarade. Särskilt intressanta och värdefulla delar är Riksbyggens område (kvarteret 43 Fältsippan), butikslängan vid Dr Bex Gata och Dr Fries Torg som ansluter direkt till ett grönområde.

Flera av de allmänna byggnaderna har stora arkitektoniska kvaliteter, bl a Mossebergsskolan med sin småskaliga och omsorgsfullt utformade skolmiljö och N E Erikssons vattentorn.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Dr Fries Torg med skulpturen "Fina Fisken" som invigdes 1961. I bakgrunden Syster Ainas Gata, kv 32 Vildkaprifolen.

Dr Fries Torg. I bakgrunden "Forum" och punkthusen vid Syster Estrids Gata, kv 46 Månviolen.

Beskrivning – karaktär

Södra Guldheden ansluter i väster till ett grönområde som på några ställen sträcker sig in mellan bebyggelsegrupperna. En viktig del av miljön är ett system med sammanhängande grönstråk och anslutande gångvägar. Det sträcker från Dr Sydows Gata i söder förbi Mossebergsskolan och Dr Fries Torg ner till Guldhedsskolan.

Dr Fries Torg som ligger mitt i området är Södra Guldhedens centrumanläggning. Vid spårvagnens ändhållplats ligger också en mindre butikslänga.

Karaktäristiskt för områdets bebyggelse är variationen mellan individuellt utformade husgrupper.

Dr Fries Torg

Torget byggdes 1951–53 för Göteborgs Stads Bostads AB efter ritningar av S Brolid och J Wallinder. 1992 gjordes en mindre tillbyggnad i sydvästra delen.

Bebyggelsen omfattar två parallella bostads- och butikslängor samt en större byggnad "Forum" som innehåller en samlingslokal, bibliotek m m.

Torget inramas av de tre byggnaderna och ett lågt bergsparti med plantering mot väster. Torgytan är något försänkt i förhållande till butiksentréerna och belagd med stenplattor i schackmönster. Vid torgets östra sida finns en bassäng med skulpturen "Fina Fisken" skapad av Palle Pernevi. Byggnaderna har en speciell karaktär med ovan-

ligt rena former och väl sammanhållna volymer.

Bostads- och butikslängorna är i 3 våningar och har flacka plättäckta sadeltak som saknar taksprång. Torgsidans bottenvåningar domineras av stora butiksfönster och loggior. De övre våningarna som är putsade har indragna parvis placerade balkonger.

"Forum" är ett oregelbundet format komplex som omger en liten förplats med planteringar och gatstensbeläggning i mönster. Byggnaden är i 1–2 våningar med släta putsade fasader och plättäckta tak utan taksprång.

Kvarteren 32 Vildkaprifolen och 8 Vattenveronikan Syster Ainas Gata – Dr Liborius Gata

Kvarteren uppfördes 1950–51 för privata byggherrar och ritades av arkitekterna S Brolid och J Wallinder. En ombyggnad som bl a omfattade fasadbeklädnad med ny puts påbörjades 1994.

Bebyggelsen är utformad som ett stråk med nio punkthus. (Se foto sid 173 och del I, sid 19.) De är i 9 våningar och består av två delar, sammanfogade kring ett trapphus och förskjutna i sidled. Byggnadsdelarna har motställda flacka pulpettak som saknar taksprång och karaktäristiskt för byggnaderna som helhet är de sammanhållna rena volymerna. Stora genomgående glaspartier ger trapphusen dagsljus och här är de ursprungliga eleganta träpartierna kring lägenhetsentréerna bevarade.

Dr Saléns Gata, kv 26. Tegeldekor vid takfoten.

Dr Saléns Gata, kv 25. Tegeldekor mellan trappbusfönster.

Dr Belfrages Gata, kv 24. Entréparti inne i loggian.

Kv 24 Toppklockan

Dr Belfrages Gata

Kvarteret uppfördes 1949–50 för Fastighets AB Göteborgsbostäder efter ritningar av C Björkegren. Ombyggnad med tilläggsisolering genomfördes 1991–92.

Det har ett fritt läge på ett höjdparti och omfattar en cirka 180 meter lång svagt böjd sjuvåningslänga. Fasaderna är putsad och indelad med ljusa putspartier som har förhöjda gavelpartier mot väster.

Västfasadens bottenvåning är utformad som en loggia med entrédörrar och uppglasade partier av trä. Övre våningarna har utanpåliggande balkonger och franska fönster. Räckena är dels hela av korrugerad plåt, dels glesa med varierande dekorativ utformning.

Kv 25 Nässelklockan, kv 26 Skogsklockan m fl

Dr Saléns Gata

Kvarteren uppfördes 1949–50 för Fastighets AB Göteborgsbostäder efter ritningar av C Björkegren. Ombyggnad gjordes 1992–95.

Västra delen (kv 25 och kv 21) omfattar sju punkthus som har flacka plåttäckta tälttak utan taksprång och fasader av gult tegel. Karaktäristiska detaljer är bur-språksliknande utbyggnader på norra fasaden, smala mönstermurade taklister, entréer med omfattning av granit, trapphus markerade med tegeldekor samt balkongräcken av korrugerad plåt med glesa mittpartier.

Öster om punkthusen i kv 26 ligger två hus i 3–4 våningar med liknande fasadkaraktär. Den södra längan innehåller ateljelokaler med stora glaspartier i bottenvåningen mot parkområdet. De byggdes för Valands konstskola och används fortfarande för konstundervisning.

Kv 27 Ängsklockan

Dr Heymans Gata

Kvarteret uppfördes 1949–50 för Fastighets AB Göteborgsbostäder efter ritningar av C Björkegren. Det omfattar ett stråk med punkthus som är i 8–9 våningar och uppdelade i två volymer. De har flacka plåttäckta tak och fasader klädda med "ädelputs".

Karaktäristiska detaljer är taklister med trappstegsformad profilering, putsdekor mellan fönstren på trapp-

Dr Saléns Gata, kv 25. Punkthus med tegelfasad.

Dr Heymans Gata, kv 27. Punkthus med putsfasad.

huspartierna, utanpåliggande balkonger med räcken av korrugerad plåt och glesa dekorativt formade mittpartier.

Kv 28 Fjällklockan

Dr Saléns Gata

Kvarteret uppfördes 1957 för Fastighets AB Göteborgsbostäder efter ritningar av Å Wahlberg. Ombyggnad genomfördes 1994. Det omfattar skivhus i 9 våningar med putsade fasader och plåttäckta pulpettak. Svagt utskjutande partier med indragna entréer och balkonger delar upp fasaden.

Kvarteren 34 Blåelden och 36 Bergmyntan

Dr Liborius Gata

Kvarteren uppfördes 1950 för Stiftelsen Samhällsbyggen som också svarade för ritningarna. De omfattar lamellhus i 3 våningar med tegeltäckta valmade sadeltak och fasader av rött tegel. I öster ligger en "kamformad" husgrupp med fem halvslutna gårdsrum och i söder en lång vinklad länga. (Se bild sid 173.)

Karaktäristiska detaljer är taksprång med synliga taksparrar, enstaka små fönster med dekorativ spröjsning och entréer med omfattningar av tegel. Byggnaden söder om Dr Weltzins Gata har dekormålning över entrédörrarna och vid ingången till lokaler på hörnet står en granitkolonn.

Dr Bex Gata, kv 43. Gårdsfasad.

Kv 43 Fältsippan

Dr Bex Gata

Kvarteret uppfördes 1950–51 för Riksbyggen efter ritningar av H Orlando. En mindre ombyggnad genomfördes 1991. Det är ett cirka 200 meter långt bostadskvarter med lamellhus uppförda kring fem halvslutna gårdsrum. Gårdslängornas yttersta delar mot väster är något förhöjda och framhävs som särskilda volymer.

Husen är i 3–5 våningar och har valmade tegeltäckta sadeltak. Karaktäristiska detaljer är profilerade taklister

Syster Estrids Gata, kv 46. I förgrunden Södra Guldhedens centrala parkstråk.

Dr Westrings Gata, kv 50–51.

Dr Allards Gata, kv 52.

av tegel, entréer med omfattningar av granit eller markerade med dekor i tegel, fernissade dörrar med karosseripanel samt delvis indragna balkonger som har räcken av korrugerad plåt med glesa dekorativa överdelar.

Gårdarna är omsorgsfullt planerade med både planteringar och "naturmark".

Kv 46 Månviolen

Syster Estrids Gata

Kvarteret bebyggdes 1949–50 för Göteborgs Stads Bostads AB efter ritningar av Å Wahlberg. Det omfattar ett stråk med sex punkthus.

Husen är i 9 våningar med tegeltäckta sadeltak och har en oregelbunden planform som ger en tydligt uppdelad byggnadsvolym. Fasaderna är av rött eller gult tegel. Karaktäristiska detaljer är tak som saknar taksprång på gavlarna men har utkragad profilerad taklist på övriga delar, indragna entrépartier med glasade träddörrar samt balkongräcken som har varierande dekor.

Kv 48 Kärrviolen, Ateljélägenheter

Syster Estrids Gata

På bergslänten upp mot Guldhedens vattentorn byggdes två längor med ateljélägenheter 1956. De ritades av L Ågren för Göteborgs Stads Bostads AB.

De slutna putsade bottenvåningarna mot nordost innehåller garage och ovanpå dessa finns ateljéer som får sitt ljus från stora fönsterpartier. Mot berget är längorna utformade som tvåvånings radhus med enkla träfasader och här finns också små trädgårdar.

Kvarteren 49–52

Dr Westrings Gata/Dr Allards Gata

Kvarteren bebyggdes 1949–50 för Göteborgs Stads Bostads AB efter ritningar av Å Wahlberg. De omfattar fyra punkthus, fem lamellhus och en liten butikslänga.

Punkthusen är i 3 våningar med inredd takvåning. De har fasader av mörkt rött tegel och korstak med en liten lanternin i mittpunkten. Takvåningen har utanpåliggande balkong. Övriga balkonger är till hälften indragna med vita slammade väggar. Entréerna har breda glasade partier med omfattningar av granit och stenlagda ytor mot gatan.

F d seminariet, huvudentrén mot Guldbedsgatan.

Lamellhusen är i 3 våningar med fasader av gult tegel, tegeltäckta sadeltak, glasade entrédörrar av trä och omfattningar i natursten. Ett par hus har enstaka fönsteromfattningar markerade med en svagt utskjutande tegelram samt franska fönster med räcken som har varierande utformning och dekor. Byggnaderna omges av omsorgsfullt planerade grönytor och på en av gårdarna mot Dr Allards Gata står skulpturen "Hästen" skapad av Ivar Lindekrantz 1954–56.

Kv 20 Stenmalörten 9 (4), f d folkskoleseminariet

Byggnadskomplexet uppfördes 1950 som ersättning för folkskoleseminariet i Annedal. Det ritades av S Frölén som senare ritade Mossbergsskolan och Guldhedsskolan. Lokalerna används idag av "Internationella skolan" (ISGR).

F d seminariet omfattar två huvudbyggnader i 2 respektive 4 våningar, en friliggande vaktmästarebostad i en våning och en stor terrasserad skolträdgård. Byggnaderna har tegeltäckta sadeltak utan taksprång och fasader av rött tegel. Dekorativa inslag saknas nästan helt men de olika entrépartierna har en ovanligt detaljrik och omsorgsfull utformning.

Huvudentrén mot Guldhedsgatan har en stor sten-satt förplats och en bred flack naturstenstrappa. I söder mot Dr Saléns Gata leder en brant symmetriskt komponerad dubbeltrappa av granit upp till entrétrassen

Guldhedsskolan, västra längan.

och gården nås via en bred mjukt svängd trappa av natursten. Framför den glasade mellandelen som binder samman de två husen finns en försänkt gårdsyta belagd med smågatsten och mellandelens höga sockel är utförd i samma material. Intill ligger mittpartiets gårdsentré med dubbeltrappa som har dekorativt utförade järnräcken.

Kv 20 Stenmalörten 9 (6), Guldhedsskolan

Guldhedsskolan byggdes efter ritningar upprättade av S Frölén 1960. Den omfattar 5–6 byggnader uppförda runt en stor skolgård som också ansluter till f d Folkskoleseminariet.

Huvudbyggnaden som består av tre delar är i 3 våningar med traditionella tegeltäckta sadeltak och fasader av rött tegel. Den är sammanbyggd med en matsalsdel och en klassrumslänga som båda är i en våning och har pulpettak samt förhöjda fönsterpartier för överljusbelysning. Klassrumslängans sydvästra fasad har en ovanlig utformning med stora vinklade fönsterpartier.

Huvudentrén som ligger i de olika delarnas sammanbindningspunkt öppnar sig mot skolgården men har också en entrédel mot gång- och cykelstråket där det finns en bred ingång med tegelpelare och ett dekorativt järnräcke.

Mossebergsskolan. Loggia i östra längan.

Butikslängan, Dr Bex Gata.

F d bostadshus, Dr Bex Gata.

Kv 44 Mosippan, Mossebergsskolan

Skolan som ligger inom stadsdelens centrala parkstråk uppfördes 1954 efter ritningar av S Frölén. Den består av fem låga längor placerade runt en halvsluten oregelbunden gård med murar och trappor som delvis är av natursten. Intill ligger ett litet bostadshus för vaktmästaren.

Fasaderna är putsade eller av rött tegel. Mot gården är byggnaderna utformade med loggior vilket ger skolgården en speciell prägel. Fasaderna inne i loggian är av tegel och har glasade träpartier vid klassrumsentréerna. Loggians tak är av trä med synliga taksparrar. Golvet är belagt med naturstensplattor.

Taken är flacka och klädda med papp. Mot gården har taken kopparklädda uppbyggnader med fönster som ger överljusbelysning i klassrummen.

Skolbyggnadernas interiör är delvis välbevarad med bl a tegelväggar, glasade träpartier och klinkergolv i korridorerna.

Kv 41 Skogsstjärnan, Guldbedens studiehem

Byggnaden som ligger vid Dr Bex Gata uppfördes 1954 efter ritningar av V Mattsson. Den är i 3–4 våningar med tegeltäckta sadeltak och gula mönstermurade fasader. Entrésidan omfattar en stor terrass och mot gatan finns en förplats med planteringar.

Kv 42 Backsippan, butikslänga, Dr Bex Gata

Byggnaden uppfördes 1950–51 efter ritningar av arkitekten H Orlando som samtidigt utformade bostadshusen längs Dr Bex Gata. Butikslängan är välbevarad och används fortfarande för sitt ursprungliga ändamål. Den är i en våning och har en ovanlig utformning med stora framåtlutande skyltfönster omgivna av kraftiga ramar som ger byggnaden en särpräglad karaktär.

F d bostadshus, Dr Bex Gata

Vid Dr Bex Gata ligger ett f d bostadshus som troligen uppfördes i början av 1900-talet och är en rest av den glesa bostadsbebyggelsen som fanns i detta område före 1950-talet. Huset är av trä i en våning och har ett brant pappklätt tak. Fasaden är klädd med locklistpanel och fönstren har delvis smårutsindelning. Lokalen används idag av "Gatubolaget".

Guldbedens vattentorn, kv 47. Foto från 1950-talet.

Kv 47 Fjällviolen, Guldbedens vattentorn

Vattentornet som ligger på ett höjdparti uppfördes 1951 efter ritningar av N E Eriksson. En utrymningstrappa tillkom 1999. I övrigt är tornet välbevarat. Den översta indragna takvåningen används som café och utsiktsplats.

Tornet har en cirkelformad plan, ett flackt tak och fasader av gult tegel. Den övre slutna delen som innehåller en cistern vilar på en hög "arkadvåning". I tornets centrum finns ett runt trapphus som uppåt avslutas med en glasad överbyggnad omgiven av en balkong.

"Arkaden" är byggnadens mest karaktäristiska del. Utåt har den höga smala rundbågade öppningar i tegelfasaden och i det inre bärs cisternen av en rad runda betongpelare. Den öppna pelargången ger intressanta utblickar mot omgivningen.

Guldhedens vattentorn är ett av arkitekten N E Erikssons mest kända verk. Det utgör ett värdefullt prov på tidens arkitektur som delvis inspirerades av klassicistiska förebilder. Med sin monumental form är tornet ett väsentligt inslag i stadsbilden och en symbol för denna del av Göteborg.

Kv 22 Strandastern, vattentorn

Vattentornet byggdes 1935 enligt ritningar av R O Swensson och utformades i funktionalistisk stil. Det är uppfört på en terrass som omges av en naturstensmur. Sockeln är också utförd i natursten och övriga delar av tornet har släta putsade fasader.

Övrigt – utanför programmet

Dr Westrings Gata (kv 55) – Dr Sydous Gata (kv 60)

Utanför gränsen för bevaringsområdet "Södra Guldheden" ligger kv 55 och kv 60. De uppfördes 1952 och ingick i den ursprungliga stadsplanen för Södra Guldheden. Av särskilt intresse är den helt kringbyggda gården i kv 55. Kvarteren upptas som värdefulla i "Underlag för Energisparplanen" 1980.

Änggårdens koloniområde

Se stadsdelen Änggården, del I sid 251.

Dr Liborius Gata, kv 8. Se sid 167.

Dr Liborius Gata, kv 34. Se sid 169.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

ÄLVSBORG 55

STADSDELENS HISTORIA

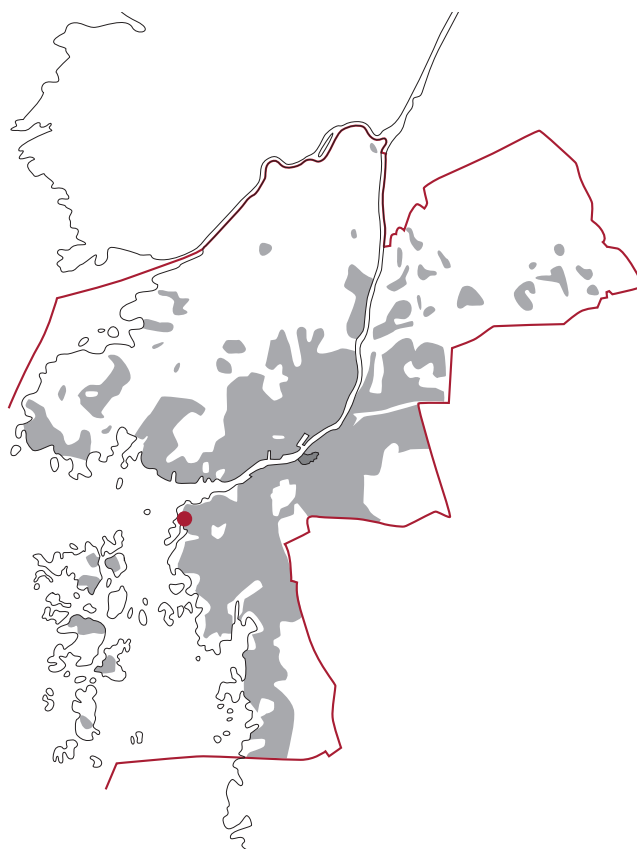
Stadsdelen Älvsborg ingick tidigare i Västra Frölunda socken som också omfattade nuvarande stadsdelarna Rud, Tynnered, Fiskebäck, Önnered, Näset, Järnbrott, Högsbo och Nya Varvet. Området "Nya Älvsborg" som delvis ligger inom Arendal behandlas i avsnittet om denna stadsdel. (Se sid 230.)

Västra Frölunda socken före 1945

Västra Frölunda socken hade sin kyrka i sydöstra delen av nuvarande stadsdelen Högsbo där den gamla kyrkogården fortfarande finns kvar. Socknen var en del av Sveriges korridor längs Göta Älv och krigshärjades flera gånger bl a på 1500-talet då kyrkan skadades men återupbyggdes.

I mitten av 1800-talet ökade befolkningen starkt och 1866 byggdes en ny kyrka, nuvarande Västra Frölunda kyrka, som placerades ett stycke väster om den gamla. Från 1800-talets slut har det också funnits en stark frikyrkorörelse i området och flera "kapell" har uppförts fram till vår tid.

På 1860-talet byggdes de första skolhusen och omkring 1930 fanns välbyggda skolor i Dala, Hagen, Långedrag, Högen, Påvelund och Åkered.

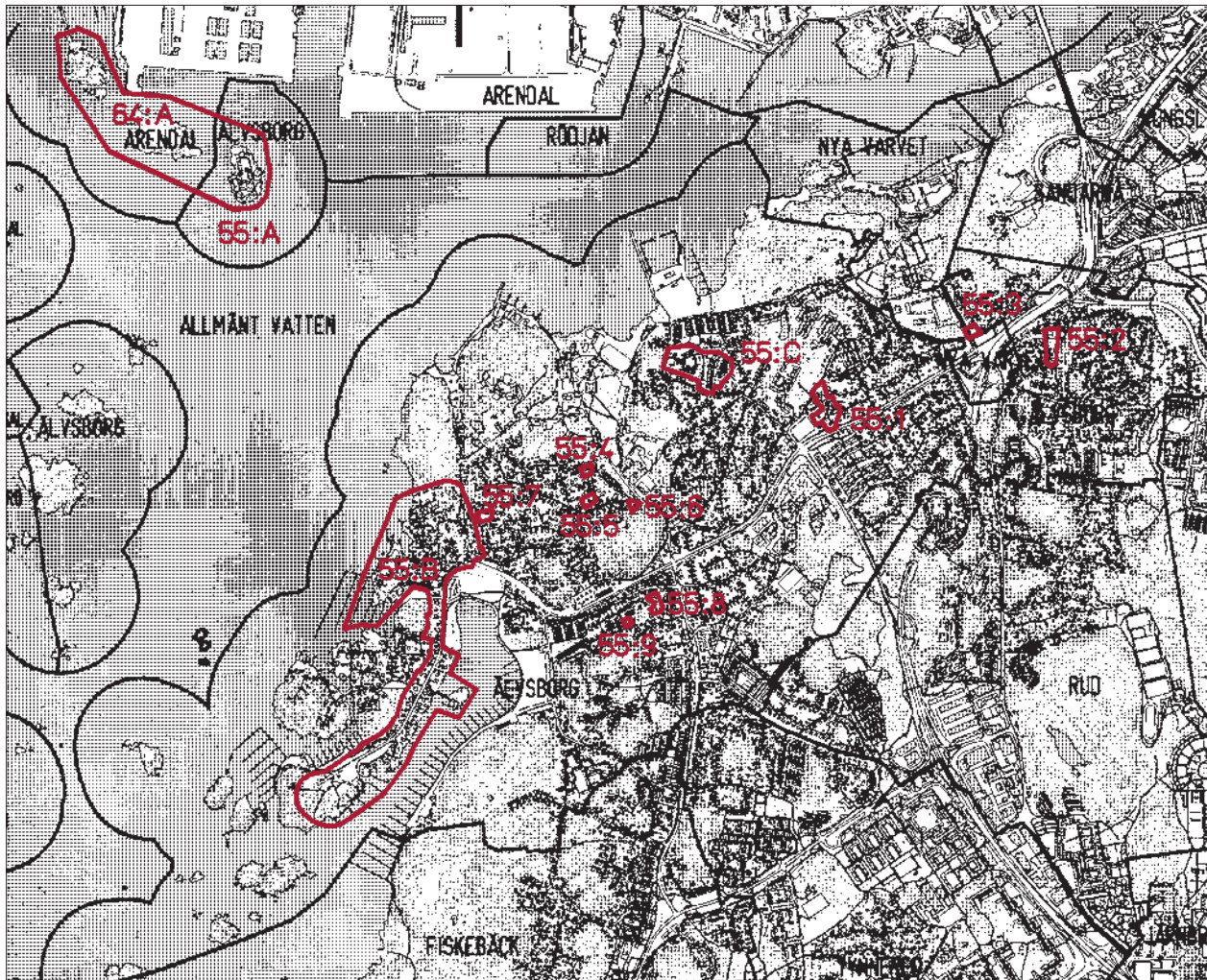
Den viktigaste näringen var jordbruk men fisket hade också stor betydelse och fiske i större omfattning drevs bl a på Näset och i Önnered. Inom Näsets kustområde förekom också stenbrytning i stor skala.

Långedrag i socknens nordvästra del lanse- rades som badort redan på 1850-talet och när hela Långedraglinjen stod klar 1908 utvecklades Långedrag och Saltholmen till populära rekreationsområden. Villaområden av olika slag växte fram längs stora delar av spårvägen och denna del fick också en egen kyrka.

I öster drogs Säröbanan fram 1898–1904 och även här byggdes ett par små grupper med villor kring sekelskiftet. 1917–18 togs delar av Högsbo i anspråk för "torplägenheter" och ett stort kolonistugeområde.

Långedrag med nya restaurangen, 1900-talets början.

NYA ÄLVSBERG, 64:A, 55:A
SE STADSDELEN ARENDAL

LÅNGEDRAG – SALTHOLMEN, 55:B

FREGATTGATAN, SJÖGÅNGEN, 55:C

ÄLVSBERGS KYRKA, HAGENSKOLAN, 55:1

DALASKOLAN, 55:2

MISSIONSKYRKAN, 55:3

ECKRANS GÅRD, 55:4

ENSTAKA VILLOR, 55:5–9

Västra Frölunda efter 1945

1945 inkorporerades Västra Frölunda med Göteborg och de följande 40 åren genomfördes utbyggnader som omfattade bostadshus av olika slag samt Västra Frölunda centrum. Områden med industrier eller andra verksamheter etablerades bl a i Högsbo.

Stadsdelen Älvsborg före 1900

Den del av Västra Frölunda som nu utgör stadsdelen Älvsborg har påverkats av de försvarsanläggningar som anlagts längs Göta Älvs södra strand.

Namnet har området fått efter Gamla Älvsborgs fästning. Den låg ursprungligen öster om nuvarande stadsdelsgränsen (se stadsdelen Majorna) och ersattes med Nya Älvsborg ute i älvmyningen på 1650-talet (se stadsdelen Arendal). Området gränsar också till Nya Varvet som började byggas år 1700 (se stadsdelen Nya Varvet).

Fram till sekelskiftet 1900 var detta i övrigt en landsbygd med gårdarna och byarna Hagen, Tranered, Käringberget, Eckran, Hinsholmen m fl. Områdets första skolhus byggdes i Påvelund vid 1860-talets mitt och de följande 20 åren fick också Långedrag och Dala/Grimmered fasta skollokaler.

Längst ut i väster låg Långedrag och Väsingsö som bl a har haft silsalteri och trankokeri. 1858 köpte Långedrag Badhus Aktiebolag delar av strandområdet och här anlades en liten badort.

Stadsdelen Älvsborg efter 1900

Långedragslinjen som byggdes ut 1906–08 fick en stor betydelse för områdets utveckling.

Badortsverksamheten i Långedrag utvidgades och på den angränsande Saltholmen anlades också badhus. Längs spårvägen och Långedragsvägen växte villaområden fram.

I Hagen som var en av de mest tätbebyggda delarna byggdes en skola och en egen kyrka, Hagens kapell (Älvsborgs kyrka).

Nuvarande Kungsstensområdet/Grimmered vid stadsgränsen fick också en relativt tät förstadsbebyggelse vid sekelskiftet och här utvidgades Dalaskolan med två stenhus 1923–30. I Påvelund byggdes ett nytt skolhus av trä 1906 och ett större stenhus 1928. Långedragsskolans äldre skolhus ersattes med ett trähus 1907 och ett stenhus i funktionalistisk stil tillkom 1940. Skolorna är fortfarande i bruk.

Efter inkorporeringen 1945 fortsatte utbyggnaden med villor och på 1960-talet tillkom tätare småhusbebyggelse t ex i Hästevik. En grupp större bostadshus började uppföras inom Toredammsområdet omkring 1990.

1942 anlades KA4 inom ett större strandområde mellan Käringberget och Tångudden.

Förändrat - bevarat

De flesta av villaområdena har successivt förändrats genom om- och nybyggnader men det finns ett flertal enstaka villor som är välbevarade.

Området Långedrag-Saltholmen omfattar en välbevarad miljö och i Hästevik finns intressant bebyggelse med småhus i grupp.

Mer att läsa

Skrifter utgivna av Västra Frölunda Hembygdsförening bl a Från det Gamla Västra Frölunda, Jubileumsskrift 1976.

Långedrag – Saltholmen

Älvsborg 55:B

Miljön består av rekreationsanläggningar, villor och äldre bostadshus som ligger i anslutning till älvmyningen och Hinsholmskilen.

Historik

Före 1858

I början av 1800-talet omfattade området en grupp byggnader i Långedrag's inre hamn, den lilla ön Skutskär som hade ett sillsalteri samt öarna Vässingsö, Saltholmen och Ängholmen i söder. Invånarna livnärde sig bl a som fiskare och lotsar.

1858–1903

1858 köpte M F Leffler en del av Långedrag's strandplats och här anlades en liten badort med varmbadhus, kallbad, restaurang m m. Den drevs av Långedrag's Badhus Aktiebolag. Samtidigt köpte J F Michaeli andra delar av strandplatsen och uppförde sedan flera byggnader bl a Marieborg där han själv bodde, den s k Tornvillan och ett hotell.

1872 såldes Badhusbolagets mark och anläggning till J F Michaeli. Han lät bygga restaurangen "Miramar" och anlade planteringar. 1872 fick Långedrag också regelbun-

den ångbåtstrafik in till staden.

Redan 1873 övergick egendomen till Michaelis änka som gifte om sig med den kände lektor Blomstrand och de drev sedan badortsrörelsen till 1890-talet. Under denna period gjordes endast några få nybyggnader men Saltholmen köptes in och sundet mellan Skutskär och fastlandet fylldes igen.

1897 tog Rudolf Aust över Långedrag. Han ersatte de gamla kallbadhusen med nya och upplät en tomt intill för GKSS (Göteborgs Kungliga Segelsällskap) som byggde klubbhuset "Vikingsborg".

1903–1945

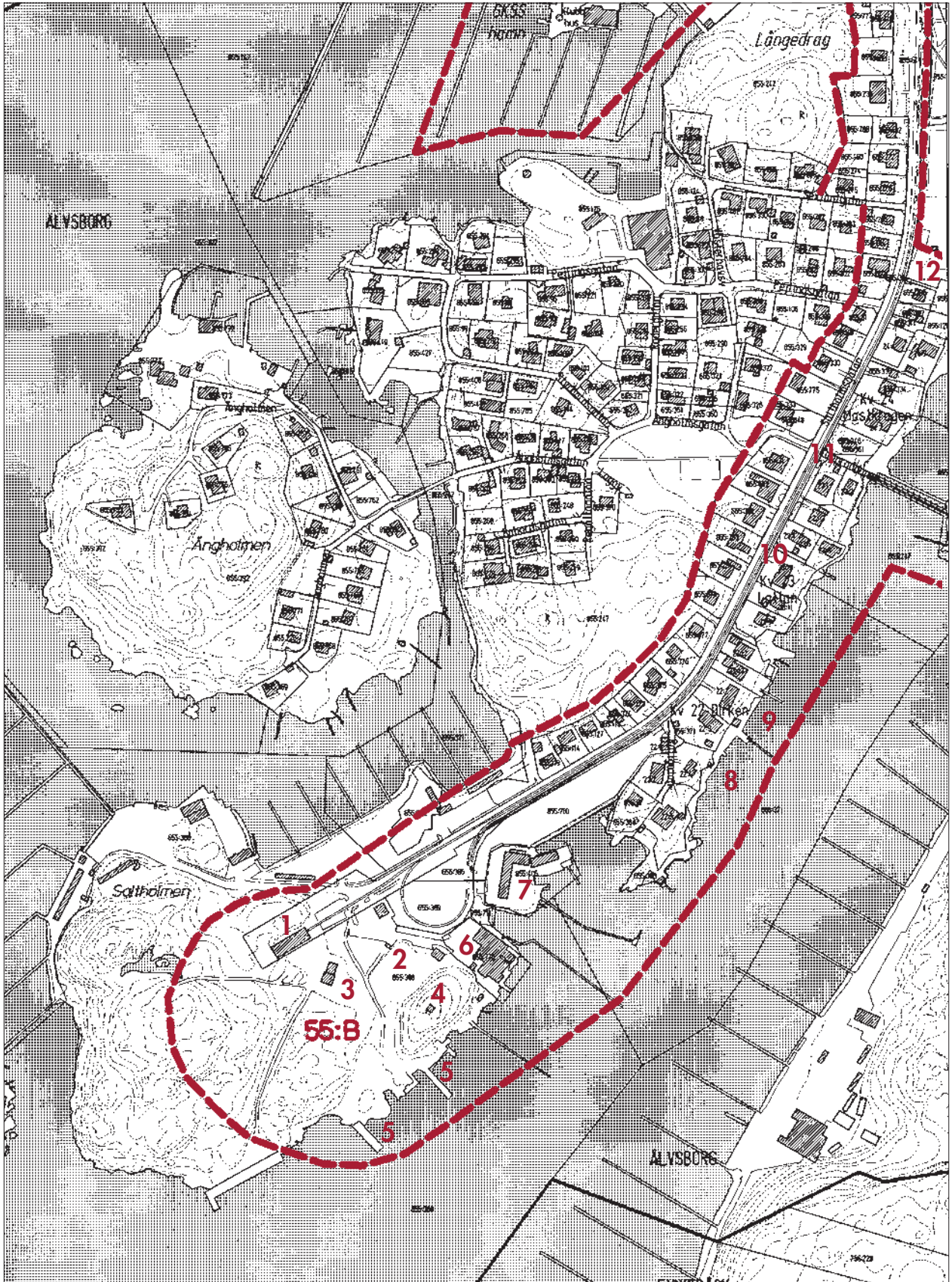
1903 bildades Aktiebolaget Långedrag som köpte anläggningarna av Aust och även annan anslutande mark. Bolagets avsikt var att helt förnya området från Långedrag ut till Saltholmen. I planerna ingick bl a en ny badort på Saltholmen och ett villaområde.

För planeringen av badorten och villaområdet anlät bolaget flera arkitekter bl a S Steen som tillsammans med de välkända stadsplanerarna P Hallman och F Sundbärg gjorde en plan för området.

Arkitekten A Bjerke och AB Arkitekt- och Byggnadsbyrå i Stockholm lämnade förslag till utformning av vissa stora projekt och arkitekterna Y Rasmussen och K M Bengtsson nämns också i samband med utbyggnaden på 1910-talet.

Långedrag, oljemålning från 1860-talet. Från vänster: bostadshus som tillhör lotsar m fl, "Tornvillan", badhuset, Marieborg, två villor och kaféet Miramar.

Entré, Saltholmens park (2).

- 1 SPÅRVAGNSHALL OCH F D KIOSK
- 2 ENTRÉ TILL PARK/BAD
- 3 CAFÉ
- 4 TRANSFORMATORTORN
- 5 KALLBAD
- 6 VARMBADHUS
- 7 KANOTFÖRENINGENS ANLÄGGNING
- 8 RATTGATAN 4
- 9 SALTHOLMSGATAN 40
- 10 SALTHOLMSGATAN 36 OCH 30
- 11 VÄNTKUR/RODDFÖRENINGEN
- 12 SALTHOLMSGATAN 16
- 13 SALTHOLMSGATAN 41
- 14 SALTHOLMSGATAN 27
- 15 SALTHOLMSGATAN 19
- 16 GKSS:S VAKTTORN
- 17 F D HOTELL, MARIEBORG M M
- 18 STRANDPLATSGATAN
- 19 SOLHÖJD SGATAN 26
- 20 FÖRSVARSGATAN 12
- 21 F D KOMMUNALHUS
- 22 SALTHOLMSGATAN/TORPEDGATAN
- 23 PALMGRENSGATAN 20

1906–08 byggdes spårvägen ut från stadsgränsen till Saltholmen. Samtidigt igenfylldes sundet mellan Långedrag och Vässingsö och en ny väg anlades fram till Långedrag:s befintliga restaurang.

Hela den storslagna planen för den nya badorten på Saltholmen genomfördes inte men badverksamheten flyttades hit från Långedrag. Åren 1906–08 byggdes varmbadhus, kallbadhus och en enkel serveringslokal. En park med utsiktsplats och gångvägar anlades samtidigt. 1915 ersattes serveringspaviljongen med det nuvarande caféet och 1923 byggdes ett simstadion.

Norr om Saltholmen i Hinsholmsviken på Saltskär uppfördes ett hus för Göteborgs Roddförening och intill varmbadhuset byggdes en anläggning för Göteborgs Kanotförening. Roddföreningens hus har senare ersatts med ett nytt men "hängbron" som leder ut till Saltskär finns kvar.

På Långedrag behölls restaurangverksamheten och en helt ny restaurang stod klar 1904. Kallbadets anläggning togs på 1910-talet över av GKSS som därmed kunde utvidga sin småbåtshamn. Ett vaktorn byggdes 1919 och pirar anlades i hamnen utanför. Senare byggdes stenkädda terrasser längs strandlinjen.

Åren 1908–40 byggdes Långedrag:s villaområde ut på Vässingsö. Långedrag:s bolagets direktör lät bygga de tre första villorna cirka 1908. Det var bl a Saltholmsgatan 36 som användes till kontor och bostad fram till 1926 då en ny kontorsbyggnad uppfördes på Saltholmsgatan 19. Några av de mest påkostade villorna uppfördes på stora strandtomter mot Hinsholmskilen.

Inom det befintliga bostads- och villaområdet vid Långedrag:s gamla hamn utökades byggelsen i början av 1900-talet. Nära stationen uppfördes också ett kommunalhus och vid hamnen tillkom ett kombinerat butiks- och bostadshus.

Efter 1945

Efter cirka 1945 har några av de stora tomterna längs Saltholmsgatan delats upp, nya villor har tillkommit och flera av de äldre har byggts om.

På Saltholmen har en del av badanläggningarna rivits men kallbadet finns kvar. Varmbadhuset som stängdes i början av 1980-talet används nu som kontor.

Inom Långedrag:s området har nya villor tillkommit på

Saltholmen. Vy från norr cirka 1950. I förgrunden Saltholmsgatans villor. Till vänster kanotföreningens anläggning, varmbadhuset, kallbadhuset och simstadion.

höjden norr om gamla hamnen. Huvudrestaurangen revs 1980 och "Vikingsborg" som brann 1986 har ersatts med en ny byggnad.

Trots förändringarna finns idag mycket kvar av den äldre bebyggelsen och den karaktäristiska miljön.

Motivering

Bebyggelsen speglar områdets utveckling från ett litet fiskeläge till ett rekreationsområde och en exklusiv villaförstad.

Långedragets inre hamn har spår från det tidiga 1800-talets fiskeläge. Rester från första badortsperioden 1850–1900 är några villor och f d hotellet. GKSS:s hamn med sitt vaktorn samt terrasser, planteringar m m ger en bild av 1900-talets verksamheter.

Saltholmen som helhet har en välbevarad rekreationsmiljö med tidstypiska byggnader och parkanläggningar från tillkomsttiden omkring 1910.

Saltholmsgatan är ett värdefullt exempel på en villaförstad i anslutning till havet och här finns flera byggnadshistoriskt intressanta villor.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: varmbadhuset.

Bevaringsprogram 1987: hela området.

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: varmbadhuset.

Beskrivning – karaktär

Miljön omfattar ett stråk som ansluter till älvmyningen på västra sidan och Hinsholmskilen på den östra.

Karaktäristiskt för hela området är den i huvudsak glesa låga bebyggelsen och den nära kontakten med grönska och vatten. Ett viktigt inslag och en förutsättning för områdets utveckling under 1900-talet är spårvägen.

Området består av tre delar.

Saltholmen

Saltholmen nås via Saltholmsgatans villaområde. Vid och intill spårvägens ändhållplats ligger kanotföreningens anläggning, f d varmbadhuset med anslutande villa, ett torn av sten och trä på berget intill, ett entréparti till

F d varmbadhuset (6).

Saltholmens café (3).

parken och badet, kallbadhusets bryggor och hytter, ett café samt ett "spårvagnsstall" och en liten f d kiosk. Vid hållplatsen börjar också Saltholmens parkområde med gångstigar, murar m m.

Varmbadhuset som byggdes 1908 utformades delvis i jugendstil. Det placerades ute vid stranden och omfattade tångbad, finsk bastu med tillhörande bassäng samt bryggor ut mot vattnet. Badet stängdes 1982 och har sedan om- och tillbyggs för kontor m m.

Den ursprungliga delen är ett trähus i 1½ våning med oregelbunden planform och ett brant tak täckt med flackt s k norskt tegel. De karaktäristiskt formade ventilationshuvorna av plåt och skorstenarna är viktiga delar av taksilhuetten. Fasaderna är klädda med lockpanel och fönstren har smårutsindelning. Delar av den ursprungliga interiören är bevarad och bassängen finns kvar under ett golv.

Caféet som ligger ett stycke in i parken uppfördes 1915 i nationalromantisk stil. Det är av trä i en våning med valmat utsvängt tegeltak. Fasaderna domineras av smårutsindelade glaspartier.

Spårvagnshallen är en långsträckt envåningsbyggnad med tegeltäckt sadeltak och fasad klädd med liggande brun panel. Gavelpartiet har två breda inkörsportar.

Saltholmsgatan

Längs Saltholmsgatan ligger ett 20-tal välbevarade villor i varierande stilar från åren 1905–1935. Saltholmsgatan 36

Rattgatan 4 (8).

Väntkur vid spårvägen (11).

Långeströms inre hamn. Delar av bebyggelsen är från 1800-talets början.

som tillkom redan 1908 präglas delvis av jugend. Rattgatan 4, Saltholmsgatan 40 samt dubbelhuset Saltholmsgatan 30 är byggda i nationalromantisk anda och Saltholmsgatan 16, 19 och 41 har klassicistisk utformning. (Se foto sid 193.)

Viktiga delar i miljön är de murar, häckar och andra planteringar som ramar in gatustråket. Ett värdefullt inslag är också en liten väntkur med elegant utsvängt tak som står vid spårvägens hållplats, "Roddöreningen".

Väster om Saltholmsgatan bl a längs Ängholmsgatan och även på Ängholmen finns flera intressanta byggnader. ("Se Övrigt – utanför programmet".)

Långeström, Solhöjdsgatan m m

Denna del av området omfattar två hamnar, en liten ursprunglig hamn som ligger i en vik och en större hamn utbyggd med pirar, GKSS:s hamn.

Den äldsta delen inne i viken är tät och oregelbundet bebyggd och har enstaka små hus från tiden före 1800-talets mitt då detta var ett "fiskeläge". I anslutning till hamnen ligger villabebyggelse längs smala slingrande vägar. Den består av många villatyper från olika epoker och flera hus är förändrade sedan tillkomsten.

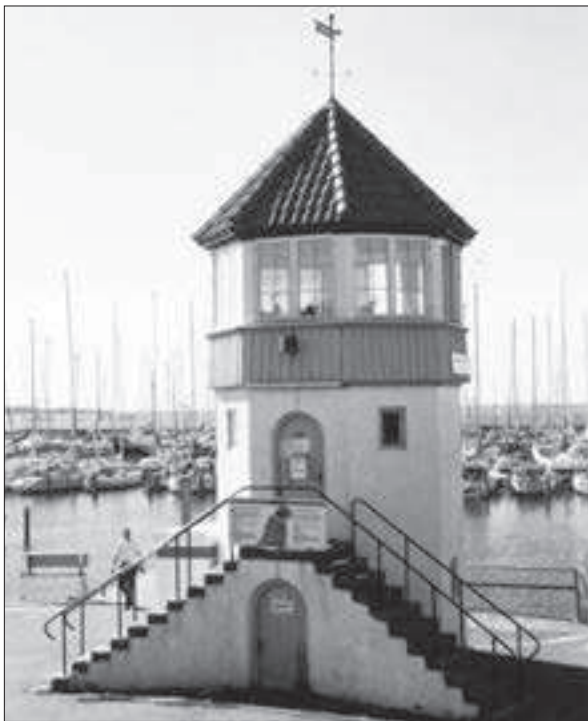
Bland villorna finns några som är särskilt intressanta från kulturhistorisk synpunkt. Det är bl a en rikt utsmyckad villa vid Strandplatsgatan 16/Talattagatan 9

F d hotell och Marieborg (17).

(656:767) samt "Stensborg", Solhöjdsgatan 26 som byggdes i slutet av 1800-talet och har ett litet "fort" som utgör ett mycket viktigt blickfång ute på klippan norr om hamnen. (Se bilder sid 193.) Längre in på berget (kv 28:28) står en påkostad villa som tillkom på 1910-talet och fick omfattande trädgårdsanläggningar.

Denna del omfattar även ett par större byggnader som uppfördes i början av 1900-talet. F d kommunalhuset som är i nationalromantisk stil har 2 våningar, hög källarvåning och brant valmat tak med torn och det kombinerade butiks- och bostadshuset vid hamnen är en långsträckt tvåvåningsbyggnad uppförd 1929 med klassicistiska fasaddetaljer. En annan förhållandevis stor byggnad med originell utformning är ett bostadshus i

GKSS vaktorn.

3–4 våningar vid Palmsundsgatan 20, det s k Bagarns hus. Här vid Hinsholmskilens inre del ligger också ett välbevarat äldre bostadshus med glasad veranda (kv 28:5, korsningen Saltholmsgatan/Torpedgatan).

Den sydvästra delen av Långedrag som tidigare var det egentliga badortsområdet omges till stor del av vatten. I norr ligger f d ångbåtsbryggan samt en liten kiosk. Här finns också tre trähus som tillkom under badortsperioden. Det är f d hotellet och Marieborg som uppfördes cirka 1868 samt den s k Hasselbladska villan från 1800-talets slut.

I sydväst ligger GKSS:s stora hamn med långa pirar av natursten. På kajen står ett åttkantigt putsat vaktorn med tegeltäckt tälttak och en glasad överdel med smårutsindelning. Tornet nås via en dubbel fritrappa.

Viktiga delar av helhetsmiljön är kajer, terrasser och murar av natursten som finns på flera ställen i området samt planteringarna, bl a allén som leder till spåravsningshållplatsen.

Mer att läsa

Långedrag 1858–1943. K Rudolf, Västra Frölunda Hembygdsförening 1980.

Fregattgatan, Sjögången

Älvsborg 55:C

Miljön omfattar ett par grupper med småhus.

Historik

Stadsplan för området upprättades 1961 av K Jonsson. Sjögången, kv 108 Gångbordet, byggdes 1963 enligt ritningar av Osnes & Sunnerholm. Husen vid Fregattgatan som uppfördes 1965 ritades av L Kvarnström.

Inom området vid Fregattgatan har några balkonger glasats in. I övrigt är miljöerna väl bevarade.

Motivering

Bebyggelsen bildar två helhetsmiljöer och ger exempel på väl utformade områden med tät småhusbebyggelse från 1960-talet.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Området som är beläget söder om Hästeviksvägen omfattar radhus utmed Fregattgatan samt radhus och atriumhus vid Sjögången.

Fregattgatan

Husgruppen ligger på ett höjdparti och inne i området finns en oregelbunden plats där ett stycke av bergsknallen har bevarats. Radhusen som är i 1–2 våningar med flacka pulpettak har förskjutits i sidled så att radhuslängan får en trappstegsformad fasad.

Mot gatan ligger förgårdsmark med garage och plank och på samtliga hus upptas hela västfasadens övre del av en balkong. Fasadmaterialet är rött tegel och balkonger, plank m m är av trä.

Sjögången

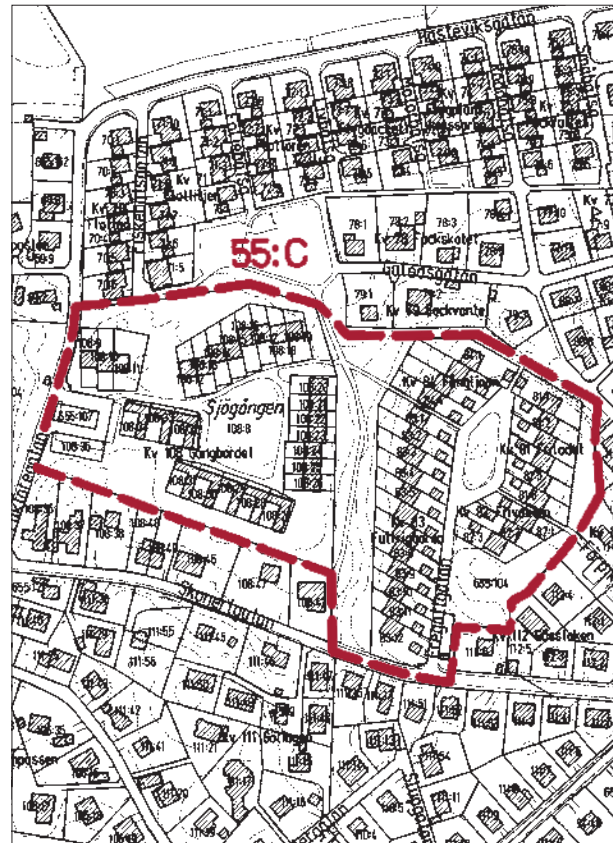
Området vid Sjögången omfattar radhus och atriumhus grupperade kring en större och ett par mindre grönytor. Atriumhusen består av L-formade längor som tillsammans med plank bildar en sluten gård. Radhusen är i

Radhus vid Sjögången.

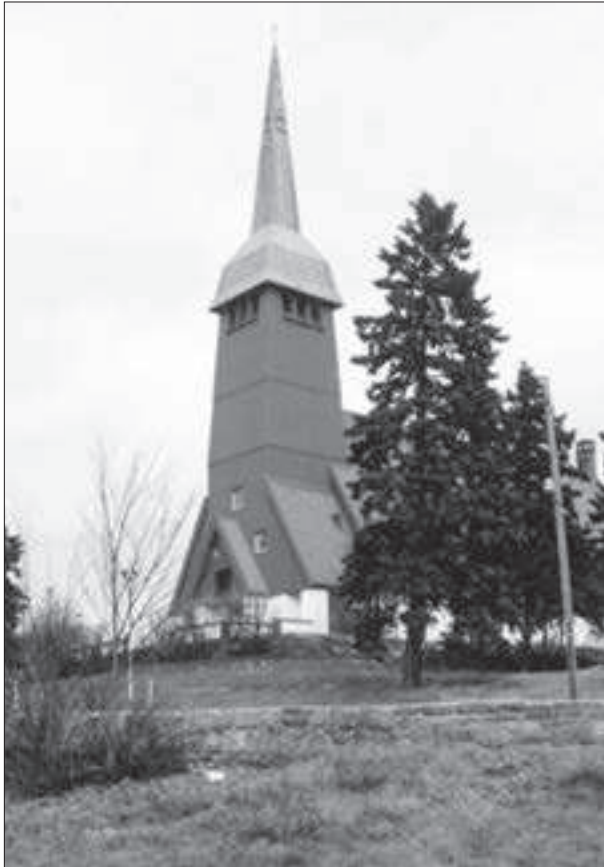

Radhus vid Fregattgatan.

1–2 våningar med avgränsade förgårdar mot grönytan. Entréfasaden är i en våning och den motsatta har två.

Fasadmaterialet på båda hustyperna är gult tegel kombinerat med stående brun panel. Radhusens asymmetriskt formade sadeltak med svart tegel och höga skorstenar utgör ett karaktäristiskt inslag i området.

Älvsborgs kyrka, f d Hagens kapell.

Älvsborgs kyrka, Hagenskolan

Älvsborg 55:1

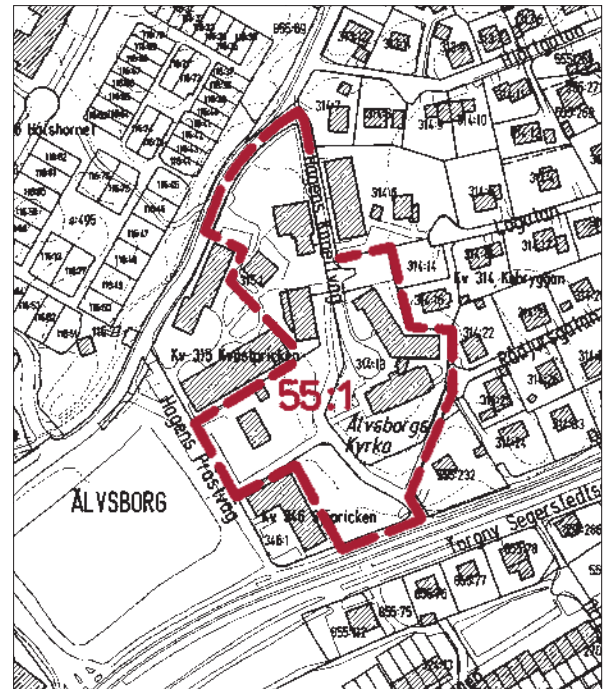
Hagen var ett av de områden vid Långedraglinjen som fick en relativt tät bebyggelse i början av 1900-talet och på 1910-talet byggdes här skola och kyrka. De placerades i anslutning till några befintliga bostadshus på byplatsen och i närheten av spårvägens hållplats. 1926 uppfördes en prästgård väster om kyrkan.

Hagenskolan öppnades 1913. Det var en förhållandevis stor stenbyggnad som starkt skiljde sig från omgivande byggnader. I källarvåningen fanns lekhall, skolkök och slöjdsal. Huvudvåningen innehöll fyra skolsalar för 160 barn och i övre våningen låg bostäder för lärare. Skolan har delvis byggts om, bl a har lärarbostäderna blivit skolsalar och några fönster har bytts.

Byggnaden är i 2 våningar med brutet valmat tegeltak, sockelvåning av gråsten och slammade tegelfasader. Bottenvåningens fönster har ursprunglig karaktär med smårutsindelning.

På skoltomten ligger också ett trähus från sekelskiftet. Det är i 1½ våning med dekorativa snickeridetaljer.

F d Prästgården. Fasad mot öster.

Hagens kapell eller Älvsborgs kyrka som den nu heter ritades av K M Bengtsson tillsammans med Y Rasmussen och stod klar 1917. Den brann 1918 och invigdes efter återuppbyggnaden 1919.

Tomten som ligger på ett litet höjdparti omges delvis av en naturstensmur. Huvudentrén nås via en bred stentrappa.

Kyrkan är uppförd på grov gråstenssockel och har mycket låga putsade fasader. Byggnadens mest framträdande delar är ett högt brant tegeltak och ett trätorn med huv av koppar. Tornet med anslutande gavelparti är klätt med bred röd lockpanel och entrén är utformad med robusta detaljer i nationalromantisk stil. Interiören präglas av en hög öppen takstol och putsade väggar. Norr om kyrkan ligger församlingshem m m som tillkom vid en om- och tillbyggnad 1984.

Prästgården som omges av trädgård är utformad i 1920-talsklassicism och innehöll ursprungligen pastors-expedition och bostad. Byggnaden är av trä i en våning med inredd vind under ett brant tegeltäckt tak. Fasaden är klädd med locklistpanel, fönstren är i huvudsak sexdelade och huvudentrén i väster betonas genom två par eleganta kolonner.

Hagenskolan.

Kyrkan, prästgården och skolbyggnaden speglar det lilla samhällets framväxt i början av 1900-talet och bildar tillsammans med enstaka äldre byggnader intill en värdefull miljö.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: skolan, prästgården.

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Älvsborgs kyrka.

Hagens kapell och Hagenskolan cirka 1920.

Dalaskolan

Älvsborg 55:2

Dalaskolan (kv 228:1) ligger vid Grimmeredsvägen 10–14 nära f d stadsgränsen. Den omfattar "gamla Dalaskolan" som byggdes 1884 och utvidgades 1907 och 1914 samt nuvarande huvudbyggnaden och annexbyggnaden som uppfördes 1923–24 respektive 1930 enligt ritningar av E Bernhard. En privat träbyggnad som låg mellan skolhusen övertogs på 1950-talet för att användas som vaktmästarbostad.

Huvudbyggnaden är av sten i 2 våningar med förhöjd inredd källarvåning och inredd takvåning under ett brant brutet tak. Den har slammade tegelfasader och skiffertäckt tak. Klassrumsfönstren är spröjsade och har åtta rutor medan trapphusen och korridoren markeras genom stora glasparterier indelade med grövre poster.

Exteriörens dekorativa detaljer präglas av 20-talsklassicism, bl a inramas gavlarnas fönsterpartier av ett par höga kolonner som sträcker sig genom 3 våningsplan. Huvudentrén omfattar en hög granitportal med klassicistisk dekor och omges av två medaljonger. Entréns interiör har också tidstypisk dekormålning från 1920-talet.

Annexbyggnaden är ett enklare stenhus i 2 våningar med slammade tegelfasader och starkt utskjutande sadeltak. Klassicistiska detaljer är bl a den profilerade höga entréportalen och taksprångets dekor.

Dalaskolan, västra trähuset.

Huvudbyggnadens norra del. Fasader mot gatan.

Huvudbyggnadens entré mot Grimmeredsvägen.

De två äldre husen är av trä i 1–2 våningar. Det östra som omfattar den ursprungliga delen från 1884 är oregelbundet utformad och har flera utskjutande delar. Fasaden är klädd med locklistpanel och taket är täckt med tegel. Den anslutande mindre byggnaden har fasad av liggande panel, plåttäckt tak och omges delvis av trädgård.

Dalaskolan omfattar omsorgsfullt utformade exempel på folkskolehus och har lokallistoriskt värde.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Missionskyrkan

Älvsborg 55:3

Kyrkan (kv 755:110) uppfördes 1945 som annex till Majornas Missionsförsamling. Arkitekt var P Mårtensson.

Den är av sten i en våning och består av en huvudbyggnad samt en mindre "flygel". Huvudbyggnaden har en tydlig kyrkokaraktär. Taket är ett tegeltäckt sadeltak krönt med ett litet plåtklätt torn på västsidan. Kyrksalen har rundbågiga fönster med småutsindelning och västgaveln har en bred rundbågig entré samt tre små välvda fönster på gavelspetsen.

Ett litet bostadshus från 1800-talets början som stod på tomten öster om kyrkan revs 1988.

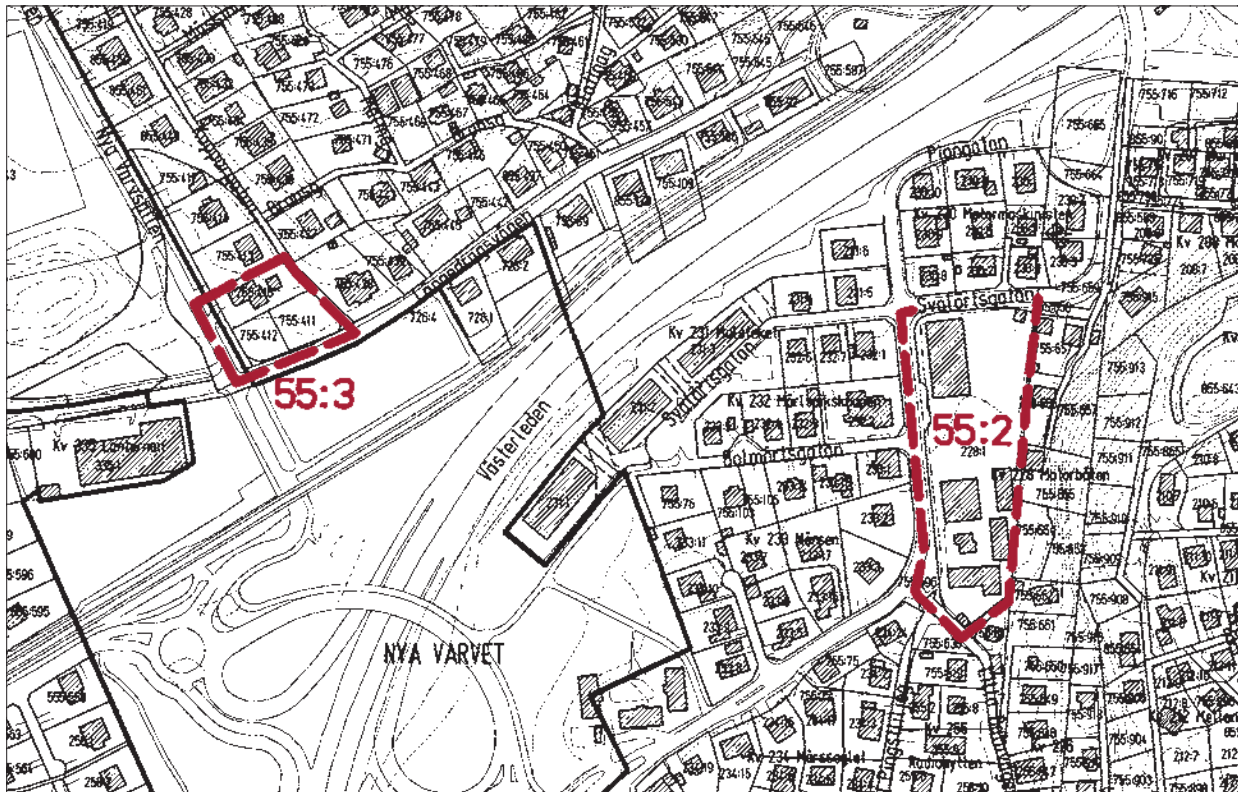
Missionskyrkan är ett intressant exempel på de små frikyrkor som var vanliga i Frölunda från 1800-talets slut och byggnadens karaktär är välbevarad.

Missionskyrkan, Nya Varvsallén 1.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Eckrans gård

Älvsborg 55:4

Hemmanet Eckran omnämns i skriftliga källor från 1565. Det har varit en relativt liten gård med en ovanligt stor manbyggnad, tidvis använd som boställe för militärer. Vid sekelskiftet lades jordbruket ner. Senare revs ekonomibyggnaderna och ett villaområde växte upp runt gårdens kvarstående huvudbyggnad. Gården omfattar idag en f d huvudbyggnad och en källarvind.

F d huvudbyggnaden tillkom på 1700-talet men har byggts om. Den är i 1½ våning och uppförd på dubbel bredd. Mot söder har den frontespis och en utbyggd veranda och entrésidan har också en frontespis. Fasaden är klädd med liggande panel och taket är täckt med enkupigt tegel.

Den bevarade delen av Eckrans gård är en av de få byggnader som påminner om områdets tidigare landsbygdskaraktär.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Eckrans gård, kv 52:5. Entrésidan.

Enstaka villor

Älvsborg 55:5–9

De första villorna som byggdes inom det som idag är stadsdelen Älvsborg låg i Långedrag och tillkom cirka 1870. Senare och framför allt efter 1906–08 när spårvägen dragits fram byggdes ett mycket stort antal villor. Det var både påkostade ”arkitektritade” villor och mindre villor av egnahemskaraktär.

Följande villor har valts ut som särskilt värdefulla exempel men det finns också flera andra av kulturhistoriskt intresse. (Se ”Övrigt – utanför programmet”).

55:5

Käringbergsgatan 2 B, kv 54:17

Villan uppfördes enligt muntlig uppgift 1906 efter ritningar av arkitekten S Ericson. Den utformades i nationalromantisk stil och omgavs av stor trädgård.

Tomten har under senare år delvis bebyggts med nya villor. Trädgårdsfasadens entrédel har genomgått en mindre ombyggnad men exteriören med alla detaljer är i övrigt välbevarad och även interiören är delvis bibehållen med ursprunglig rumsindelning, spisar, paneler m m.

Villan har 1½ våning och ligger på en låg terrass. Sockeln är en grov gråstensmur, fasaden är klädd med brun liggande panel och det branta taket har tegeltäckning. Särskilt intressanta och värdefulla detaljer är två höga skorstenar som är utförda i rött tegel med mönstermurning och detaljer av grov gråsten samt entrén som har en stor terrass och en rikt utformad förstukvist.

55:6

Eckragatan 2, kv 58:5

Villan uppfördes cirka 1910 och utformades i nationalromantisk anda. Den har genomgått mindre ombyggnader men är i huvudsak bevarad.

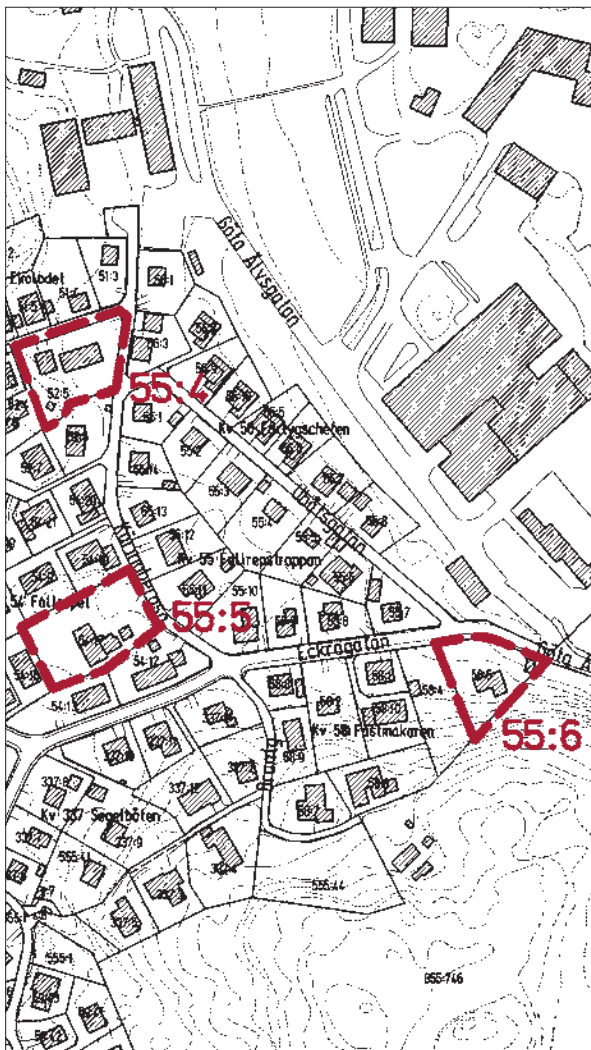
Huset är uppfört med en del i en våning samt en högre del med 1½ våning och påminner om de s k högloftsstugorna som förekom på landsbygden före 1800-talets mitt. Taket är täckt med tegel och fasaderna är klädda med enkel lockpanel. Entrén inramas av två små ”kolonner”.

Käringbergsgatan 2B. Fasad mot väster.

Eckragatan 2. Fasad och gårdsgård mot gatan.

Fortgatan 14. Entrésidan.

55:7

Fortgatan 14, 555:932. (Se karta sid 179.)

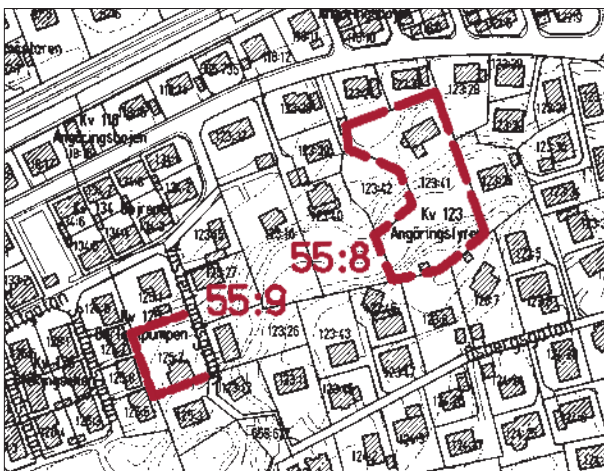
Villan som uppfördes cirka 1910 ligger på en relativt stor brant tomt och är utformad i nationalromantisk stil. Den har 1½ våning och tegeltäckt tak. Fasaderna är klädda med brun stående panel och fönstren är vita med tidstypisk smårutsindelning. Entrén har en förstukvist med välvt tak.

Västra Palmgrensgatan 118 C.

Västerlandsgatan 3.

55:8

Västra Palmgrensgatan 118 C, kv 123:41

Villan byggdes cirka 1915 och har bl a tillhört Fritz Shéel, känd som sjöfartsredaktör på Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, kuplettskrivare m m.

Byggnaden ligger på en terrass i en brant sluttning. Den är uppförd av trä med 2 hela våningar och har ett elegant, lätt utsvängt säteritak. Huvudfasaden är strängt symmetrisk med entréportal i mittaxeln och två omgivande runda fönster.

55:9

Västerlandsgatan 3, kv 125:2

Byggnaden uppfördes troligen på 1890-talet och ritades av arkitekten I Burman. Den tillhör de äldsta villorna i området och har en ovanligt detaljrik exteriör.

Huset ligger på en sluttande tomt och omges av trädgård. Det är av trä i en våning med inredd vind under ett brant tak. Fasaden är klädd med omväxlande liggande och stående panel och har dekorativt utformade fönsteromfattningar. Särskilt rikt utsmyckat är huvudfasaden som har ett burspråk klätt med fjäll och ett starkt framskjutande gavelparti buret av profilerade konsoler. Fönstren har olika typer av spröjsning.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Övrigt – utanför programmet

Villor

Inom stadsdelen Älvsborg finns ett ovanligt stort antal villor eller villalikhade byggnader från perioden 1890–1940 och endast ett litet urval av de mest värdefulla ingår i bevaringsprogrammet.

Andra villor eller mindre friliggande byggnader som har kulturhistoriskt värde är bl a följande som upptas i "Underlag för Energisparplanen" 1980: Långedragsvägen 22, 23, 27 m fl som bl a omfattar butiksbyggnader från 1920-talet, Gamla Vägen/Saltholmsgatan med enstaka byggnader från 1800-talet och sekelskiftet, Bygatan med "Sommarhemmets småstugor" från 1900-talets början och Ängholmsgatans villor från perioden 1910–30.

Dessutom ingår ett 20-tal enstaka villor och bland dessa finns några som ursprungligen var bostadshus inom äldre gårdar.

Saltholmen, Ängholmen m m

Södra delen av Saltholmen, Ängholmen samt några strandpartier vid GKSS:s hamn som ligger i anslutning till det avgränsade området Långedrag-Saltholmen (55:B) utgör värdefulla delar i helhetsmiljön här ute.

Långedrag. "Stensborg", Solhöjdsgatan 26.

Långedrag. Strandplatsgatan 16/Talattagatan 9.

Saltholmsgatan 36.

Saltholmsgatan 19.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

FISKEBÄCK 56

RUD 60

TYNNERED 61

STADSDELARNAS HISTORIA

Före 1945

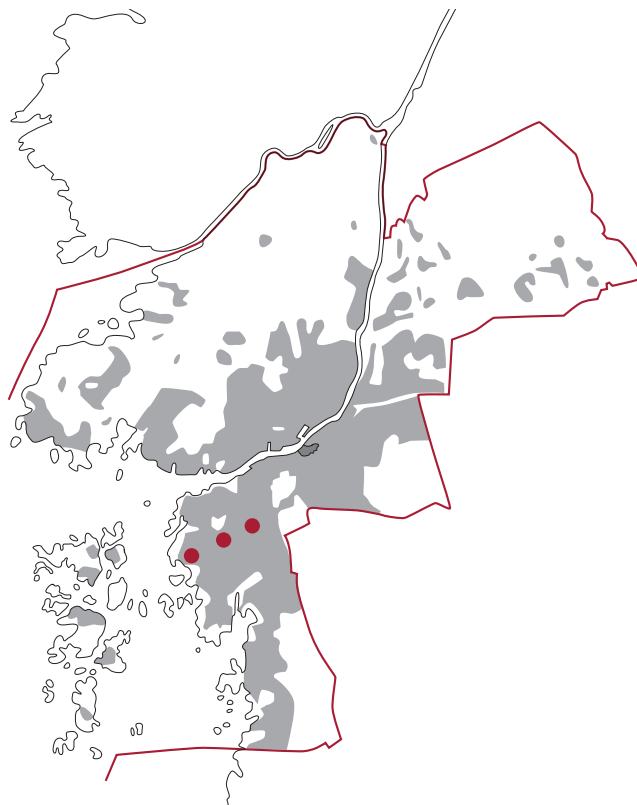
Den mark som stadsdelarna omfattar tillhörde tidigare Västra Frölunda socken. (Se stadsdelen Älvsborg.) Jordbruk var det dominerande näringsfånget och marken brukades av gårdarna eller byarna Fiskebäck, Tynnered, Rud, Torp, Grimmered, Påvelund, Högen m fl.

I den yttre delen låg Lilla Fiskebäck som utvecklades till ett litet fiskeläge på 1700-talet. Under 1800-talets senare del utvidgades det och hamnen flyttades på 1930-talet till det nuvarande läget söder om det ursprungliga.

Områdets första skolhus byggdes 1868, vid 1870-talets slut byggdes ett nytt på Högens mark och det ersattes med den nuvarande Högenskolan som invigdes 1930.

Efter 1945

Efter inkorporeringen 1945 fortsatte utvecklingen av fisket i anslutning till Fiskebäcks hamn. Jordbruket lades ner på 1960-talet när flera stora bostadsområden började byggas ut. Det var bl a Slottsberget och Musikvägen som omfattar punkthus och lamellhus från perioden 1960–64, Tynneredsområdet som i huvudsak bebyggdes med trevånings lamellhus 1963–70 samt småhusområdet Björnekulla uppfört 1970–73. Ett

par s k vandringskyrkor placerades i anslutning till bostadsbebyggelsen och 1973 invigdes Tynnereds kyrka som är en relativt stor tegelkyrka ritad av John Snis arkitektkontor.

Förändrat - bevarat

I samband med utbyggnaden bevarades Grimmereds by och enstaka andra byggnader från den tid då detta var landsbygd.

Fiskebäcks hamn som har moderniserats används fortfarande och utgör en karaktäristisk miljö i området.

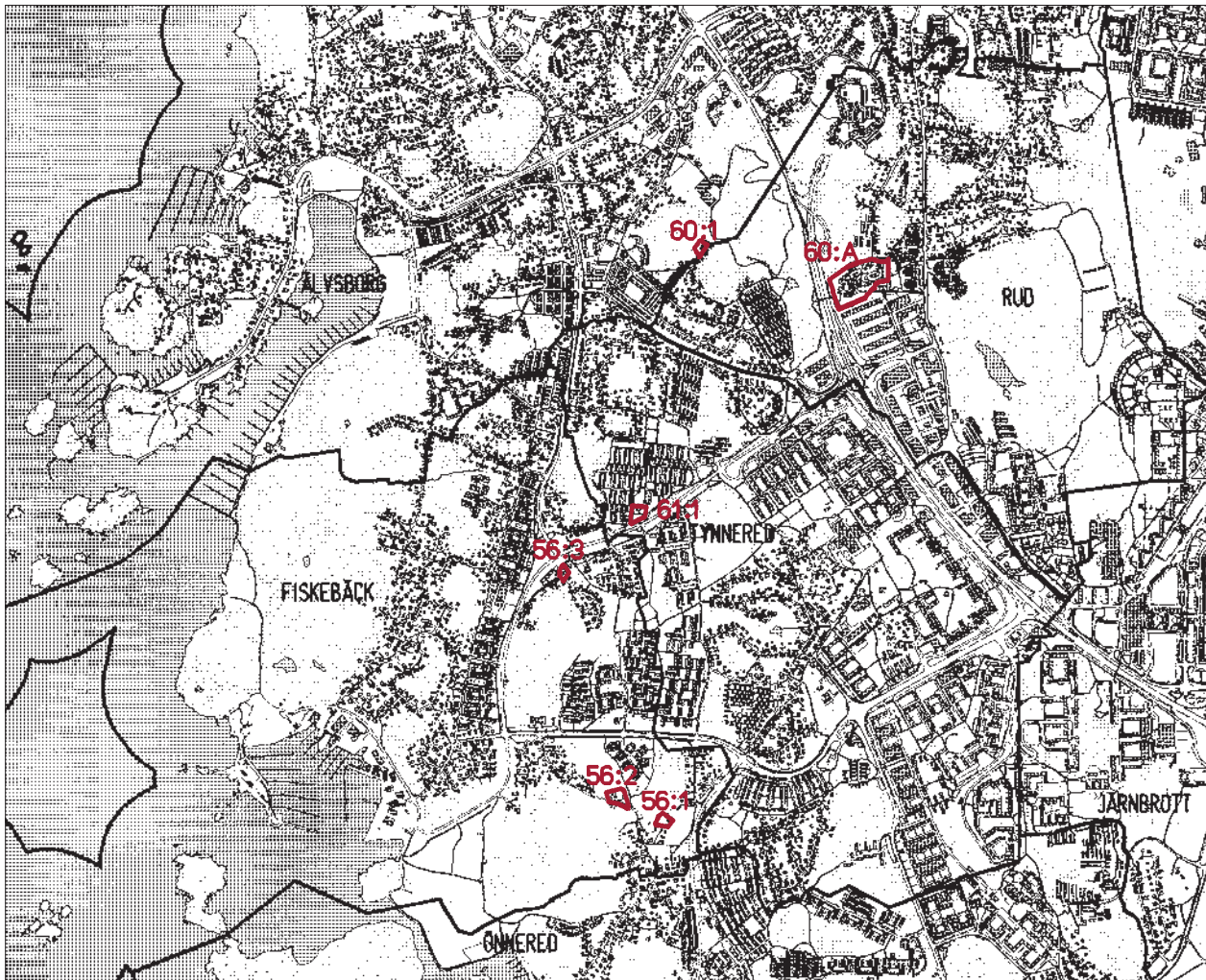
Större delen av stadsdelarnas bebyggelse är uppförd efter cirka 1960 och har inte tagits med i den kulturhistoriska bedömningen.

Mer att läsa

Högen, en by i Västra Frölunda. Önnereds Kulturförening 1996.

Fiskebäck's hamn 1946.

GRIMMEREDS BY, 60:A

LILLA HÖGEN, 56:3

STORA HÖGEN, 56:1

PÅVELUNDSSTUGAN, 60:1

HÖGENSKOLAN, 56:2

BJÖRNEKULLA GÅRD, 61:1

Grimmereds by

Rud 60:A

Miljön omfattar Grimmereds by som har kompletterats med radhus.

Historik

Hemmanet Grimmered är omnämnt i skriftliga källor från 1546. I början av 1800-talet hade det utvecklats till en tätt bebyggd "byplats". 1844–47 genomfördes laga skifte men bebyggelsens läge bibehölls i huvudsak. Senare ersattes de enskilda byggnaderna, bl a fick alla gårdarna gediget uppförda bostadshus på dubbel bredd och stora ladugårdar som ofta var byggda i vinkel.

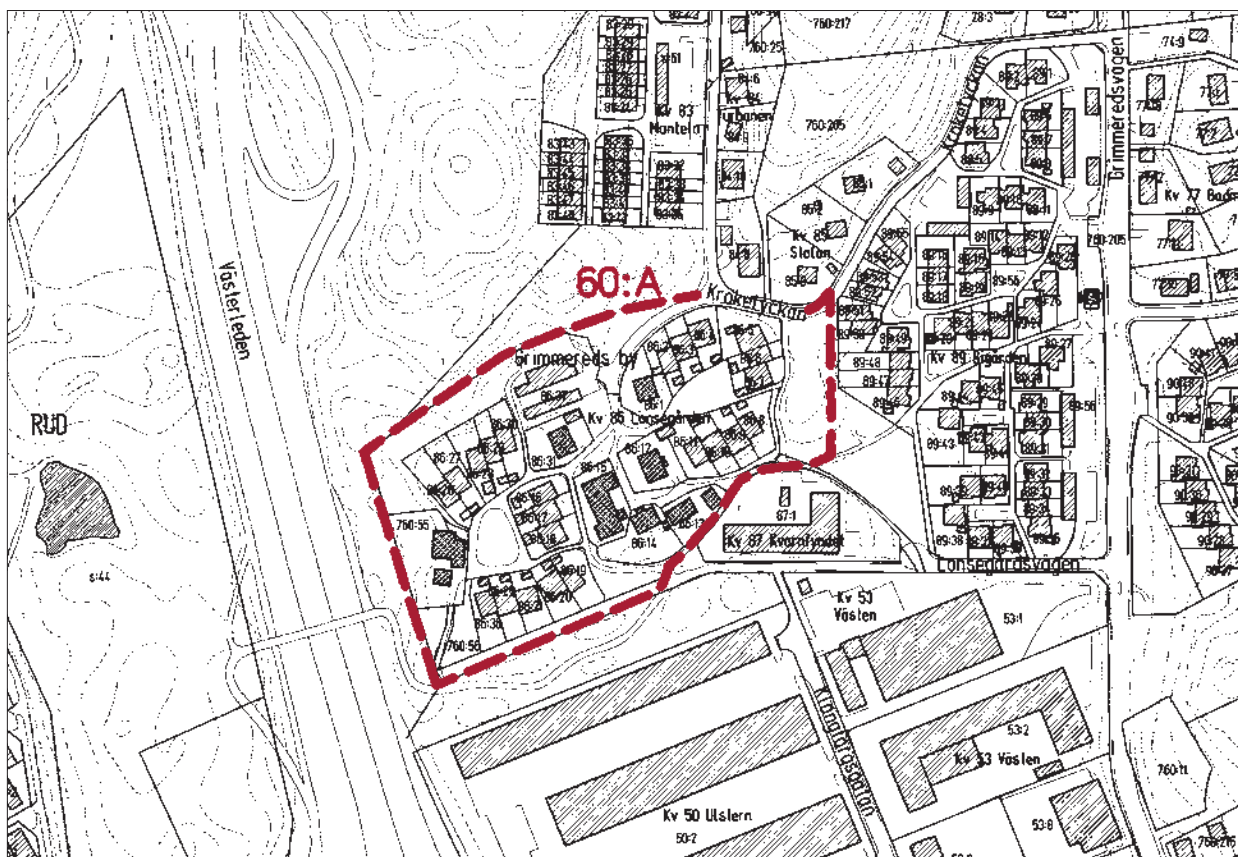
På 1960-talet omfattade byn fyra tätt placerade gårdar i själva bykärnan och tre som låg i utkanten.

I samband med den stora utbyggnaden som påbörjades på 1960-talet föreslogs att byn skulle bevaras. 1972 upprättades en plan som innebar att delar av byn skulle

Bostadshus som tillhört gården "Severins" (kv 86:1).

behållas och att området skulle kompletteras med radhus. Idag finns här två kompletta gårdsanläggningar, tre enstaka äldre bostadshus och ett par ursprungliga ekonomibyggnader som tillsammans med cirka 20 radhus utgör den nya byn.

Kv 86:14–15, manbyggnaden. Gården kallades tidigare "Svens".

Kv 86:14–15, ekonomibygnaden.

Motivering

Trots att nya byggnader tillkommit ger miljön en uppfattning om den gamla oskiftade byns karaktär och här finns ovanligt väl bevarade bostadshus med tidstypisk dekor från 1800-talets senare del.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Beskrivning – karaktär

Grimmereds by ansluter till ett par småhusområden och kvarteren söderut innehåller småindustri eller liknande verksamheter.

Stommen i byn är det gamla vägnätet och gårdstomterna som delvis markeras genom murar och planteringar.

Bykärnan omfattar en stor gårdsanläggning (kv 86:14–15) som består av en vinkelbyggd ladugård och ett bostadshus med stenlagd gårdsplan emellan. På tre av de ursprungliga gårdarna är bostadshusen med omgivande trädgårdar bevarade.

Ett litet stycke västerut ligger ytterligare en gård som är komplett och består av bostadshus och ekonomibygnad uppförda vid ett mycket litet gårdsutrymme (760:55).

Samtliga bostadshus är uppförda på dubbel bredd och har delvis inredd vind. Ett par är särskilt påkostade

Bostadshus som tillhört gården "Lonses" (kv 86:12).

med frontespiser, verandor och rikt utsmyckade snickeridetalljer bl a kring fönstren. De har alla fasader klädda med locklistpanel i ljusa kulörer. Den stora ekonomibygnaden i bykärnan är välbevarad med fasad av faluröd panel och tegeltäckt sadeltak. Övriga ekonomibygnader har också traditionella rödfärgade fasader men är något förändrade genom ombyggnader.

Stora Högen

Fiskebäck 56:1

Gården (756:84, Högskärsgatan 2A) flyttades hit cirka 1860 i samband med skiftet och då tillkom de nuvarande byggnaderna. Bostadshuset byggdes om 1905 och hela gården rustades upp 1978–79. Bostadshusets vindskivor fick sin dekor vid den senaste ombyggnaden.

Bostadshuset är på enkel bredd av s k framkammartyp och har tillbyggnader på båda långsidorna. Tillsammans med ekonomibygnaden bildar den en nästan sluten gård som är belagd med kullersten. På motsatta sidan av vägen står en källarvind.

Gårdens karaktär är i huvudsak bevarad och den utgör ett värdefullt exempel på de gårdstyper som var vanliga före cirka 1870.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Högenskolan

Fiskebäck 56:2

Högenskolan som uppfördes 1930 var avsedd för barn från Högen, Fiskebäck, Önnered och Tynnered. Arkitekten I Burman utformade byggnaden i 1920-talsklassicism och vid tillkomsten kallades den ett "lantligt skolpalats".

Skolan som fortfarande är i bruk har ett fritt läge intill ett grönområde. Den är en putsad tvåvåningsbyggnad med inredd källarvåning och skifferklätt sadeltak. Långsidornas fasader har höga symmetriskt placerade fönster med spröjsning och en sparsam utsmyckning koncentrerad till mittpartierna. Andra dekorativa detaljer är taklistens undersida samt en rund takkupa.

Högenskolan är ett exempel på en omsorgsfullt utformad landsbygdsskola och har lokalhistoriskt värde.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987

Högskärsgatan 2A sedd från väster.

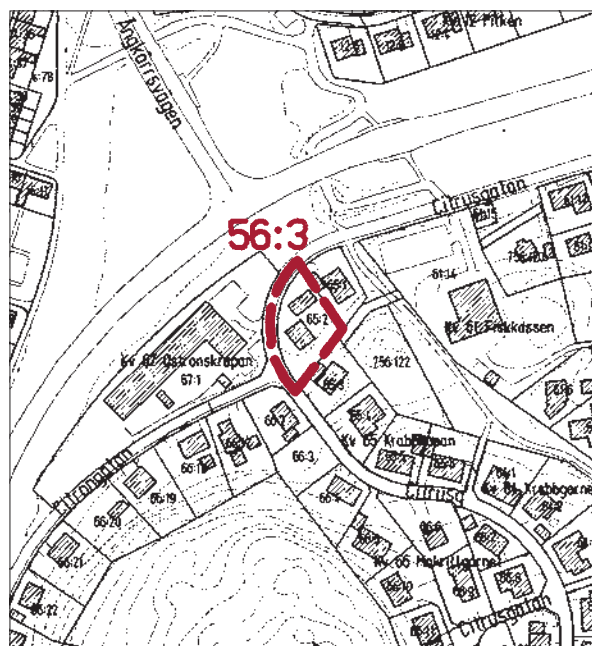
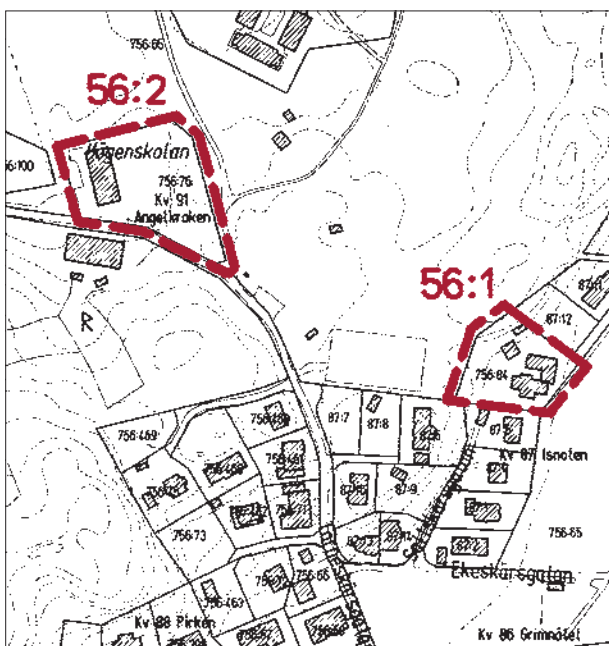

Högenskolan.

Citrusgatan 20.

Lilla Högen

Fiskebäck 56:3

Fastigheten (kv 65:2, Citrusgatan 20) ingick tidigare i Lilla Högen som omfattade några gårdar. Den tillkom på 1850-talet och bestod då av bostadshus, ladugård m m. Bostadshuset byggdes om 1882 och större delen av ekonomibygnaden har rivits.

Bostadshuset är uppfört i 1½ våning på dubbel bredd. Fasaden har en rik dekor bl a profilerade fönsterrmfattningar med triangelformade överstycken och mot gårdsplanen finns en veranda. Ekonomilängan norr om bostadshuset är ombyggd.

Vid den anslutande vägen västerut ligger även andra intressanta byggnader som ingick i Lilla Högen t ex Citrusgatan 4, 6 och 10.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: Citrusgatan 20.

Påvelundsstugan

Rud 60:1

Detta var ursprungligen ett jordbrukshemman kallat Skår. Kronan som ägde marken gav det 1651 i förläning till kommandanten i Göteborg Nils Påfve, adlad Påfvenfelt. Gården fick då namnet Påvelund och stannade i släkten till 1699. Hemmanet hade också senare militär anknytning genom Nya Varvet.

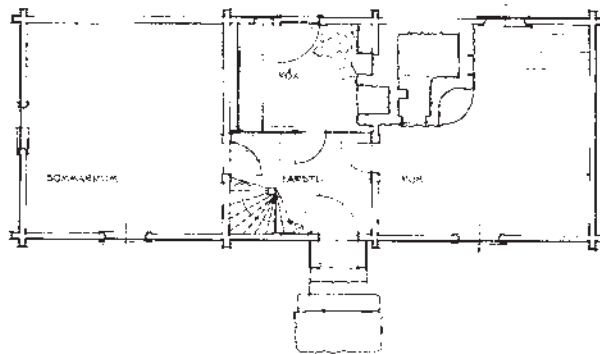
I mitten av 1700-talet köpte trädgårdsmästaren P Hansson Påvelund och gården delades sedan mellan hans fyra barn. Den nuvarande stugan tillkom troligen på 1770-talet och gick sedan i arv inom familjen i 5–6 generationer. Den var permanent bebodd till 1906 och utnyttjades också som skollokal för den ambulerande folkskolan 1849–67.

I början av 1900-talet revs ladugården. Några mindre ändringar gjordes också i bostadshuset bl a tillkom en ny förstukvist och några av fönstren förändrades.

De följande åren användes stugan som sommarbostad och 1975 övertogs den av Göteborgs kommun. En varsam upprustning genomfördes då och huset inreddes som museum. Det disponeras nu av Västra Frölunda Hembygdsförening.

Stugan omges i väster och norr av ett grönområde med ett värdefullt lövskogsparti. Angränsande tomter i sydost är bebyggda med moderna villor.

Påvelundsstugan är en knuttimrad envåningsbyggnad med sockel av gråsten och källare under en del av

Påvelundsstugan, uppmättningsritning.

huset. Taket är täckt med enkupigt tegel och fasaderna är rödfärgade.

Fasaderna är i huvudsak klädda med locklistpanel och har inklädda timmerknutar. Ett par partier på baksidan saknar panel och här har fasaden en mer ålderdomlig karaktär, liggtimmer i kombination med inklädda knutar. Entréfasaden har en förstukvist med hög stentrappa och sexdelade fönster. På husets baksida finns en mindre ytterdörr och ett äldre fönster med småutsindelning.

Byggnaden är utformad som en parstuga med en förstuga och ett litet kök i mittpartiet samt ett rum på var sida. Interiören är mycket välbevarad och här finns många värdefulla inredningsdetaljer. Särskilt intressant är det stora spiskomplexet med tre härdar, två mot det s k vinterrummet och en mot köket. Taken har synliga bjälkar och samtliga dörrar är av 1700-talstyp. Köket med stenlagt golv, öppen spis och kärllhylla har också tydlig 1700-talskaraktär.

Påvelundsstugan är den enda bevarade byggnaden av detta slag i Göteborg. Den utgör med sin tidstypiska konstruktion och sin mycket välbevarade interiör ett unikt exempel på 1700-talets landsbygdsbebyggelse.

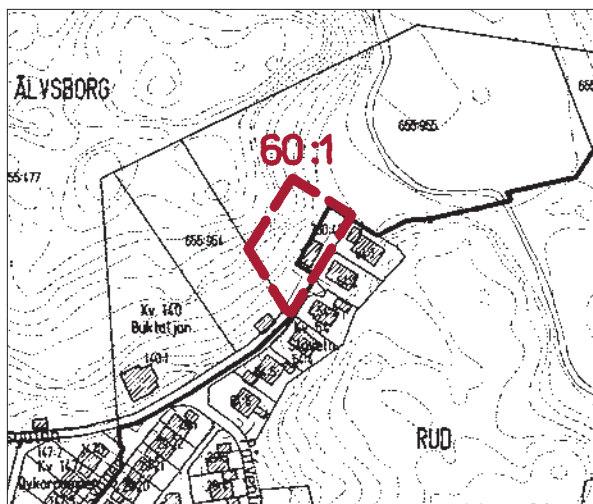
Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: byggnaden.

Natur- och kulturvårdsprogram 1979: byggnaden samt anslutande lövskogsområde.

Mer att läsa

Påvelundsstugan med omgivning. K Söderpalm, Göteborgs museer 1978.

Påvelundsstugan. Rum med ursprungligt spiskomplex och smårutsindelade fönster av 1700-talstyp.

Påvelundsstugan (760:427). Fasaden mot vägen (Påvelundsgränd).

Björnekulla gård, bostadshusets norra del.

Björnekulla gård

Tynnered 61:1

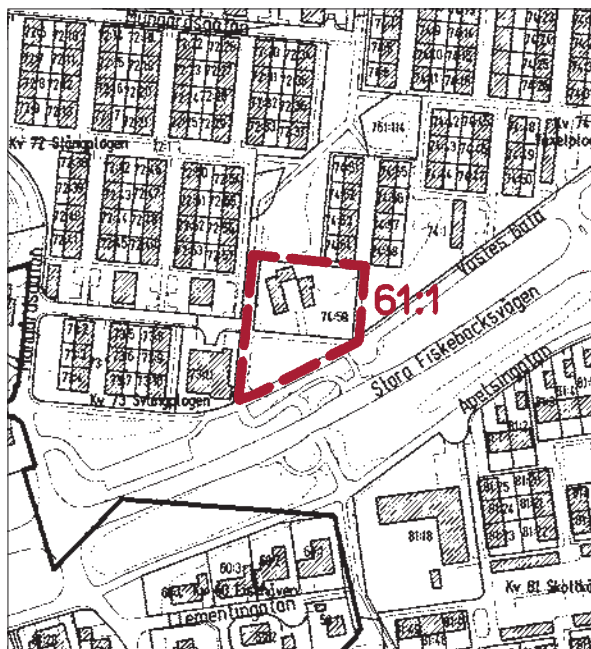
Björnekulla gård (kv 74:59) var tidigare en av gårdarna i Torp. Den drevs till 1960-talet och bevarades som fritids- och föreningsgård när Björnekulla småhusområde byggdes ut på 1970-talet.

Gården ligger på en liten bergsknalle i utkanten av småhusområdet och omges av trädgård och andra planteringar. Den omfattar ett bostadshus och en ekonomibyggnad som bildar en nästan helt sluten gårdsplan. Bostadshuset är på enkel bredd och har en karaktäristisk låg utbyggnad mot öster. Taket är täckt med tegel och fasaden är klädd med ljus målad locklistpanel. Den vinkelbyggda ladugården har en portgång mot norr, röd fasadpanel och tegeltäckt sadeltak.

Björnekulla är en av de få bevarade gårdarna inom f d Västra Frölunda socken. Av särskilt intresse är bostadshuset som representerar en typ som var vanlig före cirka 1870.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

HÖGSBO 57 JÄRNBROTT 58

STADSDELARNAS HISTORIA

Före 1945

Stadsdelarna var tidigare en del av Västra Frölunda socken. (Se stadsdelen Älvsborg.)

Inom nuvarande Högsbo och Järnbrott fanns flera byar och gårdar bl a Frölunda Stom, Högsbo, Järnbrott, Flatås, Tofta och Bua.

Den medeltida kyrkan låg i sydvästra hörnet av nuvarande stadsdelen Högsbo, där den gamla kyrkogården ligger kvar. 1866 uppfördes en ny kyrka på Toftaåsen vid prästgården och den gamla kyrkan revs senare.

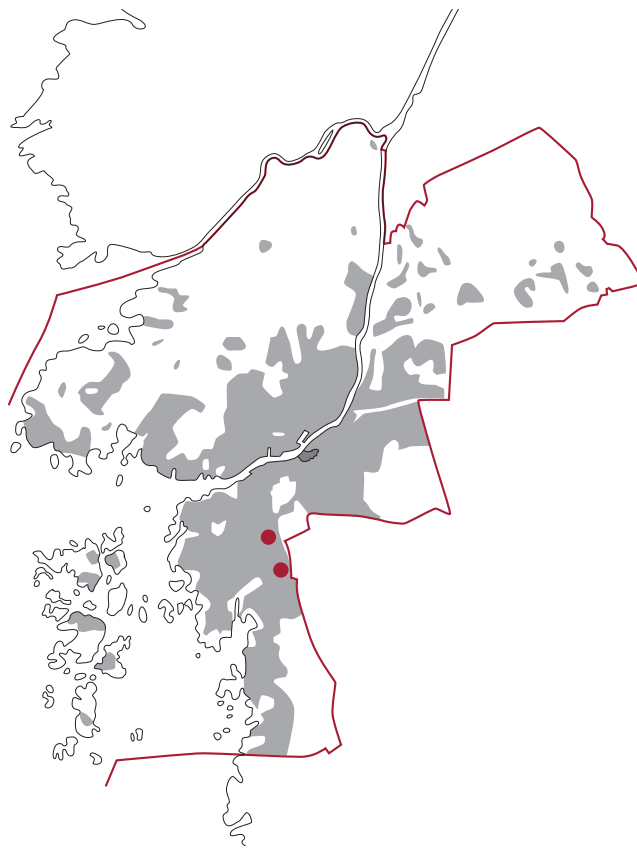
1903, ett år innan Säröbanan öppnades, började Frölundaborgs villaområde att byggas intill stadsgränsen i nordost.

Göteborgs stad som ägde mark i norra delen upplät 1917 ett större område för s k torplägenheter och under de följande 3–4 åren uppfördes cirka 60 hus på arrenderade tomter. 1918 öppnades också Högsbo kolonistugeområde med cirka 330 lotter.

1944 övertog Kungl Göta Luftvärnskår (Lv6) Bua gård som bebyggdes med kaserner m m.

1945-1970

Efter inkorporeringen 1945 togs f d jordbruksmarken i anspråk för industrier, bostäder och anslutande centrumanläggningar.

Det var bl a Högsbotorp med Axel Dahlströms Torg (1951–54), Järnbrotts flerbostadshus och småhus (1951–61), Högsbohöjd som omfattade flerbostadshus, radhus och atriumhus (1959–62), Flatås med sin relativt låga lamellhusbebyggelse (1962–66) samt Frölunda Torg och omgivande storskaliga bostadsbebyggelse (1960–66).

I östra delen påbörjades utbyggnaden av Högsbo industriområde på 1950-talet.

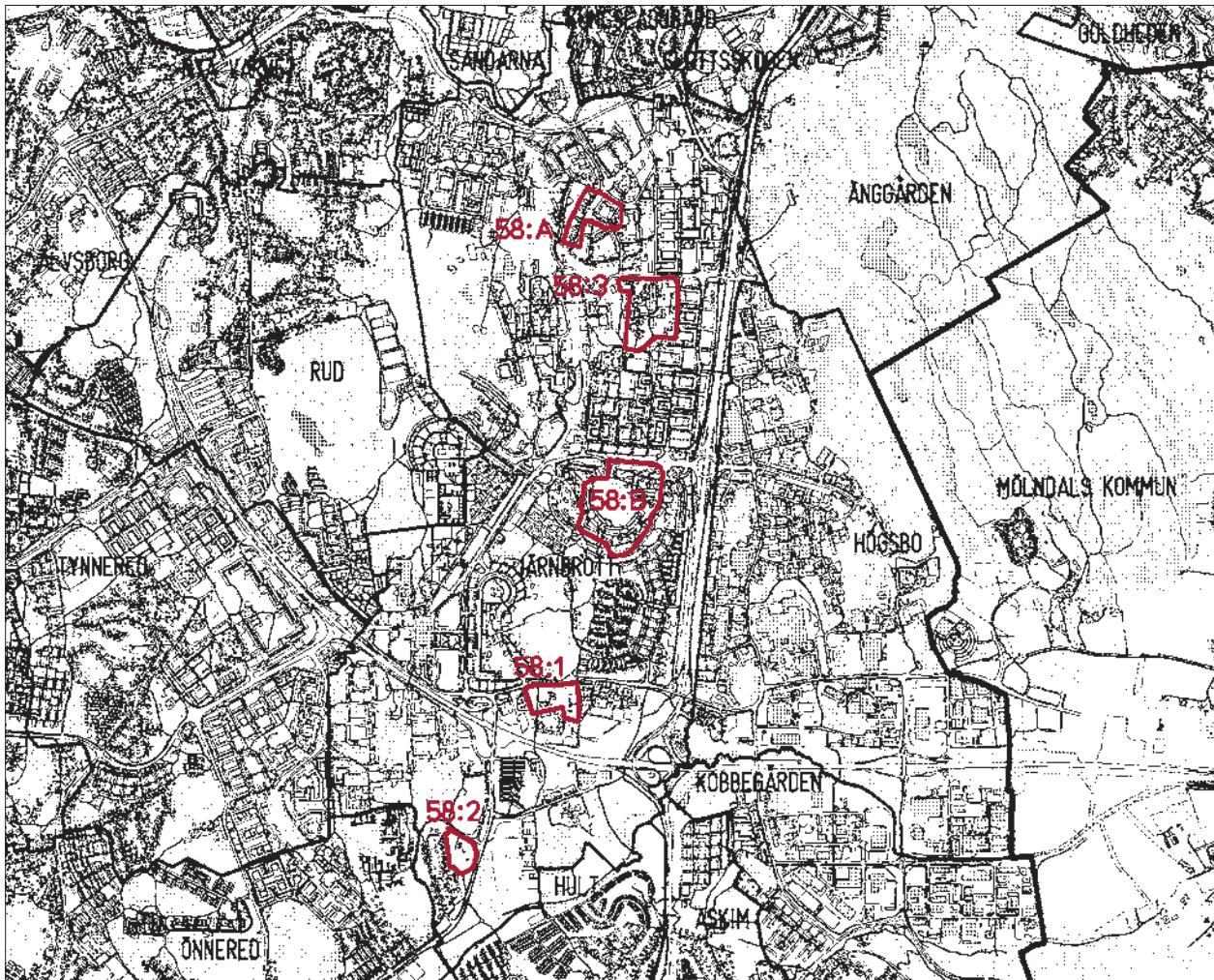
Förändrat - bevarat

I samband med utbyggnaden revs de flesta av de gamla byggnaderna men enstaka finns kvar. Den yngre bebyggelsen har förändrats genom ombyggnader fr o m 1970-talet men några miljöer från 1950-talet är välbevarade.

Större delen av bebyggelsen är uppförd

*Torplägenbet inom
Högsboområdet, 1917.*

efter cirka 1955–60 och har därför inte tagits med i den kulturhistoriska bedömningen. (Se ”Övrigt – utanför programmet”.)

Mer att läsa

Högsbotorpen berättar. A Rörberg 1992.

AXEL DAHLSTRÖMS TORG, 58:A

BILDRADIOGATAN M M, 58:B

VÄSTRA FRÖLUNDA KYRKA – F D PRÄSTGÅRDEN, 58:1

ÄNGÅS GÅRD, 58:2

BUA GÅRD, F D LV6, 58:3

Axel Dahlströms Torg

Högsbo 58:A

Miljön omfattar Axel Dahlströms Torg och en rad punkthus väster om torget längs spårvägen.

Historik

Högsbotorp byggdes ut 1951–55 och planerades som en grannskapsenhet med Axel Dahlströms Torg i centrum.

Bebyggelsen kring torget som tillkom 1953–55 ritades av S Brolid och J Wallinder och fick en mycket tidstypisk utformning med ett högt punkthus omgivet av lägre byggnader.

Vid torgets södra sida placerades ett medborgarhus. I byggnadens övre plan inreddes bibliotek, samlingsal, ungdomskafé, hobbylokaler m m och östra delen av huvudfasaden utsmyckades med en hög marmorintarsia av konstnären Endre Nemes.

Mot norr, bakom punkthuset, uppfördes ett enklare hus som hade garage i källarplanet och bilverkstad med anslutande bensinstation i gatuplanet. Här inrymdes även butiker, lokaler för kartongtillverkning m m. Parkeringshuset i nordväst tillkom 1963.

Punkthuset och de två övriga husen innehöll bostäder bl a etagelägenheter och enrumslägenheter.

Bostadshuset byggdes om vid mitten av 1980-talet, bl a byttes fönstren och fasaderna tilläggsisolerades. Vid västra sidan har butikerna utvidgats med en tillbyggnad i en våning längs fasaden.

Punkthusen längs Bankogatan uppfördes 1952 för Stiftelsen Samhällsbyggen och ritades av arkitekten Å Wahlberg.

Motivering

Axel Dahlströms Torg med sitt höga punkthus, sitt "medborgarhus" och sin abstrakta fasadutsmyckning är mycket typiskt för 1950-talet.

Punkthusen har omsorgsfullt utformade tegelfasader och karaktäristiska trapphus.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Punkthus vid Bankogatan.

Axel Dahlströms Torg, medborgarhuset ("Axelhuset"). Marmorintarsia av Endre Nemes.

Beskrivning – karaktär

Området består av Axel Dahlströms Torg öster om spårvägen och en rad punkthus längs spårvägens västra sida. Torgets höga punkthus är ett viktigt inslag i stadsbilden.

Axel Dahlströms Torg

Centrumanläggningen vid torget omfattar två tvåvåningsbyggnader, två skivhus i 5–6 våningar samt ett punkthus som alla har putsade fasader.

Medborgarhuset eller "Axelhuset" som det nu kallas har en välbevarad och karaktäristisk torgfasad. Övervåningen som fortfarande innehåller bibliotek och samlingsal nås direkt från torget via en fritrappa kombine-

rad med en hiss och denna del har en helt uppglasad fasad mot torget. Östra delen domineras av Nemes' marmorintarsia.

Mot väster är medborgarhuset sammanbyggt med det kombinerade bostads- och butikshuset och i detta hörn finns en passage som har kakelklädda pelare och ett elegant entréparti till bostadslägenheternas trapphus.

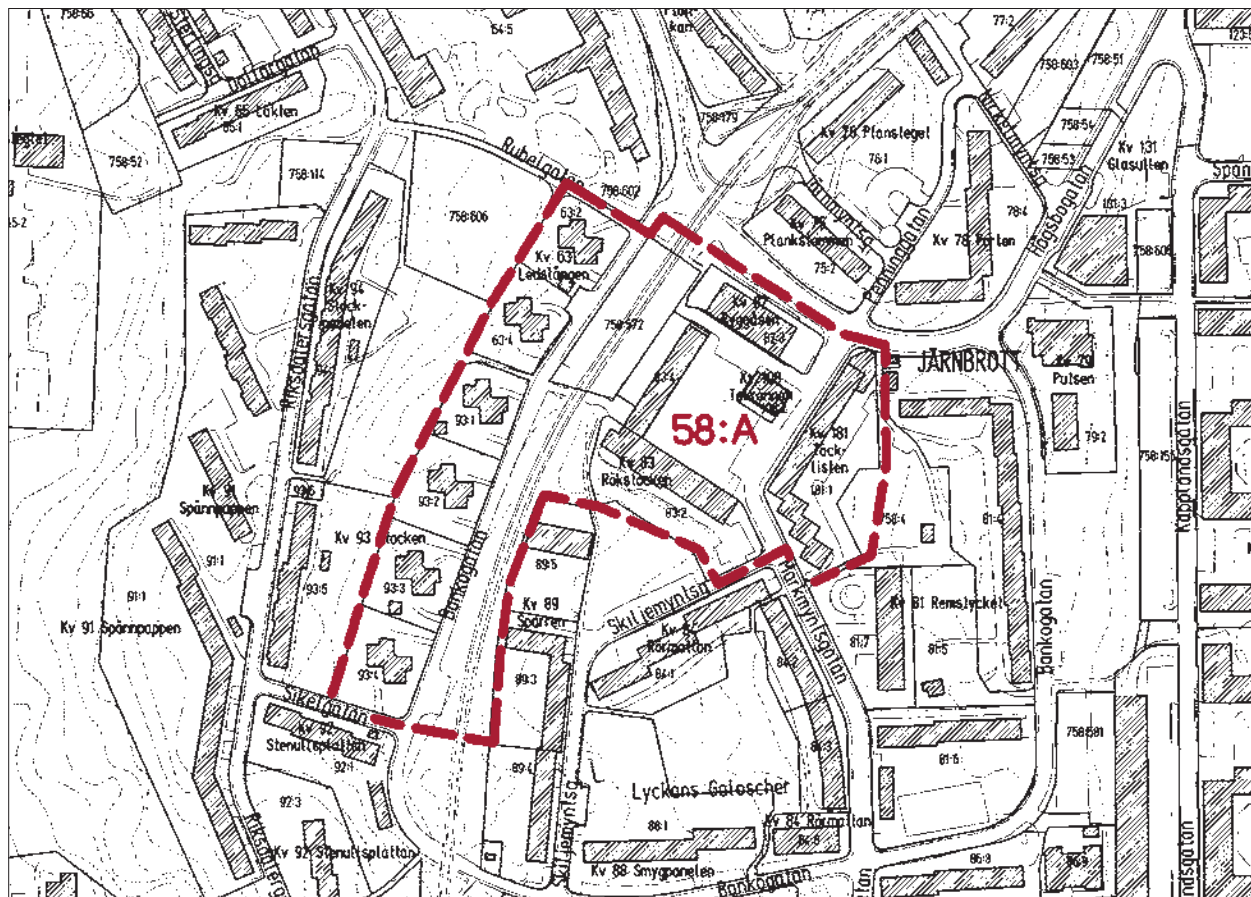
Punkthuset som är i 15 våningar bärs upp av fyra kraftiga pelare i bottenplanet och innanför ligger entrén med fasadbeklädnad av blågrönt kakel. Vertikala balkongpartier betonar byggnadens höjd.

Punkthus Bankogatan

Punkthusen har fasader av rött eller gult tegel, valmade tegeltäckta tak samt profilerade taklister i tegel. Typiska detaljer är breda indragna entrépartier med glasade trädörrar och omfattningar i natursten, trapphus markerade med ljusa putspartier och stora åttakantiga fönster samt delvis indragna balkonger med träklädda väggar.

Axel Dahlströms Torg. Punkthuset sett från söder.

Bildradiogatan m m

Högsbo 58:B

Miljön omfattar bostadshus och ett sjukhem. Utanför områdesgränsen ligger Radiotorget som också tillhör området. Se "Övrigt – utanför programmet".

Historik

Stadsplan upprättad av T William-Olsson fastställdes 1950 och området byggdes ut 1951–59. Bebyggelsen som bl a omfattar låga punkthus, lamellhus och ett sjukhem uppfördes av Göteborgs Stads Bostads AB. Arkitekter för de flesta av husen var S Brolid och J Wallinder.

I områdets nordvästra del byggdes också ett experimenthus enligt ritningar av T och A William-Olsson och L Ågren. Det hade ursprungligen lägenheter med barkök öppna mot vardagsrummen och flyttbara väggar.

Några av bostadshusen byggdes om i slutet av 1980-talet, bl a har fasaderna tilläggsisolerats.

I områdets nordöstra del (kv 12:3) uppfördes en post- och telegrafstation 1953. Den ritades av stockholmsarkitekten G Wiman.

Motivering

Bostadsområdet är tidstypiskt. Av särskilt intresse är de låga punkthusens arkitektoniska uppbyggnad och bostadsbebyggelsens samordning med sjukhemmet. Experimenthuset har ett stort byggnadshistoriskt värde.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987: Experimenthuset, kv 8:2.

Beskrivning – karaktär

Bebyggelsen som är grupperad runt ett höjdparti består av olika typer av flerbostadshus och ett sjukhem. Uppe på höjden i områdets grönområde står skulpturen "Katedral" skapad av Arne Jones.

Kondensatorsgatan

Gatans norra sida är bebyggd med ett cirka 100 meter långt bostadshus i 3 våningar. Det har tegeltäckt

Lamellhus Relägatan.

Bildradiogatan, södra sidan.

sadeltak och fasader klädda med rött tegel. Sydfasaden är ombyggd med nya balkonger.

Lamellhus m m, Relägatan

Lamellhusen har 3 våningar, fasader av rött tegel, tegeltäckta sadeltak utan taksprång och indragna balkonger med träpartier.

I anslutning till bostadshusen ligger ett sjukhem (kv 14:1). Det är i 4 våningar med fasader av rött tegel och sadeltak täckt med tegel. Sydfasaderna har breda balkonger och entrésidorna betonas genom stora fönsterpartier omgivna av mindre fönster med "tegelgaller" som ger en dekorativ effekt.

Bildradiogatan, norra sidan

Bebyggelsen omfattar fyra bostadshus med böjda

huskroppar. De är i 4 våningar med putsade fasader och tegeltäckta sadeltak som saknar taksprång. Fasaderna längs gatan är något indragna i bottenvåningen.

Bildradiogatan, södra sidan

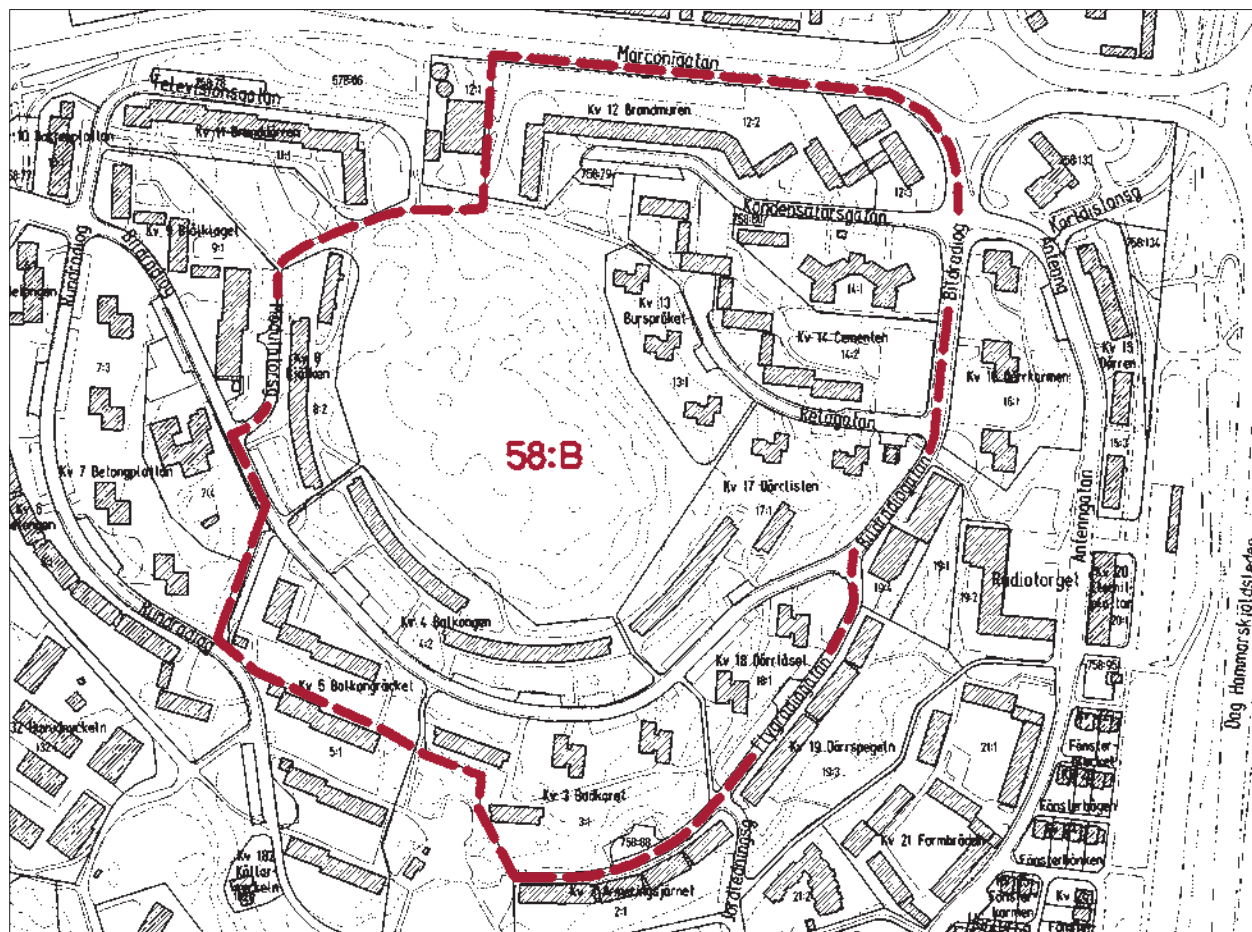
Bebyggelsen omfattar en rad punkthus i 4–5 våningar med tegeltäckta sadeltak utan taksprång. Fasaderna är tilläggsisolerade och klädda med vit spritputs av samma karaktär som den ursprungliga. Viktiga karaktärsdrag är de breda gavelpartierna och utanpåliggande balkonger med svarta räcken.

Experimenthus kv 8:2, Modulatorsgatan 15

Experimenthuset utformades efter en tävling 1951 och uppfördes 1953. Det byggdes om 1980 och fick då nya fönster, ny fasadbeklädnad m m. Det är i 5–6 våningar och har ett nästan plant tak. Två utskjutande trapphus och fasadens rutindelning ger exteriören en speciell prägel.

Experimenthus, Modulatorsgatan 15.

Västra Frölunda kyrka – f d prästgården

Högsbo 58:1

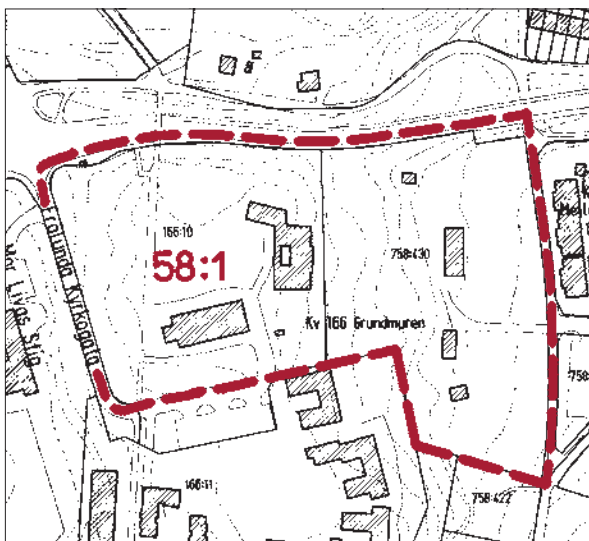
Söder om Radiovägen ligger Västra Frölunda kyrka och f d prästbostället Tofta Nordgård (758:430).

Gården var boställe för präster från 1700-talet till 1900-talets början. På 1820-talet bestod den av ett bostadshus, ladugård och vedbod. 1882 uppfördes ett nytt och större bostadshus och det gamla blev drängkammare, bagarstuga m m. En ny ladugård byggdes 1910.

Ladugården revs 1968 och idag omfattar Tofta Nordgård två bostadshus och ett förråd. Det äldre bostadshuset har en våning och en liten förstukvist med enkel dekor. Det yngre är i 1 1/2 våning och entrén omges av två kolonner.

Kyrkan uppfördes 1866 som ersättning för den medeltida kyrkan. Skisser till kyrkan gjordes av A W Edelsvärd och J A Westerberg upprättade ritningar. 1887 genomfördes en större reparation och då tillkom också tornspiran. Interiören har byggts om vid flera tillfällen bl a 1937 och 1989. Församlingshemmet som ligger intill kyrkan invigdes 1965.

Kyrkan ligger uppe på ett höjdparti och är fortfarande ett viktigt landmärke i området. Fasaderna är murade av gråsten. Strävpelarna, portalen m m är putsade och takfoten är utförd i gult tegel. Interiörens utsmyckning omfattar inredningsdetaljer som tidigare fanns i den gamla kyrkan bl a en altartavla från 1687.

Västra Frölunda kyrka, fasad mot väster.

Tofta Nordgård. Det äldre bostadshuset som disponeras av Västra Frölunda Hembygdsförening.

De två bostadshusen bildar tillsammans med trädgården och kyrkan en värdefull kyrklig miljö.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: Tofta Nordgård.
Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Västra Frölunda kyrka.

Mer att läsa

Västra Frölunda kyrka 100 år. G Eriksson 1966.
Tofta Nordgård. O Drejenstam, Västra Frölunda Hembygdsförening 1984.

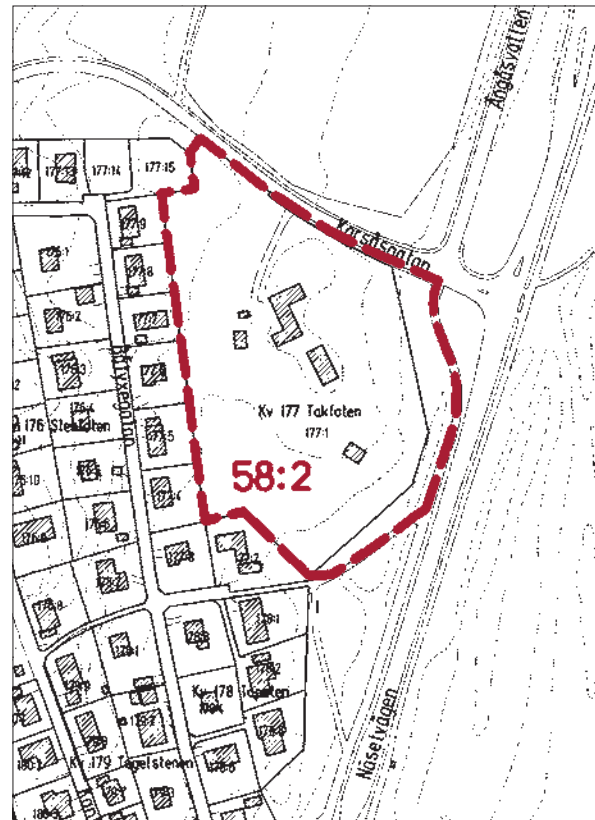
Ängås gård

Högsbo 58:2

På 1500- och 1600-talet var Ängås en frälsegård och från 1700-talet fram till 1860-talet beboddes gården av häradsskrivare. Huvudbyggnaden tillkom troligen cirka 1750 men har byggts om senare. Under 1800-talets första hälft anlades en trädgård. Delar av ekonomibyggnaderna revs 1964. Övriga byggnader rustades upp av Västra Frölunda Hembygdsförening och Västra Frölunda hemvärnsrusthåll på 1970-talet.

Gården omfattar en huvudbyggnad, en ladugård samt ett mindre bostadshus. Huvudbyggnaden är på dubbel bredd med brutet tak och frontespis mot väster. Östfasaden har en glasad veranda. Ekonomibyggnaden är traditionellt utformad med faluröda väggar och tegeltäckt sadeltak. Byggnaderna omges av en trädgård och en allé leder från en grind i söder upp mot huvudbyggnaden.

Ängås är den enda större gården i f d Västra Frölunda socken som har kvar sin ursprungliga karaktär med både bostadshus och ekonomibyggnad. Eftersom den varit bostad för häradsskrivare har den ett särskilt lokalhistoriskt intresse.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Ängås gård, sedd från sydost.

Bua gård, f d Lv6

Högsbo 58:3

Bua var ursprungligen en by med tre hemman. 1629 ägde H Wrangel på Lärjeholm alla tre och gården hörde under 1800-talet till de större i trakten.

Bua gård drevs fram till 1944 då Kungl Göta luftvärnskår, Lv6, tog över. Ett 10-tal nya tegelbyggnader uppfördes då efter ritningar av U Snellman. Gårdens huvudbyggnad bevarades och byggdes om till officersmäss.

1962 lämnade militären området. Tegelbyggnaderna byggdes då om delvis och togs i bruk för Högsbo sjukhem som senare utökats med några nybyggnader. Den gamla huvudbyggnaden blev skola.

F d huvudbyggnaden på Bua Gård ligger i områdets nordöstra hörn. Den är av trä i en våning med högt tegeltäckt sadeltak, fasader av stående panel och brädklädda timmerknutar. Mot öster finns rester av en trädgård med terrass och huset omges av höga träd.

F d Lv6:s byggnader är fritt placerade och omges av

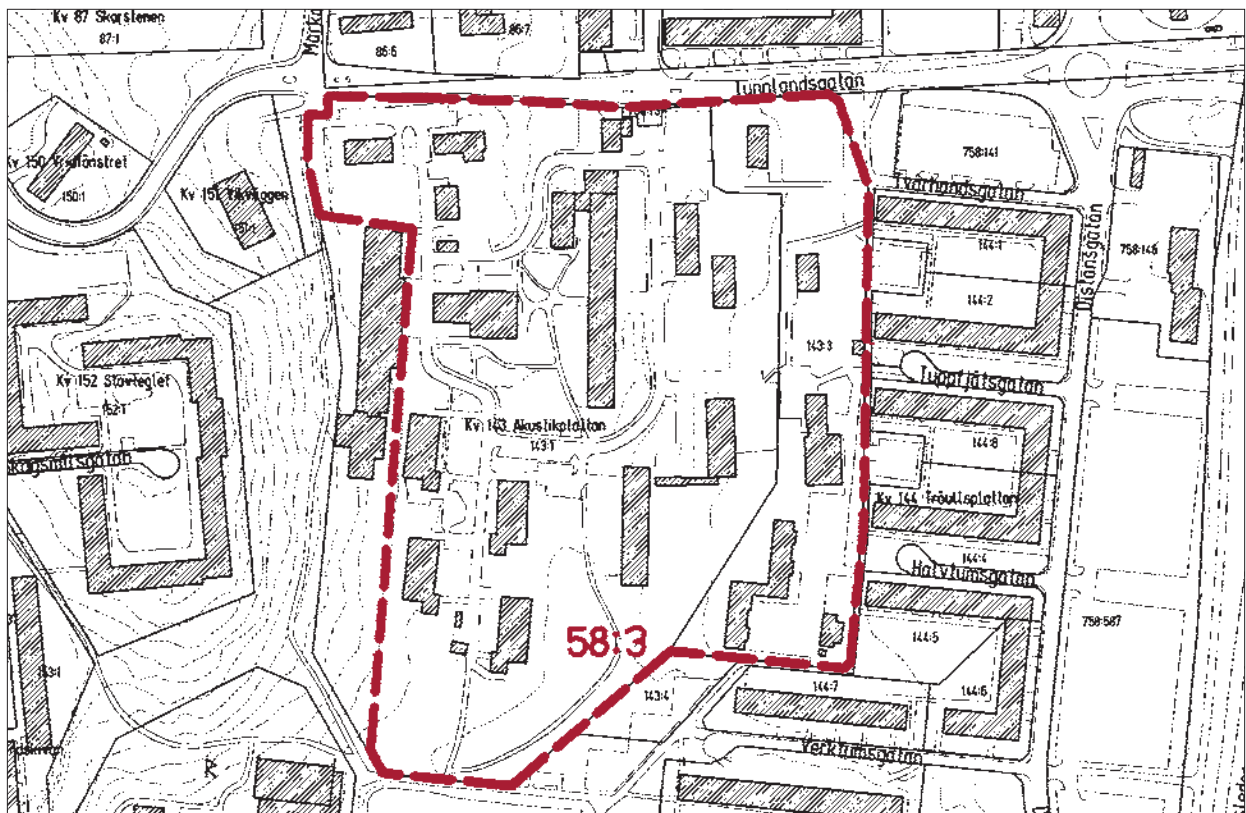
F d huvudbyggnad på Bua gård.

planterade ytor. Husen är i 1–2 våningar med fasader av rött tegel, tegeltäckta sadeltak och vita spröjsade fönster.

F d Bua gård är en av traktens få anläggningar med herrgårdskaraktär. F d Lv6 är intressant från lokalhistorisk synpunkt.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Övrigt – utanför programmet

Västra Frölunda kyrkogård

Vid gatukorsningen Frölunda Smedjegata/Viktor Hasselblads Gata ligger Västra Frölundas gamla kyrkoplats. Den medeltida kyrkan revs på 1860-talet men kyrkogården finns kvar. Kyrkogården skyddas enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen. Se även Västra Frölunda och Askims kyrkogårdar. Göteborgs kyrkoförvaltning, Göteborgs Stadsmuseum, 1999.

Frölundaborgs villaområde

Villabebyggelsen i Frölundaborg började byggas 1903 efter ett initiativ av fabrikör C W Persson. Det är ett intressant exempel på tidig "egnahemsbebyggelse" utanför stadsgränsen.

Högsbotorpen

1917 upplät Göteborgs stad mark för s k torpställen i Högsbo och tanken var att mindre bemedlade familjer skulle få möjlighet att skaffa egna hem här. De följande åren anlades ett 60-tal torp som hade bostadshus, små ekonomibyggnader och mark för odling men saknade vattenledning och avlopp. När de nya bostadsområdena byggdes cirka 1950–60 revs de flesta av torpen men ett par är bevarade öster om Axel Dahlströms Torg (kv 81:5 och 758:4, se karta sid 205).

F d kasern, Lv6.

Bebyggelse uppförd efter 1950

I anslutning till Axel Dahlströms Torg finns flera välbevarade och tidstypiska byggnadsgrupper från 1950-talets början. Det gäller bl a bostadshusen längs Guldmyntsgatan/Kapplandsgatan och Bankogatan.

Inom de yngre områdena är bl a följande av särskilt intresse; atriumhusen i Högsbohöjd från början av 1960-talet, lamellhusen vid Tunnländsgatans västra del från mitten av 1960-talet, Flatåsområdet uppfört 1962–64 samt bebyggelsen vid Pianogatan och Dragspelsgatan som omfattar ett 800 meter långt bostadshus och en rad höga punkthus ("käppen" och "kommandobryggorna").

Det lilla Radiatorget som har ett par butikslängor och samlingshall utgör ett väsentligt komplement till bostadsområdet vid Bildradiogatan. (Se sid 206.)

Frölunda Torg byggdes 1966 efter ritningar av Hj Klemming och E Thelaus. Detta är ett intressant exempel på tidens storskaliga centrumanläggningar.

Högsbo kyrka som ligger nära Axel Dahlströms torg är en modern betongkyrka uppförd 1966 enligt ritningar av T Roos och B Thornberg. Interiören präglas av reliefmönstrade betongväggar och kyrkorummet har en sparsam utsmyckning utformad av Knut Irwe.

Kaverös kyrka byggdes 1969 enligt ritningar av T Hansson. Den har ett asymmetriskt kyrkorum med ett tak som bärs av kraftiga törebodabågar.

F d Högsbotorp nr 99, kv 81:5.

